

2008

Trinkov koledar

KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO ČEDAD

KULTURNO DRUŠTVO TRINKO - ČEDAR
TK
08
TRINKO GLEDAR
2008

TK
80

Kulturno društvo

Ivan Trinko

KNJIŽNICA - BIBLIOTECA

657.0

21.12.2007

KULTURNO DRUŠTVO **IVAN TRINKO** - ČEDAD

TRINKOV KOLEDAR

2008

RELIJE NI VEŠ

POZITIVNO LETO ZA UVELJAVITEV NAŠIH PRAVIC

IOLE NAMOR

Leto 2007 ostane zapisano v zgodovini slovenske narodne skupnosti v Furlaniji Julijski krajini kot izredno pozitivno in uspešno glede uveljavljanja njenih jezikovnih in narodnih pravic. To je leto, ko so se beneškimi otrokom končno odprla vrata dvojezične nižje srednje šole. Po več kot dvajsetletni izkušnji izobraževanja na stopnji vrtca in osnovne šole, so le dozorele v Špetru razmere za dopolnitev pouka v obeh jezikih na celotni prvi stopnji šolanja, kar je po mnenju strokovnjakov minimalni prag za utrditev dvojezičnosti pri najmlajših. Za doseg tega cilja so bila, seveda, potrebna nemajhna prizadevanja, predvsem zaradi zadržanja občine Špeter, ki je projekt najprej ovirala, nato pa se trdo postavila proti in celo sprožila akcijo za zbiranje podpisov. Naletela pa je na odločnost staršev, ki so bili nepopustljivi in so se na vseh ravneh angažirali za doseg nižje srednje šole. V tej bitki pa niso bili sami, saj so ob sebi imeli vodstvo dvojezične šole, domače in deželne slovenske organizacije, levo-sredinske beneške župane, deželno vlado in še posebej odbornika za kulturo Roberta Antonaza ter podatajnika Miloša Budina, ki je večkrat posegel na ministrstvu za šolstvo v Rimu. Pomagali so še številni drugi prijatelji dvojezične šole in vsi skupaj so, kot zelo dobro uigrana ekipa, dosegli rezultat. Septembra smo slovesno odprli 1. razred nižje srednje šole, ki je nastala v okrilju dvojezične šole in se bo v njem tudi razvijala, saj je bil vzporedno ustanovljen Državni večstopenjski zavod s slovensko-italijanskim dvojezičnim poukom. Prvi razred obiskuje 16 dijakov.

Leto 2007 je bilo tudi leto, ko je dežela Furlanija Julijska krajina sprejela zakon za zaščito slovenske jezikovne manjšine. To je prvo organsko besedilo za našo skupnost, ki bo ostalo kot trdna osnova tudi ob političnih spremembah za krmilom

dežele. Zakon uravnava odnose med Slovenci in deželo, določa kriterije za doseg statusa krovne organizacije ter priznava SKGZ in SSO. Ob vsedržavnih prispevkih ustanavlja deželni fond za financiranje manjšinskih dejavnosti, predvideva seznam slovenskih organizacij in ustanavlja tudi slovensko deželno konferenco, ki jo predsednik dežele skliče vsaj enkrat vsakih pet let, da se preveri izvajanje zakona in tudi splošno stanje v slovenski skupnosti. Zakon je nastal s sodelovanjem slovenske manjšine in ga je predložil deželni odbor, ki je s tem izpolnil eno od svojih predvolilnih obvez. Naletel pa je na ostro nasprotovanje v vrstah opozicije a tudi dela večine v deželni svet. Skupina Rezijanov, ki se prepoznava v desno sredinskem društvu, je vse dni razprave demonstrirala, tudi že grobo, pred deželno palačo in v njej, in kar je še najhujše, hudo zastrepila ozračje v rezijanski dolini. Pomembno je, da zakon upošteva in uveljavlja tudi jezikovno bogastvo Slovencev Videnske pokrajine in da so bili preprečeni vsi poskusi, z desne in leve strani, da bi iz njega izvzeli Rezijo in jo ločili od drugih Slovencev. Zakon je bil sprejet 23. oktobra s glasovi večine v deželni svet. Deželno zakonodajo na manjšinskem področju so dopolnili z zaščitnim zakonom za Furlane.

Tudi leto 2007 je bilo izredno bogato na ravni kulturnega delovanja na vsem območju ob meji, kjer smo naseljeni. Zbornik Trinkovega posveta je kulturno društvo Ivan Trinko predstavilo v Sovodnji, na SAZU v Ljubljani, v Tolminu in Novi Gorici. Izšla je pri ZTT »Pa nič nie še umarło«, prva pesniška zbirka Marine Cernetig, Glasbena matica v Špetru je praznovala tridesetletnico svojega izobraževalnega dela med Beneškimi Slovenci. Ado Cont je izdal svojo peto knjigo o priljubljeni rojstni vasi Čeneboli, tokrat posvečeno izseljevanju in Lucia Trusgnach-Škejcova je izdala svojo prvo knjigo »Rožinca je naša«. Miha Obit je nastopil na Mittelfestu in v kamnolomu v Tarpeču opozoril na kulturno in ekonomsko obubožanje in oropanje Benečije, izraz katerega so številni kamnolomi, ki iznakažajo njen obraz.

Leto 2007 je sicer bilo tudi leto boja proti kamnolomom in bilo je uspešno, saj je ljudski odbor preprečil odprtje kamnoloma v Podbonescu, ki bi lahko ogrozil celo Landarsko jamo, aktivno v bran svojega teritorija so stopile tudi nekatere krajevne občinske uprave. To je bilo leta nastopa Beneške Slovenije s prikazom svoje kulturne podobe na videnskem Friuli Doc, a tudi tritedenskega bivanja Draga Jančarja, enega od najpomembnejših evropskih pisateljev, v Topolovem v okviru projekta Koderjana, leto, ko je prišel vodit vidensko prefekturo Benečan Lorenzo Cernetig, ko je Tinkara zapela v Tipani in ko je v Špetru Zavod za slovensko izobraževanje pridedil pomemben

mednarodni posvet o večjezičnosti. Ponovile so se seveda vse tradicionalne pobude, ki jih organiziramo vsako leto: Dan emigranta in srečanje v Kobaridu, mednarodni dan žen, Postaja Topolovo, Pohod prijateljstva v Čeneboli in Čez namišljeno črto med Topolovem in Livkom, Burnjak v Gorenjem Tarbiju in V nebu luna plava na Lesah, Naša domača zemlja na Trbižu, poseben večer Film Video Monitor v Čedadu in še mnogo drugih pomembnih pobud bi lahko našeli. Omeniti pa je vsekakor treba pomembno prireditev, ki je bila v Špetru 10. februarja, ko smo predstavili Inštitut za slovensko kulturo, ki smo ga predstavniki slovenskih kulturnih društev iz videnske pokrajine ustanovili z namenom, da se koordinirano in bolj učinkovito spopademo z vprašanjem utrjevanja, uveljavljanja in promocije slovenskega jezika in kulture. Pomembnega srečanja, ki ga je uvedla predsednica inštituta Bruna Dorbolò, so se udeležili vidni predstavniki naše dežele in Slovenije, med njimi tudi državna sekretarja Miloš Budin in Zorko Pelikan. Ob tisti priložnosti smo ponovno izpostavili potrebo, da se nam zagotovijo možnosti kulturne in jezikovne rasti z odprtjem večnamenskega središča v Špetru. Na politični ravni so velikega pomena tudi prizadevanja za ustanovitev slovenske konzulte pri Gorski skupnosti Ter, Nadiža, Brda, v kateri se bodo slovenski izvoljeni predstavniki in predstavniki slovenskih organizacij srečevali in se specifično soočali o slovenski problematiki.

Ob koncu leta 2007, šest let po sprejetju zaščitnega zakona, se je končno iztekel dolg in zapleten postopek za določitev teritorija, na katerem naj se izvaja sam zakon. Gre, kot je očitno, za bistveno pravno podlago, predpogoj za izvajanje zakona 38, ki je z izjemo dvojezične šole v Benečiji doslej ostal le na papirju. Kot je znano, mu je desnica z vsemi močmi nasprotovala, najprej z imenovanjem v paritetni odbor članov, ki so bili a priori proti vsaki zaščiti manjšine, ko pa je paritetni odbor sprejel seznam občin, ga je Berlusconijska vlada dvakrat vrnila v Trst. Z novo deželno in vsedrjavno vlado, ki sta imenovali nov paritetni odbor, se je končno stvar premaknila z mrtvega tira. Vlada je sprejela seznam 32 občin, od katerih je 18 v Videnski pokrajini, potrebni dekret je podpisal tudi predsednik republike Giorgio Napolitano in je bil objavljen v Uradnem listu.

Mimo tega pomembnega rezultata gre poudariti, da je paritetni odbor v lanskem letu intenzivno delal. Na podlagi dvodnevni avdicij krajevnih uprav, ki so potekale v Vidnu in v Trstu, je izdelal tudi seznam občin (ki je seveda ožji), v katerih bo na javnih napisih vidna dvojezičnost. Odziv občin je bil dober tudi na Videnskem in naklonjenost županov in uprav dvojezičnosti nepričakovano pozitivna. Do konca leta

ali v začetku prihodnjega bo dežela pripravila potreben dekret, ki ga bo podpisal predsednik Riccardo Illy.

Na pravnem področju smo torej dosegli dosti: dva vsedržavna (482 in 38) in deželni zakon ter določitev teritorija, kjer smo zgodovinsko naseljeni in se zaščitni zakon izvaja. Sedaj smo na potezi mi, v prvi vrsti krajevne uprave, a tudi organizacije civilne družbe, ki bomo morali le naprej spodbujati, vse od lokalnih do vsedržavnih uprav, k uresničevanju zakona, same Slovence pa k posluževanju zajamčenih pravic.

V teh dnevih in tednih se pa pripravljamo na praznovanja, ki se bodo vrstila vzdolž vse italijansko-slovenske meje ob vstopu Slovenije v območje Schengen. Težko in nestrpno na obeh straneh pričakujemo "padec" meje v prepričanju, kot je bilo pisano na transparentu SKGZ in SSO, da "ob vsaki meji, ki pade, se rodi novo upanje".

Zgodovinski dan odprtja dvojezične nižje srednje šole v Špetru

MANJŠINA PO SCHENGENU

RUDI PAVŠIČ

Vrsta pomembnih dogodkov je zaznamovala leto 2007. Zaustavil se bom pri najpomembnejših.

Živimo v času pomembnih epohalnih sprememb v Evropi ter v naši neposredni bližini. Prav v tem času prisostvujemo procesu brisanja mej, ki so vidno pogojevale to območje v celotnem prejšnjem stoletju in preprečevale normalno srečevanje in druženje ljudi istih navad in jezikovnih korenin. Obenem z zadoščenjem pozdravljamo dejstvo, da bo Slovenija v prvem polletju prevzela predsedovanje Evropski uniji.

To so le zadnji dogodki serije pomembnih dejanj, ki so se zgodili ob procesu združevanja Evrope. In v tem procesu smo se znašli tudi mi, Slovenci v Italiji. Ob tem ne gre pozabiti, da smo ob obratu leta dobili dodatno zakonsko osnovo (deželni zakon), ki nam ponuja trdna izhodišča za naš obstoj in uveljavitev.

Slovenija kot država ne predstavlja vsega slovenskega naroda. V zgodovini so se meje pomikale, ljudje pa so ostali na svoji zemlji. Slovenci iz krajev in prostora, ki nosi še ime zamejstvo, so v zgodovini odločilno pripomogli, da se je slovenski narod v celoti razvijal. Pojem skupnega slovenskega prostora oziroma narodnega prostora ni nekaj, kar je treba doseči ali ustvariti. Je že obstoječ in sestavni del slovenskega naroda, njegove zgodovine in celovite stvarnosti. Ta prostor je potrebno opredeliti ob ugotovitvi, da je Slovenija prvič v svoji zgodovini samostojna država, članica Evropske in drugih mednarodnih zvez, kar bistveno prispeva k rušenju mej med sosednjimi državami.

Zapisano pomeni ustvarjati ideje in načrte ter vlagati vanje sredstva, da se ponovno jezikovni, kulturni in narodni prostor združi v interakciji ter se obenem skupaj poveže v makroregijske ter v evropske in globalne integracijske procese. Slovenci ostajamo Slovenci, a vsak dan več tudi Evropejci.

Evropska unija predstavlja za vse nas enkratno priložnost za miren, gospodarsko uspešen, socialno pravičen in enakopraven razvoj. Evropska integracija predstavlja izraz kulturnega in jezikovnega pluralizma ter čezmejnega sodelovanja na regionalni in meddržavni ravni. In takšno druženje ne pomeni šibitev narodne identitete, temveč v sobivanju z drugimi narodi pomeni njeno modernizacijo in emancipacijo in večjo skrb pri ohranjanju jezikovno-kulturne raznolikosti.

Predstavniki manjšin smo del dveh kulturnih prostorov, ki se med seboj prepletata. Identiteta je zato nujno postala večplastna in ne enodimenzionalna. Različni bodo zato pristopi do slovenskega jezika in slovenstva, od narodnega priznanja do znanja slovenskega jezika.

V tem kontekstu se postavlja vprašanje, kako naj se opredeli razmerje med državo Slovenijo in slovenskim etničnim prostorom. Ni še pravega občutka za prostor, v katerem živijo Slovenci zunaj meja Republike Slovenije. Mnenja sem, da smo še vedno ujeti v logike in dinamike, ki so bile značilne za prejšnji čas. Občutek je, da ni zadostne zavesti, da smo sestavni del nekega telesa, ki bi ga lahko država izkoriščala in imela pri tem neke koristi, in to ne samo v kulturi, tudi v gospodarstvu in na drugih področjih, nenazadnje tudi v bilateralnih političnih dogovarjanjih. Potrebujemo vidnejšo in močnejšo politiko obmejnega prostora, kjer so tudi naše manjšine prisotne in lahko odigrajo eminentno vlogo povezovalca, vzpodbujevalca in utrjevalca.

Potrebujemo, v bistvu, celovito strategijo povezovanja tega prostora, ki postaja vse bolj odprt in »evropski«. In v teh strategijah moramo, kot pripadniki slovenske narodnostne skupnosti, posebno pozornost posvetiti jeziku. Jezik je za manjšinske skupnosti močan konstitutivni element identitete oziroma identitetne pripadnosti. Za manjšine, ki živijo v narodno in jezikovno mešanem okolju, lahko pomeni skromno obvladovanje slovenskega jezika več stvari: da je asimilacija že krepko razjedla občutek skupnosti; da so negativne interference močnejše od študija in šole; da posamezniki v skupnosti ne vidijo več kake pomembnejše perspektive v

negovanju in utrjevanju svojega jezika; da je uporabnost jezika vedno skromnejša in vezana le na družinski krog. Šibkost slovenskega jezika je tudi posledica krivic, ki jih skupnost doživlja. Če si teh problemov ne zastavljamo, se hitrih korakov bližamo nevarni asimilaciji, ki je nekaj povsem drugega od jezikovne interakcije.

Velike in pomembne spremembe, o katerih sem uvodoma spregovoril, nas postavljajo v položaj, da si moramo tudi osrednje manjšinske organizacije prevzeti jasne odgovornosti ter si zastaviti cilje in prioritete. V tem smislu smo skupaj z SSO priredili Programsko konferenco, ki nam je nudila dokaj izčrpno gradivo o potrebah in možnostih manjšine, o uspehih in napakah, o jeziku, kulturi, šolstvu, gospodarstvu, o teritoriju, o športu, o socialni, o mladini in o ostalih platih našega življenja.

Zavedamo pa se, da je prehod od besed k dejanjem večkrat težaven in potrebuje čas, premisleke in nenazadnje potrpežljivo dogovarjanje.

V Narodnem domu v Trstu sta organizaciji 28. novembra 2003 predstavili zaključni dokument Programske konference. Kljub nujnim kompromisom pa samo besedilo dokumenta jasno kaže na osnovne probleme manjšine, ki bi jih lahko strnil v tri sklope:

- a) konkretna je želja po skupnem predstavništvu, ki pa ga manjšina še ni sposobna izoblikovati;
- b) manjšinska dejavnost je večkrat razpršena, nekoordinirana in ne išče sinergij; kaže se potreba po sistematičnem reorganiziranju manjšinskih dejavnosti;
- c) nakazuje se potreba po koordinacijskih in vodstvenih telesih, ki bi skrbeli za širše in partikularne potrebe: skupno predstavništvo, pravna služba, šolski forum, forum za gospodarstvo, koordinacijski urad za socialno skrbstvo in mladinski forum.

Že v času same programske konference se je izkazala potreba po sestavi koordinacijskega organizma SKGZ-SSO z namenom, da ugotovi, kateri problemi so najlažje rešljivi. V tej smeri dajem nekatere sugestije, ki so se nakazale v raznih fazah same programske konference.

V Benečiji naj se ustanovi operativni odbor za večnamenski kulturni center z namenom, da se v letu 2008 ta center resnično začne oblikovati. Tednik Novi Matajur in štirinajstdnevnik Dom naj se domenita, kaj lahko redakciji naredita skupnega, in določita, kje so možnosti sodelovanja.

Sorodne kulturne organizacije (predvsem v ljubiteljski kulturi in raznih zvezah), naj poiščejo možnosti za sinergije. Na Goriškem bi lahko Glasbena matica in Glasbeni center Emil Komel prišla do sporazuma glede pouka posameznih inštrumentov, obe šoli pa bi se lahko domenili za skupno glasbeno abonmajsko sezono. Kulturni dom in Kulturni center Lojze Bratuž bi lahko poiskala priložnost za nekaj skupnih nastopov in pobud. Založbe ZTT, Mohorjeva in Mladika bi lahko našle več priložnosti za sodelovanje. Sodelovanje je možno tudi na širših »ljudskih pobudah«, v vaseh itd. Lahko bi našli energije za realizacijo kulturno-informacijskega centra v Trstu.

Na gospodarskem področju naj se izoblikuje skupna strategija in naj se poenoti servisni sistem, ki ga danes izražajo tako gospodarske kot tudi druge sredine (denimo Kmečka zveza).

Ob takšnih izhodiščih bi se lahko skupaj lotili vprašanja velikih ustanov, kot so SSG, NŠK in Slori, ter predstavili skupno platformo za njihovo bodočnost.

Slovenska kulturno gospodarska zveza v bistvu ne postavlja vnaprejšnjih pogojev, zavzema pa se, da bi leto 2008 postalo leto, ko bi pričeli udeleževati programsko konferenco. Uresničevanje zaščitnega zakona je le delno odvisno od nas samih, čeravno bi bila skupna strategija njegove aplikacije zelo dobrodošla. Obstaja pa vrsta vprašanj, ki so odvisna od naše želje in volje. Da damo celotni skupnosti razlog za upanje in optimizem, je potrebno začeti tam, kjer se bodo pokazali tudi konkretni rezultati.

FEBRUAR RAJUAL

1	1	Mani bolis Manis - Kova Jan	1
2	2	Bašići Gvozd - Kova Jan	2
3	3	Prevalica - Kova Jan	3
4	4	Prevalica - Kova Jan	4
5	5	Prevalica - Kova Jan	5
6	6	Prevalica - Kova Jan	6
7	7	Prevalica - Kova Jan	7
8	8	Prevalica - Kova Jan	8
9	9	Prevalica - Kova Jan	9
10	10	Prevalica - Kova Jan	10
11	11	Prevalica - Kova Jan	11
12	12	Prevalica - Kova Jan	12
13	13	Prevalica - Kova Jan	13
14	14	Prevalica - Kova Jan	14
15	15	Prevalica - Kova Jan	15
16	16	Prevalica - Kova Jan	16
17	17	Prevalica - Kova Jan	17
18	18	Prevalica - Kova Jan	18
19	19	Prevalica - Kova Jan	19
20	20	Prevalica - Kova Jan	20
21	21	Prevalica - Kova Jan	21
22	22	Prevalica - Kova Jan	22
23	23	Prevalica - Kova Jan	23
24	24	Prevalica - Kova Jan	24
25	25	Prevalica - Kova Jan	25
26	26	Prevalica - Kova Jan	26
27	27	Prevalica - Kova Jan	27
28	28	Prevalica - Kova Jan	28
29	29	Prevalica - Kova Jan	29
30	30	Prevalica - Kova Jan	30
31	31	Prevalica - Kova Jan	31

KOLENDAR / LETO 2008

LUCIA TRUSGNACH - CEKOVA

JANUAR

1	T	Mati božja Marija - Novo leto	
2	S	Bazilij - Gregor Nacijanski	
3	Č	Presveto Jezusovo ime - Genovefa	
4	P	Angela Folinjska - Favsta	
5	S	Simeon - Milena	
6	N	Sveti trije kralji	
7	P	Lucijan - Rajmund	
8	T	Severin	●
9	S	Hadrijan - Julijan	
10	Č	Aldo - Viljem	
11	P	Pavlin Oglejski, apostol Slovencev	
12	S	Bernardo - Cezira - Tatjana	
13	N	Jezusov krst - Hilarij - Veronika	
14	P	Feliks - Odorik iz Pordenona	
15	T	Maver - Pavel Puščavnik	☽
16	S	Marcel	
17	Č	Anton Puščavnik	
18	P	Favstina	
19	S	Marij - Pija - Suzana	
20	N	2. nav. nedelja - Sebastijan - Fabijan	
21	P	Neža (Jana)	
22	T	Vincencij - Anastazij	○
23	S	Emerencijana	
24	Č	Frančišek Saleški	
25	P	Spreobrnitev sv. Pavla	
26	S	Timotej - Tit	
27	N	3. nav. nedelja - Angela Merici	
28	P	Tomaž Akvinski	
29	T	Valerij - Konstanc	
30	S	Martina	☾
31	Č	Janez Bosko	

FEBRUAR

1	P	Brigita Irska	
2	S	Darovanje Jezusa - Svečnica	
3	N	4. nav. nedelja - Blaž - Oskar - debelince	
4	P	Andrej Corsini - Veronika - Katarina	
5	T	Agata - pust	
6	S	Pavel Miki in tovariši - pepelnica	
7	Č	Rihard - Koleta	●
8	P	Hieronim Emiliani	
9	S	Apolonija - Rinaldo	
10	N	1. post. nedelja - Sholastika - Viljem	
11	P	Lurška Mati božja	
12	T	Evlalija - Damijan	
13	S	Katarina Ricci - Foska - Kristina	
14	Č	Valentin (Zdravko) - Ciril in Metod, zav. Evrope	☽
15	P	Georgija - Favstin - Klavdij	
16	S	Julijana	
17	N	2. post. nedelja - Silvin - kvatrnica	
18	P	Simeon Jeruz. - Flavijan	
19	T	Konrad	
20	S	Leo - Pavla - Silvan	
21	Č	Peter Damiani - Irena - Eleonora	○
22	P	Marjeta Kortonska	
23	S	Polikarp - Romana	
24	N	3. post. nedelja - Matija - Sergij	
25	P	Vanda - Konstancij	
26	T	Aleksander - Matilda - Romeo	
27	S	Gabrijel	
28	Č	Roman - Ožbolt	
29	P	Celestin	☾

MAREC

1	S	Albin	
2	N	4. post. nedelja - Neža - Simplifician	
3	P	Ticijan - Marin - Henrik	
4	T	Kazimir - Lucij	
5	S	Evzebij	
6	Č	Fridolin	
7	P	Felicita in Perpetua	●
8	S	Janez od Boga	
9	N	5. post. nedelja - Frančiška Rimska - tiha nedelja	
10	P	Emilijan - 40 mučencev iz Sebaste	
11	T	Sofronij - Konstantin	
12	S	Gregor - Maksimilijan	
13	Č	Patricija - Kristina	
14	P	Matilda	☽
15	S	Klemen	
16	N	Cvetna nedelja - Ojčinca	
17	P	Patricij	
18	T	Ciril Jeruzalemski	
19	S	Sveti Jožef	
20	Č	Veliki četrtek	
21	P	Veliki petek	○
22	S	Velika sobota	
23	N	Velika noč	
24	P	Velikonočni ponedeljek	
25	T	Gospodovo oznanjenje	
26	S	Evgenija	
27	Č	Lidija - Lazar - Rupert	
28	P	Marija Praška- Sikst - Bojan	
29	S	Bertold	☾
30	N	2. velik. nedelja - Amedej Savojski - bela nedelja	
31	P	Modest - Gvido	

APRIL

LAM

1	T	Hugo - Marčela	
2	S	Frančišek Pavelski	
3	Č	Luigi Scrosoppi - Rihard - Gracija	
4	P	Izidor	
5	S	Vincenc	
6	N	3. velik. nedelja - Celestin	●
7	P	Janez Sal.	
8	T	Albert	
9	S	Marija Kleofe	
10	Č	Ezekijel prerok - Apolonij	
11	P	Stanislav	
12	S	Lazar - Julij	)
13	N	4. velik. nedelja - Hermenegild - Ida	
14	P	Valerijan - Lambert	
15	T	Peter - Helena	
16	S	Bernardeta Lurška	
17	Č	Rudolf - Robert	
18	P	Eleverij - Apolonij	
19	S	Leon - Ema	
20	N	5. velik. nedelja - Neža - Sara	○
21	P	Anzelm - Konrad - Aleksandra	
22	T	Leonid - Hugo	
23	S	Jurij - Helena	
24	Č	Fidelis iz Sig. - Stefanija	
25	P	Marko Evangelist - dan osvoboditve	
26	S	Marija, mati dobrega sveta - Marcelin	
27	N	6. velik. nedelja - Cita - Hozana	
28	P	Peter Chanel	☾
29	T	Katarina Sienska	
30	S	Pij V. - Jožef Cottolengo	

MAJ

1	Č	Jožef delavec - praznik dela	
2	P	Atanazij	
3	S	Filip in Jakob, apostola	
4	N	Vnebohod - 7. velik. nedelja - Florijan	
5	P	Leo - Gotard - Angel	●
6	T	Dominik Savio	
7	S	Gizela - Gušto - Flavij	
8	Č	Viktor	
9	P	Izajja	
10	S	Antonin	
11	N	Binkošti - Majenca - Mamert	
12	P	Leopold - Pankracij	☽
13	T	Mafalda - Fatimska Mati božja	
14	S	Matija ap. - Bonifacij	
15	Č	Zofija - Sonija	
16	P	Janez Nepomuk - Ubald	
17	S	Jošt - Paskal Baylon	
18	N	Sveta Trojica - Erik - kvatrnica	
19	P	Peter Celestin - Ivo - Leonard	
20	T	Bernardin Sienski	○
21	S	Fabij - Dino	
22	Č	Rita - Marjeta	
23	P	Janez Rossi - Leon	
24	S	Marija pomočnica kristjanov	
25	N	Sveto Rešnje telo - Beda - Urban	
26	P	Filip Neri	
27	T	Avguštin Canterb.	
28	S	Emilij - German	☾
29	Č	Maksim	
30	P	Kancijan - Ferdinand - Srce Jezusovo	
31	S	Marijino obiskanje - Srce Marijno	

JUNIJ

1	N	9. nav. nedelja - Justin - Fortunat	
2	P	Erazem - Marcellin - Peter	
3	T	Karel Lwanga in tov.	●
4	S	Frančišek Car.	
5	Č	Bonifacij	
6	P	Norbert - Pavlina	
7	S	Robert	
8	N	10. nav. nedelja - Medard - Mino	
9	P	Efrem - Primož in Felicijan	
10	T	Bogumil - Henrik	)
11	S	Barnaba, sodelavec ap.	
12	Č	Edoardo Poppe - Jolanda - Adelhajda	
13	P	Anton Padovanski	
14	S	Valerij - Elizej prerok	
15	N	11. nav. nedelja - Vid - Jolanda	
16	P	Beno - Avrelijan	
17	T	Albert - Ranierij	
18	S	Marina - Marcell	○
19	Č	Gervazij in Protazij	
20	P	Silverij - Mihelina	
21	S	Alojzij Gonzaga	
22	N	12. nav. nedelja - Pavlin iz Nole	
23	P	Agripina - Jožef Cafasso	
24	T	Rojstvo Janeza Krstnika	
25	S	Viljem - Eleonora	
26	Č	Vigilij	☾
27	P	Hema Krška - Ciril Aleks.	
28	S	Irenej - Ada	
29	N	13. nav. nedelja - Peter in Pavel ap.	
30	P	Prvi rimski mučenci - Emilijana	

JULIJ

1	T	Ester - Oliver	
2	S	Adeodat - Oton	
3	Č	Tomaž ap.	●
4	P	Urh - Elizabeta Port.	
5	S	Ciril in Metod	
6	N	14. nav. nedelja - Marija Goretti - Sveta Marija zdravja	
7	P	Klavdij - Izaija prerok	
8	T	Kilijan - Evgen - Hadrijan	
9	S	Veronika Giuliani - Pavlina	
10	Č	Amalija - Alma - Ljuba	☽
11	P	Benedikt - Olga	
12	S	Mohor in Fortunat	
13	N	15. nav. nedelja - Henrik - Joel in Ezra	
14	P	Kamil de Lellis	
15	T	Bonaventura (Bogdan)	
16	S	Karmelska Mati božja	
17	Č	Aleš	
18	P	Friderik	○
19	S	Arsen - Zlatka	
20	N	16. nav. nedelja - Marjeta - Elija prerok	
21	P	Lovrenc iz Brindisija - Danijel	
22	T	Marija Magdalena	
23	S	Brigita	
24	Č	Kristina - Krištof	
25	P	Jakob Starejši ap	☾
26	S	Ana in Joahim	
27	N	17. nav. nedelja - Natalija	
28	P	Viktor - Nazarij in Celzij	
29	T	Marta	
30	S	Peter Krizolog - Angelina	
31	Č	Ignacij Lojolski	

AVGUST

1	P	Alfonz M. Ligvorij	●
2	S	Evzebij iz Vercellija	
3	N	18. nav. nedelja - Lidija	
4	P	Janez M. Vianney	
5	T	Marija Snežna (Nives)	
6	S	Jezusov spreminjenje na gori Tabor	
7	Č	Kajetan	
8	P	Dominik	☽
9	S	Roman	
10	N	19. nav. nedelja - Lovrenc	
11	P	Klara (Jasna) - Suzana	
12	T	Inocenc - Lelija - Hilarija	
13	S	Poncijan in Hipolit - Antonin	
14	Č	Maksimilijan Kolbe	
15	P	Marijino Vnebovzetje - rožinca	
16	S	Rok - Štefan	○
17	N	20. nav. nedelja - Hijacint	
18	P	Helena	
19	T	Ludvik - Janez Eudes - Marjan	
20	S	Bernard	
21	Č	Pij X.	
22	P	Devica Marija kraljica	
23	S	Roža iz Lime	
24	N	21. nav. nedelja - Jernej ap. (Bartolomej)	☾
25	P	Ludvik IX.	
26	T	Aleksander - Tarcizij - Ivana	
27	S	Monika	
28	Č	Avguštin	
29	☉ P	Janezov glavosek - Sabina	
30	S	Feliks (Srečko)	●
31	N	22. nav. nedelja - Rajmund	

SEPTEMBER

1	P	Egidij (Tilh)	
2	T	Maksima - Antonin - Licinij	
3	S	Gregor Veliki	
4	Č	Rozalija (Zalka) - Ida - Mati Terezija	
5	P	Lovrenc Giustiniani - Viktorin	
6	S	Zaharija prerok - Eva	
7	N	23. nav. nedelja - Regina	)
8	P	Rojstvo Device Marije (bandimica)	
9	T	Hozana - Peter Klaver	
10	S	Nikolaj Tolentinski	
11	Č	Ema - Prot in Hijacint	
12	P	Marijino ime - Gvido	
13	S	Janez Križ. Zlatousti	
14	N	24. nav. nedelja - Povišanje svetega Križa	
15	P	Žalostna Mati božja (Dolores)	○
16	T	Ljudmila - Kornelij in Ciprijan	
17	S	Robert Belarmin	
18	Č	Jožef Kupertinski - Irena	
19	P	Januarij	
20	S	Evstahij - Suzana	
21	N	25. nav. nedelja - Matej ap. in ev. - kvatrnica	
22	P	Mavricij - Tomaž Vil.	☾
23	T	Pater Pij iz Pietralcine	
24	S	Rupert - Anton M. Slomšek	
25	Č	Nikolaj iz Flue - Avrelija - Sergij	
26	P	Kozma in Damijan	
27	S	Vincencij Pavelski	
28	N	26. nav. nedelja - Venčeslav	
29	p	Mihael, Gabrijel, Rafael nadangeli	●
30	T	Hieronim	

OKTOBER

1	S	Terezija Deteta Jezusa	
2	Č	Angeli varuhi	
3	P	Evald - Romana	
4	S	Frančišek Asiški	
5	N	27. nav. nedelja - Placid - Marcelin	
6	P	Bruno	
7	T	Rožarska Devica Marija	☽
8	S	Simon - Demetrij	
9	Č	Dionizij	
10	P	Danijel - Frančišek Borgia - Florencij	
11	S	Janez XXIII. - Emilijan	
12	N	28. nav. nedelja - Maksim.	
13	P	Fatimska Mati božja - Edvard	
14	T	Kalist I.	○
15	S	Terezija V. Avilska	
16	Č	Marjeta Alacoque - Hedvika	
17	P	Ignacij Antiohijski	
18	S	Luka evangelist	
19	N	29. nav. nedelja - Pavel od Križa - Laura	
20	P	Marija Bertilla Bosc. - Irena	
21	T	Uršula - Vendelin	☾
22	S	Marija Saloma	
23	Č	Janez Kapistran	
24	P	Anton Klaret - Dejan	
25	S	Krizant in Darija	
26	N	30. nav. nedelja - Evarist - Lucijan	
27	P	Vincenc - Sabina	
28	T	Simon in Juda Tadej ap.	
29	S	Narcis	●
30	Č	Alfonz Rodriguez - Gerard - Angel	
31	P	Lucilla - Volfgang	

NOVEMBER

1	S	Vsi sveti	
2	N	31. nav. nedelja - Verne duše	
3	P	Silvija - Just - Viktorin Ptujski	
4	T	Karel Boromejski (Drago)	
5	S	Zaharija in Elizabeta	
6	Č	Lenart	☾
7	P	Engelbert - Lazar - Ernest	
8	S	Bogomir - Deodat (Bogdan)	
9	N	32. nav. nedelja - posvetitev lateranske bazilike	
10	P	Leon Veliki	
11	T	Martin iz Toursa	
12	S	Jozafat	
13	Č	Diego - Stanislav Kostka	○
14	P	Nikolaj Tavelić	
15	S	Leopold - Albert Veliki	
16	N	33. nav. nedelja - Marjeta Škotska	
17	P	Elizabeta Ogrska	
18	T	Roman - posvetitev bazilike sv. Petra	
19	S	Matilda - Epimak in Aleksander	☾
20	Č	Feliks - Edmund	
21	P	Darovanje Device Marije - Maver	
22	S	Cecilija	
23	N	34 nav. nedelja - Kristus kralj - Klemen	
24	P	Firmina - Krizogon	
25	T	Katarina Alek.	
26	S	Leonard Port.	
27	Č	Virgil - Modest - Valerijan	●
28	P	Jakob - Gregorij - Berta	
29	S	Saturnin	
30	N	1. adv. nedelja - Andrej ap. (Štandrež)	

DECEMBER

1	P	Natalija - Eligij	
2	T	Bibijana (Živa)	
3	S	Frančišek Ksaver	
4	Č	Barbara	
5	P	Saba - Avrelijan	)
6	S	Miklavž	
7	N	2. adv. nedelja - Ambrož	
8	P	Brezm. spočetje Device Marije	
9	T	Valerija - Sirij	
10	S	Loretska Mati božja	
11	Č	Damaz I. - Savinij	
12	P	Ivana Frančiška de Chantal	○
13	S	Lucija	
14	N	3. adv. nedelja - Janez od Križa	
15	P	Kristina - Silvija - Virginija	
16	T	Albina - Adelajda (Adelina)	
17	S	Lazar iz Betanije	
18	Č	Gracijan - Adela	
19	P	Urban V. - Favsta	☾
20	S	Evgenij in Makarij	
21	N	4. adv. nedelja - Peter Kanizij - kvatrnica	
22	P	Demetrij - Remo	
23	T	Janez Kancij	
24	S	Sveti večer - Adam in Eva	
25	Č	Božič	
26	P	Štefan	
27	S	Janez ap. in ev. - Fabijola	●
28	N	Sveta družina - Nedorolžni otroci, mučenci	
29	P	Tomaž Becket - David	
30	T	Ruggero - Evgen	
31	S	Silvester	

LETO 2008

Leto 2008 je prestopno leto in šteje 366 dni, začne se v torek in konča se v sredo. Februar ima 29 dni. Vladar leta 2008 je Jupiter.

Cerkveno leto se začne s prvo adventno nedeljo 2. decembra 2007 in traja do prve adventne nedelje 30. novembra 2008. Pri nedeljskih mašah se berejo berila in evangeliji iz leta A.

Letni časi:

Pomlad: 20. marca. Sonce stopi v znamenje Oвна ob 6.49 uri.

Pomladni ekvinokcij. Začne se pomlad.

Poletje: 21. junija. Sonce stopi v znamenje Raka ob 01.01 uri.

Poletni solsticij. Začne se poletje.

Jesen: 22. septembra. Sonce stopi v znamenje Tehtnice ob 16.45 uri.

Jesenski ekvinokcij. Začne se jesen.

Zima: 21. decembra. Sonce stopi v znamenje Kozoroga ob 13.05 uri.

Zimski solsticij. Začne se zima.

Na "poletni čas" (kazalce na uri premaknemo eno uro naprej) stopimo v noči na zadnjo nedeljo v marcu (30. marca); na "sončni čas" pa se vrnemo v noči na zadnjo nedeljo v oktobru (26. oktobra), ko premaknemo kazalce za eno uro nazaj.

Premakljivi prazniki v novem letu

Pepelnica: 6. februarja. Prva kvaterna nedelja: 17. februarja. Velika noč: 23. marca.

Vnebohod: 4. maja. Majenca, Binkošti: 11. maja. Presveta Trojica, Druga kvatrna nedelja: 18. maja. Presveto Rešnje telo: 25. maja. Tretja kvatrna nedelja: 21. septembra. Prva adventna nedelja: 30. novembra. Četrta kvatrna nedelja: 21. decembra.

Leto 2008 je pod znamenjem Jupitra, največjega planeta sončnega sistema. Jupiter ima kar 11 krat večji premer od Zemlje in 318 krat večjo maso. Ima gosto plinasto atmosfero.

Da zvrši svoj tek okoli Sonca, potrebuje skoraj 12 let. Na Jupitru je leto skoraj 12 krat daljše kot na Zemlji. Okoli sebe se Jupiter zavrti v 9 urah 55 minutah in 21 sekundah.

Planet je poznan že iz prazgodovinskih časov. Lahko ga opazujemo s prostim očesom, s teleskopom pa vidimo njegovo največjo posebnost, Veliko rdečo pego. Jupiter ima veliko družino satelitov, med katerimi so štirje - Io, Evropa, Ganimed in Kalisto - velikani in dovolj svetli, da jih je mogoče videti z majhnim teleskopom. Prve bližnje posnetke Jupitra nam je na Zemljo poslalo 3. decembra 1973 vesoljsko plovilo Pioneer 10, ki ga je NASA izstrelila 2. julija 1972.

Vpliv Jupitra

Jupiter obkroži Sonce v dvanajstih letih tako, da se v vsakem znamenju zadrži po leto dni. Je ognjeni princip spremenljive kvalitete. Je očetovski simbol, ki nam pomaga najti primerno socialno vlogo. Vlada znamenju Strelca in 9. hiši, v tradicionalni astrologiji tudi Ribam in 12. hiši.

V osebnem horoskopu nam znamenje, v katerem je Jupiter, pove, kako in na kakšen način se kaže naša moč optimizma in zaupanje v življenje. Hiša, v kateri je Jupiter, je naša hiša optimizma in zaupanja, kaže nam področje življenja, kjer nas bolj pogosto čakajo dobre priložnosti, je ključno življenjsko področje za oblikovanje našega nazorskega prepričanja in pogleda na svet.

Jupitrova leta so navadno precej dobra, toda večinoma bolj mokra; zima je huda, pomlad pride pozno. Žetev se včasih zakasni za cele tri tedne. Ponavadi pa so Jupitrova leta rodovitna.

Pomlad bo do maja meseca mokra in mrzla; sredi maja zmerno topla in prijetna, potem pa do konca mokra in mrzla.

Poletje je v začetku mrzlo in mokro, v sredi dobro, večkrat se bodo pojavile nevihte, proti koncu bo vroče.

Jesen bo od začetka do konca zelo deževna.

Zima bo v začetku precej mrzla, polno bo snega. Nato bo prijetna, ne bo snežilo, pojavili pa se bodo močni vetrovi.

RAZNI PREGOVORI ZA VSAK MJESEC

Ženarja topluota,
februarja marzluota.

Če ženarja nje snegà,
brez skrbi obriu ga da.

Če ženarja garmi,
slaba ura sledi.

Če na Paula dan deži al' sneži,
slabo an huduò ljeta nam preti.

Kadar je Sviečina zelena,
je cvetna nedjeja snežena.

Če o Sviečinci burje ni,
obrila še kaj nori.

Kar že marca zeleni,
raduò se potlè posuši.

Če svetega Gabrijela zmarzuje,
potlè slana nič vic ne škoduje.

Če obrila miesca garmi,
se slane vic bati ni.

Obrila mjesca presuhuò,
kumetu ne kaže lepuò.

Maja mokruata,
luja suhuata.

Če na Pankracija sonce pečè,
sladkuò vince u kletì pr'tečè

Mjesca junija veliko dažà,
nič dobrega kumetu ne da.

Če je u dau vinijkin cvjet,
premalo tečè vina u kljet.

Če je ta mjesec presuhuò,
ostane grozdje zlo drobnuò.

Če je ta mjesec suhega vremena,
obiuno bo ljepega ječmena.
Če pa garmi poguosto an deži,
le malo bo ječmena an rži.

Če je o Porcijunkuli vročina,
zlo huda bo drugo ljeto zima.

Tajšan, ki je biu vošta zadnji dan,
taka bo ura jeseni usaki dan.

Daž na svetega Janeza glave
rad naredi orjehe piškàve.

Tilen oblačen, maglen,
gardà, dežeuna jesen;
če je pa jasno, gorkuò,
štjer tjedne bo prù lepuò.

Če o svetem Mihelu garmi,
puno vjetra pozime buči.

Kajšna ura na šetembra mlaji,
tajšna ura usò jesen je najraji.

Če otuberja so velike uadè,
dičemberja močni vjetrovi bučè.

Če listje zguoda z drjevja odpade,
so njive rodovitne rade.

Usi Sveti radi parnesè
kake dni ure še lepè.

Za soncam svetega Martina
rad hitro pride snjeg, zmarzlina.

Če na svete Cecilije garmi,
dobro ljeto kumetu potrdi.

Svete Katarine dan ne laže,
če po sebi čas ženarja kaže.

Daž an vjetar pred Božicjam
kopa jamo rad marlicjam.

Sveti Dan vetròuno,
drugo ljeta sadja pòuno.

Če nadužni otroci so oblačni,
drugo ljeta bojo kruha lačni.
lusa rihustla.

Če na Pankraciju svetci peče,
sladkuš vjerna u kralj grteče.

Majca jasnija svetci daj,
naš potepajo kumetu na da.

Če ja u otrok voljajo cvjet,
potpuno beba kupa u kjet.

Če ja ta rajzaro svetstno,
svetno svetstno rjo drsteno.

Če ja ta svetstno svetstno svetstno
svetstno na svetstno svetstno.

Če ja svetstno svetstno svetstno
na svetstno svetstno svetstno.

Če ja o svetstno svetstno svetstno
na svetstno svetstno svetstno.

Če ja svetstno svetstno svetstno
na svetstno svetstno svetstno.

Daž an vjetar pred Božicjam
kopa jamo rad marlicjam.

Sveti Dan vetròuno,
drugo ljeta sadja pòuno.
Če nadužni otroci,
drugo ljeta bojo kruha lačni.

Če na Pankraciju svetci peče,

Trinkov koledar 1977 – 25. letnik, str. 121-124

Majca jasnija svetci daj,
naš potepajo kumetu na da.

Če ja u otrok voljajo cvjet,
potpuno beba kupa u kjet.

Če ja ta rajzaro svetstno,
svetno svetstno rjo drsteno.

Če ja ta svetstno svetstno svetstno
svetstno na svetstno svetstno.

Če ja svetstno svetstno svetstno
na svetstno svetstno svetstno.

Če ja o svetstno svetstno svetstno
na svetstno svetstno svetstno.

Če ja svetstno svetstno svetstno
na svetstno svetstno svetstno.

TRINKOV KOLEDAR ŽIV TRINKOV SPOMENIK

Adna želja se je monsinjorju Ivanu Trinku spunila, da je za Božič I. 1953 že dobiu u svoje roke naš prvi koledar za leto 1954. Imenovali smo ga po njem Trinkov koledar, ker je Trinko želu, da dobijo naši delauci emigranti tak koledar, ki bo pisau o starih časih Beneške Slovenije an o pravicah, ki jih nima Benečija. Pisati smo morali o novih pastirjih po naših cerkvah, ki so izdali Kristusov nauk, ko so nam odrekli naš jezik u šolah an cerkvah an kanclijah.

Prebrau je Trinko ta naš koledar an reku: Zadovoljen sam, da je dobila Benečija usaj an slovenski krščanski koledar, da bodo tisti po črnih minierah Belgije vedeli, da še sije sonce nad Benečijo an da bodo vedle njihove žene, matere an otroci, da ni prau, kar delajo po zadnji vojski z nekdanjo Slavijo-Benečijo. Ni prau, da nimaju dela doma an da moraju zaradi emigrantskega kruha iti družine narazen. Ni prau, da nove oblasti prepovedujejo jezik slovenskih vernikov v tistih 33 cerkvah, ki ga je pregnal iz njih fašizem. Prav bi bilo, da bi se naši delauci povarnili domov an da bi dobili industrijsko delo doma u Benečiji. Prau bi bilo, da bi te zveste Benečane Italija taku nagradila, da bi delali doma an govorili an učili svojo slovenjščino userod u svojih krajih.

Poskušali smo dvajset let se ravnati po Trinkovih naukih. Usako leto smo se spomnili u koledarju Trinkovega delovanja za nas. Hoteli smo, da bo Trinkov koledar u aržetu naših ljudi spominjal na Trinka, da bo naš koledar živ slovenski spomenik na Trinka.

Dvajset let je že, kar je umru naš veliki oče Benečije. Gotovo bi biu zadovoljen, da smo njegov duhovni testament opravljali tako, kakor je on želeu. Prau gotovo bi zdej djau, naj še dajemo u žuljave roke naših emigrantov njegov koledar, ker je koledar

potreben našim ljudem, da bodo šli po pravi krščanski an slovenski poti naprej, da bo Beneška Slovenija imela use svoje otroke doma po službah an da bo Benečija enakopravna z drugimi pokrajinami an da mora biti njihov materni jezik spoštovan tako kakor je spoštovan materni jezik Italijanov.

Če bi ustau naš Trinko iz svojega trčmunskega groba, ki so ga varvali an čuvali njegovi benečanski apostoli – slovenski domači duhovniki, bi se u njegovem srcu mešala veselje an žalost. Veselje, da ni več črnega režima, ki je toliko škode prizadejau Benečiji an zapeljau toliku ljudi, da so izdali Kristusov nauk: Učite use narode. Veseu bi biu Trinko tudi zato, da sta obe državi Italija an Jugoslavija ratali prijateljici an da je imeu on prau, ko je pisau takšne bukve, da bi adn drugega spoznali. Z žalostjo bi pa romal po naših vaseh an videu slepa okna praznih hiš an pleveu an robido po njivah. Postavljau bi uprašanja, zaki so bili demokrščanski gospodarji taku slabi gospodarji an zaki so šli nekateri teh politikov po poti starih fašističnih škrtov an dujih mož.

Mi njegovi učenci bomo po Benečiji še leto za letom širili u Trinkovih koledarjih njegov nauk an oznanjali svetu, kakšne so pravice Benečanov toliko časa, dokler ne nastopi dan pravice tudi za Benečijo.

Trinkov koledar za navadno leto 1974, str. 97-99

“IZSELJENIŠKO” OBDOBJE TRINKOVEGA KOLEDARJA

IOLE NAMOR

Trinkov koledar prihaja med beneške in slovenske bralce že več kot pol stoletja, zbornik, ki ga imate v rokah, pa je točno petdeseti. Zamisel o izdaji publikacije za Benečane *po Mohorjevem vzorcu* se je pojavila leta 1952, kakor izhaja iz dopisovanja med župnikom iz Laz (Podbonesec) Antonom Cuffolom in Valentinom [Zdravkom] Revnom, ki je bil takrat slovenski *misijonar med našimi ljudmi v Belgiji* in je izdajal dvomesečnik *Slovenski glas Beneških Slovenju v Belgiji* (1952 – 1960). Duhovnika sta tesno sodelovala, saj je Cuffolo pošiljal Revnu novice iz beneških vasi za Slovenski glas. Obe pobudi sta nastali le z nekajmesečnim presledkom. Junija leta 1952 je Cuffolo v pismu napovedal namen izdati Trinkov koledar, julija ga je vprašal *emigrantski prispevek* za prvi koledar. Že od naslednjega leta pa se je ime Valentina Revna pojavilo v vlogi založnika (skupaj z Delavci Beneške Slovenije) v vseh Trinkovih koledarjih do leta 1960, ko se je zaključilo njegovo delo v Belgiji in je prenehal izhajati tudi Slovenski glas. Nato so se kot založniki še naprej pojavljali “Delavci v Belgiji” in to do leta 1967, ko je Trinkov koledar začel izhajati v samozaložbi, kot urednik pa ga je dvanajst let (1964 – 1975) podpisoval prof. Rado Bednařik.

Trinkov koledar je bil *majhen po obsegu, a velik po pomenu* in tudi vsebinsko bogat. Zato sem se odločila, da v pričujočem prispevku predstavim njegovo “izseljeniško” obdobje, ki tvori neko celoto in torej prvih petnajst let izhajanja, od koledarja za leto 1953 do tistega za leto 1967.

Po iznajdbi atomske bombe najvažnejši dogodek

Rodiu se je v srcu našega velikega domačina mons. Ivana Trinko, so napisali. Dejstvo je, da je bil za projektom Trinkovega koledarja Anton Cuffolo. V prispevku ob njegovi

tridesetletnici je Valentin Reven (TK 1982) objavil pismo lažiškega duhovnika, v katerem ga je prosil za članek, kajti če ne ... *bo preveč enoličen, če bo notri samo Jakoparija* (Jakop je bil njegov psevdonim). Pojasnjuje tudi, da gre za *prvi poskus*, hudomušno in hkrati polemično pripominja, da je cilj publikacije *pustiti za nami dokument onih... ki jih ni*, torej Slovencev v Benečiji, obstoj katerih so predstavniki oblasti zanikali in jih niso hoteli priznati še nekaj desetletij. V tednih, ko so koledar tiskali v Gorici, ga je Cuffolo zelo nestrpno čakal in se ga veselil, vedel pa je tudi, da bo sprožil močne reakcije. *Tu se bodo prejeli za lase, ko jih bo iznenadil, in se bodo pohujšali nad drznostjo. Lovili ga bodo in z njim kurili.* In še: *Marsikateremu tukajšnjemu želodcu bo napravil hude krče, da se bo zvijal in cabal naokoli, da človek se že sedaj boji.*

In končno se je Cuffolo razveselil ob "prvorojenčku", ki je bil *lep in vreden 90-letnika mons. Ivana Trinka*. Prepričan je bil, da bo vseč emigrantom in da se bodo *radi pogovarjali z njim*, in se zavedal odmeva, ki ga bo imel v Nadiških dolinah. *Po iznajdbi atomske bombe je to gotovo najvažnejši dogodek povojnih časov. Presenečenje v nebesih in na zemlji!*

Prepričan pa je bil, da *mati, ki je porodila takega "jinaka" v takih razmerah, bo gotovo porodila po enega na leto.*

Trinkov koledar je nadaljeval svojo nelahko pot in svoje poslanstvo med slovenskimi ljudmi v Nadiški, Karnajski, Terski in Rezijanski dolini ter v tujini. In tudi danes je pomembno zrcalo slovenske manjšinske skupnosti na Videnskem. Velja pa podčrtati, da so bili v težkih in napetih petedesetih letih njegovi beneški uredniki in sodelavci vedno v senci, saj se niso nikakor mogli izpostavljeni. Prispevki so bili večinoma brez podpisa ali pa so se podpisali s psevdomini. Šele v šestdesetih letih so se začeli pojavljati prvi podpisi beneških sodelavcev, založnik pa je bil, kot rečeno, slovenski misijonar v Belgiji.

Biser, ki se sveti od vsake strani

Prva številka je bila posvečena mons. Ivanu Trinku ob njegovi devetdesetletnici, torej vsestransko ustvarjalnemu intelektualcu, ki je bil doma na različnih poljih - *biser, ki se sveti od vsake strani*, kot so napisali - človeku, o katerem *bo skozi stoletja govorila zgodovina slovenskega naroda in je ponos Beneške Slovenije.*

V resnici je bil Trinko znan v italijanskih, slovenskih in srednjeevropskih kulturnih krogih, dopisoval si je z najvidnejšimi razumniki svojega časa; v svoji ožji domovini, med svojimi ljudmi je pa bil še mnogo let kasneje malo poznan in premalo cenjen. Literarno delo Ivana Trinka, glasbena in likovna ustvarjalnost, več kot polstoletno

pedagoško delo v semenišču, prizadevanja v videnskem pokrajinskem svetu za socialno in gospodarsko rast Benečije, raziskovalno in publicistično delo, prevajanje iz slovanskih jezikov in vloga posredovalca med latinskim in slovanskim svetom: vsa ta vprašanja so obravnavali na straneh Trinkovega koledarja in postopoma odkrivali bralcem *ne samo veliki, marveč vsestranski lik patriarha Slovencev pod Matajurjem*. Uredniki Trinkovega koledarja, v prvi vrsti prof. Rado Bednařik, imajo torej veliko zaslug v ovrednotenju njegovega dela in vloge. Pri tem pa je, seveda, bilo bistvenega pomena, da so imeli na razpolago Trinkovo zapuščino in torej dostop do izvirnega in tudi neobjavljenega gradiva. *Vedno globlje rijem v Trinkovo zapuščino. Obračam zaprašene papirje in porumenele listine, njegove beležnice in kratke zapiske*, je zapisal prof. Bednařik (TK 1966), ki je veliko prostora namenil Trinkovemu literarnemu delu in objavil nekatere neobjavljene pesmi tudi iz študentskih let in tudi pesmi v izvirniku, ne popravljenih kot so izšle v zbirki poezij, da bi izpostavil Trinkovo ustvarjalnost, a tudi njegove napore pri usvajanju slovenskega knjižnega jezika.

Posebno pozornost posveča Trinkov koledar znamenitim osebnostim iz Benečije. Vidno mesto ima Peter Podreka, duhovnik in prvi pevec Beneške Slovenije, kot so ga imenovali, kasneje so ob smrti župnika iz Laz Antona Cuffola izpostavili njegov lik, v ospredje so postavili tudi župnika Evgena Blankina, jezikoslovca Bruna Gujona, filozofa Jakoba Štelina iz Gorenjega Tarbija (ki so si ga hoteli polastiti Čedadci), predstavili so celo galerijo portretov beneških župnikov in druge vidne osebnosti vse do preprostih, a pogumnih in podjetnih Benečanov, kot sta bila Matevž Rutar in Matevž Primožič, ki sta v Rusiji, nedaleč od Vladikavkaza, ustanovila Italijanski Hutar, italijansko - slovenski otok v slovanskem morju, ki je imel 7 družin in 70 oseb.

Naš rod je enakopraven z vsemi velikimi

Precej obsežen je prostor, ki ga je Trinkov koledar namenjal zgodovini Beneške Slovenije in še posebej njeni bogati izkušnji samouprave pod Beneško republiko. To poglavje je bilo v vseh letih izhajanja koledarja vedno bogato in zanimivo, saj so objavili tudi vrsto pomembnih dokumentov. S tem so uredniki želeli seveda osveščati svoje beneške bralce, dvigniti njihov kulturni nivo, a tudi ponos, ter jih prepričati, da *Beneškemu Slovencu se ni treba sramovati svoje preteklosti, ima za seboj tisočletno zgodovino, na katero je pravično ponosen* (TK 1953). *Mi Slovenj Benečije se lahko pohvalmo pred vsim svetom, de modruost naših očetou si je znala že pred taužent liet ustvariti in dotuod, ki nje padla Beneška republika*

ohraniti, takuo lepuo urejeno gospodarsko, ekonomsko, sodnjisko autonomijo, de še moderni bi muorli jih posnemat (TK 1957). Namen je bil torej utrditi Slovence na Videnskem v zavesti, da je naš rod enakopraven z vsemi velikimi in da se nam ni treba sramovati, ker nas je slovenska mati rodila in zibala in nas je oče vzgajal v veri in besedi prednikov (TK 1963).

Sklicevali so se pri tem tudi na Ivana Trinka. *Njegov duh živi med nami in nas spodbuja k ljubezni do tistega koščiča zemlje, ki nam ga je Bog odpartiu v italijanski republikli, kjer živimo že 1400 liet* (TK 1957).

Drug pomemben cilj, ki so ga uredniki odkrito zasledovali ob jezиковem in kulturnem osveščanju, je bil vzbuditi oziroma ustvariti med slovenskimi ljudmi iz Videnske pokrajine zavest in prepričanje, da so veje istega debla, del ene same skupnosti, ki ima v Trinku svoj zgled in vodilo. *Vse nas družli velik duh moža, ki je bogat zaklad uma in dela dal svojemu rodu in zemlji – Trinko!* (TK 1956).

Naslednje leto so pojasnili, da je *Trinkov koledar, glas Slovenju, ki žive pod Italijo v dolinah Nediže, Karnahle, Tera in Rezije* (TK 1957). Nekaj let kasneje so dodali, da Trinkov koledar *hoče združiti in povezati ves naš rod bodisi doma in naše v tujini v eno občestvo* (TK 1961). Še bolj jasno so ta namen poudarili, ko so napisali: *Ko obračate skromne strani našega Trinkovega koledarja vas bo navdala tudi zavest skupnosti. Čutili se boste povezane med sabo, pa naj nas ločijo tisoči kilometrov. In to je tudi glavni namen Trinkovega koledarja, da se v njegovem duhu vsi naši rojaki pod Matajurjem, ob Nadiži in Teru čutijo eno z vsemi, ki so razkropljeni daleč po svetu* (TK 1958).

Zavest o pripadnosti skupnosti, ki so jo zavestno gradili, podobno, kot so to delali kulturni delavci, ki so se zbirali in delovali v kulturnem društvu Ivan Trinko, je bila izhodišče in pogoj za uspešno kulturno delovanje in predvsem za oblikovanje politične platforme, ki je temeljila na priznanju jezikovnih pravic in zahtevi po gospodarskem razvoju. Zato je Trinkov koledar želel, da bi novo leto prineslo *naši ožji deželici in nje ljudem vse pravice, katere jim gredo po božjem pravu in človeških postavah* (TK 1964).

Vsebinski koncept koledarja so na njegovih straneh večkrat povzeli sami uredniki. *Kakor lansko leto vas je najprej popeljal na grob našega očaka, da ob njegovi pesmi in besedi zaživi v vas ponos in ljubezen do roda in doma. Potem smo poromali po naši deželici: pogledali v stare bukva in pisma, kaj so delali naši dedje in očetje ... Smo se odpravili na dolgo pot k našim ljubim očetom, k bratom in sorodnikom, ki so morali v tujino in še pod zemljo v rudnike* (TK 1957).

Sveta vera je ključ, materina beseda pa luč

Uredniki Trinkovega koledarja so bili v prvem obdobju pretežno duhovniki in slovenska duhovščina med Slovenci v Furlaniji je bila vseskozi v ospredju. Dva sta bila neomajna temelja, na katerih so razvijali svoje poslanstvo, *vera svojih očetov in jezik svojih mater*, kot so večkrat napisali, v tesni medsebojni povezavi. Beneški ljudje so bili verni in so skozi stoletja ohranili svoj jezik posebno v cerkvi, pri molitvi in religiozni pesmi. A že ob koncu petdesetih letih prejšnjega stoletja je bilo stanje slovenskega jezika v cerkvi zelo zaskrbljujoče.

Iz Trinkovega koledarja za leto 1959 zvemo, da je bilo v Beneški Sloveniji še 53 duhovnij, a da se je slovenščina rabila samo še v 14 duhovnijah. Trinkov koledar ponuja jasno fotografijo o verskih in jezikovnih razmerah pri nas s podrobnim seznamom.

Duhovnije s slovenskim duhovnikom in materinščino v cerkvi: Dreka, Štoblank, Lesa, Topolovo, Arbeč, Laze, Matajur, Trčmun, Srednje, Gorenj Tarbi, Oblica, Kravar, Tipana, Plestišča.

Duhovnja s slovenskim dušnim pastirjem a brez slovenščine: Ažla in Dolenj Barnas.

Drugod brez slovenskega duhovnika in brez slovenščine. V večini od duhovnij je izginila leta 1915 ali 1933 (TK 1959),

Septembra istega leta je nadškof namestil na Tarčmunu župnika Gorettija, ki ne zna niti besedice slovenske. Taki ukrepi škodijo ugledu cerkvenih služabnikov (TK 1960). Slovenska molitev, pridiga in petje, je grenko ugotavljal Trinkov koledar, so danes pregnani iz marsikaterega božjega hrama.

Ljudje tega vsekakor niso sprejemali molče. S strani župnikov je bilo več poskusov, da opustijo slovenščino, češ da *ti Slovenci razumejo laško*, a verniki so se večkrat borili za svoje pravice. *To pravico so vzdržali do prve svetovne vojne in zato najdemo med župniki Fojde večkrat slovenske duhovnike tudi iz Istre in Dalmacije ... Zadnji slovenski župnik v Fojdi (od leta 1883 do 1897) je bil preč. Jožef Bernik iz Sv. Lenarta (TK 1957).*

V tem zgodnjem opuščanju slovenščine v cerkvenih obredih je tudi razlog, zakaj se je raba jezika tako ošibila najprej na najbolj zahodnem delu Benečije, v Terskih dolinah, nato na vsem teritoriju in med mladimi generacijami. Padel je status jezika, zmanjkal je jezikovni življenjski sok, ki so ga verniki črpali iz svetih beril, in slovenščina, ki ni bila "ne v uradu ne v šoli", je imela zavetje le še doma.

Cerkvene razmere pred letom 1866 in po njem so bila v središču pozornosti številnih

prispevkov v koledarju. Posebno poglavje v njem predstavlja izkušnja slovenskega vikariata v Nemah že v srednjem veku, ko je vsaka slovenska vas ali podružnica v hribih najela na svojo roko in lastne stroške kakega duhovnika iz Istre in Dalmacije ali tudi s Koroške, da so se lahko sporazumevali slovensko z njim. V enem od svojih prispevkov je Viljem Černo omenil staro listino iz leta 1694, v kateri je potrjena raba slovenskega jezika za verske potrebe (*lingua schiava per la cura delle anime*). *Pred štirimi stoletji so obstajali zakoni, ki so varovali jezik prebivalcev Slovenske Benečije, danes se objavljajo dopisi, ki zanikajo obstoj Slovencev po beneških dolinah*, je takrat komentiral Černo (TK 1964).

Zanimiv je opis cerkvice Svetega Petra – San Pietro degli Slavi iz 14. stoletja v Fojdi, ki je bila matična cerkev za Slovence tistega območja. Zanimiva je tudi zgodovina svetišča na Stari gori, ki je bila najstarejša božja pot Matere Božje na ozemlju nekdanjega prostranega oglejskega patriarhata in odkoder so bili v času prve svetovne vojne odstranjeni domači slovenski župniki in kaplani, ki so oskrbovali svetišče skozi tisoč let in svetišče je bilo izročeno kapucinom beneške province. *Izginile so naše stare pesmi in molitve* (TK 1954).

V Trinkovem koledarju najdejo vidno mesto tudi slovenski katekizmi, ki so jih tiskali za potrebe slovenskih vernikov Videnske pokrajine, vključno s tistim, ki ga je duhovnik Jožef Kramar izdal leta 1927 v rezijanskem narečju. Zadnji v Nadiških dolinah je izšel leta 1928 in ga je sestavil Ivan Trinko. Le pet let kasneje je pa prišlo do zloglasne fašistične prepovedi slovenščine. S tem v zvezi je zelo zanimiva in hkrati pogumna kritika cerkvene oblasti, ki jo je Trinkov koledar objavil ob desetletnici smrti nadškofa Jožefa Nogare.

Prvič je Nogara bil na obisku v Benečiji leta 1929. *Takoj potem je zapovedal našim duhovnikom, da nas čimprej naučijo moliti po latinsko, češ da je jezik matere katoliške Cerkve. Po prepovedi iz leta 1933 ko so se naši župniki obrnili do njega za navodila jim je rekel, da ne bo večjih sitnosti, naj se pridiga v italijanščini. Tega mnenja je bil zmeraj tudi po vojni, tudi po propadu fašizma.*

Pod njegovim vodstvom nas je začela tlačiti druga protinaravna necerkvena praksa. Pošiljajo k nam duhovnike, ki ne znajo slovensko in ki so celo nasprotni jeziku.

In na koncu so dodali še neizprosno sodbo: *Pravijo, da se je nadškof Nogara heroično boril proti nacističnemu okupatorju. Mi to priznavamo in mu dajemo hvalo in čast. Radi bi rekli, da se je boril enako tudi proti fašizmu v obrambo naših naravnih in verskih pravic, a žalibog nimamo za to nobenih podakov in dokazov* (TK 1966).

Tujina nas požira

Gospodarske razmere na teritoriju ob meji v Videnski pokrajini, socialna struktura prebivalstva in pojav množičnega izseljevanja so seveda bili eno od glavnih vprašanj, ki jih je Trinkov koledar obravnaval skoraj v vsaki številki. Jasno je bilo namreč, da problematika narodnega obstanka ni bila le v zavesti ljudi in v procesu kulturnega in narodnega ozaveščanja, temveč tudi v gospodarskih razmerah, ki so gnale daleč od doma v iskanju kruha in strehe nad glavo še zlasti mlajše sile. *Trdnejša in žalostna novica je, da so zlasti tudi slabe in celo neznosne gospodarske razmere krive, da naš živelj na zapadni meji hira in usiha* (TK 1959).

Naše narodno telo usiha zaradi odtoka naše mlade krvi (TK 1961).

Eno od vprašanj, ki so si ga uredniki Trinkovega koledarja postavili, je bilo, koliko je pravzaprav Slovencev v Beneški Sloveniji. V njem dobimo podatek (TK 1958), da je italijanska vlada izvedla neke vrste ljudsko štetje v Benečiji leta 1901. Tega niso izpeljali najbolj natančno, šteli so namreč le število družin in so opustili tudi marsikatero slovensko vas. Našteli so vsekakor 5.780 družin, katerih občevalni jezik je bila slovenščina. Če upoštevamo, da je takrat vsaka družina imela povprečno 6 članov, ugotovimo, da je ob začetku prejšnjega stoletja živelo v 16 slovenskih občinah 34.680 Slovencev. V ta seznam so bile vključene naslednje občine: Ahten, Bardo, Dreka, Fojda, Gorjani, Grmek, Neme, Podbonesec, Prapotno, Rezija, Sovodnja, Srednje, Sv. Lenart, Špeter, Tipana, Tavorjana (ali Torjan, kot so ga takrat imenovali). Bolj natančno štetje so izvedli v špetrskem okraju in ugotovili, da je bilo 15.669 Slovencev.

Drugo uradno štetje je italijanska vlada izvedla leta 1911 in prišla do podatka, da je Slovencev 36.171, polovica katerih v Nadiških dolinah. Za časa fašistične vladavine so uradno navajali številko 40.000 Slovencev, uradno za občine špetrskega okraja pa 15.108.

Zanimivi so seveda podatki o demografskem stanju v povojnem času. Val izseljevanja je v petdesetih letih močno zajel Nadiške in Terske doline ter Rezijo. *Tudi lansko lieto je muorlo puno naših ljudi po sviete. Pravijo de samuo februarja jih je šlo iz Tipajskega kamuna 223 ... iz majhnega dreškega kamuna jih je po sviete 381 ... naša majhna daželica ne more preredit vsih nje ljudi ... Do lanskega lieta naši dielouci so imiel odparto pot v Belgijo, pa lietos belgijanske miniere nieso jemale novih dieloucu za dielo pod zemjo ... Emigranti so muorli iti v Kanada* (TK 1955). Tisto leto je objavil tudi vest, da je bilo samo v mestu Chicagu 200 Slovenju.

Počasno odtokanje ljudi opisuje tudi v naslednjih letih. *Po zadnjih uradnih seznamih*

je samo Rezijanov okoli 10.000. Od vseh teh pa živi v selih ob Beli ali v Reziji komaj 3000. Ostali so našli kruh in nov dom po državah sveta, največ v Avstriji. Ti so zgubljeni za rodno grudo, čeprav v srcu hrepene po njej. - Vas Platišče ima vpisanih kot pristojne 422 ljudi. Prisotnih pa je samo 314. V Dreki je danes vpisanih 757 občanarjev. V vsej duhovniji jih pa živi komaj 283. Ostalih 474 je požrla tujina (TK 1958).

To so trije primeri, ki jih urednik Rado Bednařik navaja, da bi predstavil zelo dramatično stanje na vsem območju ob meji, kjer so naseljeni Slovenci v Furlaniji. Nato opisuje gospodarske razmere in dejavnosti, s katerimi so se beneški ljudje ukvarjali, iz navedenih podatkov izhaja, da se je 71 odstotkov družin živelo od poljedelstva, zelo razširjeno je bilo sezonsko delo v tujini, ki se je kasneje ustalilo, in velika večina izseljencev se ni vrnila iz tujine. In če so se, so se ustavili v furlanski ravnini in se le v redkih primerih odločili za povratek v rojstno vas.

Kot vemo, so se od konca vojne do 1951-1952 leta ljudje, še zlasti iz Nadiških dolin, izseljevali v Belgijo, Švico, Francijo in v Južno Ameriko, v glavnem v Argentino. Po letu 1952 jih je pot vodila v Kanado in Avstralijo, kasneje v Nemčijo.

Podatki o pojavu izseljevanja in upadanja prebivalstva so pretresljivi, saj se je že dosti več kot ena tretjina ljudi izselila iz naših krajev. Poglejmo nekaj podatkov, iz katerih med drugim izhaja različno razmerje "moči" občin, saj je bila najmočnejša po številu prebivalcev Podbonesec.

Občina	leto 1951	leto 1962	manj
Dreka	1392	1128	- 264
Grmek	1737	1645	- 92
Podbonesec	3735	3306	- 429
Sv. Lenart	2283	2077	- 206
Špeter	3088	2842	- 246
Sovodnja	2077	1741	- 336
Srednje	1883	1554	- 329
skupaj	16.195	14.293	1902

Vir: R. Ruttar, I diplomati della Slavia, Slori, str. 199

Vsi dnevi so enaki, vse tiho in mrtvo

Če bi vam hotel pokazati bolj temno stran naših beneško slovenskih vasi, bi se ne znal odločiti ali naj vzamem v roke številke ali slike ali pisma naših iz tujine (TK 1964).

Še zlasti trda usoda beneških ljudi, ki so delali v belgijskih rudnikih, je imela vidno mesto v Trinkovem koledarju, kar je tudi razumljivo, saj je ogromno naših ljudi služilo kruh pod zemljo. *Okuole 2000 naših Slovienju diela po belgijanskih "krtinah" z lepim zasluškam pa tudi na veliko škodo zdravja in v nevarnosti za življenje. - Je ries, de gor se puno zasluži, pa se ne uživa nobenega veseja. Ne čuješ ne zuonenja ne tonkanja: nie ne praznika ne sejma: vsi dnevi so enaki, vse tiho in mrtvo (TK 1954).*

Treba je tudi povedati, da je Trinkov koledar vseskozi opozarjal na nevarnosti dela v rudnikih in svaril beneške ljudi, naj ne gredo delat pod zemljo, čeprav je bilo takrat lahko dobiti to zaposlitev in plače so bile dobre. *Našim ljudem se ne upamo parporočit, de naj grejo tje in tistim, ki so že tam iz ljubezni do njih, jim parporočamo, de če morejo najti dielo drugje, naj se preložijo priet k' morejo (TK 1957).* Misijonar Valentin Reven je, podobno kot na straneh Slovenskega glasu, ponujal tudi na Trinkovem koledarju celo vrsto koristnih informacij za beneške delavce in njihove družine v Belgiji, zelo je skrbel za to, da ne zaidejo v nevarne družčine in predvsem da ne opustijo slovenskega jezika in vere. Podrobno je poročal o vseh tegobah dela v rudniku, a tudi o številnih žrtvah, o mrtvih v nesrečah na delu in tudi zaradi silikoze. *Preračunali so, da oboli na tej bolezni okrog 67 odstotkov naših delavcev (TK 1964).* Tistim, ki so bili še doma, pa je podajal najbolj neprijetno in nevablljivo sliko Belgije. *V Belgiji vse smrdi po uogju, luht, drievej, trava, voda, sadje, živež, oblieka, vse je umazano od črnega uogja, vse je umarno. Tam ne vidiš čistega sonca, popounoma jasnega neba, če pru včasih nie magle, je pa kadiž od fabrik, ki so buj goste, ku pri nas kostanji... V Belgiji se ne čuje ne zvonjenja ne tonkanj in če niemaš koledarja ne vieš še kada je praznik (TK 1953).*

ČE SI NE BOMO POMAGALI SAMI, NAM NIHČE NE BO POMAGAL

40. LET ZVEZE BENEŠKIH IZSELJENCEV

RENZO MATTEIG - TOŠČAKU

»Če si ne bomo pomagali sami, nam nihče ne bo pomagal.« Iz te ugotovitve se je pred štiridesetimi leti v Švici porodila zamisel, da bi ustanovili Društvo slovenskih izseljencev iz Beneške Slovenije. Pisalo se je leto 1968. Na stotine tisočev sezonskih delavcev je delalo na gradbiščih, iz katerih je zrasla Švica v sedanji obliki. Gradili so infrastrukturne objekte in stanovanja, industrija je potrebovala delovno silo, tudi če ni bila usposobljena.

Večino delovne sile iz Nadiških dolin je posrkal gradbeni sektor. To so bili zidarji, tesarji, ploščičarji, dekoraterji in mizarji, ki jih je bilo mogoče najti na vsakem odprtem delovišču.

Zapustiti znano okolje, ki pa ne nudi nobene možnosti za zagotovitev dostojne bodočnosti, in pristati v kraju, kjer je vse drugače kot doma, gotovo ni enostavno za nikogar in v nobenem trenutku.

Treba se je naučiti novega jezika, znajti se sredi drugačnega načina življenja, prilagoditi se drugačni hrani, navaditi se časa za delo ali počitek, ki ni več odvisen od sonca in letnega časa, ampak od tovarniške sirene.

Bilo je torej dovolj razlogov, da so se naši delavci čutili izgubljeni in da so nestrpnost čakali na trenutek, ko so se lahko spet srečali z rojaki. Ko so lahko spet govorili jezik, ki so se ga naučili v družini, ko so poslušali naše pesmi, ko so se zabavali tako kot »doma«, so se počutili malo manj sami in manj izkoreninjeni.

Pri vseh skupnostih se dogaja tako, Slovenci pri tem niso bili izjema.

Delo je bilo takrat sezonskega značaja. Sezonsko delo je bilo takrat to, čemur danes pravimo začasno delo oziroma delo za določen čas. Samo ena sezona, ena pogodba, eno dovoljenje za bivanje, potem pa so morali ob prvem mrazu vsi domov, ker so se delovišča zaprla.

Po počitnicah se je začelo vse znova, spet so se bali zdravniškega pregleda. Zadostovala je manjša zdravstvena težavica, da so delavca poslali domov. Ob vsem tem pa je bilo hudo tudi to, da se delavcem niso smeli pridružiti družinski člani. Mladi moški so hodili v tujino, ženske, otroci in starejše osebe pa so doma čakali franke in novice, ki včasih sploh niso prispeli. Družine so bile razcepljene, čustvene vezi pretresene.

Nekateri delavci niso zdržali in so vseeno poskrbeli, da so k njim skrivoma prišli sorodniki: nevidne žene, otroci brez vsakršne izobrazbe, ki so jih skrivali na podstrešju. Stalno pa so se bali, da jih bodo odkrili in da jih bodo poslali domov. Plača, pa čeprav dobra, ni mogla odtehtati vsega tega.

Sicer pa od države, za katero je bilo izseljevanje orodje gospodarskega in socialnega načrtovanja, ni bilo mogoče zahtevati, da bi odločno zaščitila svoje državljane v tujini. Doma je vladala velika brezposelnost zaradi pomanjkanja delovnih mest. Kako naj bi motili države, ki so sprejele naše delavce, s tem, da bi zanje zahtevali zaščito? Kaj pa, če jih potem zaradi tega ne bi več sprejemale? Država je raje molčala in izvažala delovno silo, v zaščeno pa uvažala dragoceno valuto.

Tudi združenja izseljencev se niso rada ukvarjala s socialnimi vprašanji. Malo glasbe, plesa ali petja, pozdrav kakega predstavnika oblasti, kaka solza ... in že je bilo vse tako kot prej. Glavno je bilo delati in ne motiti višjih oblasti.

Švica je potrebovala delovno silo, vendar so se nekateri domačini bali tujcev. O njih so menili, da so grdi, umazani, lopovi ali pa ženskarji, ki Švicarjem pobirajo ženske in delo. Da ne bi smeli sedeti v njihovih menzah in da ne bi smeli niti za trenutek uživati v svoji blaginji. S tem da bi lahko umazali čisto kri švicarskih rodbin. Bog ne daj!

Tako so se pojavili ksenofobni referendumi: tujce je bilo treba izgnati ali pa jim vsaj odvzeti tistih nekaj pravic, ki so jih uživali.

V skopih obrisih je konec 60. let v Švici prevladovalo tako vzdušje. Prav iz tega moramo izhajati, če želimo razumeti, zakaj so se ustanovljala nova društva. Iz dela in njegovega dostojanstva morajo izhajati pravice za delavce in za njihove družine. O tem so delavci takrat razpravljali s prijatelji in sindikalisti. Za naše delavce pa je bilo pomembno tudi zavedanje, da pripadajo posebni narodnostni in jezikovni skupnosti, ki v izvorni državi ne le, da ni bila priznana kot taka, temveč je pomenila odločilen dejavnik za vzdrževanje gospodarske, družbene in kulturne zaostalosti Nadiških dolin.

Država je na Beneške Slovence gledala kot na sovražnike domovine, na tujek, ki bi ga bilo treba čim prej odstraniti. Več se jih je izseljevalo, bolj je bila država zadovoljna.

Kakšna razlika s Švico, kjer so sobivali in se medsebojno spoštovali štiri skupnosti s štirimi enakopravnimi jeziki ... Zakaj to pri nas ni bilo mogoče?

Tako je nastala Zveza beneških izseljencev. Za kaj se je zavzemala? Za vse to, kar potrebuje vsak narod, da lahko živi na svoji zemlji: delo doma in šole v lastnem jeziku. V tistih letih so to bile revolucionarne zahteve. O njih se ni smelo govoriti v Beneški Sloveniji, zato pa so se naglo širile v Švici, v Evropi in drugod po svetu.

Izseljenci, katerih preživetje ni bilo več odvisno od manjših lokalnih politikov, so postali glavni akterji v boju za razvoj Beneške Slovenije. Prav z njimi, z njihovimi ustanovami, z njihovim pogumom in z njihovo pridobljeno gospodarsko samostojnostjo je zaživela »pomlad Beneške Slovenije«. Pojavile so se nove zamisli, novi ljudje, novi projekti, zato da bi se naše doline osvobodile obrobnosti, zaostalosti in strahu.

Pri tej pomladi je sodelovala tudi Zveza beneških izseljencev, potem ko je preselila svoj sedež iz švicarskega kraja Orbe v Čedad, kjer je začela sodelovati z drugimi slovenskimi društvi, da bi spodbujala ohranjanje identitete Beneških Slovencev drugod po svetu in na domačih tleh. Skupni pogledi in zavedanje, da so Slovenci prisotni v celotni deželi, so privedli do tega, da je zveza spremenila svoj naziv in tako postala Zveza slovenskih izseljencev iz Furlanije Julijske krajine, torej ne le Slovencev iz Beneške Slovenije. S tem so dobili institucionalni status tudi Slovenci iz Videnske pokrajine, zaradi česar institucionalne oblasti niso mogle več obravnavati naše skupnosti zgolj kot skupnosti Nadiških dolin.

Odziv političnih in institucionalnih krogov je bil počasen in včasih tudi protisloven. Mogoče so pričakovali, da bo totalna izselitev vseh domačinov dokončno razrešila problem, s katerim se takrat nihče ni hotel ukvarjati. V resnici pa so se izseljenci začeli vračati, še zlasti iz Belgije. Naše doline še vedno niso nudile primernih možnosti za delo in nastanitev, to pa tudi zaradi dolgotrajnih in obremenjujočih vojaških služnosti, ki so bremenile naše območje. Mnogi so se zaradi tega morali naseliti v furlanski nižini, tako da so bili kljub vsemu blizu svojemu domu in da so si lahko še naprej prizadevali za rast svojega območja in svoje kulture.

To so bila težavna leta tudi za tiste, ki so se vrnil domov. Še najbolj pa za nekdanje rudarje, ki so se iz Belgije vračali z eno izmed najhujših poklicnih bolezní: s silikozo. Takim delavcem in njihovim družinam je Zveza skupaj s patronatom INAC iz Čedada nudila vse potrebne informacije in pomoč.

Leta so minevala in tudi naši ljudje, razseljeni drugod po svetu, so se spreminjali. Osnovne socialne težave so bile presežene, tako da so se dejavnosti Zveze začele vedno bolj osredotočati na ohranjanje in krepitev identitete izvornega okolja.

Ta identiteta je ostala močna v vseh tistih, ki so Beneško Slovenijo zapustili kot odrasli in ki se še danes prepoznavajo v njenih tradicijah in jeziku. Identiteta tistih, ki so se rodili in ki so rasli v tujini, pa je veliko bolj kompleksna in raznolika. Že konec 80. let ni bilo več mogoče označevati z izrazom »izseljenci« naših ljudi, razkropljenih povsod po svetu.

Tisti mladi, ki se niso mogli identificirati kot »izseljenci«, ker so se rodili na zemlji, kjer še danes živijo, so za Zvezo predlagali nov naziv: Slovenci po svetu. Očitno ne gre samo za spremembo naziva. Danes so otroci tistih, ki so pred štiridesetimi leti ustanovili Zvezo beneških izseljencev, postali sestavni, včasih pa tudi vodilni del družb, v katerih živijo. Njihova pripadnost slovenskemu narodu ni niti avtomatična in niti izključna. Vsakodnevno se poslužujejo drugih jezikov, njihovi življenjski vzorci in njihove tradicije so različni od naših. Tudi ko je njihova »slovenskost« močnejša, vseeno ni zelo vidna in prepoznavna navzven. Slovenska identiteta je pač zanje bolj intimna stvar, vendar s tem nič manj pomembna. Temelji bolj na občutkih kot pa na besedah. Slovenska skupnost je zanje to, kar so jim posredovali starši, obenem pa vidijo v nji neko potencialno mrežo, v katero bi se lahko vključili in v kateri bi lahko iskali in po možnosti tudi našli spodbude in priložnosti za uveljavitev sebe, na individualni in kolektivni ravni. V tem iskanju želijo iti dlje od tega, kar so jim posredovali starši. Iščejo namreč čut pripadnosti, ki resda temelji na koreninah, vendar lahko hkrati obrodi aktualne sadove, ki bi lahko bili »uporabni« na vseh področjih. Zveza skuša spodbujati ravno to iskanje z oblikovanjem svetovne mreže, ki bi bila osnovana na slovenstvu z vsemi niansami, ki jih lahko pridamo temu izrazu in njegovemu pomenu.

Za doseganje teh ciljev je potrebno, da se Slovenci po svetu in v Italiji imajo za del enovite skupnosti. Še zlasti pa je potrebno, da se vsi tisti, ki še živimo na naši zemlji, ustrezno odzovemo na vse današnje in bodoče izzive, tako da bo slovenstvo postalo za vse bolj privlačno in, zakaj pa ne, tudi koristno. Ko smo govorili o izseljencih, smo vrsto let uporabljali – in še vedno uporabljamo – izraza »mi« in »vi«. Sedaj je napočil čas, da to razlikovanje presežemo, tako kot se je zgodilo leta 1968. Le tako bomo lahko popolnoma uresničili sanje, zaradi katerih je bila ustanovljena Zveza: naša zemlja se mora spremeniti v prostor, kjer bo mogoče živeti dostojno in kjer bomo lahko brez strahu in s ponosom govorili, brali in pisali v našem jeziku.

Nekateri izmed ustanoviteljev Zveze niso dočakali uresničenja niti dela njihovih sanj. Prav njihovemu spominu bi zato želeli neformalno posvetiti odprtje dvojezične nižje srednje šole v Špetru.

ORGANIZACIJA NAŠIH IZSELJENCEV

Tri leta že dela »Društvo slovenskih izseljencev« iz Beneške Slovenije med našimi emigranti v Švici. Zbrali so v 16. sekcijah v francoskem delu Švice okoli 1.200 naših emigrantov. Največ teh emigrantov je doma iz zahodne Benečije, to je iz občin, ki so na pol slovenske na pol furlanske, to je iz Nem, Fojde, Ahtena, Tavorjane. Precej jih je tudi iz dveh benečanskih občin Bardo in Tipana okoli reke Ter. Najbolj so vneti člani iz vasi Čenebola, Mažerole, Subit, Bardo in drugih krajev nad furlansko ravnino.

Lani okoli Novega leta, ko so prišli emigranti za svete božične praznike domov v Benečijo, so zbirali podpise za peticijo na Deželu, da moramo dobiti vse narodne pravice kot beneški Slovenci in pa da moramo dobiti delo v industriji tu doma, ker samo od zemlje v naših hribih ni mogoče živeti. Zbrali so kar 1.500 podpisov, kar je zelo veliko.

Poleti so tudi prišli pogledat domov iz Švice ali kaj boljše kaže v Benečiji, da bi se naši ljudje mogli vrniti. Pa so videli, da nič dobro ne kaže.

Potlej so se 12. septembra 1971 zbrali v mestu Orbe, ki je neke vrste centrale tega emigrantskega društva v Švici. Prišli so vsi predstavniki 16. sekcij tega društva in so sklenili, da bodo tudi doma v Benečiji napravili sekcije svojega emigrantskega društva iz družinskih članov, to je mater, sester, žena in iz vseh članov familije.

Prvo sekcijo so že ustanovili v Čeneboli, drugo bodo v Mažerolah, nato v Subidu in vserod po Benečiji. Zaenkrat postavijo deset sekcij iz članov družin v sami Benečiji.

Predsednik društva v Švici je Marko Petrigh, tajnik je Aldo [Ado] Cont, eden od podpredsednikov je dr. Viljem Černo iz Barda, podtajnik je Dino Del Medico.

Odborniki so pa po vseh krajih Švice, kjer živi po več naših Benečanov. V deželni konzultu za emigracijo imajo tudi svojega zastopnika.

Naš Trinkov koledar, ki so ga ustanovili že pred tolikimi in tolikimi leti prav delavci v Belgiji, pozdravlja Društvo slovenskih izseljencev iz Beneške Slovenije v Švici, mu čestita na uspehu, da je zbralo okoli sebe toliko naših benečanskih emigrantov in upa, da bodo voditelji tega društva nadaljevali kar naprej za etnične in socialne pravice beneških Slovencev. Upamo, da bodo dosegli, da bodo naši emigranti dobili doma delo v industriji in da se bodo zato vrnili domov v tako Beneško Slovenijo, da bi je bil vesel tudi Ivan Trinko, ker bi bila zvesta svojemu materinemu jeziku in tudi svojim kulturnim tradicijam.

Trinkov koledar za prestopno leto 1972, str. 98-100

GOVOR ADA KONTA DAN EMIGRANTA 6.1.1973

V imenu društva [slovenskih izseljencev] želim prinesiti kot delavec delavcu in kot emigrant emigrantu, topel pozdrav vsem vam, ki ste se tu zbrali in pa našim ljudem in emigrantom po svetu, ki hranijo v srcu ljubezen do svoje zemlje.

Zbrali smo se, ker čutimo, da smo bratje, ker čutimo, da v nas bije eno srce, ker živimo v ljubezni in delu za dosego pravic v naši lepi Beneški Sloveniji.

Kolikokrat po svetu smo sanjali o naši zemlji, kako srčno smo se razveselili, ko smo slišali govoriti po naše, po slovensko. Zato danes hočemo izpričati vsemu svetu zvestobo našemu rodu in jeziku, ki je od rojstva naš vsakdanji kruh.

Odšli smo kot mladi, pogumni delavci po svetu, da smo zaslužili kruh za naše družine. Nismo se zbal težkega dela v rudnikih v Belgiji, v tovarnah v Franciji, Švici in Nemčiji, in danes nas ni strah biti Slovenci, ki živimo po lepih dolinah naše drage Benečije. Zato je današnji dan emigranta praznik naših src, je dan naše vere v pravico, je dan naših zahtev do dela in kruha na domačih tleh, je klic vseh nas, ki želimo spoštovanje našega jezika in boljšo prihodnost našim dolinam in vasem.

Kolikokrat je bila naša dobra in poštena Benečija bičana in križana, ker smo bili premehki, ker nismo znali reči kruhu kruh, ker nismo znali pogumno braniti jezika naših mater! Toda danes skupno potrjujemo, da smo in da bomo!

Zatorej, bratje, bodimo trdni, ker je naša pot prava. Mi, emigrantje, pa bomo še naprej delali po vseh krajih sveta, da bodo še drugi narodi spoznali, kako smo spoštovani na rojstni zemlji. Trudili se bomo, da bodo vsaj naši sinovi lepše živeli na naši prelepi zemlji.

Matajur, Glasilo Slovencev v Videmski pokrajini, Udine - 15. januarja 1973

TRIDESTELETNICA GLASBENE MATICE V ŠPETRU IN DESETLETNICA HARMONIKAŠKEGA ORKESTRA

DAVID KLODIČ

V nedeljo, 2. decembra 2007, smo v Špetru praznovali trideset let delovanja Glasbene matice v Benečiji, pravzaprav z nekaj meseci zamude, saj je šola v Nadiških dolinah bila formalno ustanovljena v maju leta 1977. Prvo šolsko leto je sicer trajalo le dva meseca, a če pomislimo, v kakšnih pogojih je šola naredila svoje prve korake, se bomo takoj vsi strinjali, da je bil to pravi čudež v zgodovini slovenske manjšine.

In tu ne gre samo za zunanje pritiske, za težko ozračje, ki je ležalo nad vsem, kar je dišalo kot slovensko. Treba je najprej opozoriti vse na dejstvo, da smo bili komaj doživeli enega od najslabših udarcev na našo skupnost, se pravi potres leta 1976. V teh pogojih se je skupina kulturnih delavcev, med katerimi velja omeniti prof. Pavla Petričiča in arh. Valentina Simonittija, odločila, naj so naši ljudje in predvsem naši otroci deležni še večje pozornosti. Poleg potresa je bilo treba preganjati nekulturnost, vtis ponižnosti, pomanjkanje ponosa do svojega naroda in do svoje kulture. In da bi to dosegli, so se odločili za dve pomembni pobudi, se pravi za poletno letovanje Mlada brieza – Barčica moja, na katerem so otroci imeli možnost, da si oddahnejo od težkega vsakdanjega življenja tistih časov in da hkrati pridejo v stik s slovensko kulturo in s priznanjem domačega jezika, ter za ustanovitev šole Glasbene matice. Verjetno so izbrali prav to pot, ker je glasba najbolj sprejemljiv in dostopen jezik, pa tudi zato, ker so verjetno imeli pravega človeka v pravem času, se pravi prof. Nina Špehonjo, ki je s svojo dobro voljo in predvsem s svojim znanjem in izkušnjo vodil špetrsko podružnico približno dvajset let. Na začetku je šola sicer imela svoj sedež v Petjagu, v prostorih bivše osnovne šole. Komaj v letu 1984 se je šola preselila v Špeter, v prostore, kjer je tudi danes. Sprva so bili ustanovljeni trije razredi (klavir, harmonika in kitara) in je bilo zelo močno sodelovanje s tolminsko glasbeno šolo,

ki je priskočila na pomoč s svojim učnim osebjem. Postopoma so bili ustanovljeni še razredi violine, čela in flavte, ki so, razen čela, aktivni tudi danes. Poleg rednega pouka so v okviru Glasbene šole delovale tudi raznorazne skupine. Naj omenimo, da je bil v prvih letih po zaslugi prof. Špehonje zelo močen mali orkester z Orff-instrumenti, v osemdesetih letih so ustanovili šolski godalni kvartet itd.

Šola GM v Špetru je bila takoj uspešna, tako da je v drugi polovici osemdesetih let štela preko 110 učencev. Poleg tega se je pouk odvijal tudi v raznih drugih krajih, kot na Lesah, v Škrutovem, v Oblici in v Čedadu. Postoma so postali vidni tudi prvi rezultati trdega dela: vedno več učencev se je lotevalo izpitov na konservatoriju in kakovost je hitro naraščala. Stiki z drugimi šolami so postajali vedno močnejši, predvsem s tolminsko šolo, s katero so bili redni skupni nastopi.

Če je na začetku devetdesetih letih šola doživela majhen padec tako v številu vpisanih kot v delovanju, se je potem začelo zelo pozitivno obdobje, ki sega do naših dni.

V zadnjem desetletju so bili ustanovljeni razred solopetja, izredni razred diatonične harmonike, otroški zbor Mali lujerji, mali orkester Pivramavra in Harmonikaški orkester GM Špeter, ki praznuje letos svojo desetletnico. Orkester, ki ga od vsega začetka vodi prof. Aleksander Ipavec, je ob tej priložnosti posnel svojo drugo ploščo. Poleg serije priznanj na tekmovanjih in koncertih je ta cd gotovo dodatni dokaz, kako je ansambel napredoval in brez dvomov postal biser špeterske šole.

Rast šole pa je razvidna tudi na drugih področjih. Poleg velikega števila vpisanih (v zadnjih letih je povprečje 120 rednih učencev) je pomembno omeniti, da so se naši otroci v zadnjih letih uveljavili tudi na tekmovanjih, da so imeli možnost obiskati seminarje, koncerte (koncertna sezona GM se zdaj redno izvaja tudi v Benečiji) in poletne delavnice. In nenazadnje se je naša šola postopoma uveljavila kot kakovostna ustanova, ki je deležna spoštovanja, ki se sooča in sodeluje z ostalimi kulturnimi dejavniki na teritoriju.

Kaj pa za vnaprej? Gotovo bo treba izboljšati pogoje (prostore in stalnost učnega osebja v prvi vrsti) za še boljše in kakovostno delovanje. Kar je bolj zahtevno, a vsekakor potrebno, je, da se Glasbena matica končno uveljavi tudi v Terskih dolinah in v Reziji, kjer so bili do zdaj storjeni le majhni koraki.

To bo verjetno zelo trda izkušnja, a zavedati se je treba, da morajo biti Slovenci v teh krajih deležni iste pozornosti, ki jo imajo na Tržaškem, na Goriškem ali v Nadiških dolinah.

Harmonikaški orkester GM Špeter, vodi ga prof. Aleksander Ipavec

Mali orkester Pivramavra GM Špeter, vodi ga prof. Fabio Devetak

MEJA - KONFIN

ODPRTA MEJA

JOŽE ŠUŠMELJ

Državna meja med Italijo in Jugoslavijo v povojnem obdobju ni bila samo črta razmejitve med dvema državama, temveč tudi ločnica dveh različnih političnih sistemov, ki sta v svetovnem merilu tekmovala za prevlado in oblast. Italijanska državna meja je bila hkrati meja vojaškega pakta Nato in zato še posebej zavarovana z vojaškimi objekti in številnimi kasarnami, pa tudi z vojaškimi služnostmi, ki so prebivalcem omejevale gibanje in uporabo območja za proizvodne in turistične dejavnosti. Slovenska Benečija je bila del obrambnega zidu, ki naj bi prestregel vdor vojaških sil Varšavskega pakta. V takem ozračju nezaupanja so bili sumljivi vsi, ki so večkrat prehajali državno mejo. Sumljivi so bili tudi tisti, ki so javno izpovedovali pripadnost slovenski manjšini, saj so bili del naroda, ki je bil na drugi strani »železne zavese«, čeprav Jugoslavija ni bila članica Varšavskega pakta.

Spominjam se leta spomladi 1958, ko se nas je skupina štirih dijakov, ki smo se šolali na tolminskem učiteljišču in imeli prepustnice, na pobudo našega razrednika in znanega slovenskega skladatelja prof. Maksa Pirnika peš odpravila obiskat grob monsijnorja Ivana Trinka - Zamejskega. Leta 1955 so bile uvedene prepustnice za prebivalce 10 do 12 kilometrskega obmejnega pasu in zgrajeni so bili novi mejni prehodi, na katerih je bil dovoljen prehod s temi dokumenti. Pot nas je vodila iz Tolmina v Volče in nato po strmi poti na Kolovrat k mejnemu prehodu Solarji. Bili smo sumljivi potniki, tako za jugoslovanske carinike in miličnike, kot tudi za italijanske. Bilo je v nedeljo zjutraj in trgovine so bile zaprte, zato je bilo naše potovanje sumljivo za kontrolorje na meji, kaj le naj bi iskali ta dan v Italiji. Ljudje so takrat prehajali državno mejo predvsem iz ekonomskih razlogov. V Italijo so nosili predvsem kmečke pridelke (meso, jajca, žganje). Ker so bile dovoljene količine zelo

majhne, so se posluževali vseh mogočih prevar, da bi pretihotapili blago. V takem obmejnem vzdušju in režimu so tudi nas temeljito pretipali in pregledali dokumente ter nahrbtnike, v katerih smo nosili le nekaj kruha in sira. Tudi v vaški gostilni v Dreki so si nas sumljivo ogledovali in nam v lepem beneškem narečju povedali, kje so karabinjerji, misleč da smo ilegalno prestopili mejo. Takrat je bilo še veliko ilegalnih ubežnikov iz Jugoslavije, zlasti mladih, ki so bežali pred služenjem vojske in pred težkimi ekonomskimi razmerami.

To so bili časi, ko so bili po dogovoru med Jugoslavijo in Italijo leta 1955 (Londonski memorandum), po razdelitvi Svobodnega tržaškega ozemlja na dve državi, ustvarjeni pogoji, ki bi ljudem, ki živijo na obmejnem območju, olajšali prehajanje meje. Na državni meji med Jugoslavijo in Italijo je bilo odprtih več kot 50 mejnih prehodov in za prehod meje so pripravili poseben dokument – prepustnico. Meja je bila do takrat hermetično zaprta. Na jugoslovanski strani so jo stražili vojaki, ljudje so jim pravili »družeti«, ki so streljali na vsakogar, ki je želel ilegalno prestopiti mejo, in teh je bilo v tistih letih veliko. V odročnih krajih na pobočjih doline ob reki Idriji, pod Ligom in Kambreškim ter v Breginjskem kotu so se v tistih letih skoraj izpraznile vasi.

Odprte državne meje leta 1955 je pomenilo za ljudi vzdolž nje, zlasti na slovenski strani veliko olajšanje, čeprav so bili v začetku dovoljeni le 4 prehodi mesečno. Znanci in sorodniki so se pričeli obiskovati in obnavljati vezi, ki so bile dolga leta prekinjene. Pričeli so tudi trgovati. Nosili so čez mejo prodajat kmečke pridelke in meso, iz Italije pa so prihajali kupovat cenejši bencin, meso in cigarete. Gostilne so bile ob nedeljah polne italijanskih gostov. Ob pomanjkanju avtomobilov so kraje ob meji povezovala na novo uvedene avtobusne linije, ki so danes skoraj v celoti zamrle.

Ob navidezni, zunanji otoplitvi sodelovanja, pa je na obeh straneh vladalo nezaupanje do vseh, ki so prihajali čez državno mejo. Italijanske oblasti so bile še posebej nezaupljive do Slovencev, zlasti tistih, ki živijo v Videnski pokrajini. Kljub demokratičnemu sistemu in svobodi, ki je vladala v Italiji, je na obmejnem območju delovala tajna vojaška organizacija Gladio, ki je spremljala delovanje »slavov«, saj so bili ti uvrščeni v kategorijo tistih, ki bi lahko v vojnih razmerah postali državi nevarni. Podobno je bilo na slovenski strani. Tudi tu so iz podobnih razlogov organi državne varnosti spremljali ljudi, ki bi bili lahko nevarni režimu, in beležili skoraj vsako

srečanje s tujimi državljani. Skratka, meja je bila odprta ob nesproščenem ozračju in sumničenju. Spomnim se, da nas je ob povratku z obiska v Benečiji posamično obiskal agent državne varnosti in hotel podrobno vedeti, kje smo bili, s kom smo se sestali in tudi vtise o ljudeh, s katerimi smo govorili. Podobno se je dogajalo, ko smo se v jeseni istega leta na povabilo kluba Simon Gregorčič v Gorici udeležili literarnega večera. Takrat sem spoznal tudi Viljema Černa in Filiberta Benedetiča, ki sta nam kasneje vrnila obisk v Tolminu. Zjutraj smo odšli na sprehod k Soči izven Gorice. »Bolje, da nas ne vidijo. Vsaka taka srečanja se jim zdijo sumljiva,« je bil njihov komentar.

Italijanska vzhodna državna meja je bila hkrati meja vojaškega pakta Nato. Bilo je obdobje hladne vojne in negotovosti. Grozil je vojaški spopad dveh vojaških blokov. V iskanju »notranjih sovražnikov« pa je bil sumljiv in potencialno nevaren vsakdo, ki je gojil drugačno kulturo in jezik. Obmejno območje je bilo na italijanski strani območje z vrsto vojaških služnosti, ki so onemogočale gospodarski razvoj. Otoplitev odnosov med blokoma je v letu 1974 pripeljala do podpisa Helsinške listine, ki je vsebovala tudi določilo, da so obstoječe državne meje v Evropi nespremenljive in dokončne, kar je veljalo tudi za jugoslovansko državno mejo, ki je bila, zlasti na območju bivšega Svobodnega ozemlja, začasna. Neposredna posledica te listine so bili Osimski sporazumi, ki so med drugim določili tudi potek meje med državama. Jugoslavija je takrat morala Italiji odstopiti cesto Kambreško - Livek, ki je po Pariški mirovni pogodbi pripadla Italiji in jo je leta 1947 jugoslovanska vojska zasedla.

Osimski sporazumi so ustvarili bolj sproščeno vzdušje ob meji. Pogostejši so postali uradni stiki med občinami ob meji in povečalo se je sodelovanje v kulturi ter športu. S prepustnico je bilo dovoljeno neomejeno prestopati mejo. Ugodnosti, ki jih je nudil Videmski sporazum, so pomagale izboljšati življenjski standard ljudi, zlasti na slovenski strani meje. Politiki so pričeli uporabljati frazo, da je to »najbolj odprta meja v Evropi.«

Z razpadom Jugoslavije in ustanovitvijo nove države Slovenije z demokratično ureditvijo je bila odstranjena ideološka pregrada in razpad Sovjetske zveze je odstranil grožnjo vojne nevarnosti. To je pomenilo na italijanskem obmejnem prostoru znatno zmanjšanje prisotnosti vojaških sil, pa tudi obveščevalnih služb. Vojaške enote, ki so v obdobju Jugoslavije stražile celotno državno mejo, je zamenjala slovenska policija,

ki pa je bila prisotna samo na mejnih prehodih. Z vstopom Slovenije v Evropsko unijo 1. maja 2004 je bila odpravljena tudi carinska kontrola na meji. 1. januarja 2007 je Slovenija sprejela enotno evropsko valuto evro, ki je poenostavila blagovno menjavo in nakupe. Zadnje dejanje v tem zgodovinskem procesu odpiranja meje se je zgodilo 21. decembra 2007, ko je bila Slovenija vključena v schengensko območje, kar je odpravilo policijsko kontrolo dokumentov na državni meji in prost pretok ljudi, brez mejne kontrole znotraj tega območja. Državna meja je postala v celoti odprta, tudi izven mejnih prehodov.

Povojni tok dogodkov je k sreči tekkel v smeri vedno večje odprtosti državne meje do končne ukinitve kontrole. K odpiranju državne meje so bistveno prispevali prebivalci obmejnega območja, ki jih je meja utesnjevala, s svojimi zahtevami po dovoljenju za večje število prehodov s prepustnico, kasneje še po podaljšanju časa odprtja mejnih prehodov, po razširitvi območja veljavnosti Videmskega sporazuma ter po povečanju dovoljenega zneska denarja in blaga.

Odprava kontrole na državni meji bo imela dolgoročne pozitivne posledice, zlasti na obmejnem območju in za slovensko manjšino v Italiji. Neučakani bi bili, če bi pričakovali, da se bo z odpravo kontrole čez noč spremenilo življenje ob meji. To bo dolgotrajen proces normalizacije obmejnega življenja. Z različnimi oblikami povezovanja se bodo počasi ustvarjali novi, normalni čezmejni odnosi in povezovanja v uresničevanju skupnih načrtov. Vendar je državna meja ustvarila v glavah večjega dela ljudi, na obeh straneh, psihološko zavoro v nezaupanju in previdnosti, občutek, da je na drugi strani »tuj svet«, ki je drugačen. To oviro lahko odpravijo le medsebojna srečanja in vezi med ljudmi. Za sporazumevanje in ustvarjanje prijateljstev pa je osnova poznavanje slovenskega in italijanskega jezika sosedu.

Za celotno območje Tolminske in Beneške Slovenije je značilno upadanje števila prebivalstva, odseljevanje, kar ima za posledico praznjenje prostora, opuščanje obdelovanja zemlje in zaraščanje kmetijskih površin. Kako zaustaviti ta trend propadanja vasi v tem goratem svetu in ohraniti naseljenost? Prosto prehajanje meje daje priložnost za promocijo in pospeševanje agroturizma. V evropski zavesti prihaja vedno bolj v ospredje zanimanje za kraje, kjer so se v preteklosti odvijali zgodovinski dogodki. Območje Kolovrata in drugih krajev znanih iz prve svetovne vojne, postaja ob primerni turistični ponudbi vedno bolj zanimivo za mlajše generacije. Pohodništvo,

kot aktivna oblika koriščenja dopusta, postaja vedno bolj pomembna oblika turizma. Ob organizirani ponudbi so v Benečiji in na Tolminskem s Kolovratom in Matajurjem idealni kraji za tovrstno sprostitev. Pomembno lahko pospešijo to sodelovanje evropska sredstva za financiranje skupnih razvojnih projektov.

Beneška Slovenija ima slabe prometne povezave s Tolminsko, kar tudi ovira tesnejše sodelovanje. Pomembno izboljšavo pomeni izgradnja nove ceste Volče - Solarji, ki bo znatno zbližala razdaljo med Tolminom in Čedadom, saj bo to najkrajša povezava med obema območjema. Posodobiti pa bi morali tudi vse komunikacije, ki so v preteklosti povezovale ljudi sosednjih krajev.

Veliko vlogo v povezovanju obmejnega prostora lahko opravijo mladi, ki sedaj obiskujejo dvojezično šolo v Špetru in bodo kasneje nadaljevali šolanje. S svojim znanjem in poznavanjem obeh jezikov bodo dragocen čezmejni povezovalac na gospodarskem in kulturnem področju. Brez znanja in novih idej mladih, ki so sposobni pripraviti nove projekte razvoja in se medsebojno čezmejno povezati pri njihovem uresničevanju ter skupno iskati finančna sredstva tudi v okviru evropskih razvojnih skladov, ne moremo pričakovati napredka. Organizirati je potrebno tudi skupna srečanja mladih podjetnikov in jih vzpodbujati v iskanju in uresničevanju novih idej.

Odprava meje je skratka priložnost za uresničitev novih zamisli, ki bi pospešile gospodarski in kulturni razvoj, toda samo priložnost, vse ostalo je odvisno od volje in sposobnosti ljudi, ki so pripravljeni to priložnost izkoristiti. Prepričan pa sem, da bodo Slovenci v Benečiji pridobili, da bodo z odprto mejo okrepili vezi in tesnejšo povezavo s Slovenijo.

SPOMINI NA MEJO

ZDRAVKO LIKAR

Moje prvo zavedanje meje seže v mlada, rosna leta. Takoj po odprtju bloka na Robiču se je pri nas doma oglasil Benečan, po imenu Danilo. Mama je rekla, da je doma iz Podbonesca. Spomnim se, da je pokazal italijanski denar, velikanski bankovec. Po tem prvem srečanju je še večkrat prihajal k nam domov, ker je bil družinski prijatelj še iz predvojnih časov. Prihajal je po "špežo", saj se je v Benečijo vedno vračal obložen z dobrotami: žganjem, maslom, mesom ...

Kmalu so prišli tudi rezijanski brusarji. Nabrusili so nam nože in škarje, popravili dežnike in lonce.

Avgusta 1955 je bil v Vidnu podpisan sporazum med Jugoslavijo in Italijo o ureditvi obmejnega prometa.

Prvi sporazum je določal, da je vsem stalnim prebivalcem v obmejnem območju, tudi onim, ki so svoje stalno bivališče prenesli z enega območja na drugo, izrecno priznana pravica, da dobijo redno prepustnico za štiri potovanja mesečno. Za posebne stroke, kot so zdravniki, babice, šoferji, delavci itd., ki morajo potovati vsak dan, je omenjena prepustnica veljala za vse leto in za neomejeno število potovanj.

Poseben pomen so imele za prebivalstvo finančne in carinske olajšave, ki jih je sporazum predvideval. Kmetje so lahko vsakih štirinajst dni izvažali z območja stalnega bivanja na drugo območje brez vsakega dovoljenja in brez carine ter brez vsakršne takse ali pristojbine pridelke v količinah, ki jih je predvideval poseben seznam, do najvišje vrednosti 7599 lir ali 3750 dinarjev, in uvažali na območje stalnega bivanja z istimi olajšavami in do iste največje vrednosti drugo blago, navedeno v

istem seznamu. Seznam je vseboval: 10 kg zelenjave, 2 kg stročnic, 3 kg ječmena, 3 kg ajde, 1 kg svežega mesa, 1 kg suhomesnih izdelkov, 1 kg svežih rib, 2 kg sira, 2 kg riža, 2 kg testenin, 8 kg pomaranč in limon, 2 l mleka, 2 l vina, 2 l olja, 1 par piščancev ali kokoši, 12 jajc, dračje in mahovino, cvetje in okrasne rastline, obrtniške proizvode, gospodinjske predmete, kmečke potrebščine, drobno blago in osebne potrebščine. Bila so tudi podrobna določila glede uvoza obleke, uvoza in izvoza količine lir in dinarjev.

Ljudje so se hitro znašli, gibanje na meji je hitro oživel. Po gostilnah, trgovinah, zlasti pa na trgu v Čedadu so ljudje prodajali svoje proizvode. Trgovina je cvetela, zlasti pa je bilo veliko prodajalcev in kupcev ob sobotah. Med Kobaridom in Čedadom je začel voziti avtobus. Mnogi so se v Čedad vozili s kolesi.

Kontrola na meji je bila sprva dokaj stroga, vsak je moral prijaviti in pokazati, kaj prinaša, imeli so tudi tehtnice, da so ugotavljali, če le ni količina prevelika. Ljudje so hitro šivali nove obleke z dodatnimi in globokimi žepi na nevidnih mestih. Veliko število vitkih žensk se je kmalu zredilo, tudi moški so imeli večji obseg čez prsi in čez ...

Na naši strani meje na Robiču je bila sprva zasilna baraka z notranjo stopnico. Marsikdo je to spregledal, trdo stopil in meso je spolzelo izpod srjac na tla. Še hujše pa je bilo, ko je morala ženska včasih sestiti na stolico in je bilo slišati drobljenje jajčnih lupin in nekontroliran spust rumene tekočine.

Leta 1965 je Zvezna jugoslovanska skupščina sprejela nov zakon o gibanju in bivanju v obmejnem pasu. Zakon je odpravil dotedanjo obmejno cono, ki je segala 15 km v globino države. Obmejni pas je potlej znašal le 100 metrov. Za prihod v ta pas je bilo potrebno dovoljenje za gibanje v mejnem pasu. Za naše kraje je sprejem tega zakona pomenil bistveno olajšavo. Ukinjeni so bili tudi vizumi med Italijo in Jugoslavijo.

S prepustnico je bilo mogoče prehajati italijansko-slovensko mejo neomejenokrat namesto dotedanjih štirih prehodov na mesec.

Od sredine šestdesetih let do leta 1991 so gostje iz bližnjih krajev Benečije in Furlanije dobesedno zavzeli Kobarid. Dnevno je naš kraj obiskalo tudi deset tisoč

gostov iz Italije. Kraju so dajali živahnejši utrip, kot bi ga sicer pričakovali v majhnem podeželskem kraju. Razlog so bile nizke cene živil, predvsem pa bencina, in dobre gostilne. V Kobaridu je bilo kar 7 mesnic in več trgovin, v katerih so gostje iz Italije kupovali predvsem meso, mlečne izdelke, alkoholne pijače in cigarete.

* * *

Na Matajur sem začel zahajati že sredi šestdesetih let. Skorajda vsakokrat sem seveda naletel na vojake, graničarje. Bili so iz vseh jugoslovanskih republik. Visoki, majhni, čokati, plavolasi, črnolasi, temne in svetle polti. V tej pisani družini se je zrcalila podoba Jugoslavije, njenih številnih narodov in narodnosti, jezikov, ver in kultur. Zaradi pogostih vzponov na Matajur sem spoznal mnoge vojake, številni so postali moji prijatelji. Poznal sem jih po imenih, po značajskih potezah, po tem, do kam hodijo po svojih stražarskih poteh.

Po letu 1975, ko sem kupil prve tekaške smuči, sem se na Matajur povzpel v zimskem času tudi več kot dvajsetkrat letno. S prijatelji smo se vedno jezili na vojake, ker so nam kvarili smučino, ko so hodili po njej. Vzpenjali so se iz karavle v Šturmih čez Jevšček in Linjevco do Mrzlega vrha. Pozimi so se z Mrzlega vrha le redko spustili do Tršče; še bolj redko pa so se podali na vrh Matajurja. Mnogokrat sem prinesel v nahrbtniku nekaj piv na Mrzli vrh in smo ga skupaj popili. Za njihovega psa ovčarja sem večkrat vzel nekaj kosov salame. Vojaki niso bili vedno prijazni. Posebno ne tisti, ki so prišli na novo in so bili ostrašeni. Navodila komandirjev so vzeli preveč zares in so nas pri našem neomejenem gibanju po Matajurju ovirali. Enkrat se je celo zgodilo, da smo jim z Mrzlega vrha s smučmi utekli proti Idrski in Svinski planini, ker nas niso pustili naprej proti vrhu Matajurja. Takí primeri so bili zelo redki. Mladi fantje v vojaških uniformah so pač morali nekako prebiti tiste mesece, ko so bili v vojski. Največkrat se jim ni dalo vzpenjati v snegu proti Matajurju in so si že pod Linjevco uredili zasilno streho nad glavo in postavili klopce, kjer so čakali, da bodo minile ure, ki so jih morali prebiti kot stražarji meje.

V zimskem času so se v snegu lepo videli sledovi, ki so iz Mrsinskih planin vodili čez Visoko glavo na Sužiško ali Svinsko planino in naprej v dolino. Mnogokrat so ljudje pač prenesli čez mejo na "črno" tisto, kar ni bilo možno brez carine prenesti čez blok. Tako so čez Matajur prišle motorne žage, smuči, radijski sprejemniki ... Pa tudi v

obratno smer je potovalo marsikaj. Pozimi se je vedelo, da tam ne bo vojakov, pa tudi preglednost terena je bila odlična. Poleti je zelenje in listje lahko skrivalo marsikaj.

Vojaki so si krajšali čas na svojih samotnih poteh tudi tako, da so vrezovali svoja imena in imena svojih deklet, okrašenih z lepo izrezanimi srci, na drevesna debela vzdolž stražarskih poti. Poldi Šekli iz Jevščka mi je lani pod vasjo Jevšček pokazal pravo galerijo podpisov pripadnikov vseh jugoslovanskih narodov, ki so služili vojsko na Livškem. Eno takih debel, na katerem so podpisi šestih vojakov šestih različnih narodov nekdanje Jugoslavije, je tudi požagal in ga bomo razstavili v muzeju. Obiskovalce muzeja bo spominjal na čase, ko je obstajala Jugoslavija, in na mlade fante, ki so prišli v naše kraje k vojakom.

* * *

Leta 1991 sem bil komandant diverzantskega odreda Teritorialne obrambe. Dan po razglasitvi neodvisnosti Republike Slovenije so se začele sovražnosti med Jugoslovansko armado in slovensko Teritorialno obrambo. Enote Jugoslovanske armade so zasedle mejne prehode. Enota iz vojašnice Staro selo je zasedla blok Robič. 27. junija 1991 se je k bloku približal tudi del "mojega" diverzantskega odreda. Noč je bila zelo viharna, močno je deževalo. S poveljniki enote jugoslovanske vojske na bloku sta se prvi dan pogajala tedanji komandir milice Srečko Rosič in stotnik Silvan Hrovat.

Navsezgodaj zjutraj 28. junija so me poklicali na Postajo milice v Kobaridu, kjer sem od Silvana Hrovata prevzel nalogo koordinatorja na bloku Robič.

Po ukazu nadrejenih sem dobil nalogo, da pripravim naše enote za oborožen napad na posadko Jugoslovanske armade na bloku. Vendar sem se odločil drugače. Sklenil sem, da se poskusim pogovoriti s poveljnikoma Jugoslovanske armade na bloku in na miren način dosežem umik vojaške posadke.

S svojim avtom sem se odpeljal mimo barikad pri frnaži do kamionske blokade za vasjo Robič. Tam sem se pogovoril s pripadniki našega alpskega voda in jim povedal, kakšen je ukaz. Vsi smo bili zaskrbljeni. Alpski vod je bila zadnja naša enota, dobre tri kilometre oddaljena od bloka.

Zapeljal sem do bloka. Povedal sem, da prihajam kot pogajalec. Srečal sem se z utrujenimi, mokrimi in premraženimi mladimi vojaki in poveljujočima častnikom in podčastnikom. Častnik je bil bolan. Manjkale so mu tablete za ublažitev bolečin. Niso imeli nikakršne radijske zveze z nadrejenimi in s karavlo v Starem selu. Poveljnica sta me zaprosila, naj grem v karavlo in se pogovorim z nadrejenimi. Povedal sem jima namreč, da smo prejeli ukaz o zavzetju mejnega prehoda s silo ter da mora biti blok zavzet do 14. ure.

Po tem pogovoru sem se odpravil v karavlo v Starem selu. Tam sem se srečal s častnikom in podčastnikom jugoslovanske vojske ter videl skupino, ki je kot okrepitev in viharni noči prišla z Matajurja mimo vasi Svino in naših položajev do karavle.

Poveljujočim jugoslovanskim oficirjem v karavli sem predstavil stanje na mejnem prehodu Robič ter povedal, da ima Teritorialna obramba na razpolago precej enot za napad na blok. Domenil sem se najprej, da pomagam premraženim in mokrim vojakom. V avto sem naložil posode z vročim čajem, kruh, deke in nekaj rezervnih oblek. Za častnika sem šel v kobariško lekarno še po tablete. Tako otovorjen sem zopet odšel na blok. Vojaki so bili hvaležni za pripeljano. Ponovil sem našo zahtevo. Do 14. ure mora blok "pasti"! Vendar se poveljnica jugoslovanske enote nista mogla odločiti. Zato sta me prosila, naj grem nazaj v karavlo in povprašam nadrejene, kaj jim je storiti. Dala sta prisego, da bosta varovala domovino in da bosta vestno izpolnjevala ukaze nadrejenih. Znova sem se odpravil v karavlo in povedal jugoslovanskim poveljnikom, da obstajata le dve možnosti: vdaja ali boj. Poveljnica v karavli sta predlagala še tretjo možnost: enota naj se z mejnega prehoda Robič umakne čez goro Mijo v Italijo.

S tem predlogom sem se ponovno odpravil na mejni prehod. Poveljnica na bloku sta kategorično zavrnila predlog o umiku v Italijo. Zato sta po pogovoru le sprevidela, da je najboljša rešitev vdaja.

Vesel, da ni bilo treba uporabiti orožja, sem se odpeljal do Robiča ter obvestil nadrejene, da bo mejni prehod zopet odprt. V Robiču je bil tedaj kot pripadnik protidiverzantskega voda tudi Renato Žagar, ki je imel kombi. Z njim sva se odpravila nazaj na mejni prehod, kjer so vojaki na svoja vozila že spravili vse orožje in opremo. Renato Žagar je vkrcal še nekaj vojakov in kolona vozil se je odpravila z mejnega

prehoda do barikad pri vasi Robič. Tam so nas pričakali pripadniki našega alpskega voda in tudi načelnik štaba Teritorialne obrambe.

Tako je bil ob 13.30 osvobojen prvi mednarodni mejni prehod v Sloveniji. Brez boja in zahvaljujoč trezni presoji obeh strani.

Še isti dan je na stran Teritorialne obrambe prestopil komandir obmejne karavle na Livku. Del moje enote se je nato nastanil prav v tej karavli. Naslednjih nekaj dni sem preživel na Livškem, kjer sem se večkrat hodil pogajati za predajo karavle na Livških Ravnah.

Prav dobro se spominjam, da je bil prvi, ki nas je prišel obiskat na Livek, monsignor Paskval Gujon. Bilo je sončno jutro in usedli smo se na teraso pred tedanjo livško gostilno. Zbrali so se starejši livški možje in veselili smo se novorojene države. Gospod Gujon je s sabo prinesel steklenico žganja in popili smo na zdravje. Na livškem bloku je bila naša enota nekaj dni. Na beneški strani smo opazovali italijanske vojaške avtomobile, pa tudi italijanski vojaški helikopter je večkrat priletel v bližino meje.

Na livški karavli sem dobil več knjig o dežurstvih, stražah in o vsakodnevnih obhodih meje. Te knjige so odraz vsakodnevnega življenja vojakov na meji, saj je zabeleženo vse, kar se je zanimivega dogajalo.

Po nekaj tednih napetosti se je na mejo vrnil mir. Jugoslovanska vojska se je umaknila tudi iz karavle na Livških Ravnah. Matajur in Kolovrat sta zadihala s polnimi pljuči.

* * *

Danes se smejimo ali pa se z jezo spominjamo, kaj vse smo doživljali, ko smo prestopali mejo na blokkih. Smejimo se, ko se spominjamo zvijač, ki smo jih uporabili, da smo čez mejo prenesli lire, meso, žganje ...

Na Štupci je delovala nekakšna banka. Pepca je imela trgovino in debele zvezke. Vanje je zapisovala, koliko je kdo dolžan in tudi koliko lir je kdo pustil pri njej. Vsi smo vedeli, da je denar pri njej varno shranjen in da se ga lahko dvigne kadarkoli.

Pepca je bila vedno v trgovini ali pa v kuhinji. Zbirali smo se pri njej, bili smo dolžniki ali upniki njene banke.

Jezili smo se na naše in na italijanske carinike, miličnike, karabinjerje in finančne stražnike, ker so nam tolikokrat zagrenili dan. S strahom smo se bližali meji, ko smo imeli kaj preveč ali kaj skrito. Pravimo, da je bil na meji strog režim. A kakor kdaj! Carinike in policiste smo delili na dobre in slabe. Na tiste, ki so uživali v zafrkavanju ljudi in na tiste, ki so bili človeški in so mnogokrat zamižali ne samo na eno, marveč na obe očesi.

Nekaj čudnega je bilo v ravnanju teh "mejnih organov". Čim so oblekli uniformo, so se počutili oblastniki, počutili so se močni, počutili so se pomembni. Mnogi so prišli z jugoslovanskega in italijanskega juga in niso poznali naših običajev, naše kulture. Vendar ne smemo posploševati. Mnogi z juga so bili dobrosrčni, razumeli so stisko ljudi. Zopet drugi, ki so bili celo iz naših krajev, so bili osorni, oblastniški, uživali so v trpinčenju ljudi. Kaj vse naredi uniforma!? Popolnoma spremeni obnašanje ljudi. Ko pa taki ljudje slečejo uniformo, postanejo nebogljene, ne znajdejo se, saj jim biti v uniformi pomeni imeti oblast, imeti moč.

Zato je bilo prav od ljudi v uniformah na mejnih blokih odvisno, kakšen sloves se je držal nekega bloka. Za blok Robič – Štupca so vedno pravili, da je kazenski blok in da tja pošiljajo najbolj stroge carinike in policiste. Za primerjavo so vedno dajali bloke na Goriškem in Tržaškem, kjer je bil režim na meji veliko bolj ohlapen.

Moja trditev o tem, da uniforma naredi človeka oblastiželjnega ter da pokaže pravi značaj človeka, ki jo nosi, velja za vse režime, za vse države. Tudi za Slovenijo, za njene "mejne organe". Po odhodu Jugoslovanske armade je nalogo varovanja meje prevzela slovenska policija. Svoje delo opravlja v skladu s predpisi in korektno. A zopet se kdaj pa kdaj najde kakšen uniformiranec, ki zagreni življenje na meji.

Tako je Brunello Pagavino 20. aprila 1993 v časopisu "Messaggero Veneto" napisal članek z naslovom "Colovrat, gita con brivido". V njem je opisal dogodek, ko je skupino italijanskih izletnikov peljal na Kolovrat in so si hoteli z vrha ogledati tudi Soško dolino. Na naši strani jih je prijel slovenski policist, jih odpeljal v Kobarid na postajo policije in po predpisanem postopku so jih izgnali čez blok Robič nazaj

v Italijo. Sedaj je na tistem mestu turistični mejni prehod in ljudje tam nemoteno prehajajo mejo le z osebno izkaznico brez kakršnekoli kontrole. Kako se časi spreminjajo!! Spreminjajo se na bolje in mogoče so tudi nekdanji oblastniki v uniformah sprevideli, da so ravnali narobe in prav nič življenjsko.

* * *

Večkrat sem bil prisoten na zasedanjih raznih slovensko-italijanskih komisij za mejne zadeve, za vojna grobišča in za razvojna vprašanja Slovenije in Furlanije Julijske krajine.

Zelo zanimivi so bili sestanki mešane komisije za mejne zadeve. Pogovarjali smo se o podaljšanju urnikov obratovanja mejnih prehodov. Te zahteve je vedno postavljala slovenska stran, italijanska pa je težila h krčenju obratovalnega časa češ, da nimajo na razpolago dovolj policistov in finančnih stražnikov. Člani slovenske delegacije smo bili vseskozi pod pritiskom prebivalcev obmejnih krajev. Zanje je zapiranje blokov čez noč pomenilo veliko oviro. Najbolj glasni so bili Livčani, saj so morali delavci z Livškega, ki so delali v Furlaniji, vsak dan delati cel krog okoli Matajurja. Odprt blok Livek – Polava zanje pomeni dobesedno življenjsko okno v svet. Nekaj podobnega velja tudi za bloke na Učji, Mostu na Nadiži in Robidišče.

Jeseni 2003 je komisija za mejne zadeve sprejela sklep, da predlaga slovenski in italijanski vladi odprtje turističnih mejnih prehodov po gorah. Za komisijo sem pripravil predlog za odprtje turističnih mejnih prehodov na Prevali na Kaninu, na grebenu Stola in v Plazeh, v Predolu med Podbelo in Štupco, na Matajurju na dveh krajih, med Livkom in Topolovim in na Kolovratu med Trinškim vrhom in Klabukom. Turistične prehode so obmejne občine določile tudi od Kolovrata do morja. Že leta 1957 sta Jugoslavija in Italija sklenile sporazum o prehajanju državne meje na Mangrtu in Kaninu.

Slovenska vlada je sprejela naš predlog in ga potrdila še pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo aprila 2004. Italijanska vlada je z odločitvijo odlašala in sprejela sklep o vzpostavitvi turističnih mejnih prehodov šele letos pomladi. Tako je sedaj možno prehajati mejo na naštetih krajih le z osebno izkaznico. Korak za korakom se je trda meja le zmehčala. Mejo so mehčale tudi množične prireditve, ki smo jih v

zadnjih desetletjih organizirali. Med Livkom in Topolovim so zopet oživele stezice, ki so nekdam povezovalе sosednje vasi. Druženje planincev vrh Matajurja ob različnih prilikah je tesno povežalo beneške in posoške ljubitelje narave. Za mejni prehod Robidišče je italijanski del komisije za mejne zadeve pogosto zahteval, da se trajno zapre, ker je bilo čezenj zelo malo prehodov. Tudi zato smo organizirali pohode prijateljstva iz Čenebole do Podbele. Zaradi neusmiljene statistike! Število prehodov se je tako zvišalo za tisoč na leto. Tradicionalni so postali pohodi iz Breginja na Breški Jalovec in v Brezje ter iz Podbele skozi Predol na Štupco.

Vsa leta sta nam stala ob strani in nam iskreno pomagala višji policijski inšpektor Chiarandini in policist Natalino Gošnjak iz Čedadada. Takim ljudem se imamo zahvaliti, da je bilo življenje ob meji prijetnejše.

* * *

Meja pomeni ločnico. Nekaj, kar razdvaja. Državne meje omejujejo ozemlja držav. Za obrambo meje imajo države vojake, policiste. Torej ljudi, ki so v uniformi, ki imajo orožje in ki ustavijo lahko vsakega. Da bi se ljudje lahko gibali iz ene v drugo državo, so na meji zgrajeni mejni prehodi, bloki. Na njih delajo cariniki, finančni stražniki. Pregledujejo blago, ki se prenaša čez mejo, in so tam zato, da se plačujejo carine.

Ob vstopu Slovenije v Evropsko Unijo so z meje odšli cariniki. Ostali so še policisti, ki nas kontrolirajo, pregledujejo naše dokumente. Letos decembra bodo z meje odšli še oni. Mejne zapornice se bodo odprle. Med Slovenijo in Italijo bo potekala le še nevidna administrativna meja, ki bo razmejevala dva državna sistema, sicer združena v evropski družini. V mojem prispevku sem se spomnil nekaterih doživetij, povezanih z mejo. Skozi moje okno vsak dan gledam Kolovrat, Matajur, Mijo in Stol. Tam gor so tisti beli kamni, na katerih piše SLO in RI. Tam gor je tisti prekleti konfin, ki nas je toliko let ločeval, nas jezil, nas omejeval. Ni nam pustil frajnosti, ki si jo vsak, ki hodi v gore, tako želi in tudi pričakuje. Želi dihati in svobodno hoditi. Tisti prekleti konfin je toliko let omejeval svobodo in ločeval Livčana od Topolovca, Mašerovca in Matajurca, Kobarid od Podbonesca in Čedadada, Kotarje od Čenebole in tipanskega komuna, Žagarje od Rezijanov in Čente, Bovec od Trbiža. Razdvajal je tudi nas, dele iste slovenske družine, ki živimo v Posočju in v Nadiških in Terskih dolinah, Reziji in Kanalski dolini. Konfin je na silo trgal sorodstvene in prijateljske vezi med nami.

A z vztrajnostjo se je trda meja vedno bolj mehčala. K temu so zelo pripomogla vsa dobra dela in dejavnosti, ki so jih ljudje in organizacije na obeh straneh meje v povojnih letih organizirali. Tkali so dobre medsosedske odnose z neverjetno vztrajnostjo. Kot bi hoteli reči: "Proč s tem prekletim konfinom!"

In končno smo doživeli dan, ko so se mejne zapornice dvignile. Le eno željo imam: da se ne bi nikoli več spustile!

BLISKOVITIH ŠTIRIDESET LET

SPOMINI NA OBISKE V BENEČIJI

TOMAŽ PAVŠIČ

Zdi se mi, kot da ni res, ko ugotavljam, da bo za *ojčince* 2008 preteklo že okroglo štirideset let, odkar sem prvič stopil na tla drage Benečije. Ni bilo slučajno, bilo je namensko, saj tistega, ko smo nekoč šli na neki dvodnevni izlet v Cortino in Dolomite in smo se peljali po Nadiški dolini čez Robič, kot smo rekli v tistih časih, ne štejem. Nismo se namreč nič ustavili, vodnik ni govoril o Benečiji. Pozneje sem še na stotine krat šel skozi tisti prehod, ki te dni, ki to pišem in se bojim, da ne bom uspel prispevka pravočasno oddati Luciji, še nemo stoji in čaka s tistim mejnikom št. 57, da čez tri tedne za vedno mine njegov čas. Seveda, tisti *konfin* je bil za prijatelje Benečije iz Slovenije, nekoč Jugoslavije, v začetku kar velika ovira in prijel se ga je bil slab sloves zaostrovanja in kompliciranja, ki so ga izvajali obojestranski čuvarji državne meje v tisti nadiški ožini med Mijo in Matajurjem, morda tudi nezadovoljni s svojim položajem ob sicer bistri Nadiži.

Bilo je torej za cvetno nedeljo leta 1968, za točen datum bi moral pogledati v kak Trinkov koledar, vem pa, da je bil lep pomladni dan, Ciril Kosmač bi dejal *kot iz čistega srebra ulit*. Prijatelj, tedaj po poklicu brivec, nas je odpeljal s svojim "hroščem" naravnost pred veliko cerkev Srca Jezusovega v Miersi, ki je bila nabito polna beneških ljudi. Stalno slovensko gledališče iz Trsta je prikazovalo Jezusov *Pasijon*. Za marsikoga je bilo prvič, da v živo gleda žaloigro, ki so jo že v davnih časih prirejali na primer v srednjeveški Škofji Loki. To pot pa tu pod Staro Goro v sodobni slovenščini govorijo Jezus Kristus in drugi protagonisti! Posamezna dejanja je živahno razlagal takrat še krepki *pre* Mario Lavrenčič. Ljudje so z velikim zanimanjem in s podoživljanjem Kristusovega trpljenja sledili neverjetno uspehi predstavi. Ni pa mi ušlo, da sta dve ženski srednjih let protestno zapustili cerkev in nekaj nergali čez

slovenščino. Sta bili pač pripadnici tistega nesrečnega dela slovenskega naroda za mejami, kot so bile tiste štiri razburjene koroške Ziljanke, ki so po maši, ko je župnik pomolil tudi nekaj slovenskega, v polomljeni nemščini vreščale, da slovenščina ni za v cerkev, kar je po njihovem le nemščina ... (O slednjem je pisal Jože Zadravec v eni od oktobrskih Družin). Kje so vzroki, vemo: na avstrijskem Koroškem je tisočletno vladanje nemščine in je Haider, v Benečiji pa se je sovraštvo do Slovencev z državno pomočjo razvijalo vse od leta 1866; potem je prišel fašizem, po vojni so se pojavili trikoloristi, gladio, nazadnje še nekateri *slovanofonski "mateliči"*...

Kakorkoli že, tista veličastna slovenska gledališka predstava v Nadiških dolinah je bila zame nekakšen mogočen vhod, slavnostna uvertura v moje poznejše globlje poznavanje Benečije in Slovencev v Videnski pokrajini. Če po pravici povem, sem bil že zdavnaj ves zagret za Benečijo, ne le takrat, ko smo se nekateri primorski študentje in zlasti Tolminci vsake štirinajst dni na ljubljanski železniški postaji prepoznavali po tem, da imamo v rokah sveži Matajur! Študentski pevci APZ Vinko Vodopivec, *vodopivci*, kot se jih je prijelo ime, so imeli nekaj časa vaje v društvu Paolo Morgan na Krekovem trgu. Tam smo spoznali tudi Antona Birtiča (Tonija), ki mislim, da je vplival, poleg nekaterih skladateljev in zbiralcev, da so vodopivci od vsega začetka na koncertih in v prijateljski družbi radi peli beneške viže. Ker se je tisto društvo imenovalo *Circolo Paolo Morgan* in so pevci po vajah in koncertih v bližnji restavraciji Činkole gojili družabnost, so nekateri večkrat zamenjevali "*Čirkole*" in *Činkole*. Pa tudi še pred tem mojim študentskim obdobjem me je vleklo v Benečijo, ki mi je bila v otroških letih neznana in skrivnostna. Če sem se od domače hiše ob Idrijci povzpел na kako višino, se je od povsod tam doli na koncu Kota videla gora z imenitnim imenom – Matajur, in seveda Krn, s katerega se je menda v času soške fronte v temnih, a jasnih nočeh bliskal topovski ogenj in odkoder je odmevalo oddaljeno vojno grmenje. Bral sem tudi Trinkove Paglavce in še danes se spomnim uganke v goriškem mladinskem lističu Jaslice, ki se je imenovala Zastavica in je spraševala, katera je tista velikanska žival, ki živi v naših krajih. Odgovor je bil: To je tista velika kokoš, ki z eno nogo stoji na Matajurju, z drugo na Miji in pije vodo iz Nadiže, nese pa tako velika jajca, kot je skala pri Robu. Vse to me je vznemirjalo in me od zdavnaj vabilo v Benečijo.

Po teh spominskih utrinkih bi rad v mislih preletel štirideset let svojega obiskovanja dežele za Matajurjem in Kaninom (gledano od nas) in srečanja z ljudmi, ki so na neki

način čisto vsi postali moji prijatelji. Naš spomin pa žal ni disketa ali računalniški ključ, vse je prepleteno in nabito ter išče poti, da bi se brez prehitevanja in vračanja izrazilo v razumljivi obliki in čustveno neokrnjeno. To nam uspeva le v neznatni meri, vendar pa nam pomembni dogodki, doživetja radosti in žalosti, neustavljivo vejo na dan.

Kot rečeno je bil že moj prvi obisk Benečije nekaj posebnega. Po Pasijonu sem spoznal tistih pet *čedermacev*, Birtiča, Lavrenčiča, Cenčiča, Gujona in Cracino. Pa tudi mlajše duhovnike kot Zuanello in njegovega brata diakona, Gariupa, Marina Hvalico in druge. Nekoč sem v družbi Branka Marušiča, Jožka Kraglja in Petra Krečiča obiskal starega gospoda Zupančiča v Oblici, ki ni bil nič kriv za vojne dogodke v Ljubljani, a mu z vsem zavzemanjem niti generalni konzul Trampuž ni mogel zagotoviti pokopa v domovini. Vzgojil pa je Zupančič idealnega Rina Markiča, ki je postal obetajoč duhovnik in kulturnik. Spominjam se prvega uradnega nastopa zbora Rečan na Liesah o svetem Jakobu leta 1969. Ob tisti priložnosti sem spoznal Alda Klodiča, ki mi je pozneje dal za objavo v naši reviji Kaplje občuteno pesem *Naš' zvoní*. To je bil dan, ko sta Američana prišla na Luno. Z mano je bil tudi Jože Felc, pozneje zelo znan slovenski pisatelj. Dobili pa smo se tudi s tržaškimi prijatelji, med njimi sta bila Mario Maver in dr. Drago Štoka. Žal nas je priljubljeni Rino Markič mnogo prezgodaj zapustil. Spominjam se njegovega otožnega, množičnega pogreba v Kozci; pokopal ga je videnski nadškof Battisti z nekaterimi beneškimi duhovniki. Pogreba se je udeležilo tudi nekaj prijateljev iz takratne Socialistične republike Slovenije oziroma Jugoslavije: med nami so bili Lojze Peterle, Jožko Kragelj, Marko Vuk in še nekaj Kobaridcev, kak Ljubljčan in moja malenkost, vsi zvesti prijatelji Benečije in pokojnega Rina. Vesel sem, da se mali trg na Liesah imenuje po Rinu Markiču.

Kolikokrat smo se dobivali pri Doriču, pri Cenčiču, Lavrenčiču, Birtiču in drugih! Z Marijanom Brecljem sva leta 1970 popeljala v Benečijo in k "čedermacem" Edvarda Kocbeka z ženo Zdravko in sinom Matjažem. Kocbek je spoštljivo položil k spomeniku pesnika Zamejskega na Tarčmunu šop rdečih nageljnov s slovensko trobojnico. Pri beneških *nuncih* smo pokušali slastno gubanco in pili črno, doma "pridelano" vino "pulja", od grozdja iz Apulije. Kako lepo in edinstveno je bilo tisto slovensko sodelovanje med Predanom in duhovniki. Nobena ideologija ni motila, saj so bili vsi eno, poštenci Slovenci. Spominjam se zlasti svojih izletov, bolje hitrih

skokov z malim fičom v Gorenji Tarbij. Nekega večera me je peljal tja gor Dorič. Svoj avto sem pustil pred karabinjerji v Miersi. Dorič, ki so ga imeli že zdavnaj popisanega in je zaradi slovenstva tudi že nekaj časa prebil v zaporu, je rekel, *Tu bo pa gotovo gvišno!*

Po Benečiji sem se kdaj vozil tudi pozimi in se pozno v noč zasedel v kakem farovžu, ko je na takrat še makadamski cesti okrog Huma in skozi Tarbij po razglednih slemenih proti Stari gori bilo treba paziti na stlačen sneg in led. Nekoč pa sva z muzejskim kolegom Petrom Krečičem iz Nove Gorice želela presenetiti gospoda Emila. Šla sva po službi in se je že temnilo. Na rahlo poledeneli in spolzki cesti v Srednjem sva se od gostilne Sol in poper (Sale e Pepe) dvakrat zaman zagnala navzgor po klancu proti križišču Gorenji – Dolenji Tarbij. Zmeraj nama je zdrsnilo nazaj, da sva se zadenjsko zaletela v velik kup snega, ki so ga v kot tistega malega vaškega trga nagrmadili snežni plugi. Tretji poskus se nama je že skoraj posrečil, a ravno tedaj je prišel nasproti redni avtobus in tisti večer se nisva srečala s Cenčičem!

V teh štiridesetih letih se je marsikaj zgodilo. Kljub izumiranju vasi, se je Benečija ohranila in nekako tudi pomladila, kajti če imamo že veliko četo otrok, mladostnikov in tudi že odraslih ljudi, ki so šli skozi dvojezično šolsko središče, je to veliko upanje za prihodnost. Otožen pa je moj spomin na – odhode. Koliko dobrih in pomembnih ljudi je izgubila Benečija! Rina Markiča sem že omenil, a bilo je še veliko drugih. Vseh nisem mogel pospremiti na zadnji poti, a spominjam se sloves od Doriča, Luciana Ponediščka, gospoda Gujona, Marina Vertovca ...

Z Doričem sva imela veliko stikov zlasti v začetku. Povabili smo ga tudi v Idrijo, skupaj s Cenčičem, Birtičem in Gujonom. S Ponediščkom-Lucianom Chiabudinijem, ki je bil moj vrstnik, smo se lepo imeli ob srebrni maši treh beneških duhovnikov, ki je bila v isti cerkvi kot so pred tolikimi leti odigrali Pasijon. Na prireditvenem prostoru tam nekje pod Ažlo nas je gostil Luciano, poleg njega je bil še župan Simaz iz Sv. Lenarta, ki je tedaj prav lepo govoril slovensko z beneškim naglasom, z nami je bil tudi predsednik takratne idrijske občinske skupščine Janez Podobnik (sedanji minister) in bila sta še dva prijatelja iz Idrije. Luciano mi je poklonil svojo furlansko-italijansko zbirko pesmi in se je naslednje leto udeležil čipkarskega festivala v Idriji; na svoji strani na Domu je potem o tem svojem obisku objavil zanimivo spominsko reportažo v beneškem narečju.

Na gospoda Gujona imam veliko lepih spominov in anekdot. Izredno ganljivo se je bil od njega poslovil Igor Tul. Marino Vertovec je bil izjemno prijazen, mehkega srca, a odločen Slovenec, z velikim ugledom tudi v italijanskih in furlanskih krogih. Pred dvema mesecema ali več sem imel avtobus izletnikov na Stari Gori: kot je moja navada, sem povprašal natakara v restavraciji Al Pellegrino, če zna slovensko. Odgovoril mi je, da "no malo". Ko sem ga še naprej vprašal, odkod je doma, mi je kar ustrelil: *Go mez Lies!* Bilo me je sram, da nisem takoj dojel tistega "gomezlies", da je namreč doma od tam gor z Les. Pobaral sem ga za dva znanca, oba je poznal, a ko sem vprašal za Maria Bernjaka, je prizadeto dejal: *Je umaru. Učera so bli funeral ...* Za Maria Bernjaka mi je zares žal. Tako iskriv gledališki talent je bil, tako naraven in prijateljski izraz je imel, da te je takoj pridobil! Kar nekaj krat me je povabil na kozarček. Ne morem mu več povrniti, a spominjam se ga še iz davnih časov, ko smo bili v Doričevi gostilni na Liesah in je bil z nama še neki Krajnik.

Seveda me na Benečijo spominjajo tudi izjemno lepi trenutki, številna srečanja in prireditve, Senjam beneške pjesmi, Dan emigranta ... Blažen je spomin na srečanja štirih narodov na Matajurju in pozneje na Kamenici (Srečanje – Incontro – Incuintri – Treffen). Nekoč mi je Emil Cenčič na Kamenici pri "maši narodov" naložil, naj namesto obolelega gospoda Černeta iz Kanalske doline preberem evangelij v nemščini. Nekaj sem se obiral in sem mu rekel, da bi morda lahko bral berilo, a se mi zdi, da evangelij sme brati le posvečena oseba. Pomiril me je z besedami: *Biež, biež, sa Buoh na bo zamieru!* Tam gori je srenjski kamun postavil rdeče-belo topografsko tablico z napisom Kamenica, nad cesto na začetku razgledne male planote, s katere se čudovito vidijo gore, ki oklepajo Nadiške doline, z Julijci v ozadju, pa stoji leta 1975 tja pripeljana in postavljena velikanska skala, spomenik srečanjem na Kamenici in hkrati v spomin na nekdanjo samoupravi Beneških Slovencev, ki so se sami vladali 1000 let. Zlikovci so slovenske vrezane besede barbarsko iztolkli iz spomenika. Moramo ga obnoviti!

Nepozabno je bilo zame leta 1994 v terskem večnamenskem prostoru "Lemgo", ko smo krstili prvo otroško knjigo v terskem narečju z ilustracijami Jasne Merkú. Pa na številnih poletnih shodih in srečanjih, kot nekoč za praznik svetega Lovrenca v planini nad vasjo Matajur, kjer sta mi delala družbo Cesare Tomasetic in Firmino Marinig in sem jaz malo preveč pogledal v kozarec, a me je sveži planinski zrak kmalu streznil. Zmeraj sem bil hvaležen tistim, ki so v meni vzbujali zanimanje in ljubezen

do Benečije: Milku Matičetovemu, Pavletu Merkúju, Jožku Kraglju, Viljemu Nanutu, Radu Bednařiku in drugim. Pozneje sem bil vesel, da se je krog zvestih prijateljev Benečije, ki so zanjo tudi kaj napravili, odločilno razširil z Zdravkom Likarjem, dekanom Francem Rupnikom, Zvonkom Uršičem, Brankom Marušičem, Silvestrom Gabrščkom in s številnimi drugimi. Taki ljudje kot je Viljem Černo, s katerim se poznam že pol stoletja, kot so bili rajni Paolo Petricig, kot so Živa Gruden, Lucia Trusgnach in Jole Namor, pa Giorgio Banchig, Luigi Paletti, Luigia Negro in Rudi Barthalot ter še mnogi, mnogi drugi, so v Slovincih iz matice dobili veliko moralnih in tudi političnih podpornikov. Danes so rezijanske pesmi prisotne v sporedih vseh najpomembnejših slovenskih zborov, filmi o starožitnosti Rezije in enkratni privlačnosti Terske doline so na slovenski televiziji zelo gledani in dobro sprejeti. Pisane vrste slovenskih ljudi, včasih tudi v spremstvu kake profesorice Kožuhove ali pa dr. Petra Venclja, rade prihajajo na turistične izlete in kulturne obiske med Slovence v videnski pokrajini ter poromajo na Staro Goro in Svete Višarje.

Podpisani se veselim novih časov za Benečijio in za nas vse. Z nostalgijo se spominjam tistih nekoliko pionirskih časov, ko so prijatelji Benečani, Rezijani in "Kanal dolinski" rojaki v duhu zidali slovenska ognjišča v teh zahodnih slovenskih krajih. Tisti, ki smo sledili poti Trinkovih rojakov in so bile njihove težave tudi naša bolečina, imamo, kot rečeno, zanimive spomine. Morda sem osebno nekoliko poreden ali siten, ko sedaj, ko je padla meja pri Robiču in Štupci, še obujam tudi spomin na neprijetnosti, ki so nas spremljale. Mislim seveda na vohunjenje tajne policije *udbe* za našimi potmi; verjetno pa so nas nekoč, ko smo vandrali po Benečiji, zasledovali tudi možje z belimi pasovi in rdečimi progami na hlačah. Nekoč so me s prijateljem jugoslovanski graničarji aretirali nad Livškimi Ravnami, ko sva bila prišla kot planinca iz Tolmina; morala sva pod stražo peš v Kobarid in potem ponoči prav tako še peš, sicer izpuščena, nazaj v Tolmin.

V letih 1993 do 1997 sem bil v Trstu kot prvi konzul Republike Slovenije, ki ni izhajal iz poprejšnjega, jugoslovanskega režima. Zdelo se mi je imenitno in skoraj neverjetno, da sem užival diplomatsko imuniteto, medtem ko sem bil poprej sumljiva oseba. Zelo dobro sem se razumel z zamejskimi rojaki, saj smo bili že od prej prijatelji. Tiste čase sem veliko prihajal v Benečijo tudi po uradnih poteh. Prvo nedeljo po *Rožinci* 2006 pa sem se, že deseto leto upokojenec, iz vasi Matajur odpeljal čez Sv. Martin na Liese in potem spet gor na Kras v Dreko k maši prijatelja msgr. Marina

Hvalice. Od tam sem skočil še do Solarjev. Ker bi moral nazaj v Matajur, pa se mi je zdelo preveč nerodno po isti poti gor in dol čez doline in ronce, sem po tihotapskem nasvetu G. z velikim užitkom pretental financa, da mi je dvignil zapornico in odprl pot proti Bivaku, da sem potem lahko z avtom prevozil tistih dvesto metrov travnate gmajnice, ki skoraj neopazno prečka Kolovrat, in po njej srečno prišel do novega dela ceste, ki s Kambreškega pelje na Livek. To sem v družbi prijatelja ponovil tudi v novembru 2007, ko je bila zaporna gred na italijanski strani dvignjena, nikjer pa ni bilo nobenega stražarja.

A sedaj je drugače, ni več nobenih mejnih ovir, upajmo, da za vedno. Od najkrajšega dne v letu 2007 lahko z beneškim puobom sproščeno zapojemo tisto, ki pravi: *Jest se pejem, kamor čem, kamor jest navajen sem!*

MEJA

ANNA BERNICH

Ločnica, zid, pregrada ... To so besede, ki nam pridejo na misel, ko govorimo o mejah. Meja je nekaj definitivnega, ki nas jasno ločuje od tega, kar sami nismo. Pa vendar če zatismo očmi, vidimo črto, ki pravzaprav ni niti tako jasna in ki se v rasnici izmika, izgublja, na trenutke postaja nevidna in se seseda. Kar je bilo prej ločeno, se začne mešati, barve se spajajo v neopredeljivo in gibljivo barvo. Nekateri ljudje znajo natančno definirati meje lastnega sveta, vedo, za katero mejo se počutijo doma. V mnogih primerih pa je ta opredelitev bolj zapletena oz. polna najrazličnejših njans. To pa zato, ker je meja dvolična, dvoumna: včasih se nam kaže kot most, ki nas povezuje z drugimi, včasih pa kot pregrada, ki druge zavrača.

Meja večkrat pomeni neko težnjo po tem, da bi vse, kar je različno od nas, uokvirili v neko berljivo shemo, zato da bi to "različno" lahko opredelili, da bi mu dali neko "ime", da bi ga iztrgali iz kategorije nedoločene.

Ko sem bila majhna, me je učitelj v glasbeni šoli prosil, naj mu kaj zapojem, da me bo uvrstil v najbolj ustrezno zborovsko skupino. Vedel je, da prihajam iz Nadiških dolin, tako da me je prosil, naj to storim v svojem narečju. Spominjam se, da sem zapela vsa rdeča v obraz in skoraj brez glasu, bodisi ker me je bilo strah nastopati pred razredom, bodisi ker sem imela občutek, da sem drugačna od ostalih, ker sem zapela v jeziku, ki je med tistimi neznanimi zidovi izzvenel kot nekaj zelo oddaljenega, kot če bi bil z nekega drugega planeta. To, kar se mi je zdelo doma naravno, je tam postalo nekaj čudnega, kar bi bilo treba skriti, pa čeprav nisem vedela zakaj. Takrat so se meje nahajale v meni, v moji duši.

Ta občutek se je z leti v meni spreminjal tudi glede na okoliščine. Od zmedenega nezavedanja je postal nek zavesten občutek, nek ponos na moj izvor, ki se je v meni vedno bolj zakoreninjal. Moj občutek pripadnosti se je vedno bolj krepil in večal svoj

potencial. Vzporedno z mojo notranjostjo se je spreminjal tudi zunanji svet, meje med državami bodo v kratkem definitivno izginile, zato da bodo prepustile mesto prostemu pretoku idej, ljudi in blaga. Menim, da sem imela srečo, ker so moje korenine zasidrane v starodavni in posebni kulturi, ki bi jo bilo vredno spoznati in obuditi, istočasno pa prihajam v stik s sosednimi narodi in tako lahko odkrivam nek svet, ki je bil še do pred kratkim videti zelo oddaljen, danes pa je že sestavni del moje stvarnosti.

Menim, da je področje glasbe, gledališča in umetnosti nasploh odličen kanal za odpiranje vrat, navezovanje stikov, izmenjavanje izkušenj brez vsakršne obremenjenosti in nadstruktur. Na tak način postajajo meje pretočne, razlike pa se spreminjajo v vrednote.

Bogastvo (ki je bilo nekdaj pomanjkanje!) naše zemlje je, da je ta prostor mešan in raznolik, ne samo italijanski ali samo slovenski, temveč oboje hkrati, nekakšna nikogaršnja zemlja za našo dušo. Svojo identiteto moramo doživljati kot nekaj spontanega, saj je le-ta posebna ravno zaradi svoje raznolikosti.

To je najboljši pristop, če želimo izkoristiti priložnosti, ki nam jih ponuja sodobna družba z vidika študija, dela, umetniških in kulturnih načrtov.

Če se dobro zavedamo svojih korenin, se lahko pogumno lotimo popotovanja po svetu. Izkušnje, ki jih bomo pri tem nabirali, nas bodo bogatile in spreminjale, naš občutek pripadnosti pa se bo pri tem potrjeval.

Na tak način bomo svojo identiteto okrepili in preprečili, da bi se obsedeno zaprla pred svetom in da bi se raztopila v kaotični neopredeljenosti.

MI SMO BLI KONFIN

RICCARDO RUTTAR

Za vsakega Slovienca, ki se je rodil v obmejnem pasu med Italijo an Slovenijo, bi bila dužnuost poznat vsak koščič meje, konfina, manjkul tan, kjer se pride zadost blizu meje z avtom. Pa se zdi, ku de bi šele se bali jugoslovanskih graničarju, ki so s pisan uohal cieste, uoznice an staze par konfine, ki teče po Idarski dolini an se upne zad za Human na varh Klabuka do prehoda na Solarje.

Še jagarji poznajo malo tiste prestore, po katerih se sprehajajo medvedji, pasejo sarne an duje praseta. Ciesta, uoznica al staza so ble ankrat prehojene od naših te starih po dolini not od Klabučarja dol, al čez prehod na Solarjeh se je hodilo v Soško dolino.

Donas teli prestor so ostali brez nobednega intereša, zak nie pru nič družega ku host, zelena puščava, spraznjena judi an človeških diel. Je kakih 20 km doline od Prapotnega do Briega-Klabučarja, kjer se je življenje starih cajtu zgubilo an malokajšan upa še živiet v pozabjenih, praznih, starih vasicah an hišah.

Nie bluo takuo par starin, kar an Idarska dolina je bla odparta na obeh straneh rieke. Odparta pride reč, de vsak človek je lahko prebrodiu rieko, je lahko šu k bratru, k sosiedu, k murozi, svobodno po dolini brez gledat, na kerin briegu rieke je. Konfin, meja, Jugoslavija na čeparni strani rieke, Italija na te drugi. Zak! Preriezana dolina čez pu! Pa brez de bi bluo nič vidnega, ku k' je zid al mrieža, zatuo buj strašan, zak taka neopazna priesaka se upične v pamet an tu dušo, ne tu oči. Prepoviedano iti po čebulo v vart, ki je biu na te drugin liepin sončnin kraju rieke. Senožeta, hosti, varti, njive presiečene čez pu, vasice prelomjene, za kmeta hiša na adni strani an hliev, vinjau, njive na te drugi; dvie družine v žlahti postavjene v sovraštvu, zauoj sovražnega novega daržaunega gospodarja.

Tuole je nardiu konfin.

Malo cajta po drugi uojški, glih cajt za striehe poškodovane postrojiti, za se odsapnit z merikansko an papeževo pomočjo, an že nazaj se po dolinah kopajo trinčeje, se po grebenih naših bregi v novih jamah skrivajo pod zelenimi mimetičnimi platni bunkerji an kanoni, gnezda mitralji, an vse okuole sudati, ku mruje okuole razmetanega mrujišča. *Altroké mier*, *altroké* Londonski memorandum! Se zmisen mojo nono, ki je molila an na glas vprašala Marijo an Boga: »Ma kaj, jih niesmo imiel zadost parve an druge uojske? Kaj je za na štrafinga, de se muoramo čakati to trečo uojsko? Kaj bo z nan, sada, ki takuo blizu po naših brezih se nabiera orožje?« Se je žegnuvala, za se branit pred nevarnostjo, kar so merikanski Dodge na idrogeno vozil parpete ta zad debele kanone, ki so jih nastavjal na Bukovi Glavi. Bluo je ku imiet uojsko v hiš.

Tuole je dielu konfin.

Na zadnjo sudati so šli proč, so pejal njih armamente, majhane an debele, je finiu dirindaj kamjonu, jeepu, vsieh sort motorju gučati čez Rovanco v vasi ... pa zadnji kamjon nie peju za sabo strahu an stalnega počutja nevarnosti, zauoj konfina, ki je teku glih za briegan po Idarji.

Na te drugi strani komunizem! On, Tito, vsega kriju. Tan judje brez Boga, ateisti, ki preklinjajo Mater Božjo an svečenike. Tan za briegan, glih čez Idarjo zluodi, ki ragiera. Mi, na naši strani srečni, de smo ostali v demokratični daržavi, kjer karščanska demokracija garantira svobodo, kjer vsak more iti tja, kan če, celuo po sviete, brez bit zaparti za želiezno zaveso.

Tako prepričanje je podpiero konfin!

An Budapešt? Praga? Duo pozabe strah pred velikin sovjetskin bratran, ki je napravju soje misilne za ščedit svoboden kapitalistični sviet? Kuba, misilni, bombe atomike, hladna uojska.

An naše matera z rožarjan v rokah, kar nieso njih roke čedle, prale, komaduvale, kopale, buošcale, otroke ovijale, s patarnoštran Češčenasmarije molile: Buog, Buog daj nan muoč prenest. Buog di, de bi otroc, ki rasejo, imieli kiek buojšega pred sabo. Ben, sa morebit je buojš, de odrasli sin sprave pražnji gvant v valižo; je buojš zanj, če pobere, glih kar mu kor, tarkaj, de doseže Tamines al Marcinelles v Belgiji, saj dielo mu ga je že ušafu stric an za parve cajte, dok na zasluže zadost, se bo že na kako vižo prevedu! Je buojš, de si nardi družino deleč od telih prestoru,

saj ka bi dielu tle? Travo sieku, se maltru kopat z lopato, za le v mizeriji živet? Biež, biež proč, biež deleč, sin muoj, tud če mi se sarce karvavo stiska, de me v parsih boli. Bo šigurno buojš zate tan ku tle doma. An na stuoj skarbiet za nas, bo že Buog previdu, saj nan na kor dost, smo vajeni tarpiet. Biež, an naj te Marija na Stari Gori varje. Na stuoj se nanjo pozabit. An napiši, magar samuo dvie besiede, de nan daš trošt an nan.

Tuole je dielu konfin!

Bi mogli iti napri ure an ure s tolo žalostno litanijo! O težavah, o problemih, o hudobiji konfina. Ne normalnega konfina, ku tist z Austrijo al pa s Francijo ... ne; tle konfin je začenju dost pred Idarjo, notar v Benečiji, še deleč od Kolourata an Matajura.

Konfin je podjedu naš trošt v skritin diele špijonu an gladjatorju ... zak mi, za Italijane, smo bli previč podobni hudobnin Jugoslovanan, ki so živieli na te drugi strani, zad za Matajuran an Idarjo.

Slovienci? Izik? Kultura? Naše lepe stuolietne navade? Kaj je pomenilo tuole? Duo je imeu cajt zanje, kar samuo preživiet je bla že velika gnada božja? Skarbi so ble druge. Dielo, fadija, puot, v čakanju momenta frajnosti an odpočitka. Pa nie bluo ki! Je tudi famoštar, ki pridga, ki straše s paklan, s štrafingan, ki si jih sami judje parpravjajo, zak na spoštujejo Božjih zapuovedi!

An politiki, ki periodično le tiste prauce pravejo, le tiste objube ponavljajo. Ma keru politiki? Kada je biu v vasici adan politik, kjek vič ku šindik, de je pustu Uidan, de je biu paršu par nogah v naše vasi brez ciest? Duo jih je vidu od blizu, duo jih je mogu poslušat s sojin ušesi, politike? Duo od njih je paršu špegat po naših landronah, duo je paršu uonjat smrajo naših gnojaku an gnojnice, ki je tekla po klancih, kjer nie bluo žbaladuorju an fonjatur? Ne, politike nie nič brigalo, kuo so živieli judje na konfine, jin je bluo zadost nasajat po dolinah po vaseh, kažerme karabinierju, policjotu, financotu, ežercita; skopat povserode jame za bunkerje skrivat.

Je biu zaries konfin!

Je biu močan, tard, konfin po vsieh naših dolinah, tudi če se ga nie videlo. Saldu buj globoko zakoreninjen v duši, v sarcu, v pamet, v telesu vsakega človeka po naših brezieh.

Mi smo bli konfin!

Za politike je biu predeleč konfin an Benečani vsi, dan za dnevan tardno napri, s troštan, de otroc na oboliejejo, de bojo pridni v šuoli, de ušafajo suoj prestor v življenju, seviede ne tajšnega, ki ga je imeu njih nono, njih oča, njih stric ... Buog di, de bi ušafal lepo dielo, dol po Laškin, de bi na muorali iti dielo gledat predeleč po sviete, čez veliko lužo ...

Ma nie ki, saj duom je, kjer se dobro stoji!

Biež, sin, biež, kjer je buj lahko življenje. Biež, čeča, ušafi dobar partid, pridnega moža, de na boš muorla prenašat tarplienja toje matere an none. Če ankrat se uarneš, parpejaj mi nevuoda, de bi mogla ga videt, toje snuove, de bi jih mogla pobuošcat an se z njih nasmiehan tolit.

Tuole je biu za nas konfin!

Pa je dozoreu cajt ... konfina ga nie vič ... Tistega, k' se vide!

Lahko človek do preskoču ldarjo, na bo pas graničarja laju za njin, ga na bo nobedan tožu za »espatrio clandestino«. Pa rane, bolečine, strahuovi, ki jih je konfin v pamet an v dušo nariezu beneškemu človeiku, se na zacelijo, na ozdravejo lahko.

Konfin nan je ukradu moči, nan je vzeu mladuost, nan je trošt v bodočnost podjedu, ku puodlaka kornine v varte, nan je vzeu zaupanje v človeika, ki je živeu ta za njin. Bo duga za ozdravet, pried k' bomo znal nazaj »bratra« zapoznat na te drugi strani.

ZBUOGOM KONFIN. DOBAR DAN PAMET!

JOŽICA STRGAR

Si moreta miselt, de se bo tuole zaries naredlo. Mene, dok na bom videla, na bo beden zabutu tu batico, de bo ries.

Morem poprašat sama sebe: ker se bo veseliu, ker bo rad, de ga na bo vič? Vsi, ki jim je do smrt sarce pokalo zavoljo telega prekletega konfina, jeh nie vič.

Podrovljani, Kuščarji, Bajtarji, Hostarji, Mlinarji, Zaruogarji, Kuosarski, Močilarji, Lukači an drugi aldje, k' so miel sojo žlahto ta po teh vasi v Benečiji, so bli od telega konfina narbuj štrafani.

Močilarji so miel sviet ta na drugem kraju Idarje, te drugi tete, strice, kužine, matere al ocje, parjatelje, s kerim so rasli, se igral al pa hodil cje an sam gledat muroze. Stuo an stuokrat so poskrivš hodil naši te stari go po bul, ku so bli vajeni, pried ku so diel konfin, go na Brieg, v Gnjuduco, v Tarbij, v oštarije spit an glaž al pa gledat, ku moj ocja, strice v Debenije, zak po telem kraju nie meu bednega po maternem kraju: mat an brat sta šla, subit sedemanštiridesetega v »Ameriko«.

An on bi mu iti, mat je na vso vižo dielala, de pode an on za njo. Ta v Tumine je bil vojak, an tam je bla druga »cona«, an modar mož, k' mu j' biu podoban, ji je dal svoj pašaport, tu anj so diel sliko od mojga ocja an je pasala muost gu Tumine.

Du Lagarje so čakal »Šif«, de jeh popelje proč.

Ma so on an brat sprosil, kr je začela trava poganjat, de so jeh pustli gu Hoste travo sieč an gledat nonota. Moža, k' je zamenil ocja, k' je šu v Ameriko že lieta '29, an te zadnjega, k' je meu šestnajst liet, kr je umru v drugi vojski, še vidu ni.

Mat je tila po tkaj lietah ušafat moža, sama videt, a j' ries, de j' pozabu njo, k' nista bla še tri lieta oženjena.

Mat an brat sta šla, ma muoj nono, kr sta paršla v Ameriko, je mel že drugo življenje an ga ni brigala družina. Buog naj mu odpusti.

Takuo težkuo j' bluo življenje ta po tisteh strmolinah, ma mojga ojca nies mogu z juncan zvliečt proč.

Varnu se j' go h te staremu Jakobu, nonotu, k' mu j' bil drug ojca.

Varnu go na svoj sviet, na kerega so bli te stari takuo parklienjeni.

Kr sam miela osam liet, se zmislem, sma šla v Hoste gledat, če j' kaka »japka«, ma dons viem, de j' šu gledat duom, poslušat, če ga pokliče mat al če ta par Potokarje ker ki nuca, al pa če pridejo go na bulo bajtarske čeče poprašat, če jim da no roko ta par diele, al pa pridejo one ku zmirim pomagat, kr sta bla sama z nonotam.

Sama sma bla, ta na daskah od skednja, noge so nam majale dol, tam kjer so daske manjkale. Kr nie bednega vsak vzame, kar nuca – go h Kuščarjem so šli plehi od striehe, k' so popravljal hišo. Tata jeh je dau.

Vojaki so daske ril. Tata jeh nie dau, ma tud prašu ga ni beden.

Go na tistem skednju sma jedla salam, tist, k' ga j' sam naredu, an m' je pravu an pravu ...

Donas mi od njega tarpljenja, od njega žalost za ocjam, za materjo, za duomam poka sarce.

Tekrat so Teljani obljubil aldjem seromakam ta za Idarjo nebesa.

Dons vemo, de so tiel, de b' jeh na bluo vic. Strašli so jeh, ki bo, kr bo konfin, an so šli aden za drugem, ku perje do miz drievej.

Moje otruoške lieta se zmislejo posiečenih bul, aldi ta po kmetijah za Idarjo.

Zmislejo se tistih žalostnih oči mojga ojca, kr so nas vojaki ta z malna peljal gu karavlo na Sriednje, zak sudat nje znu brat an je dovolenje brau po narobe. Se j' dielu, de zna, ma ni znu brat an je jau, de dovolenje za se gibat tu stometarskim pasu »ne valja«.

Zmislam se, ker se mi je spuzenlo an me j' kana od puše vojaka udarla tu harbat an sam jokala. Vojak nie pustiu, de b' me pobrau. Ma moj tata me j' pobrau, ga potisnu telega vojaka an me j' nesu daj go na ciesto na Pušno.

Muoj ojca - an ubil bi ga teli vojaki, ma mene me nie pustiu dol.

Tu uha m' je pravu – mražence grejo go po mene, kr se tuole zmislam – *Kr boš velika, jeh na bo vič, boš videla, de jeh zluodi vzame, na buoj se, ist na učakam, ma ti an toji otroc ja. Tek drugemu uon z ust vzame, nie dugo sit. An tle niemajo ki dielat, nie migo njeh, tle smo zmieram vkupe živiel. Buog mi di učakat, de b' bluo ku ankrat.*

Nie učaku ne on ne obedan od njih. Gruobji za Idarjo arjujejo »turistam«, k' na še vedo, de dušice jočejo go nad njimi. S tako žalostjo so umarli an šli zauoj telega

konfina, de kr mocnuo piha gu kostanjah, ti se pari, ku de čuješ dušice jokat, se menat, de pridejo an gredo, zak tele zemlje nima beden vič rad.

An upanje?

Upanje, de bojo aldje zastopil, de - takuo ku Napoletan an Rezijan se morejo med sabo zastopit, zak vsi znajo, se učijo tu šuol italijanskega knjižnega jezika - bomo mogli še napri se poguarjat an zastopit vsi Slovenji, tle an v Italiji, ku smo jal »preroško« tu igri od Beneškega gledališča an Kontrabanta: čez tavžint liet bomo guoril po naše, po vaše, po mojim an vsi se bomo zastopil, zak mamu skupni knjižni jezik.

Upanja, de b' se mogli tu Evropo, kr pade konfin, peljat čez muost do Pod Rovnem (Ponte Clinaz), an de bo tel narbuj star prehod odpart, za sada nie.

Pa gledmo napri, na jutre, na vse, k' pridejo za nam. Morebit, de se bojo oni znal zmenat buojš ku mi.

Spi v miru, tata, toja hči na bo učakala, ma bojo lohno moja hči an nje otroc. Boš videu, an kr pridem gor h tebe, boma kupe gledala, kuo bojo aldje se miel radi, se vozil ta po muoste an na bo konfina.

Tisto noč, kr pade konfin, ti bo gorkuo tebe an vsiem, k' vas nie vič, po cieleu muostu bomo diel sveče, de ga bo videt gu nebesa, ta na sred pa bo tu vietre jokala črna zastava, žalost za nas an za vas, k' vas nie vič.

Zbuogam konfin, dobar dan pamet!

GASPODARJI MATAJURA

LUISA BATTISTIG

Je bluo lietos poliete, pruoti vičer, kar sama san šla na Matajur. Gor v naši koči so me čakale parjatelce od Planinske družine Benečije. Se je dielala tama an vse okuole je bluo mernuo. Kar san paršla do konca tiste starme staze, kjer se vide varh Matajura, san zagledala tu vesoki travi adno čarno kravo, ki je stala pred mano, ku da bi me čakala. Blizu nje so stale druge krave, teleta, jinice an junčine, vseh kupe jih je bluo malomanj dvajst. Če so ble imiele zvoni oku šije, se niesan bla takuo uštrašila atu jih videt! Pa vseglh san se čula srečna bit na Matajure v tisti zadnji luč dneva an uživat tajšan liep pogled. San ostala v tistin mieru ... an gledala, kuo teleta so počaso sisale matera.

Lepi spomini so me paršli k pamet ... Poslušala san moje sarce an rada se jokala.

Zad za mano za no mala cajta so paršle tud žvine gor k nam, k naši koči. Otroci so bli vsi veseli, ma an puno zaskarbljeni.

San poviedala: »Jutre, ku priden damu, bon klicala Roka, ki darži tle pod Matajuran mlekarinco na Idrske planine. Poznan lepue tele stvari, ki se zgodijo vsako poletje. Slovenske krave utiekajo čez mejo an se zgubjajo na našo stran Matajurja! Pa kar me se zdi takuo čudno, je, de so vse brez zvoni!«

Tisto nuoč, kar smo šli spat, je pihu močan vietar. Jest san pomislila, kuo je moglo bit lepue poslušat zvonit celo nuoč tiste zvonuove, ki imajo krave ponavad na planini. Takuo san šla z mojin spominan nazaj v lieta ... kar san bla čičica an moja družina je daržala krave na paši "Tu dolin" na marsinski planini. Ponoč se je spalo nad hlievan an tan zdol krave so vsakantkaj pozvonile.

Lepue san zaspala v tajšnih liepih mislih ...

Drugi dan zjutra vsi otroc so jedli ta za mizo, obarnjeni pruoat oknan. Zunaj pred kočo

so stale krave, teleta an junčini. Se je zdielo, de otroci gledajo television! Je bluo prou lepuo jih videt!

Zvičer, kar san se varnila damu dol k Mašere, san poklicala Roka na telefonin. On me je poviedu, de nieso ble njih tiste žvine an de oni so imieli vso ograjo novo. Pa so ble od Sužidove planine an on me je obljubu, de bo poskarbeu poviedat njih pastierju. Kajšan dan potle nan je telefonu parjateu Silvo taz Jevščka za nan poviedat, de naši junci so bli utekli dol v Ljinjovco an de njegovi konji so šli pa gor v Paluoga. Konji an junci so bli zamenili ne samuo kraje, pa tud države!

Je že četarto lieto, ki gaspodarji s Furlanije nan vozejo na pašo tle v Mašero štierdeset juncu za štier miesce. Junja začnejo past tle za vasjo, potle se jih peje gor v Njivca, miesca vošta v Paluoga an setemberja nazaj dol za Mašero. Adan muoj sin je plačan za dielat pastierja, pa pogosto mu muoremo vsi pomagat, zaki junci varžejo na tla električno ograjo, an kar utečejo, vic krat, se ločijo v tri, štieri skupine.

Lietos junci nieso nič popasli gor v Paluoze. So bandral po celin Matajure an potle so začeli hodit skor vsak dan v Slovenijo dol do lepega pologa Ljinjovca al pa do vasi Auša an Jevščak!

Moja dva sina sta takuo začela hodit, z očetom, nazaj po starih, zapusčenih stazah. Ankrat naši ljudje so hodili dielat sviet v tiste kraje, ki, kar je paršla meja, so šli pod Jugoslavijo.

Namest iti z avtom v Polavo čez carino an potle ta od Livka gor na Auša, kjer je neasfaltirana ciesta, ki peje pruoti Idarski planini, je narbuojš iti po stazah, ki šigurno skrajšajo pot.

Je prou lepuo, de donašnji dan poznamo an mi tisto stran Matajurja, ki je bla dugo liet "ta par konfine", an de nazaj hodimo po tistih stazah, ki ankrat so daržale kupe ljudi po vaseh pod našin briegan.

Ku vsaka mat, ku vsaka žena, želim imiet mier ta par hiš, tu družini. Pa tiste štier miesce, ki daržmo junce, tle par nas nie vič meru!

Sama san paršla do takih, futurističnih misli, ki lohni se bojo uresničile. Se troštan, de takuo, ki so dieli pas (sensor) oku šije medvedan, ki hodijo an tle po Matajure, naj denejo pas an zvon tud žvinan na paši. Namest hodit tarkaj ur jih gledat, se jih bo monitoriralo od duoma.

Lietos poliete smo imieli v Savodnji »Campo di lavoro dei volontari di Legambiente« an so stali v Čeplesišču, kjer je bla ankrat šuola. Adno vičer smo bli vsi povabljeni

na konferenco »Medvedove poti v Benečiji«. San zapoznala profesorja an študente, ki delajo raziskave za Vidensko univerzo an ki sodelujejo tud z zamejskimi lovci. Niesan znala, de tle zad za našimi majhanimi vasmi hodijo, se ustavijo, živijo za an cajt medvedi an te duje mačke (lince). Brez štiet, de imamo tud puno čingjalu, sarnjaku, jelenu, lesic, jazbacu, kun ...

Kuo je živ Matajur!

On ima lepe vasi, sanožeta, hosti, jame, studence, pačale, staze an cieste interpoderali.

Pa ... samuo žvina zna uživat naš liepi sviet!?

Se vie, de nič vič na bo ku ankrat.

Se vie, de je treba pomislit drugač ... ku do sada.

Zatuo iman še adno željo. Mojo zadnjo sanjo ...

Se troštan, de »dan 21. dičemberja 2007« nan parnese nove an dobre cajte, kjer te pravi gospodarji se bojo kupe trudili za čezmejno sodelovanje, za reševanje velikih težav našega sveta.

NEBO JE VELIKO, BREZ MEJ

CLAUDIA SALAMANT

Punoci je pasala ... se parbližam moji majhani čičici an jo pogledam: oh, kuo mernuo spi.

Jo pobuoščam počas ... je pru zrasla!

Ah ja, preca je Božič, drugo lieto gre čez vrata z njega valižo puno vsega.

V moji glavi se zberejo tu an trenutek an tavžint reči: Božični trg, priprava lekcije, darilo za telega, darilo za te družega, koncert, šolski časopis, recept, kosilo, vičerja za jutre, urnik glasbe, urnik zdravnice, urnik lekarne, flocic, lepilo, blago ... za ročne dela ...

Se mi skoraj vrti. Pried ku se ulegnem, pogledam še Amelio an mislim, da *oni*, otroc, so najlepša an narbuž važna stvar na sviete, žau mi je, da midruz, te velic, imamo pru malo cajta za nje ... an donas sam pru malo guorila z njo an jutre pa še manj. Se mi zdi, da me rase ta pod nuosam an kar bo velika, ka povie go mez mamu: da nie miela cajta za njo???

Se obarnem prout sliki mojga nona, pari, da njega črne oči me gledajo, njega močan glas me prave: – Ne se bat, ona je vesela, sam biu veseu otrok ist, tudi če sam puno lakot tarpeu ... –

Tiste črne oči so vidle veliko stvari, so ratovale debele an so se napunle suzi, kar so zagledale kajšnega rievnega otroka ...

Niega glas se odmieva v moje useša.

... Sam imeu osam liet, kar so me pošjal ovce past gor na Ravne. Mama doma ni imiela pru nič za nam dat za jest, oča je biu bolan. Sam se pobrau an šu par nogah, nisem viedu še, kje sam. Sam biu otrok, an otrok ... velik, pa ku otroc sam gledu radovedno okuole mene. Čudvo sam se, kuo je velik sviet, kuo je vesok Krn, ki pa ni

narbuj vesok ... Taču sam se na travo, kar me je parjela voja, sam se začeu igrat z ovcam, sam jih loviu, sam se pliezu na drieve, sam zvižgu an pieu. Utrujen sam se zavaliu na zeleno an frišno travico an gledu nebo, oblake an velikansko sonce! Tekrat sam mislu na mojo mamu, ki je pekjala od hiše do hiše za imiet no malo moke an kajšno ice; je hodila an hodila, an kar se je parbližala ča h kajšnemu koritu, se je lepuo oplaknila obraz, je popila an tik vode an je obarnila tudi ona oči pruo nebu an velikanskemu soncu.

– Kuo je lepuo nebo, brez meji – sam jau sam sebe. An v tistem trenutku sam se ču srečan, sam biu veseu.

Mlieko sam piu, ser sam jedu an tu an par miescu sam se obrumu. Sa ist se niesam vidu, pa se zmislim lepuo tist dan, ki sam se varnu damu.

Mama je pomietala ta pred hišo, me je zagledala od deleča. Medla je padla na tla an ona je začela letat pruo mene. Me je močnuo objela.

– Cilja, Cilja ... duo je, duo je paršu??? – je zaueku moj oča, ki je biu sliep an je ležu na pastiej.

Sam leteu ča h njemu: – Tata, sam Vicenc. –

On me je stisnu, me je potipu od lasi do peti, potle je jau: – Oh, kuo si zrasu, si ratu mož!!! –

Nisem biu še an mož, sam biu an otrok!

Sa sam biu otrok, še kar so mi dal pušo v roke an so mi jal, da muoram iti v vojsko; nisem viedu kam, nisem viedu zaki, pa sam muoru iti.

So strijal, strijal zaries, niso igral. So me udarli v trebuh an so me v sudaško bolnico pejal.

Kar me je paršu obiskat kapitan, mi je jau, da se mu pru hoduo zdi, za kar se mi je zgodilo, jest pa sam mu takuo odguoriu: – Mene se na hoduo zdi, sam veseu, da me je on parjeu an ne ist njega, je buojš takuo. Sam biu stau previc slabo, če sam biu udaru mojga brata, je muoj brat! –

Za nona so bli vsi bratje. Nono ni imeu dosti knjig, interneta, dvd, iPod, ni poznu puno reči ... pa njega srce an njega pamet so bili odparti. Dandonas, duo se užal, kar vide otroke, ki trpijo? Previc pogosto se zgodi, da naše oči videjo, naše uha čujejo, pa naša pamet ostane le zaparta.

Nebo je veliko an brez mej ... veselo potovanje, nono!

KRN

ADRIAN QUALIZZA HVALICA – BARČANJUN

Oče Benečije al naša *Baba*, takuo ponovadi kličemo domači Slovienji guoro Matajur, zak je podobna klabuku tistih debeukastih, okusnih gob, ki Slovenci vsi buj poznamo ku jurčke.

Skuoz vic okenc, potle, našega pitunega pičaca sveta, še posebno pozimi, kar je od snega pokrit, se zasveti an se v luht vzdigava tist špikasti zob, ki je guora Krn. Še na čudežni Triglav se muoram zmislit, ku Slovenj, antada, za kar se guore tiče, mislim, bo zadost. Mimo tega vam odkrijem, de na vse tri sam se najmanj ankrat spliezu an s tuolim, upam, opravu mojo dužnuost do vsieh guorskih boguov an varuhu buj vesokega an čednega sveta naše zemje. Rezijani namest Matajurja imajo zase liepi Kanin, drugi Slovenci lohnè pa kajšno manjšo bulo al goro, ki se jim blizu duoma vzdigava. Krn an Triglav, vsedno, vsiem judem slovienskega rodu ostajata toplo par sarcu; an še o Krnu pa muoram tle ist nieki poviedat.

Smo se z avtam pejal pruoit Sauodnji za iti na Matajur, Klaudija, ist an naša majhana hči, ki tekrat nie imiela ku sedam al osam liet, kar glih ta pod Ažlo, kjer se poti križajo, za de vsak sojo vebere, se je pred nam odparla zaries ta prava nebeška slika, fotografija vesokega guorskega čudeža an pravo darilo za oči. Matajur na an kri an Krn malo cja mimo, oba takuo biela an laščieva pruoit plavim luhtu, nad čarnjavgasto an nago zimsko oblieko buj nizke Benečije, ki Deborica mala, naš takratni škrat Šivan Tanček, ku smo ji pravli, je zavpila na glas – *Mamma guarda, quello è il Monte Nero ... solo che oggi è bianco, sai!* (Gled, mama, tista je ta Čarna gora ... samuo, ki donas je biela, vieš!) –

Učila se je že v dvojezični šuoli v Špietre, an s cajtam se tud po beneško navadla, pa navade z mamo talijansko guorit, takuo ki je dol po Laškim začela, nie ankul

zgubila, an tuole je pa tako, je sam Buog takuo opravu an napravo, zak ... še pero se na gibje, če necje. Sevieda sma jo mama an ist, le v tistem magnenju, usmiljeno kupe pogledala z veliko jubezniyo an se posmejala s sarcam an ona, buogi naš mali otrok, je pru lepuo tuole na koži začula, čeglih jo je bluo tud no marc špot, zak se je zaviedla, de jo je smiešno poviedla brez tiet.

Sada pa, an zaries me skarbi tuol poviedat o Krnu, je moja mama na varsti. Sma an dan kupe se poguarjala an ist sam jo vprašu, če ona vie, ka pride rec tista zame tekrat čudna besieda s samim trem, tardim čarkam, adna za adno kupe zbrane. Mama je malce pomislila anta ku no marc sama s sabo je jala: – Karen ... karen je, se prav ... kjer je sam kaman, kjer je čelo, kjer je sam karen, ku gu Grič, kjer imamo host, gor nad Uodopivcam. Sa takuo počaso rase gor drevje, k' so vsi dobi an gabri te čarni takuo zviti an kreujasti gor, an tardi ... Marija, kake dobre darva so za žgat! –

Boglioni, mama, Buog ti di zdravje, kar te na bo, na bom imeu ankul vic takuo kuštno, pridno an potarpežljivo učitelco za se.

Pridimo pa sada na tiste, za kar sam vse tuole napisu. V prepisani štikjac moje lanske piesmi v Trinkovem koledarju "Sin telega sveta" sta paršle na žalost zmiešane med sabo dvie čarkice pru v imenu gor opisane, jubjene guore. Takuo Krn, tist strašno velik kamanu zob, zadart v nebuo (ki zame po beneško je karen), ratu je le miken, strupen taren, majhan an nevidljiv, ki ga še pod kožo dost krat ušafaš ... an kuo prefardamano ščapi!

Pravi štikjac je:

... zadart ku an kaman,
ku čelo, ku taren,
ku adna toja kuost,
ku karen ...

Prosim usmiljenje za tele drug prestor, ki ga vprašam, ampa tista guora zame, an tista beneška besieda v tistim magnenju je bla zaries nepomanjkljiva v mojih mislih.

Za lon povien še tuole, ki pogosto mi parskoč na pamet an ki ist daržim za smieh. Krn an Batognica sta prekarščena po taljansko *monte nero* an *monte rosso* (čarna an ardeča guora), nič čudnega, sa so narhujši Taljani vajeni nas Slovenje

imiet za podložne an manjvredne hlapce. Takuo, kier za nje smo vsi nieki ardeči *slavocomunisti* al *titini*, hitro so prekarstil mogočno an vesoko guoro Krn v *nero* (ku oni), pa manjši, buj nizki varh, ki blizu ji stoji, v *rosso* (ardeči), seviede ... Četud že vemo, de gaspodarij vsieh farb, vier an jiziku jedo od nimar vsi kupe, le v tistim tontu, ki saromaki sami an po celim svietu težkuo napunjavajo!

Še ankrat klabuk dol z glave pred našim Krnom, pred Triglavom (ki Talijani nazaj so v "triruogjasto guoro" zgrešeno prekarstil) an pred Matajurjem. Dol z glave klabuk pred vsiemi družimi guorami, riekami an velikimi vodmi, dreviji, travami, žvinami an pred vsem, kar je liepega na sviete. Klabuk tu pest še pred vsem, kar je gu luht, v nebu an tud v popunama nepoznanim vesolju brez konca.

Naj žive vsi narodi v mieru an naj pa sam Buog al Boguovi vsi se žihar usmilijo na nas an nas za napri malce buj varjejo. Srečno 2008.

O TRINKU IN ČEDERMACIH

O ČEDERMACIH IN ČEDERMASTVU

OB 70-LETNICI IZIDA BEVKOVEGA KAPLANA MARTINA ČEDERMACA

GIORGIO BANCHIG

Naziv Čedermac, ki je v Benečiji priimek in toponim v Nadiški dolini, je v zadnjih desetletjih postal sinonim za slovenskega duhovnika, ki se postavlja v bran jezikovnim in kulturnim pravicam svojih ljudi, za odpornika, ki se upira italijanski politiki asimilacije za slovensko skupnost, za osebo, ki ima svojo identiteto v zavesti kot neodtujljivo vrednoto, kot dragocenost, ki jo je treba ščititi z vsemi sredstvi, tudi tako, da se zoperstaviš nasilju nacionalistične države in njenih objestnih in zahrbtnih aparatov za nadzor, vohunjenje, preganjanje in zatiranje ljudi in skupin, ki se trudijo, da bi zaščitili istovetnost svojega naroda.

Čedermac je čisti in nesebični junak, ki se zaveda svojega poslanstva priče in voditelja; v svoji močni osebnosti združuje po eni strani pogum in se ne meni za nevarnost, po drugi pa temu dodaja previdnost, skrbnost in taktiko, da bi rešil, kar se rešiti da in bi pri tem ne ogrozil svojih ljudi, saj mu pomenijo prav njihov blagor, varnost in mir vrh prizadevanja.

Čedermac je tudi duhovnik, izobraženec, kulturni človek, ki ljubi svoje rojake, svojo zgodovino, jezik in kulturo. To je ljubezen, ki se rodi iz globokega znanja tega dragocenega zaklada, ki ni nastalo v šolskih klopeh - saj v učilnicah je bila prepovedana slovenska beseda in vse, kar je bilo z njo povezano - pač pa v maminem naročju, pri nauku in v cerkvi, v vasi, kjer so stari ljudje pripovedovali o preteklosti, ob petju, ki je spremljalo vsak srečen in žalosten življenjski pripetljaj, ob verskih praznikih, ob ljubezenskih doživljajih, ob menjavanju letnih časov, ob trdem delu na polju, na travnikih in v gozdu ali ob pesmih, ki so se dvigale v poletnih nočeh ob vaškem prazniku, in ob tistih, ki jih je zapela družina po rožnem vencu in vaščani ob Devetici božični. Kultura, duša in Čedermacev pogled na svet so globoko verski, prav kakor je prežet z verskimi izrazi njegov jezik, saj Benečan v domači govorici večkrat imenuje Boga

in k njemu vzklika od jutra, ko vstane, vse do večera, ko leže k počitku; med delom, ob pozdravu in voščilih, kakor tudi v jezi in ob prekletstvih.

Čedermac je izraz globine duše Benečana: duše Slovenca, tesno povezanega s svojimi gorami, zakoreninjenega v svojo vas in svoje običaje, upornika proti ukazom zatiralske oblasti, ki je popolnoma tuja njegovemu svetu; žrtve krivic in zatiranja, ki so jih nad njim zagrešili v imenu neke domnevne kulturne in civilizacijske večvrednosti.

Čedermacev odpor dobi svojo konkretno podobo predvsem v obrambi svoje materinščine, slovenskega jezika, ki se je dolga stoletja prenašal iz roda v rod po ustnem izročilu. To je živa in harmonična govorica, s svojimi značilnostmi, ki so se v Benečiji ukoreninile in zrasle, vendar jih nekakšen skupni imenovalac povezuje s slovenščino in njenimi ostalimi narečji. Ta skupni imenovalac omogoča, da Benečan razume in se da razumeti tudi od tistih, ki uporabljajo standardni jezik; pomaga, da razširi svoje obzorje, ne le na sosednja območja, pač pa tudi preko meja skupnega slovenskega kulturnega prostora. To je jezik, ki je s svojim naglaševanjem, s svojo značilno izgovarjavo prav svojevrsten in značilen za Benečijo; jezik, bogat z raznolikostjo narečij, ki je sam iz sebe v cerkvenem življenju porodil nekakšen koinè, skupno govorico, ki so jo slovenski Čedermaci – duhovniki uporabljali v pastoralnem delu pretežno od Nadiških dolin tja do Prosnida in Plestišč.

Čedermac je torej duhovnik, varuh kulture svojega naroda, učitelj svojega jezika in v svojem jeziku, je njegov zaščitnik, ker ga ima za bistvo svojega naroda. Čedermac se bojuje proti zatiranju, ki ga izvaja oblast, ker je prepričan, da bo njegov narod z izgubo svoje identitete izgubil tudi svojo dušo in vse verske ter človeške vrednote. Duhovnik Čedermac utemeljuje svoje prepričanje in svoja dejanja v teologiji učlovečenja in binkošti, se pravi v nauku, ki odkriva v človeških vrednotah in v kulturnem bogastvu najvišji izraz človeka, narejenega po Božji podobi in sličnosti; s tem pastoralnim dejanjem je pravzaprav predhodnik tistega, kar danes imenujemo "inkulturacija" vere. To je utečene prakse, po kateri sta jezik in kultura nekega naroda uporabljena in privilegirana za oznanjanje evangeljskega sporočila. Vera in kultura sta pri tem tako tesno prepleteni, da je vera trdno zasidrana v konkretno dejanje, v vsakdanja opravila ter v življenjske izbire.

Čedermac se sklicuje tudi na nauk in tradicijo Oglejske Cerkve, ki je dolga stoletja nudila streho za sožitje duhovnikov in vernikov slovenskega, furlanskega, italijanskega in nemškega jezika. Ta nauk in ta tradicija sta dobila svojo stvarno

podobo tudi v videnski Cerkvi, ki je spoštovala in upoštevala tako duhovščino kot kristjane slovenskega jezika, vsaj dotlej, dokler ni prišel na oblast fašizem. In končno je Čedermac ponosen na svoj jezik in hkrati odprt do kulture sosednjih Furlanov in Italijanov, katerih jezik in kulturne običaje dobro pozna. Z njimi sodeluje na raznih pastoralnih področjih in v okviru škofijskega verskega življenja in jim prinaša izvirni pristop svoje osebne kulturne izkušnje.

Čedermac se ni rodil v času fašistične dvajsetletne vlade, kakor tudi ne leta 1933, ko je duce Benito Mussolini prepovedal uporabo slovenščine po beneških cerkvah in razposlal po župniških karabinjerje, da bi izsilili duhovniške podpise pod izjavo, da se bodo držali ukazov iz njegovega diktata. Čedermac se je rodil že kako desetletje pred tem, ko sta liberalna in prostoziidarska politika, ki sta prežemali Savojsko kraljevino, odločili, da bosta dokončno odpravili te Slované, kakor je pisal dnevnik *Giornale di Udine* 22. novembra 1866, le mesec dni po plebiscitu-farsi, ki je potrdil pripadnost Furlanije in Benečije Kraljevini Italiji. Čedermac se je rodil ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja, ko se je italijanska oblast spravila nad slovenske duhovnike, ker so delili knjige, ki jih je Mohorjeva družba izdajala v Celovcu, in jih obtožila panslavizma. V prvih letih 20. stoletja je obrekovanje teh duhovnikov prodrlo tudi v vidensko kurijo, do takšne mere, da je tedanji nadškof mons. Pietro Zamburlini ponovil obtožbo panslavizma v pismu, ki ga je poslal vatikanski Kongregaciji za obrede, in duhovnike odločno ožigosal kot *sacerdotes agitationi panslavisticae adhaerentes* (duhovnike, privržene panslavističnemu gibanju).

Dne 5. marca 1904 je Kongregacija sprožila negativen postopek nasproti tem duhovnikom in čeprav dokumenta danes ni več na razpolago, lahko to spoznamo iz dolgega protestnega pisma, ki so ga pisali nadškofu in ga je podpisalo 23 duhovnikov špeterskega dekanata, da bi razložili razloge za svojo pastoralno izbiro uporabe krajevne slovenskega jezika pri katehezi in pri liturgiji ter za širjenje knjig Mohorjeve družbe. »Zaradi teh knjig torej in zaradi tega, ker nočemo govoriti italijansko v cerkvi, nas je politična oblast imenovala za panslaviste in nas preganja ... Naj V(aša) E(kscelenca) ve, da so nekateri izmed nas zaradi panslavizma utrpeli najbolj ostro preganjanje, prijavili so nas ministrstvu, večkrat so vdrli na naš dom policijski pooblaščenca in "kifeljci" in vsi smo strogo nadzorovani. Sedaj pa, ko nas sam Nadškof imenuje za panslaviste v javnem dokumentu, ki ga je poslal v Rim, bo policija, ker nima drugih dokazov, uporabila ta dokument, da bi lahko brez ovir položila svojo roko na nas. Naj se torej izpolni Božja volja.«

V pismu je še del, ki se nanaša na slovenski jezik: »... odkrito vam povemo, da je po veri tako nam kot našemu narodu najbolj pri srcu naš jezik in da ga bomo tem bolj ljubili in bomo pripravljeni na kakršnokoli žrtev zanj, čim bolj bo preganjan. Za naše vasi je jezik primeren ščit proti neveri, kar očitno dokazujejo naši požiralci papirja (birokrati), za katere je znano, da tem bolj izgublajo vero, čim bolj zaradi svojega površnega znanja prezirajo svoj jezik.

Po vaseh, kjer slabo poznajo italijanščino, te nevarnosti ni: v Dreki n(a) pr(imer), kjer italijanščine ne pozna skoraj nihče, so bili na obisku že trije Nadškofi, ki so ob pogledu na pobožnost tistega patriarhalnega ljudstva presenečeno vzdiknili: *non inveni tantam fidem in Israel* (= Niti v Izraelu nisem našel tolikšne vere, Lk 7, 9, op. ur.).

Že sama ta odlika je dovolj, da se je mi duhovniki divje oklepamo, saj kolikor bolj ji nasprotujejo, tem večji razcvet ima. Tu v Špetru je vlada, da bi nas poitalijančila, postavljala šolo ob šoli in dodala normalke ter prav prizadevno dela na tem, da bi dosegla svoj cilj: in vendar je po 38 letih naporov in v nenehnem boju slovenski jezik po družinah še bolj skrbno negovan in postaja iz dneva v dan čistejši, bogatejši in bohotnejši.«

Za tem pismom slutimo misel Ivana Trinka, takrat štiridesetletnega profesorja v videnskem semenišču.

Leto pred tem je prav on v pismu novomašniku Božu Monkarju iz Laz, obetavnemu mladeniču, ki je bil zelo pozoren na novosti in družbena in politična gibanja v italijanskem in slovenskem katoliškem okolju, "teoretično orisal" podobo in poslanstvo Čedermaca.

Po Trinkovem mnenju tri so torišča duhovnika:

»Prva in glavna tvoja dolžnost — piše Trinko — je voditi duše k njihovem večnemu izvoru, k Bogu ... Za dušo pride telesna hrana. Moralno in ekonomično propadanje hodita večinoma združena kakor vzrok in posledica. Med našim ljudstvom igra veliko vlogo pri poslabšanju gmotnega blagostanja tudi nevednost. Dasi ni tvoja posebna stanovska dolžnost skrbeti za pozemske koristi ljudstva ... vendar dobro si zapomni, da boš moral s krščanske ljubezni storiti vse, da olajšaš bedo in pomanjkanje našim Slovincem ... A še nekaj mi stoji pri srcu. Ne morem, da ti zopet ne priporočim, kar sem ti že stokrat priporočal, namreč naš rodni jezik, dragoceno svetinjo, katere ne smemo zametati, ker nam jo je dal Bog. Vsaka stvar iz prirojenega nagona si gleda ohraniti svojo osebnost in svoje naravne lastnosti, in hrepeni po njihovem zboljšanju, kakor le more. Tembolj mora to storiti človek, ki se zaveda samega sebe in svojega položaja v vesoljstvu. Kdor se ne zaveda svoje bitnosti, ni popoln; on je brez vzorov, brez

cilja in teži na slabše. Človek, ki zameta svojo narodnost in svoj jezik, nima lastne osebnosti, nima značaja, ne časti, ter dela krivico sami naravi, ki, kakor vsakemu določi gotove starše, tako ga tudi postavi v določeno pleme. Sveta dolžnost je skrbeti, da si ohranimo svojo narodnost in svoj jezik. Nobena pozemska oblast nima pravice poseči po tem našem zakladu, če ga sami ne zametamo. Sam Bog nam je dal nedotakljivo pravo braniti ga proti kakršnemukoli nasilju, in hraniti ga moramo kakor svojo osebnost. S tem ne rušimo ne zakonov, ne reda, ne miru, ne tujih pravic; ne delamo škode nikomur in ne ustvarjamo nikakršnih nevarnosti. Ti torej, mladi prijatelj, lepo skrbi, da nas jezik ne bo zaničevan in teptan; vžigaj ljubezen do njega med prostim ljudstvom.«

To je torej duhovnik - Čedermac v »teoretičnem orisu« Ivana Trinka, docenta filozofije v semenišču, ki je v tem duhu izobraževal mladeniče, ki so se pripravljali na duhovniški stan. Iz mnogih pričevanj lahko spoznamo, da je Trinko posvečal študentom iz Benečije prav posebno skrb, jih učil slovenščine in jih spodbujal k pogumnemu spopadanju z nelahkim položajem, ki so ga doživljali na svoji življenjski dušnopastirski poti s prihodom fašizma v beneške vasi. Prav ti duhovniki so izkusili priprave na "dvajsetletje" in leta 1933 prepoved slovenščine po cerkvah. Glavni junaki tega neenakega boja proti fašističnemu režimu so bili duhovniki z močno osebnostjo in bojevitim značajem, ki se niso uklonili pred grožnjami in represalijami.

Spomnimo se na Antona Kufola iz Laz, Jožefa Kramarja iz Landarja, Petra Hvalico iz Barnasa, Antona Domenisa iz Dreke, Alojza Klinjona iz Arbeča, Boža Zuferlija od Kodermacev, ki so se vsi uprli Mussolinijevemu diktatu; in še Valentina Birtiča, Paskvala Gujona, Angela Kračine, ki so bili prav leta 1933 posvečeni v duhovnike in se takoj znašli v najtežji situaciji dušnopastirske službe; ob njih še Maria Lavrenčiča, ki je bil posvečen leto kasneje in je vse svoje življenje posvetil župniji Štoblank v Dreški občini ter Artura Blažuta iz Viškorše, kateremu »je odvzela zaupanje« celo cerkvena oblast.

Vsi ti duhovniki so izkusili velike težave in se postavili proti zatiranju režima, doživeli muke druge svetovne vojne, težko obdobje odpornišтва in povojnih napetosti, ko je vprašanje meja razvnelo duhove in metalo na vse, ki so se zavzemali za priznanje jezikovnih in kulturnih pravic slovenske skupnosti v videnski pokrajini, z duhovniki v prvi vrsti, obtožbe izdaje in kolaboracije s sovražnimi silami.

Anton Kufolo je tako komentiral opisano situacijo ob koncu svojih spominov: - Mislil sem, da z dnevnikom bom prišel v »boljša vremena«. Prišel sem le »iz dežja pod kap«. -

Bili so to časi tajnih organizacij, ki so se z motivacijo upora proti morebitni invaziji Jugoslavije in drugih socialističnih držav, dejansko bojevale proti duhovnikom in proti vsem tistim, ki so verjeli v priznanje jezikovnih pravic Slovencev.

Odpor Čedermacev se je nadaljeval tudi takrat, v tistih temnih letih, tako da so slovenski duhovniki leta 1966 ustanovili časopis Dom, da bi združili moči in se uprli asimilaciji slovenskega življa. V uvodniku k prvi številki se Čedermaci – Valentin Birtič, Emil Cencič in Mario Lavrenčič - sprašujejo, zakaj je časopis pisan v domačem slovenskem jeziku. In odgovarjajo z besedami, ki spominjajo na Trinkovo pismo Monkarju: »Zakaj v našem jeziku? Zato ker tako govorimo v naših družinah in je naš materin jezik. Je naš domači jezik, ki Bog nam ga je dal, in so ga govorili že polno in polno let naši predniki in želimo, da se ohrani tudi za naprej, da ga bodo govorili tudi naši sinovi in sinovi od naših sinov. Imeniten dar človeku od Boga je materina beseda.«

Jezik torej, ki ni le sredstvo za sporazumevanje, pač pa tako za posameznike kot za skupnost tudi kulturna in verska vrednota. Z uporabo jezika ustvarjamo posebno složno povezanost, tako v sami skupnosti kot tudi s preteklimi in prihodnjimi rodovi. Take vizije ne opazimo v drugih družbah, ki so doživele "normalne" zgodovinske pripetljaje: lahko jo obrazložimo le kot rezultat mučnega procesa samopotrditve lastne identitete in drugačnosti, ki se je razvijala v sovražnem okolju ob načrtni asimilaciji, v katerem je slovenski jezik in vse, kar je z njim povezano - pesmi, molitve, katehizem, pridige in obredje - predstavljal najvišjo obliko izražanja lastne identitete. Prav to je vzrok, da so ga po eni strani tako močno ljubili, po drugi pa se bojevali proti njemu.

Torej se tudi po vojni, po padcu fašizma, po vzpostavitvi demokracije, po tem, ko se je rodila republika, ki s šestim členom svoje ustave zagotavlja zaščito jezikovnim manjšinam, nadaljuje Čedermačevo poslanstvo, na enaki idejni bazi, kot jo je že imel nekaj desetletij prej. Zdi se, kakor da bi se od preganjanja slovenskega jezika leta 1866, leta 1904 in leta 1933 nič ne spremenilo. Čedermac je bil tudi v šestdesetih letih še na pohodu, vendar so se Čedermacu - duhovniku sedaj postavili ob bok še drugi Čedermaci - krščanski laiki, kulturne osebnosti in politični aktivisti, ki so večinoma pripadali levici, kajti v stranko katoličanov - Krščansko demokracijo so se v Benečiji zatekli mnogi predstavniki prejšnjega režima z vso protislovensko dediščino in sovraštvom, katerega so razpošiljali do najvišjih vrhov italijanske politike. Tajne organizacije so delale s polno paro in nadzorovale stare in nove Čedermace, vohunile za njimi, jih prijavljale, jim sodile, medtem ko so se vasi praznile in je na tisoče mladih,

moških in družin odpotovalo v belgijske rudnike, v kanadske gozdove, v nemške in švicarske tovarne in gradbišča ali v neznano Argentine, Avstralije in Združenih držav. Ni težko odkriti v teh vzporednih dejanjih italijanske države - preganjanje slovenske besede in nobenega posega, da bi dvignili ekonomsko stanje Benečije - načrtno politiko brisanja neke skupnosti, na katero so v okoliščinah hladne vojne gledali kot na ogrožujočo za varnost italijanske države ali jo namerno obarvali kot tako.

Kdo pa je danes v Benečiji Čedermac? Kje se nahaja?

Čedermaca najdemo v gorskih vaseh, kjer je še maša v slovenščini, dela v slovenskih kulturnih društev, ki organizirajo pobude in ohranjajo slovenskega duha med ljudmi, ali živi v uredništvi slovenskih časopisov, poje v slovenskem zboru, je član občinskih upravnih svetov, ki branijo pravice občanov in postavljajo dvojezične napise krajev ... Zadnjo podobo Čedermaca vidimo v skupini staršev, ki so z vztrajnostjo, pogumom in daljnovidnostjo, tako značilno za tega beneškega junaka, dosegli ustanovitev dvojezične nižje srednje šole v Špetru.

Vse to nam daje zagotovilo, da je Čedermac v Benečiji še navzoč in dokler bo živ, bosta živa tudi slovenska kultura in jezik v Kanalski dolini, v Reziji, v Terskih dolinah, v dolini Karnahte in Nadiže.

Kaj pa Čedermac Franceta Bevka?

Nisem ga pozabil, čeprav mu še nisem posvetil besedice. V svojem posegu sem namreč opisal Bevkovega kaplana Martina Čedermaca. Mogoče je zamenjal svoj "look" in se je prilagodil novim okoliščinam, vendar ni spremenil svojega duha, svojega poguma, svoje bojevitosti s ciljem, da bi ohranil lastno istovetnost in slovenskost svoje skupnosti. Bevk je po dolgem obdobju obiskov župnišč v Benečiji, in še posebej župnišča Antona Kufola v Lazah, dojel Čedermačevega duha in se ga navzel do take mere, da ga je lahko vdahnil tistemu Martinu, kateremu je bilo usojeno, da postane prototip, vzorec, nekakšna "korporativna osebnost", se pravi osebnost, ki predstavlja, vsebuje, je višek vseh ljudi, ki se zgledujejo po njem: duhovnikov, laikov, kulturnih delavcev, šolnikov, izobražencev, ljudi dobre volje ter politikov, ki se zavedajo in so odgovorni za skupni blagor, in to ne le Slovencev, pač pa narodov vseh časov in vseh zemljepisnih širin, povsod tam, kjer se vrši boj za jezikovne pravice in proti nasilju nacionalizmov.

Samo preberite, kar je pridigal Bevkov Čedermac v tridesetih letih. Zdi se, kakor bi brali Trinkovo pismo Monkarju ali poslušali nastop kakega sodobnega Čedermaca - duhovnika na Dnevu emigranta:

»Toda prosim vas, le eno vas prosim, rotim vas, oklepajte se svojega jezika s prav tako ljubeznijo kot svoje zemlje! Ne dajte si ga vzeti, ne pretrgajte vezi z Bogom! Čuvajte ga v svojih domovih kot lučko, da ne ugasne! Pride dan, ko ga bo usoda zopet poveličala. Pride, zakaj Bog je pravičen, le v Njega lahko zaupamo.

Tisti, ki so bili ponižani, bodo povišani ... Toda Božje pravice in dobrote bodo deležni le tisti, ki so si znali ohraniti, kar so prejeli iz Božjih rok. Ostali pa bodo zaznamovani kot hudodelci, vzet jim bo dušni mir in zemski blagri, preklinjali jih bodo otroci in vnukov vnuki, amen!«

Zakaj je Bevk izbral prav priimek Čedermac?

Anton Kufolo je 20. septembra 1938 napisal v svojem dnevnik: - V »Slovincu«, ki sem ga kupil v Čedadu, sem bral oceno novega psihološkega romana »Kaplan Čedermac«, ki ga je spisal neki Pavle Sedmak in ga je izdala kot svoje najboljšo letošnje delo Slovenska Matica v Ljubljani. V »Kaplanu Čedermacu« je Sedmak mojstrsko opisal preganjanje in trpljenje slovenskih duhovnikov Videmske nadškofije v letih 1933-34 in naslednjih, zaradi slovenskega jezika v cerkvi. Dolgo me je zanimalo, da bi ga dobil v roke in končno se mi je posrečilo ga dobiti potom prijateljev skozi Avstrijo, čez Trbiž. Ko sem ga prebral, mi ni bilo težko spoznati, da pod psevdonimom Pavle Sedmak se skriva znani prijatelj in pisatelj France Bevk, ki v času preganjanja se je znal tako spretno kretati po naših vaseh, da nihče ni niti dvomil, da bi bil tujec. Le tako je mogel neposredno zabeležiti podatke, ki so mu bili potrebni za roman. Da je on, mi potrjuje tudi to, da je vprašal po tukajšnjih priimkih. Vzrok, da je zbral za kaplana priimek Čedermac, je najbrž ta: ko sva sedela pri skromnem kosilu, je vstopil v obednico neki mutec iz sosednje vasi, ki mi je skušal z navdušenim miganjem rok, nog itd. nekaj povedati. Bevka je to veselilo, in se je glasno nasmejal. Povedal sem mu, da mutec se imenuje A. Čedermac iz O.

Kar je pisano v romanu, ni izmišljeno, ni pretirano, je le gola resnica in sicer umetno omiljena, da bi se ne zdela pretirana. »Kaplan Čedermac« je historično psihologični roman in prepričan sem, da bo vzbudil pri slovanskih narodih zanimanje za zapuščene Slovence v Benečiji, ampak tudi, da bo več škodoval fašistovski Italiji, kot je svoj čas škodovala knjiga »Le mie prigioni« Silvia Pellica Avstriji. –

Toda Kufolov župljan in učenec Luciano Chiabudini-Ponediščak, ki je dolga leta sodeloval z Domom, nam ponuja še drugačno verzijo o Bevkovi izbiri priimka Čedermac. Chiabudini pravi, da v sosednjih vaseh ni bilo nobenega mutca s priimkom Čedermac. Neki nemi človek je živel v Ščiglah, vendar mu je bilo ime Anton Medveš. Bil je iz družine, h kateri se je preselil po zakonski zvezi z vnukinjo omenjenega Medveša, neki Avguština Čedermac iz Ofijana, ki so mu pravili Kaliž. Ta je bil partizan v slovenskih vrstah in se je boril za pravice Slovencev v Benečiji.

Chiabudini torej piše: »Ko je mutec prišel v župnišče, je Cuffolo pomislil na njegovega sorodnika Čedermaca, ki je bil znan zaradi svojega prizadevanja za slovensko stvar. Mogoče pa iz nezaupljivosti ali iz previdnosti, katerih ni bilo nikoli dovolj v tistem zgodovinskem obdobju, je Cuffolo pomislil, da bi bilo bolje, če ne odkrije Bevku položaja Čedermaca – Kaliža. Lahko pa bi bilo tudi res, da je Cuffolo, po začetni nezaupljivosti, kasneje v pogovoru s pisateljem jasno pokazal na Avguština Čedermaca – Kaliža, na njegove sposobnosti in njegove zasluge. Mogoče je prav zaradi tega Bevk izbral prav ta priimek in menil, da je primeren za junaka njegovega romana. Mutasti Anton Medveš je bil le nezavedni posrednik, ne le literarnega, pač pa tudi zgodovinskega dogodka«.

KAPLAN ČEDERMAC

FRANCE BEVK

Pred nekaj dnevi so listi prinesli notico, da je v čedadski bolnišnici umrl Anton Cuffolo, kaplan v Lazah pri Podbonescu v Beneški Sloveniji. Ob tej novici sem se boleče zdrzil: »Moj Martin Čedermac!« Številne strani te knjige so opisovale Cuffolovo notranjo podobo boja za svoj in svojih rojakov materinski jezik. Predolgo sem se pripravljala, da ga po mnogih letih zopet enkrat obiščem. Ni me čakal. Odšel je v svojem sedemdesetem letu, zdaj leži pri cerkvi svoje majhne duhovnije.

Tedaj, ko sem nabiral gradivo, da opišem boj beneških Slovencev za svoj jezik, sem nekajkrat obiskal kraje in ljudi ob Nadiži. Največkrat, najmanj trikrat, sem se oglasil pri kaplanu Cuffolu (italijanska oblika za Kofol). Priporočil mi ga je bil njegovi vzornik in učitelj Ivan Trinko, pri katerem sem se večkrat oglasil v Vidmu. Pot me je vodila skozi Čedad, mimo Sv. Kvirina in skozi Št. Peter Slovenov do Lipe, a od ondot na desni breg Nadiže in v Laze na položnem pobočju. Srečeval sem preproste ljudi, ki so me ponižno pozdravljali: »Bon giorno!« Na moj slovenski pozdrav se je vsak najprej zdrzil, se zavzel, nato so mu zasijale oči: »Vi ste Slovenec? Od Gorice, kaj?« Kakor da ne verjame, da bi mestno oblečen človek mogel biti Slovenec, če ni od Gorice.

Cuffolo me je vsakikrat prijazno sprejel. Bilo mi je nerodno zaradi njegovega gostoljubja, zakaj male beneške duhovnije so zelo revne, glavne dohodke poberejo župniki. Saj mi o tem ni govoril, a bilo je tako na dlani, da sem lahko opazil. Zanimalo so naju druge stvari.

Njegove vnanje podobe se po tolikih letih komaj spominjam. Bil je v zadregi, če bi ga hotel opisati. Ni bil podoben slokemu, že osivelemu Martinu Čedermacu v knjigi. Toda Čedermacova notranja podoba je bila večji del njegova. Gledal me je z mirnimi, razumnimi očmi in že po prvih besedah doumel, s čim mi kot pisatelj

lahko postreže. In ker je bil v središču boja za pravice slovenskega jezika v cerkvi, je to storil s srčno zavzetostjo.

Obzirno, a vendar brez strahu mi je govoril o svojih stanovskih tovariših, o njegovem deležu v tistem boju za ali proti. A najdragocenejša so mi bila njegova osebna doživetja z žigom srčne prizadetosti. Zaradi tega sem se pri pisanju največ opiral nanj in na njegovo okolico. Domačinom ni bilo težko uganiti, da sem opisoval njegovo duhovnijo in njegovo delovno sobo. On je doživel, da so mu ponujali denar, če odstopi od svojega trdnega stališča. On je bil, ki je v temni noči nesel slovenske katekizme v neko samotno cerkev, da jih je rešil pred zaplenitvijo. Dalje: njega so vaščani opozorili, da ga iščejo fašisti in je nato sredi noči v temi pobegnil skozi samote v Videm pred nadškofa, s katerim se je zapletel v razburljiv razgovor.

Ko je knjiga izšla in našla močan odmev tudi v Beneški Sloveniji, so najožji znanci kazali nanj kot na model za kaplana Čedermaca. Nekoliko jih je begala le različna vnanja podoba in starost, ki se nista ujemali. Nikoli nisem izvedel, kakšna je bila njegova sodba o tej zgodbi, ki jih je on dal hrbtnico s svojim pripovedovanjem. Pozneje sva se namreč le še enkrat srečala v Gorici, a to je bilo menda pred izidom knjige. Vedno težje razmere mi niso pustile, da bi se sprehajal po Beneški Sloveniji. S Cuffolom sva si včasih le po znancih pošiljala pozdrave.

Toda v mislih sem večkrat vasoval pri njem. Najbolj živo nekoč v jeseni leta štirinštiridesetega, med osvobodilnim bojem. Bilo je sredi sovražnikove ofenzive, ko smo se ustavili v neki samotni hiši na Otlici pri Trnovskem gozdu. Kljub trdim bojem niso bile pretrgane vse kurirske poti, nekega dne je prišla dokaj obilna pošta. Eno pismo – iz Beneške Slovenije – je bilo naslovljeno name, kot na pisatelja »Kaplana Martina Čedermaca«. Velika pola črtanega papirja je bila s krepko pisavo popisana na treh straneh. Nobeno pismo, ki sem ga kdaj prejel v življenju, me ni tako prevzelo kot to. Bral sem ga med drdranjem strojnic in pokanjem tankovskih topičev, ki je odmevalo od Predmeje. Pismo je bilo kot en sam krik, porojen iz srčne bolečine. Črke so vpile in prosile, izražale upanje, »da bo Osvobodilna fronta napela vse sile za rešitev beneških Slovencev pred neizbežnim poginom.«

O tem sem nekoč že obširneje pisal. Ne bom se ponavljal. Pod pismo se ni nihče podpisal. Kdo bi bil v tistih dneh tvegval svoj podpis pod tako pismo? Na koncu je stalo le: »Več Čedermacev«. A za vrsticami pisma, ki so izražale strah in bolečino vseh rodoljubov Beneške Slovenije, in za tem podpisom, sem že tedaj slutil obraz Antona Cuffola. Ni bilo priložnosti, da bi mi sam to potrdil, a sem še danes prepričan o tem.

To ali ono, kar sem zgoraj povedal, je bilo že znano. Ne bi se vračal k temu, če bi ne imel za svojo dolžnost, da povem, kdo je bil Anton Cuffolo. Tistim, ki so me kaj izpraševali o nastanku »Kaplana Martina Čedermaca«, sem zamolčal njegovo ime. Že tako je dovolj pretrpel od fašistov, po vojni pa so ga napadali šovinisti. In vendar ni storil nič drugega, kot da je ljubil svoj materinski jezik in ga branil pred nasiljem.

Siromašna beneška zemlja in njeni ljudje se ga s hvaležnostjo spominjajo. In tudi jaz sem mu v zahvalo in v znamenje hvaležnosti napisal te vrstice.

Trinkov koledar za prestopno leto 1960, str. 54-58

GASPUOD NUNAC ANTON CUFFOLO

REMO CHIABUDINI

Gaspuod Cuffolo je lepuo poznan, se je trudu an maltru za ohranit našo besiedo an našo viero.

France Bevč ga je prekarstiu tu Martina Čedermaca za napisat njega težave an nevarnosti, ki je preživeu v cajtu fašizma.

Kar se tiče mene, Cuffolo me je obdariu vse zakramente, ki so odločeni vsakemu kristjanu. Parvo me je okarstu an vičkrat se je žalvu, de me je malo soli luožu na glavico ...

Nazadnje san peju murozo gor pred utar an je požegnu dvie rinke, an tista muroza je ratala moja žena.

Gaspuod Cuffolo se je rodiu gu Platiščah, du seminarje je imeu za profesorja Ivana Trinka, s katerin so bli zlo veženi.

Kadar je ratu »gaspuod nunac«, je bluo v cajtu parve svetovne vojske, so ga poklical za duhovne potrebe. Ji mašavu po travnike, pod tendo, spoviedu tiste, ki so bli huduo ranjeni an pošju gu nebesa tiste, ki nieso bli živi.

Če h zadnjemu tele vojske je bla paršla niešna huda boliezan an je bla napadla tudi gaspuoda Cuffola, de je šu v špitau. Tu tistin špitale je zapoznu no »Croceroosino«, ki je znala guorit po slovensko, se je klicala Irma an ga je bla lepuo vezdravela.

Videnski nadškof mu je naročiu službo gu Laze blizo Podbuniesca, pa Cuffolo nie biu zlo prepričan, mu se je zdielo masa malo dvie majhane vasi ku Laze an Ščigla. Pa nadškof mu je obeču, de kadar se lepuo vezdrave, ga prelože drogan. Laze an Ščigla so na lepin prestore par sonc an blizo Nadiže. Cuffolo je ostu gu Lazih štierdeset liet, do njega smarti.

Kadar je paršu gu Laze, faruž an cierku je bluo pogorišče. V cajtu vojske, kadar Niemci so zdrli du Kobaride, so pobral vse zvoni, gu faruže an cierkvi so imiel njih

bivak, za se griet so žgal klopi. Pa vse tuole mu je dalo adno veliko kuražo, vaščani so mu objubil vso podpuoro an zavihnli rokave.

Gaspuod Cuffolo se je zmisnu, de nadškof mu je biu obeču, de če bo mu potriebo, bo mu ušafat adno diklo (perpetua).

Cuffolo se je zmisnu na Irmo, tisto crocerossino, ki ga je lepuo ozdravela. Irma je sparjela vabilo an mu je služila do njega smarti.

Parva skarb je biu faruž, za mu dat no podobo za stanje, druga pa so bli zuonovi. Je začeu zbierat sude s tisto, de jih povarne, kadar potegne »danni di guerra«.

Gu Lazih so bli te parvi v dolin, de so imiel zvoni, s podpuoro profesorja Ivana Trinka, ki je biu njega velik parjateu.

Druga skarb je bla cierku, če je šu daž, so muorli odpriet lombrene.

Kadar so paršli sud od »danni di guerra«, vsi tisti, ki so posodil sude od »danni di guerra«, so jih dovolil za zazidat novo cierku. Samuo koro je ostu na nogah z njega liepin utarjan. Gu utarje je biu kip svetega Antona vas čarvajedan an oškodovan od daža. Cuffolo je skarbeu za nov kip svetega Antona Patavinskega.

Kadar so ga ložli na njega prestor gu utar, so bli vsi veseli, samuo adan je imeu kuražo proteštat. Tele je biu mežnar, ki tudi on je imeu ime Toni, ku Cuffolo.

Mežnar je poviedu njega ražone: Svet Anton Puščaunik je protetor od žvine an vi imate samuo dvie kakuše an komerina!

Cuffolo s tolo težavo je šu dol do škofa, de ga razsvietle. Škof mu je poviedu, de gor na kolendarje sta dva Sveta Antona, adan Puščaunik, te drugi pa buj intelektual, an se moreta lahko oba spoštuvat.

S tolo novico Gaspuod Cuffolo je parnesu mier.

P. ANTON BANKIČ ZVIEST JEZUIT IN SLOVIT PRIDIGAR

(TARČET 1814 – GORICA 1891)

GIORGIO BANCHIG

Anton Bankič, jezuit, pridigar, dobrotnik otrok in mladine se je rodil v Tarčetu (danas v Podbunieskem kamunu) 17. otuberja 1814 očetu Mihielu in materi Mariji Matelič, doma z Mečane. Po končanih primarnih šuolah je stopnu v vidensko semenišče in 9. marča 1837 je biu posvečen v duhovnika od videnskega škofa Emanueleja Lodija. Malo liet je biu kaplan v furlanskih farah Bertiolo in Biauzzo, a nieki »notranji glas« ga je vabu na buj zahtievno pot. Lieta 1843 je od škofa dobiu dovoljenje vstopit v jezuitski red in miesca ženarja naslednjega lieta je biu sparjet v noviciat v Veroni. Na koncu so ga vprašali, če želi poglobit teološke študije al iti naglih dielat v »Božji vinjau«. On je zbrau drugo opcijo in se posvetiu pridgovanju ljudskih misijonu, ki so se v tistem času začenjale šerit po Italiji.

Boleča izkušnja pa ga je čakala. Zboleu je na nogah, takuo de nie mogu še hodit. Predstojniki so ga pošjal nazaj v vidensko škofijo, de bi ozdravu, in kumič je mogu se gibat, je začeu pridgat po Benečiji in Furlaniji. V parvih cajtih so ga možje nosil na prižnico, odkoder je vneto oznanju Božjo besiedo in v kratkem cajtu je postù izkušèn in poslušàn cerkveni govornik. Famoštri so ga klicali pridgat v slovenske in furlanske fare, naj videnske kot goriške nadškofije. Še pogosto je daržu ljudske misijone, duhovne vaje in postna pridgovanja v Čedadu. Kalunih kapitlja so ga zlo cenil in dekan Nicolò Tioosi ga je teu imenovat za vikarja velike špietarske fare.

Po ozdravitvi se je lieta 1851 varnù med jezuite in od tekrat je prehodu vse škofije velike beneške province Jezusove družbe, ki se je raztiegala na velik del severne Italije in je imiela svoje »hiše« tudi v Dalmaciji.

P. Bankič je v telih lietih postau adan od narbuj cenjenih in poslušanih pridgarju Lombarda - Veneta in tuo v zlo težkih cajtih, se prave, kar se je tudi v telih deželah avstrijskega imperija šieru pruoticerkveni duh liberalizma in masonerije, ki so ga

nosili naprej najvišji predstavniki italijanskega risorgimenta in voditelji savojske vlade. Italijanska politika je postavla za zatožno klop papeža Pija IX, vso Cierku v Italiji, nje predstavnike in še posebe jezuite, ki so bli še posebe zvesti papežu, češ, de so bli narguorš oviera na poti združene Italije pod savojsko krono.

V polietnih miescih lieta 1859, ko se je unela druga vojska za indipendenco, p. Bankič je biu v Modeni. Kar so začeli upori in spopadi med avstrijskimi in italijanskimi četami in so na oblast paršli predstavniki savojske kraljevine, jezuiti so muorli hitro uteč in po dugi in nevarni poti so v par dneh paršli v Padovo.

Kakor se je pogosto ponavljalo v zgodovini Cierkve, je tudi telo preganjanje odparlo nove poti za oznanjevanje Božje besiede. Že tiste lieto so p. Bankič in njega sobratr začeli pridgat ljudske misijone v tridentinski škofiji, ki je tekrat spadala avstrijskemu Tirolu. P. Bankič je z njega gorečo, močno in jasno besiedo partiegu neštieto število ljudi naj v gorskih vaseh kot v miestu, pozime in poliete; se nie ustavu pred težavami in nie maru naspruotovanj, ki so se začenjale kazat tud v tisti deželi na meji z Italijo. Od tam gor so ga predstojniki pošjali pridgat tudi v druge deže, še posebe v severno Italijo, Dalmacijo, Furlanijo in Benečijo, takuo de se je glas njega daru kot cerkveni govornik šieru povsiem. Pru zatuo je biu miesca junija lieta 1863 imenovan za slavnostnega govornika na zaključni cerimoniji ob 300-lietnici konca Tridentinskega koncila. Pred velikim številam škofu, duhovniku in vierniku je njega glas odmieu v tridentinski stolnici, v kateri so 300 liet priet najvišji predstavniki katoliške Cierkve razpravljali o krščanskih resnicah in odgovarjali krivoviermim teorijam Martina Lutra in drugih predstavniku protestantske reforme.

Miesca junija in luja 1865. lieta, na povabilo čedajškega dekana in špietarskega vikarja Mihiela Mučiča, se je p. Bankič varnù v rojstne kraje in je pridgu misijone v dreški in špietarski fari. On sam je za kronako tridentinske rezidence opisu potek pridgovanja v Benečiji. K Mariji Devici so parhajali vierniki ne samuo iz dreške in bližnjih far, ampa celuo iz Idarske in Soške doline. Čeglih je bla ura nenaklonjena, hodilo ga je poslušat neštieto število ljudi, takuo de zadnji dan je muoru pridgat na odpartem in je biu parsiljen skrajšat govor zauoj jokanja in vzdihovanja ljudi.

Še posebe ganljiv je opis misijona v Špietru. Domači in čedajski naspruotniki so napel vse sile, de bi prepričali ljudi in še kaplane se ne udeležit misijona. A nie nič vajalo in vierniki, četud so imiel dielo na puoju in travnikih, so se v velikem številu udeleževali pridig in andohti. Dne 12. luja je bla v programu pokorniška precesija od špietarske farne cierkve do britofa. Kakor sam p. Bankič piše, so se tist dan vasi Nediške in Sauonske doline dobesiedno spraznile: samuo an član je ostù doma, de

bi previdu žvini. Vsi drugi so se podal v dolino za poslušat domačega misijonarija: žene so ble v cierkvi, možje zuna nje, puobči in čičice na adni in drugi strani. Po pridgi so se vsi napolil na britof. Bluo jih je 6 tavžint! Takuo, de kar otroc so bli že na britofu, možje so bli še par cierkvi.

Med svojim apostolskim dielam v Furlaniji in Benečiji se je p. Bankič vičkrat sreču z videnskim nadškofam Andrejem Casasolo, ki je biu Furlan, doma v Buji. Tele je želeu, de bi Jezusova družba odparla rezidenco v Vidnu in je mislu pru na p. Bankiča kot predstojnika in organizatorja jezuitske skupnosti, zatuo ki je guoriu po slovensko in furlansko. A pridgarju iz Tarčeta nie šluo se varnit v Vidan, kier je mislu, de nobedan nie prerok v svoji domovini. Pa iz pokornosti in vdanosti Božji volji in predstojnikam je zapustu ljubljeno Tirolsko in miesca otuberja 1865. lieta je paršu v Vidan.

Klima v glavnem miestu Furlanije nie bla mierna in še manj je bla naklonjena jezuitam. Ideje italijanskega risorgimenta so se hitro šerile in z njimi tudi naspruotovanje in politika pruoit Cierkvi. Zatuo so jezuiti paršli v Vidan skor potihu in so odparli rezidenco v hiši kongregacije filipinu, katere predstojnik je biu svet Luigi Scrosoppi.

Jezuiti so začeli pridgat po vaseh od Karnije do Gradeža, od pordenonske do goriške škofije. P. Bankič je biu klican tudi v druge škofije in v postu lieta 1866 je pridgu misijone v samem centru jezuitskega reda, se prave v Chiesa del Gesù v Rimu.

Videnska rezidenca pa je trajala le devet miescu. Poliete 1866. lieta se je vnela 3. vojska za indipendenco Italije. Vidnu so se bližale italijanske čete in jezuiti so pobrali njih blaguo in utekli v Gorico.

Tudi v Gorici jezuiti nieso imieli lahkega življenja, pa vseglhi so se lepuo vključili v viersko življenje nadškofije, ki jo je vodu slovenski nadškof Andrej Gollmayr. P. Bankič je biu parvi predstojnik rezidence in je poskarbeu, de bi njega sobratrri imieli parmierno hišo, ki jo je jim zapustu goriški duhovnik Giuseppe Bacci.

Tudi tam jezuiti so se posvetili pridgovanju ljudskih misijonu in p. Bankič je le naprej neutrudno hodu po slovenskih in furlanskih vaseh oznanjat krščanske resnice; hodu je tud po bližnjih škofijah in daj do Bologne, Riminija, Ravenne, Cesene, Pesara ... Udeleževau se je tud goriškega socialnega življenja. Biu je med pobudniki Katoliške družbe, ki je združevala italijanske in slovenske katoličane, in med ustanovitelji časopisa »Il Goriziano«, ki je potlè spremeniu ime v »L'eco del Litorale«.

A dogodek, ki je ostù v zgodovini goriške nadškofije in katerega adan od protagonistu je biu p. Bankič, je veliko ruomanje na Sveto Goro, ki se je varšilo 2. setemberja

1872 in je bilo organizirano v podporo papežu Pija IX., kateremu je bila leta 1870 »ukrajena« daržava. Kronake tistih dni pišejo, da se je ruomanja udeležilo od 40 do 50 tavnint ljudi. P. Bankič je pridgu po italijansko, po slovensko pa frančiškan p. Evstahij iz Kostanjevice. Jezuit iz Tarčeta je lieta 1878 v goriški stolnici pridgu ob smrti papeža Pija IX. in naslednje lieto ob parvi oblietnici izvolitve novega papeža Leona XIII.

V zadnjih lietih p. Bankič se je posvetiu dobrodielnim pobudam, posebe je skarbeu za zapuščeno mladino in otroke. Ustanoviu je zavetišče svetega Jožefa in oratorij svetega Roka. Umaru je 11. otuberja 1891.

Č. G. ANTONJU BANKIČU NOVOMAŠNIKU

Nedolžne danes pred Tebój device

V veselji svetem trosijo cvetice;

Oh, ne zavrži jo, če vmes bo pala

Pesmica mala!

Prijatelj moj i brat! danes vesela

S Tebój vsa naša mala je dežela,

Ker prvič daroval si k božji slavi

Dar nekrvavi.

Iz tisočerih nebo Te izbralo,

Oblast Ti sveto, vsemogočno dalo,

Postavilo med ljudstvo Te kot svečo

Lepo gorečo.

Kipi Ti v prsih mlado srce, vtoplja

Se v Bogu duša Ti goreča, kaplja

Za kapljo od veselja Ti in sreče

Po licu teče.

Oj oni Bog, ki v roko posvečeno

Poniža se ti je, naj neskaljeno

Ti skozi dolgo vrsto dni veselje

Denašnje pelje!

Z ognjenim pišem Ti peresom, gledi!
In dobro si zapomni ti besedi,
Da več ne padejo Ti iz spomina:
Bog-domovina!

Naj koder bodi Te osoda novi,
Na pot Ti žalost al veselje trosi,
Tolažba Tebi vedno bod' edina
Bog-domovina.

In ko, pozvan, nemudoma veselo
Med ljudstvo se podaš na sveto delo,
S Teboj naj kliče vernih Ti množina:
Bog-domovina!

Za vero in za dom krepko desnico
Dviguj nevstrašno nad vragov množico,
in Te ovenča zmagovalca sina
Bog-domovina.

V Landerji 7. septembra 1890.

Prijatelj
D. IVAN TRINKO

Trinkov koledar za navadno leto 1975, str. 79-80

ARHIVSKO GRADIVO O IVANU TRINKU V FONDIH POKRAJINSKEGA ARHIVA V NOVI GORICI

IVANKA URŠIČ

V bogati *zapuščini Ludvika Zorzuta*, ki jo hranimo v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici, so tudi dragoceni dokumenti o Ivanu Trinku. Zorzut se je prvič srečal s Trinkom v času študija teologije v Vidnu med prvo svetovno vojno. Ohranjena je skromna korespondenca, ki priča o njunem prijateljevanju med vojnoma, ko je Zorzut še živel v Mariboru. Od meseca maja 1945 do septembra 1947 je bil Zorzut v službi pri Okrožnem narodnoosvobodilnem odboru v Gorici in nato zunanji sodelavec ljubljanskega Inštituta za narodnostna vprašanja. V tem času je opravil izredno pomembno delo v Beneški Sloveniji, Reziji in Kanalski dolini. Večkrat je prepotoval te kraje. Ohranila so se poročila s teh potovanj, opisi srečanj z Ivanom Trinkom, zapisi o pripravah na praznovanje Trinkove šestdesetletnice mašništva ter gradivo za Trinkov Zbornik.

Znanstveni inštitut za narodnostno vprašanje v Ljubljani je prof. Josipu Birsi in Ludviku Zorzutu dodelil nalogo, da izvedeta narodni kataster slovenskega prebivalstva v Italiji in sicer v delu Goriške, Slovenske Benečije in v Kanalski dolini. Kataster sta sestavila na podlagi popisa posameznih družin z navedbo družinskega poglavarja, z označbo števila družinskih članov brez njihovega imenovanja in z navedbo domačega imena. Zorzut je prevzel izvedbo imenskega katastra v goriškem okolišu in v Slovenski Benečiji. Gradivo o tem je tudi v njegovi *zapuščini*.

Zorzut je zbiral tudi bibliografske podatke o italijanskih političnih, znanstvenih publikacijah in folklorne narodopisne podatke s poudarkom na Beneški Sloveniji. V številnih potovanjih po Slovenski Benečiji je proučeval razmere na kulturnem, verskem in šolskem področju, stanje prebivalstva ter zbral mnenja in predloge za uveljavitev njihovih manjšinskih pravic. Beneški Sloveniji se je posvečal tudi prek svojega literarnega in publicističnega ustvarjanja in se tudi po tej poti srečeval z Ivanom Trinkom. Obsežen je seznam njegovih del, ki govorijo o naravnih lepotah

Beneške Slovenije, o življenju preprostega človeka in njegovem boju za materialno in kulturno preživetje, o pomembnih zgodovinskih mejnikih, o pomembnih osebnostih, med katerimi je Ivan Trinko na prvem mestu.

Poleg omenjene zapuščine najdemo dokumente o Ivanu Trinku še v nekaterih drugih fondih Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici.

Nekaj dragocene korespondence z Ludvikom Zorzutom je v gradivu, ki ga je izročil *Marijan Brecelj*: dopisnica iz leta 1923, v kateri se Trinko zahvaljuje Zorzutu za nepričakovano, zatorej toliko dražje voščilo in za spomin, ki ga je ohranil nanj. Razglednica s Trinkovim motivom z dne 20. oktobra 1938 vsebuje opravičilo, ker se nista uspela srečati v Vidnu. Imel je polno opravkov po mestu, potem ko se je vrnil z dolgih počitnic, ki jih je preživel v domačem kraju. Neodposlana razglednica Ludvika Zorzuta, naslovljena na Ivana Trinka iz Maribora, napisana 7. januarja 1927, ima naslednjo vsebino: »Ne samo danes 27.1. ampak večkrat se monsignora s hvaležnostjo spominjam. Želim vam najsrečnejši god.«

Med korespondenco v fondu *Osnovne šole Kanal ob Soči* hranimo Trinkovo pismo šolarjem, v katerem jim sporoča, da so ga s pismom presenetili, iskreno se jim zahvaljuje in jim želi veliko sreče v življenju.

In zakaj jim je pisal Ivan Trinko?

Na osnovni šoli Kanal ob Soči so leta 1948 brali pri pouku Trinkovo knjigo *Naši paglavci*. Učiteljica je otrokom povedala, da Ivan Trinko še živi in da praznuje 85 let življenja. Otroci so bili navdušeni nad prebranimi odlomki. Iz zvezkov so strgali strani, jih okrasili z risbami ter Trinku napisali pisma. Tudi ta preprosta otroška pisma je Trinko ohranil.¹

Med *zapuščino dr. Stojana Brajše* je pismo Ivana Trinka, napisano v Vidnu, 22.1.1929. V njem prosi dr. Stojana Brajšo, ki je bil takrat odvetnik v Gorici, naj poskrbi, da se ne bi izgubile njegove črtice iz naših gora, ki jih je predal tajništvu Družbe sv. Mohorja.

Gospa Alenka Saksida je konec leta 2006 izročila arhivu v hrambo dragocena pisma, ki jih je odvetnik *dr. Alojzij Franko* kot dijak pisal Ivanu Trinku v letih 1880 do

¹ Trinkov Koledar za leto 1971, str. 45-49

1883. Ivan Trinko se je želel učiti slovenskega jezika, zato je iskal stike z goriškimi dijaki. Pravi prijatelj in mentor mu je postal osmošolec Alojzij Franko, s katerim si je začel dopisovati. Pošiljal mu je prve pesmice in Franko mu je v odgovorih popravljaj napake in mu svetoval, kaj naj bere. Ohranilo se je 7 pisem v navadnem pisemskem formatu, nekatera obsegajo celo osem strani. Franko mu je pet pisem pisal iz Gorice, dve pa z Dunaja, kjer je po maturi študiral pravo. Osemnajstletni Trinko je imel občutek manjvrednosti pred enako starim dijakom, ki mu je znal dati toliko lepih napotkov in ga je spodbujal, naj piše. Gotovo ni slutil, da se bodo uresničile Frankove besede, ko mu je v pismu decembra 1880 zapisal: »Le dobro in trdno se drži in Slovenci Ti bomo gotovo hvaležni, če nam Tvoj duh kaj proizvodi.«² Usoda zapuščine dr. Alojzija Franka in s tem tudi Trinkovih pisem je neznana.

V gradivu *Kluba starih goriških študentov* hranimo dokumentacijo v zvezi s postavitvijo spomenika Ivanu Trinku in proslavo ob odprtju na Erjavčevi cesti v Novi Gorici 1979 – 1982, lokacijski načrt za spomenik, časopisne članke, ki so poročali o odkritju spomenika ter o razstavi o življenju in delu Ivana Trinka, ki sta jo pripravila Marijan Breclj in Jožko Kragelj v Goriškem muzeju v prostorih kromberškega gradu. Ohranjen je tudi kratek nagovor ob odkritju spomenika Ivanu Trinku – Zamejskemu v Čedadu, 24.11.1979. Klub starih goriških študentov Nova Gorica je podaril kopijo doprsnega kipa Trinka Beneškim Slovencem.

V *Zbirki dokumentacijskega in arhivskega gradiva* je spominska podobica, izdana ob smrti msgr. Ivana Trinka, 25.1.1863 – 26.6.1954 v Tarčmunu z pomenljivim verzom:

*»Plodnejšega nikdar duhova
rodil še ni beneški svet,
in Bog ve, kdaj nam pride znova,
ki tak zoril bo sad in cvet.«*

² Trinkov koledar za leto 1981, str. 42-63

Na Trémunju (Terzinovite) 22. II. 48

Predragi malčki!

Vaša ljubečkana pisma so me veselo presenečila. Gotovo po zaslugi vaše cenjene učiteljice (hvala ji srčna!) ste se me spomnili in mi podarili vašo voščila, dani jih nisem zasluzil. Zato iskrena vam hvala! Bog vas blago = slovi in vam daj obilo sreče vse vaše življenje!

Zelo pozno vam pišem, ker zaradi pogoje-
šenega naslova, vaše listi so dolgo tomali po vsi
gornji Italiji; celo na Tirolskem so bili. Naslov-
ljeni bi morali biti v Terzinovite (p. Savogna
1. Dine).

Oprostite mi slabi pisavi; od 84 letnega
starička se ne more lepe zahtevati.

Finej zopet najlepša zahvala in zdruzi
bodite!

Hvalečni vam
prof. Ivan Trinkl

STOPETDESET LET OD ROJSTVA DR. HENRIKA TUME

BRANKO MARUŠIČ

Članek *Še neobjavljeno pismo Ivana Trinko* (Trinkov koledar 2003, str. 71-75) je opozoril na Trinkove stike z odvetnikom, politikom, planincem, domoznancem in vsebinsko mnogostranim publicistom dr. Henrikom Tumo. Leta 2008 bo minilo stopetdeset let od dr. Tumovega rojsta. Primerno je, da se tudi Trinkov koledar za leto 2008 spomni tega jubileja in poveže jubilaranta z njegovim proučevanjem in poznavanjem Beneške Slovenije in Rezije.

* * *

Henrik Tuma je bil rojen v Ljubljani 9. julija 1858, umrl je prav tam 10. aprila 1935. Rojen je bil v drugem zakonu ljubljanskega čevljarja Matije Tume, češkega rodu; mati Ana Vidic je bila s Police pri Višnji Gori. V rodnem mestu je obiskoval osnovno šolo in gimnazijo. Po šestem razredu gimnazije je opravil enoletni učiteljski tečaj in nato pričel učiteljevati v Postojni. Leta 1879 je bil zaradi republikanskih idej odpuščen iz službe in postal je domači učitelj v družini postojnskega hotelirja Proglerja. Iz Postojne je odšel v Trst, da bi opravil gimnazijsko maturo. Po maturi (1881) je pričel študirati pravo na dunajski univerzi. Med študijem je bil domači učitelj v nekaterih uglednih dunajskih družinah, navzel se je svetovljanstva in prihajal je v stik z uglednimi osebami avstrijskega javnega življenja (E. Taaffe, Z. Welsersheimb). Kot absolvent prava se je vrnil v Ljubljano, kjer je bil domači učitelj in nato, po opravljenem tretjem državnem izpitu, postal odvetniški koncipient. Jeseni leta 1887 je nastopil službo pri deželnem sodišču v Trstu kot pripravnik. Ob koncu naslednjega leta je promoviral in leto nato je opravil sodniški izpit. Jeseni 1890 je postal sodnik v Tolminu in ostal tu vse do pomladi 1894, ko je bil imenovan za sodnika v Ajdovščini s sedežem v Gorici.

Jeseni leta 1894 se je oženil, v zakonu se mu je rodilo deset otrok. Oktobra 1897 je bil upokojen in se istočasno pripravljaj na odvetniški poklic. V Gorici je bil koncipient, leta 1900 je opravil odvetniški izpit in nato odprl v Gorici odvetniško pisarno, ki je delovala – s presledkom v letih 1915-1918 v Trstu zaradi vojne – vse do sredine leta 1924, ko se je preselil v Ljubljano. Tu je nadaljeval z odvetniško prakso.

V javnosti je prvič nastopil leta 1877, ko je v Postojni agitiral na deželnih volitvah. Med študijem na Dunaju je deloval v akademskem društvu »Slovenija«, nato se je udeleževal čitalniškega življenja v Ljubljani in v Trstu, že zlasti pa v Tolminu, kjer je kot že pred tem v Trstu dosledno uradoval v slovenskem jeziku. Prav zaradi tega so nanj postali pozorni goriški slovenski politiki in ga povabili, da je na deželnih volitvah leta 1895 nastopil kot kandidat političnega društva *Sloga*, ki je bilo v tistem času edina politična organizacija Slovencev na Goriškem. Tuma je bil izvoljen in postal je nato tudi član deželnega odbora. Že v svojih prvih nastopih je pokazal svoja dosledna in radikalna stališča, zlasti v odnosu do delovanja italijanskih deželnih poslancev, ki so imeli v deželnem zboru večino in onemogočali mnoge pobude in predloge Slovencev. Zato je največ pripomogel k abstinenci goriških slovenskih deželnih poslancev, kar je povzročilo krizo deželnega zbora in se je končalo pravzaprav z novimi deželnimi volitvami leta 1901. Takrat je bil Tuma znova izvoljen vendar kot kandidat narodnonapredne stranke, ki je nastala na Goriškem leta 1900 po odcepitvi liberalcev od društva *Sloga* (1899); ustanovitelj stranke je bil Tuma skupaj z Andrejem Gabrščkom. Še pred tem je korenito posegal v izvajanja slovenskega političnega in zlasti gospodarskega programa na Goriškem. Bil je ustanovitelj Trgovsko-obrtne zadruge (1897), sodeloval je pri ustanovitvi Goriške ljudske posojilnice, Trgovsko-obrtnega društva in Mizarske zadruge v Solkanu.

V začetku leta 1901 je kot kandidat nastopil na državnozborskih volitvah, a ni uspel proti kandidatu dr. Antonu Gregorčiču oz. Italijanu Alfredu Lenassiju.

Po volitvah se je Tuma, nezadovoljen s političnim delovanjem goriških slovenskih liberalcev, postopoma umikal iz javnega življenja. V času med 1903-1908 je živel v obdobju, ki ga sam imenuje »idejna preosnova« (»... intenzivno sem prečital Marxove knjige in šele tedaj sem dobil pregled o sebi in življenju«). Takrat je razmišljal, da bi izdajal lastno glasilo na levoliberalnih osnovah, pomislil je na ustanovitev neke demokratične stranke, ki bi združevala male posestnike, kmete in delavce. Veliko naklonjenost mu je izkazovala narodno radikalna struja med slovenskimi študenti in tako je leta 1905 nastopil na prvem shodu slovenskega radikalnega dijaštva v Trstu. Zavzemal se je za dvojezično (italijansko-slovensko) univerzo v Trstu in v tem mestu

spoznal središče gospodarskega razvoja vseh Slovencev. Leta 1907 je kot ponatis iz splitskega časnika *Sloboda* objavil brošuro *Jugoslovanska ideja in Slovenci*, v njej je opredeljeval samostojno vlogo slovenskega prostora v južnoslovenskih povezavah. Čeravno je imel nekaj zadržkov do socialnih demokratov, je pomladi leta 1908 stopil v njih stranko Jugoslovansko socialdemokratsko stranko (JSDS). V njej je prevzemal vlogo ideologa, ker je tudi bila, po njegovem, prva naloga vsakega marksista »vzgjajati delavce, da temeljne nauke marksizma prav razumejo«. Tumov vstop v JSDS je vzbudil veliko polemike. Publicistično je deloval v *Rdečem praporu*, njegove objave, poleg različnih polemik, kažejo nagnjenja, da bi postal ideolog in vzgojitelj, željo, da bi se socialističnemu gibanju pridružili tudi kmetje, postavljal pa je tudi razmerja med inteligenco in socialističnim gibanjem. Njegova politična usmeritev pa je postajal avstromarksizem zlasti pri reševanju slovenskega vprašanja, čeravno so mu bila blizu tudi stremljenja mlade slovenske radikalne mladine. Svoje politične in družbene zamisli je razvijal tudi v reviji *Naši zapiski*, zlasti potem, ko je postal njen urednik (1913) in ko je revija iz socialne postala socialistična.

Med prvo svetovno vojno je sodil, da bo konec vojne zmagovit za avtonomijo malih narodov in da bo usoda Evrope v rokah socialističnih sil. Ena izmed pglavitnih nalog, ki jih je opravil med vojno, je bila izdelava spomenice, ki jo je namenil neuresničeni mednarodni socialistični konferenci v Stockholmu (1917). Z besedilom je želel mednarodno javnost seznaniti s problemom Slovencev, zlasti v njih soočanju z načrti imperialističnih držav. Kot ugleden politik in predstavnik JSDS je sodeloval tudi z vodstvi socialistov avstrijskega dela avstro-ogrske države, ko je hotel preprečevati vpliv nacionalističnih struj, ki so se odmikale od avstromarksističnega reševanja avstroogrskega problema, zlasti v duhu ustvarjanja zaokroženih gospodarskih celot. Verjel je, da bi zmaga centralnih zagotovila ohranitev Trsta in Gorice za vse Slovence, Primorska pa bi se gospodarsko okrepila. Mesto Slovenije in Slovencev je videl v zvezi svobodnih jadransko-donavsko-balkanskih narodov. Tudi zavoljo takih pogledov je nastal v JSDS razcep med tako imenovanimi *mladini*, ki so se približevali nemarksističnim strankam, in *starini*, ki so vztrajali na ohranjanju avstrijske državne celote, vendar reformirane na demokratični osnovi. Ob koncu vojne je Tuma opozarjal zlasti na problem Trsta in se je, kot protiutež italijanski oz. jugoslovanski tezi o reševanju problema, zavzemal za Trst kot neodvisno mestno republiko. Zato je obžaloval ob koncu vojne, da tržaško delavstvo ni izrabilo priložnosti in ustvarilo avtonomni in socialistični Trst. Po prvi svetovni vojni je nadaljeval delo v JSDS, ki se je na Primorskem oktobra 1919 vključila v italijansko

državno socialistično stranko. Deloval je strogo internacionalno, a ko je konec leta 1920 odklonil ekstremna stališča ruskih komunistov, si je nakopal kritiko komunistične levice v socialistični stranki.

Po razcepu italijanskih socialistov na kongresu v Livornu se je umaknil iz stranke, a je javno deloval kot predavatelj, publicist in reševal vprašanja briških kolonov. V Ljubljani je nastopal kot neodvisni socialist in deloval v socialističnih združenjih (prosvetna organizacija Svoboda, planinsko društvo Prijatelj prirode), zlasti kot predavatelj in publicist.

Ob intenzivnem javnem delovanju pa je Tuma posebno pozornost posvečal planinstvu in alpinistiki ter planinski publicistiki. Planine so ga privlačevale že od srednje šole dalje. Julijske Alpe (vzhodne in zahodne) ter njih predgorja pa je sistematično in prav raziskovalno obiskoval od takrat dalje, ko je služboval v Tolminu. Sam ali v družbi gorskih vodnikov je opravil mnogo prvih pristopov. Med temi je bilo tudi preplezanje severne stene Triglava (1910). Leta 1905 je objavil prvi planinski potopis, kasneje je zlasti za *Planinski vestnik* opisal vrsto svojih vzponov. Svojo planinsko misel je strnil v knjigi *Pomen in razvoj alpinizma* (Ljubljana 1930). Sicer pa je svoje vzpone izkoristil tudi za študij geografskih imen in je o tem napisal knjigo *Imenoslovje Julijskih Alp* (1930, ponatis 2000). Imena gora so ga utirjevala v avtohtonistični teoriji o izvoru Slovencev. Podpiral je predvsem športne vzgibe planinstva in bil je podpornik mlajši generaciji slovenskih plezalcev. Zelo veliko se je ukvarjal tudi z jezikoslovnimi problemi in objavil več terminoloških prispevkov, veliko gradiva pa je zapustil v zapuščini. Pisal pa je tudi o filozofiji in psihologiji (seksualni problemi), manj so ga zanimali pravni problemi, čeravno je posegal tudi v pravno zgodovino. Objavljal je tudi umetnostno kritiko ter ocene in poročila o literarnih delih. Knjiga spominov *Iz mojega življenja* (1937, ponatis 1997; prevedena v italijanščino leta 1994) je izšla po smrti, vzbudila je veliko pozornosti. Po smrti je izšel tudi poskus Tumovega literarnega pisanja, vojne črtice *Izza velike vojne* (1994), izbrani *Planinski spisi* so v knjigi izšli leta 2000. Tumovo ime nosi planinska kočica na Slavniku, v Novi Gorici ima doprski kip na Erjavčevi cesti, prav tam, kjer se nahaja doprski kip Ivana Trinkca Zamejskega.

* * *

Dr. Tuma se je mogel s problematiko Beneške Slovenije in Rezije seznanjati takrat, ko je pričel službovati v Tolminu, tudi planinska pota so ga pripeljala na Matajur ter v pogorje Kanina. "Posebno ljudstvo, ki je bivalo onkraj Kolovrata pod Italijo,

me je posebno zanimalo" (*Planinski vestnik* 1934, 327), je zapisal kasneje, ko se je spomnil časa, ki ga je preživel v Tolminu. Okoli leta 1894 pa je bil Tuma prvič v Beneški Sloveniji. Takrat "se je v občini Čižeriji nad Tarčintom in tudi v Tarčintu samem v predkrajih govorilo precej slovenskega; tudi v kraju Erba. Ko sem bil zadnjič l. 1922 [najverjetneje leta 1924] tam, pa se je vsakdo ogibal slovenščine, tudi če jo je še znal" (*Planinski vestnik* 1934, 159). Zadnjič je bil v Beneški Sloveniji avgusta 1932.

O Beneški Sloveniji in Reziji je Tuma največ pisal v prispevkih za *Planinski vestnik*. Tu je objavil daljši potopis o gorah Kanin in Mangart, ki ju je obiskoval predvsem v času med leti 1906–1910. Njegovi opisi niso izključno planinski, saj je posegel v opisovanje zgodovine območij, ki jih je obiskoval, zanimali so ga ljudski običaji in zlasti imenoslovje: "Ravno za slovenskega turista pa morajo imeti prav veliko privlačne sile Kanin in Rezija, Prestreljenek in Neveja, Črneljska Špica z Rabeljsko dolino. Koliko novega, nenavadnega vidi tu! Pod Kaninom na italijanski strani se dotika furlanski element s slovenskim, in lastna imena po vsej Rekljanici živo kličejo, da je nedavno tod še bival slovenski pastir. Kar zadnja leta moti, je sitno in prešerno nadziranje vojaštva in orožništva. Upamo pa, da ta opreznost napram sosedu ne bo trajala vedno in da se potem tok turistov tem močnejše razlije po Kaninskem gorovju in sosednjih dolinah na tej in oni strani!" (*Planinski vestnik* 1912, 44).

V svojem obširnem popisovanju Zahodnih Julijskih Alp je posebno pozornost namenil Reziji. V Rezijo je prvič prišel v devetdesetih letih devetnajstega stoletja. V vasi Korita ni tedaj srečal nikogar, "ki bi znal laški. Moški so bili takrat večinoma kot delavci po svetu, ženske pa so znale le rezijanski" (*Planinski vestnik* 1934, 106). Večjo terensko raziskavo pa je začel opravljati 18. julija 1906. Rezijane je prišteval k Slovencem in ugotavljal: "Po moji intuiciji, ko že več let zahajam med italijanske Slovence, so Rezijani istega rodu kakor Tarčenski Slovenci, le da so njih narečje priseljeni tujci priličili lastnemu izgovoru. Tarčenski Slovenci izgublajo vas za vasjo od juga in jugozahoda gori, t.j. po gospodarskem napredku italijanskega plemena. Rezijani pa niso ničesar izgubili, pač pa so svoje narečje po priseljenjih premenili. Rezijansko narečje je torej záme narečje tarčenskih Slovencev, polagoma in enotno modificirano po priseljenih Furlanih" (*Planinski vestnik* 1912, 170). Zapisal je tudi svoj vtis o razmerju Rezijanov do Italijanov, ki jim očitajo, da so potuhnjeni in nazanesljivi: "Dejansko čutijo Rezijani vse izkoriščanje od strani političnih faktorjev, zato so res proti Italijanom, a tudi proti vsakemu tujcu jako previdni ... Rezijani so danes kljub vsemu dobri italijanski patriotje" (*Planinski vestnik* 1912, 173).

Tudi kasneje je še pisal o Rezijanih in zlasti o Beneški Sloveniji (na primer *Koledar Goriške Mohorjeve družbe* za leto 1925). Svoje desetletne ugotovitve je obširno opisal v enem izmed zadnje objavljenih planinskih člankov in sicer v *Planinskem vestniku* (1933, 1934). Daljša razprava je razdeljena na dva dela. V prvem opisuje Tuma ozemlje Beneške Slovenije predvsem skozi zgodovino, v drugem delu pa svoja potovanja po gorah dolinah slovenske Benečije. Tumov članek bi bil vreden ponovne objave ne zaradi zgodovinskega opisa, ki zahteva posodobitev, pač pa zaradi Tumovih opažanj na občasnih potovanjih v razdobju štiridesetih let. Tako je opisal vzpon iz Špetra na goro Ivanac v družbi s poljskim čuvajem Petrom Venutijem (p. d. Chichin) iz Špetra. Čeravno ni Tuma navedel datumskega podatka, pa je ta izlet zagotovo opravil po prvi svetovni vojni. Po oglelu vrha in okolice se je od čuvaja poslovil in se nato sam napotil proti Robedišču, odkoder ga je posestnik Viktor Škvor preko Prosnida – v tem kraju ni mogel od župnika, katerega imena ni navedel, nič izvedeti – vodil k izviru Nadiže. Vračala sta se skozi vas Brezje – tudi tu mu vikar, ki ga ni imenoval, ni vedel povedati nič zanimivega – kjer so se domačini čudili, zakaj Tuma zanima njih vas: “Domači kraj jim je bil puščoba, slovenski jezik neumljiv, njih edino poželenje priti v bogato Furlansko nižino, polno trte in vina” (*Planinski vestnik* 1934, 174). V Brezjah se je Škvor, ki je od mladih nog tihopatil, poslovil od Tume z obljubo, da ga bo popeljal po skrivnih poteh, ki so jih tihotapci rabili za prenos blaga iz Soške doline v Italijo; obljuba se ni izpolnila.

7. junija 1924 je Tuma obiskal Bardo (imenuje ga kot Brdo), “najlepšo vas” in “ekonomično najbogatejšo” v Beneški Sloveniji. Sem je prišel po “nekako slovo od Beneške Slovenije”; tega leta se je namreč zaradi pritiska italijanskih oblasti preselil v Ljubljano. V Bardu je stanoval v gostilni Valentina Cragnolina, ki se je zavedal svojega slovenskega izvora, a je bil “kot državni nastavljenec tudi korekten fašist” (*Planinski vestnik* 1934, 232). Gostilničarjeva soproga Furlanka Modesta Mazzolini je z možem in otroki govorila v slovenskem terskem narečju. Župnik v Bardu je bil Italijan, občinski tajnik pa bivši odvetnik, doma iz Sicilije. Po prestani kazni zaradi prevare je dobil mesto tajnika v Bardu. Tumov informator je bil sirar Peter Sinicco (sic!), ki je bil precej optimističen glede rabe domače slovenske govornice, in Tuma je sklepal, da je narodnostni položaj ne le v občini Bardo, ampak tudi nižje navzdol ob reki Ter vse do Tarčenta podoben stanju izpred vojne, le da ljudje bolj skrivajo slovensko govorico. V kraju Mevkiči – tako najverjetneje imenuje kraj Sedlišča/ Mekota/ Micottis; geograf Kunaver navaja v bližini Barda lokacijo Mevkuž, ki pa nima italijanske oblike – je Tuma dobil za vodnika po Viškorši in okolici dobrega

Slovenca, a politično Italijana Jakoba Mizzo. Njegov sin je nosil "z zavestjo črno fašistovsko srajco s širokim usnjenim pasom" (*Planinski vestnik* 1934, 267). Tuma je obiskal tudi Neme, Pušjo ves in Artin/ Artegna. Ogljed teh krajev ga je navdal z ugotovitvijo: "Do poznega srednjega veka in pa tudi še za novega veka so morali biti vsi tri kraji na levem bregu Tilmenta slovenski" (*Planinski vestnik* 1934, 327).

21. avgusta 1932 je bil Tuma z vodnikom Egidiom Giussinom iz Brezij – bil je kot "vsii Slovinci pod Italijo, jako vljuden in postrežljiv" (*Planinski vestnik* 1934, 201) – na Jalovcu/ Breškem Jalovcu. Vodnik se je pokazal za dobrega italijanskega državljana in ni hotel ničesar vedeti o Avstriji, pa tudi o Jugoslaviji ne. Imel je nelep spomin na nemško vojsko, ki je po kobariškem preboju (oktober 1917) preko Beneške Slovenije vdiralav furlansko ravnino.

V zadnjem delu te dolge razprave je Tuma opisal Kolovrat, ki ga je obhobil 2. julija 1918 v družbi z Ivanom Gerbcem iz Volč. Od tu se je podal na Matajur, ki ga je pred tem že večkrat obiskal. Zadnjič je bil Tuma na Matajurju avgusta 1923, nanj se je podal z Ažle, kjer se je srečal z župnikom Jožefom Jusičem, ki tedaj na javnem mestu ni želel govoriti slovensko. Povsod so namreč ovaduhi in bi se, kot je sodil župnik Jusič, "slovenska govoricav lahko smatralav kot nepatriotičnav demonstracijav" (*Planinski vestnik* 1934, 358). Tuma je opazil spremembe, ki so pri Beneških Slovincih nastale po vojni, saj je bilo prebivalstvo molčečev in nezaupljivo ter se je izogibalav stikov s tujci. Na Matajur ga je tedaj spremljal vodnik Anton Venturini, kasnejev mladi Anton Gožnjak. V vasi Matajur se je srečal z domačim župnikom, "znanim beneškim rodoljubom". Njegovega imenav pa Tuma ni napisal. Bil je Alojz Blazutič, čigar slovensko narodno zavednost je opazil tudi oficir italijanske obveščevalne službe Eugenio De Rossi, ko je bil leta 1914 na službeni poti v dolini reke Nadižev (*La vita di un ufficiale italiano sino alla grande guerra*, Milano 1927, 257).

Z opisom izleta na Mijo in Razor v dolini gornjegav toka Nadižev junijav leta 1918 je Tuma svoj članek končal. Tod ga je vodil Franc Koren (p. d. Bator) iz Kreda. Kot značilnost je vredno omeniti, da je Tuma v Kredu nameraval sklicati sestanek – takrat je še obstajalav Avstro-Ogrskav – vaščanov. Opozoriti jih je želel na možnost vlaganjav prošenj, da bi bili fantjev in možjev oproščeni vojaščinav. Večinski del prebivalstva (ženskev) se s tako rešitvijav ni strinjal rekoč: "Naj le služijav naprej, sicer nam vzamejov podporo!" (*Planinski vestnik* 1934, 361).

Beneška Slovenijav se je pojavljajlav tudi v drugih objavah Henrika Tume, zlasti ko je obravnaval slovensko-italijanske odnose skozi zgodovinov in slovensko jezikovno/ narodnostno mejo. Med prvo svetovno vojno je o tem velikov pisal, najobširnejev

v dunajskem socialdemokratskem mesečniku *Der Kampf* (maj in junij 1918), v katerem je v nemščini izšla daljša razprava o narodnostni meji med Slovenci in Italijani. V njej je opozarjal na upoštevanje narodnostne meje pri določanju novih meja po končani vojni in na možnost, da bi Italija postala suverena nad nekaterimi ozemlji zahodne Slovenije. V razpravi *Avtonomna uprava Beneške Slovenije* (*Slovenski pravnik* 1933, 231-243) je ob uvodni trditvi, da je med Tilmentom in Sočo "naseljeno od pamtiveka slovensko ljudstvo poljedelskih vasi", ugotavljal, da so nekateri odloki senata Beneške republike omogočili, da "je tvorila torej Beneška Slovenija državico zase". Januarja 1933 je Tuma predaval o samoupravi pri Beneških Slovencih v društvu Pravniki v Ljubljani.

Tuma je imel, kot v uvodu omenjeno, tudi stike z Ivanom Trinkom. Ohranjeni sta Tumovi pismi Ivanu Trinku (13. in 26.1.1904), hrani ju Goriška knjižnica Franceta Bevka v Novi Gorici (Henrik Tuma, *Pisma. Osebnosti in dogodki:1893-1935*, Ljubljana – Trst 1994, 532-533). Tuma se je takrat povezoval s Trinkom, da bi ta kot pokrajinski poslanec v Vidnu interveniral v zvezi s traso nameravane železniške povezave Čedad s Soško dolino. Pri tehtanju predlogov ali naj se Čedad poveže s Soško dolino preko Kanala ali Kobarida, se je Tuma zavzemal za slednjo možnost, medtem ko je bila »večina merodajnih činiteljev« (videnska trgovska zbornica) za povezavo Čedad s Kanalom. Trinkovi odgovori niso poznani; med prvo svetovno vojno je bil del Tumovega osebnega arhiva uničen in zagotovo v njem tudi Trinkovo pismo z dne 19. januarja 1904, nanj se namreč Tuma tudi sklicuje.

Naslednja priča o dopisovanju med Tumo in Trinkom izvira iz časa po prvi svetovni vojni, ko se je Tuma umaknil iz aktivne politike in se je poleg poklicnega dela še bolj intenzivno posvečal domoznanstvu in nadaljeval z imenoslovnimi raziskavami. Tumov raziskovalni interes je bil tudi povezan z njegovim dokazovanjem avtohtonistične teorije o naselitvi Slovencev. Gradivo za svoje raziskave je zbiral predvsem na terenu. Pri tem si je pomagal z vodniki in informatorji. Tako se je 28. junija 1923 obrnil tudi do Ivana Trinka in mu sporočal, da bi rad obiskal čez poletje in v jeseni Beneško Slovenijo, da bi "nabral krajevna in livadska imena".

Ivan Trinko ni odlašal z odgovorom in je 6. julija 1923 posredoval Tumi zaprosene podatke. Objava Trinkovega pisma Tumi je omenjena v uvodu tega zapisa.

Iz korespondiranja med Virgilom Ščekom in Henrikom Tumo, nastalega v obdobju po prvi svetovni vojni, je potrjeno tudi Tumovo sodelovanje pri tiskanju rezijanskega katekizma *To kristjanske učilo po rozoanskih ta s tega katekizma, kuaženega od tega svetega Oče papeža Pija X., predano od jera Jozefa Kramaro, kapalana v Osojanih*

(Gorica 1927). Rezijanski katekizem, ki ga je pripravil Jožef Cramaro (Kramar), kaplan v Osojanih, je izšel v založbi Katoliškega tiskovnega društva, kar pa v knjigi ni navedeno (Branko Marušič, *Nekaj dopisov Virgila Ščeka*, Koledar za leto 1997, Goriška Mohorjeva družba, 59-68).

V vrsti tistih proučevalcev Beneške Slovenije in Rezije, ki so prihajali iz matične domovine – Simon Rutar, Rihard Orel, Drago Godina, Fran Ramovš, Ludvik Zorzut, Albert Rejec, Mirko Rupel, Milko Matičetov, Pavle Merku in drugi – ima Henrik Tuma posebno in spoštljivo mesto.

NAŠ SVET

SOLBICA (REZIJA) – KAMBREŠKO (KANAL OB SOČI)

LUIGIA NEGRO - ŠIMILJONAWA

Solbica to jě na lipa mala wäs ta-mi gorami, Kambreško to jě na lipa mala wäs ta-na numu klancu.

Dwi mali wasıci, ka jıščajo ostät žıve anu dāržat gorě pa itö ka so nan püstili naši ti stari: ta-na Solbici jě dan lipi, wrıdni muzeo od brüsarja, ta-na Kambreškě jě na lipa stara hıša.

Tu-w öbadvi wasıci jüdi, tej ni mörajo, skarbıjo radě pa za njıwo, za trawnik anu za gözd.

Ise dwi wasıci so se wezale zajtö ka dan solbaški brüsar jě žıvil, dělal anu wmärl itän na Kambreškě.

Du to jě bil isi muž?

Isi muž to jě bil Domenico Usbe. An jě bil se našinal ta-na Solbici 14 dnuw novembarja, lěta 1882. Njagä očä to jě bil Giacomo Usbe anu njagä mati to jě bila Marija Lettig (Letič). Z Rezije ni so bili šle stat ta-w Buškě, ta-w Kočevje. Se ni vi löpu, da kaku Domenico jě došäl ta-na Kambreško. Se vi, da pa po drügi weri an jě ostäl itän.

Njagä däd bazawun, Bartolomeo, jě bil paršäl izdě w Reziyo z Selza – Kranj. An jě bil se pöračil ziz no žano ka na mēla jımě da Pasqua Negro anu an mēl sēdan utruk. Dän od isēh utruk, Giacomo, to jě bil očä od Menija.

Isi njagä däd bazawun an ma bi bil prodajal šalice, platiće, lunčičice, itö takě, to pruculanastě anu itö dēlu so dělali pa njagä utruce.

Meni, ka itän ni so mu ğali da Dominik, to jě bil dan brüsar. Itän na Kambreškě an jě dělal anu jüdi so mu dajali za jěst anu za spät, ni so mu bili blızu ko an jě bil bölan anu ko an jě mēl trēbě.

Ta-na Kambreškě an mēl nawado brüsit ta-na ne štiglah ta-za no hıšo.

Jüdi šcalē nāšnji din se spomānjajo na njagā, ko an jē brūsil škarje, ružiče anu ko an jē porawnawal imbrene.

Dan din ta-zīmē, to jē bilu 18 dnuw dicembarja lēta 1957 isi bögi muž jē riväl njagā žiwjöst. Ni so ga nalēzli, bitabu, blīzu ne poti, martviga.

Jüdi so se spravili wkop anu ni so parvīdinali za mu naredit funeral anu za ga pudgāt. Ni so ga pudgāli tu-w sitmičērisē tu-w Ročinju, blīzu Kambreška.

Od itadej sē jüdi itān ni so mēli rūdi žiw spomenj od njagā.

To so wžē ne par lit ka jüdi od ite vase ni organizawajo no fjēšto, ka na ma jīmē da "Kulturni dnevi pod Globočakom", anu tu-w isēj fjēšti ni narejajo kej pa za spomanot Menija. Wžē lani no lētu ni so bili puklīcali te solbaške brūsarje anu naše plesawce. Brūsarji so pokazali njuh dēlu anu plesawci nāš ples anu jüdi ökul njuh vēsali.

Pa lani ni so nas puklīcali anu somo šle radē ta. Somō pokazali te stare dila, somō pravili naše pravice, somō plesali anu brūsarji so brūsili cēl dīn.

Lani jē bila idēja za naredit pa no plaketo za spomanot isagā brūsarja.

So se paračāle čarte za mēt wse awtorizacijuni anu litus somō dorivali gāt iso plaketo.

Isō to jē bilu w sabōto 9 dnuw jünja.

Somō se špartili pujūtrēh z Solbice anu somō šle ta-čiz Karnīco, nu w Učjo, nu na Žago anu dōlu w Kobared anu somō dušle dōlu w Ročinj.

Ito somō se nalēzli ziz Jožico – ka na organizawa iso fjēšto - anu ziz timi drūgimi judmi anu somō šle gāt no rožo anu no svičo ito ka jē bil pudgān te non Meni.

Na ne dānjist somō se spravili wkop tu-w carkvē od ite vase. Jēru jē lōpu rēkal racjun za rejnikaga Menija, za wse rejnike anu pa za te žive. Somō rikle Očā Nāš po rozajanskin anu somō zapēli wūžo Dolč mōj Jēžuš.

Na ne dvi pōpuldne somō se špartili za tet won na Kambreško; ito somō paračāli wšē itō, ka jē bilu za paračāt.

Na ne trī to jē se počalu. Tej to jē bilu tu-w programu tō pärvē šindik od Kanala anu Cristina Buttolo, ašešör od našaga kumūna, to jē riskrīlu plaketo ka spomanūwa Menija Usbe anu ka na zahwaljūwa wse jüdi od itēh vasi zajtō ka ni so mu pomagali. Targa jē napīšana po slavinskin, po rozajanskin, po laškin anu po inglēškin.

Dopo so rōmunili: Domenico Lettig, na jīmē od brūsarjuw, Cristina Buttolo, ka na lōpu suludala pa po rozajanskin anu šindik od Kanala.

Ko to se rivalu brūsarji so počāli dēlat tekōj pa ti drūgi: so bile žane, ka so prale, jē bil dan muž ka klapāl kōso, so bile te žanē ka so predle wulno, ita ka na jē narejala krancline tej nur noga tīmpa anu šcē drūgih lipih riči.

Z Rezije somo nisle náš sër za pukūšat. Somō mēli pa librine anu drūge rēči za lōpu pražantāt našo dulīno.

Dopo so bile pravice, pa po rozajaskin za otroke anu za zarobit jē bil pa te rozajanski ples anu vse somō lōpu wkop plesali.

Tej to jē rūdi ko jē na lipa fjēšta anu jē ta prawa kompanija anu se stuji radē wkop somō ščē kako oro se wstavili ta-par itēh judih, ka ni so nan dali radē ščē kej za jēst anu za pet.

Za iso lipo fjēšto mamō zahwalit karjē, karjē čas Jožico Strgar anu vse jūdi od ite vase, ka ni so naredili wsē ziz sārcon. To se vīdi da ni nas daržijo blīzu, da ni majo nas radē, da ni nas štimajo anu ni nan dajajo pa karjē kuraži.

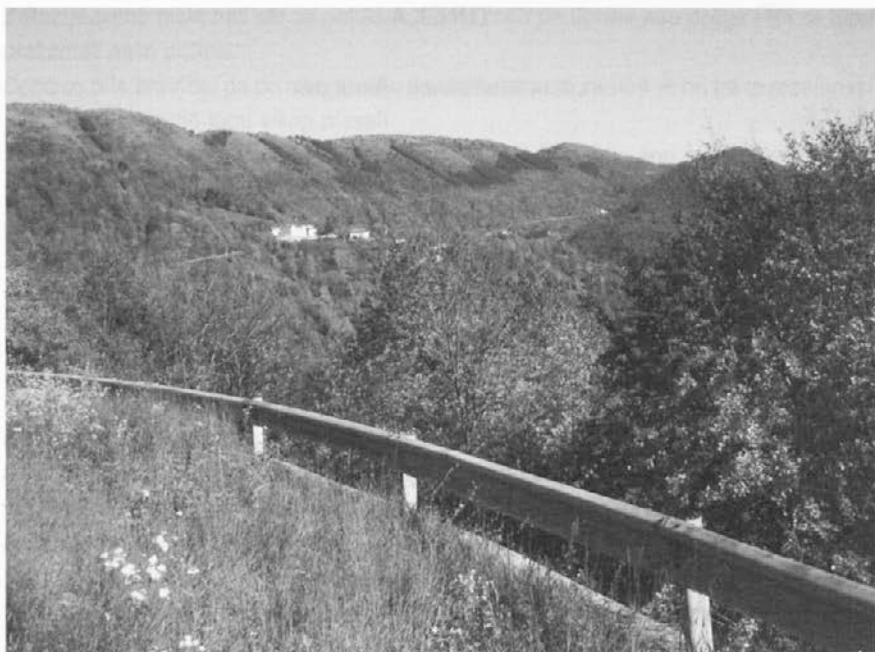
DREKA

LUCIA TRUSGNACH - ŠKEJCOVA

Temu, k' na pozna Dreke, kor no malo kuraže za se spustit gor po dolin, inkert k' se pasa mostic Hlocja. Razpotje, ko nimer, se ti stor ustavn an poštudierat: na pravo vidiš pitovno, malomanj ravno ciesto, fajne hiše an puno rož. Na lievo se ciesta pa nagobarno vzpenja v verh an subit se zgubi tu kurvo an tu host. Ma ko ni dobrega brez fadije – *per aspera ad astra* – popravajmo za inkert iti na lievo. Za in kilometro je vse prou, vasica Seuca nas špega ta miz te krej patoka, trava je marskje posiečena, host je pod kontrolo, nieke čudne krave pasejo ta per ciest. Ma potle k' pustiš odzad Zverinac an vidiš, de uozka pot se zgubja le gor pruo, ti pride tu pamet, de lohnej je bluo bulj prou vzet na te drugo krej, študieraš, al si pozabu prebrat kak kartel nagobarnosti. Vieš, de Drečan tolo pot jo narde an maže, zatuo samuo upanje, de majo druge reči tu glav ko iti glih zdej dol po dolin, ti pomaga iti naprej. Ma je pot takuo liepa, de kar prece pozabiš tele *paranoje*. Vesoki drevli se vzpenjajo na vsaki strani an spletajo njih vieje nad tabo: na frišna an tiha galerija gre pred tabo, varje tojo pot an te pelje naprej.

Greš počas z veturo, potegneš dol šipo. Kuo uonjajo čiklamini! An gobe an mokra zemlja, če je glih šu daž. Se najameš telega sladkega, lahnega ajerja, za pervliec, ujet an perderžat in spomin al no štorjo. Za nas, k' smo se tle rodil, tel je duh domovine. Mi pride za rec: je tle moj dom. Za nas, k' gremo pruo duomu, vsaka ovinkja cie rec manj poti, cie rec se upriet pruo tistemu patoku, k' nas je povlieku du dolino in dan. Ker že misliš, de se na riešiš vic hosti, an sterma pot rata sterma zaries, vetura genja stočat an ta za kurvo na liepim vešpegajo biele hišce an host se pa pobere v stran. Pruo luhtu zagledaš kartel, naspičen tu gribo. Ta na njin je napisano: "Benvenuti nel Comune di Drenchia".

Ta pred tabo se arzkleno naravni prevelik *anfiteatro* niekih obalastih bregov, stisnienih din družem, ko vzdignjeni hlebci tu škatli; cje po tin kraj Solarja se arzsparte, din

dergač ko te drug, ma vsi so zarasčeni daj do verha takuo, de vasice arzstresene po poljah težkuo vešpegajo ta s hosti.

Tle od tod se more gledat že odzgor dol. Dolina se vlieče za patokam inkert na pravo inkert na čeparno daj dol do ravnine, kjer se lepuo vid vas Čedad an, bul deleč, kjer plavi verhi se stajo tu nič, an morje. Tala šeroka zelena pledra oku naš, k' nam je bila za zibelco, nas sperjema vsako volto, k' pridemo damu z drugač koluorjami. Tle per nas koluorji an uonjave ti povedo lieuš ko kolender, kerega cajta lieta se usafaš. Če ti peruonja gubanca te domacija, spečena ta doma takuo, k' te je mama navadla, je subit Rožinca. Uonjaš grede an senuo, malance an erbidince; ti pridejo tu pamet lietni koluorji trave an pušljov an začetka jeseni, k' obedin necje še videt. An če kajšin je takuo nadužin, de popraša, kuo se rounajo gubance, naj na misli, de mu povedo po pravic. Vsak ma tu glav njega riceto an at od tuod mu jo na venese obedin.

Svet Miklauž pernese siemanje. Al ga nos šele? Se na more pozabit, kuo so fajno uonjal an kuo smo zvestuo sniedli jabuke, hruške, uelo gozdlje ta z makà an terde

ciešpe, k' smo ušafal zamiešane tu oriehah an liešnikah, ta na tontu, k' smo nastavlil zvičer. *Komaranče* an mandarini me šele zmišljavajo na trošt an čudež tistega jutra, ker smo pergučal dol po štengah za videt, al se je kajšin zmislil na nas.

Na Božično viljo so pa štruklji. Te čakajo šele gorki, ker priš zmerzljen od maše, al pa spečeni ta na šporgetu, za kosilo. To une je mrz al bruzgalca, skuoz okno vidiš nage drievlje, ma okus gubančanja ti pernese naprej lietno gorkuoto an sonce, čeglih te zebe.

Le pozime, kuo pozabit *vin brûlé* po našim: *Amerikan* al *Klinton*, ocukerani an zavrieti s kakim *chiodo di garofano*, no malo kanele. Ko se zmislíš, kuo fajno uonja, ti že sline tečejo an se ti zdi, de čuješ od zuna šumjenje – frrrrrttt, frrrrrttt – štopienj tu snegu. Ti pride tu pamet, kuo smo se zbieral pozime za prepasat kup tiste duge tame: vsak je mou kej za poviedat an bulj, k' je bila pravca nova, čudna al strašna, bulj smo jo radi poslušal. Potle smo pa gledal gor pod pod, zak nismo mogli spat. Ker je bluo vic ljudi tle v naših vaseh, pred Božicjam se je molila Devetica. Za intkaj liet je bila dieta na stran, ma lietos se začne nazaj an tle v Drec. Težkuo jo čakajo naši ljudje, k' so že prečedli an nastavlil du izbo vasno Marijo – vsaka vas ma nje – an pregledal an prebral nazaj stare piesmi an molitve, za de bo vse ko po navad. Po molitvi se uernemo damu z ogrietim sercam, an če nam ponudjo in kozarc zavrietega vina, bojo ogriete an uha.

Vse, kar kor za šnite, je star kruh, mlieko, cuker, ice an maslo. Per majhinim, ker nam je peruonjalo zagrieto maslo, smo se zmierej troštal šnit, zak je lahko jih ocvriet. Ki kert so jih hitro napravli, če od deleča je kajšin peršu naviedič nas gledat! S šnit so nas zamotil, če smo se bal miediha, an potalažli, če smo ostal sami brez mame za kako uro. Za vsak okažion, velik al majhin, so šle glih prou, ni korlo čakat ne Pusta ne Velike noci.

Prou za Veliko noc se naprav žegnanco, obieljan, armen kruh, k' se kliče takuo, zak na Sveto Siboto se ga nese žegnavat v cerkou. Tel dan, per kumerni maš brez zvonov – šume stergotalce na žalost smerti Božje – mašnik požegna hleb an vsake sort perdiela diete tu korpo, povito s bielimi tovajučam. Po sveti maš, pred cerkovjo, požegna pa oginj, zakurjen s oljko. Se nese damu tudi žegnan oginj, na donašnji dan pod podobo svieče al pa šele, ko inkert, te k' se na rašenja novemu, s gorecim uogljam lesene gobe.

Za otroke, na Veliko noc so ble an *pierhe* (dergod jih kličejo *pirhi*): jajca kuhane an pofarbane, narvic krat z olubjem čebule al drugim zeljam. Tu naši vas *nuna Čikova* je napravljala pierhe za vse. Je bluo težkuo jo videt tu diel, zak je tiela narest čudež.

An zaries čudež je biu.

Stari persti, zviti ko vinjika, so rahlo stergal s špikastim nuožam, škarji al britovjo šibko bužino jajc za odnest farbo, ande se je diženj perkazou, ko *Kammeo*.

Zajčic, petelin, pušilci, galob s oljko, sonce an zvezdice, krancilni, ternova krona an druge znamenje viere so se menjaval na bužin, zmerej le tisti an vsako volto perloženi drugač, za de drugač je bluo vsako ice.

Tle v Drec navada velikonočnih pierh se ni zgubila popunama. Kabej, ni vic otuok, pa vsegljeh je navada ostala, zak šele kaka žena jih zna rounat: druge lieto, pred Veliko nocjo, bojo kazale an učile, kuo se rounajo, za navast an te mlade, k' so videl pierhe samuo tu bukveh, tu kaki kartolin al pa ko *souvenir* ta z družih dežel.

Smo bli peršli gore v tele dreške vasice, an če smo bli šli na lievo dol od Hlocja, zak ciesta je ko obroč: dole začne an dol nazaj pride. Dreški kamun se vzpenja vas cje v Slovenijo an Slovenija z mejo – dok je bila – mu je storla stat posebe. Tala samotà je ohranila jezik, naravo an navade bulj ko drugod an naši radodarni ljudje radi arzparte s tistim, k' rivajo daj gor, po domacjo, kar majo an kar znajo.

SPOMIN DEVETICE

GABRIELLA CICIGOI

Je pasalo puno liet od tega. Muoj nono, ko puno mož go z Dreke, je hodu guzierat gu Pemjo (Boemia) an gor od tuod je pernesu no podobo purcelanovo od jaselci. More bit, de so ga vašnjani prašal za jo pernest, zak se je udeležilo še osim družin za jo placjat. Moja nona je miela adnega kužina gor na Ouseh blizu Livka, ki je biu dober maringon, an ga je vprašala, če ji nardi no hišco za diet noter tolo podobo jaselc. Jo je naredu prou lepuo an od tekert so začel pred Božicjam Devetico molit.

Prou za prou je bila vic ko Devetica, zak ries, de so jo nosil devet dni od hiše do hiše, pa kjer je bila spremjena te zadnjo nuoc, atu je ostala še štierdeset dni, daj do Sviečince; an ta s tiste hiše je začela Devetica drug Božic.

Na žalost že petdeset liet od tega so zapustil talo navado, pa vse ni finilo. Lietos smo poštudieral, tuo malo, k' nas je, začet nazaj molit devetico, čeglih ne samuo tu naši vasi, zak eldi je malo, ma vsak dan tu drugi vasi našega kamuna. Bomo parpravli bukua piesmi an molitvi naše devetice. Notar bojo an tele:

Piesam na poti

Svet Jožef in Marija
po miestu sta hodila,
po miestu v Betlehem.
Svet Jožef prosi milo,
de b' se kak čez anj usmilu,
de b' le per ljudieh bla.
Ljudje so terdovratni,
ciejò, de b' stal pred vratmi,

pred vratmi konc storil.

Svet Jožef se je ogledou,
tam je no štalco zagledou,
no štalco erzdrto vso.

Svet Jožef Mariji pravi:

- Marija, le noter se spravi,
ta jerpeg bo za nas. -

Marija je zadrimala,
ko se je sprebudila
v krilc najšla je Jezusa.

- Oh Jezus, diete moje,
sida je kraljestvo tvoje,
sida si riešu sviet. -

Starejša varianta

Svet Jožef in Marija
po miestu sta hodila,
po miestu v Betlehem.

Svet Jožef prosi milo,
de b' se kak čez anj usmilu,
de b' le per ljudieh biu.

Ljudje so terdovratni,
ciejò, de b' stau pred vratmi,
pred vratmi konc storiu.

Svet Jožef se je ogledou,
tam je no štalco zagledou,
no štalco erzdrto vso.

Svet Jožef Mariji pravi

- Marija le noter se spravi,
ta jerpeg bo za nas. -

Marija je zadrimala,
ko se je sprebudila
v krilc najšla je Jezusa.

- Oh Jezus, diete moje,

sida je kraljestvo tvoje,
sida si riešu svet. -

Kar se gospodinja izroči sveto podobo

O prijatelca, sprejmi Mater Jezusa na njenim trudnim polnem popotovanju, v tim hudim zimskim času na njenim neomadežovanim materinstvu, pa ne častijo le incó in jutre in prizadevaj se, da jo vedno častiš brez neganja, bušni in poljubi Marijo.

Kar gospodinja sprejme sveto podobo

Bodi pozdravljena, prečista Devica Marija! Z željo te sprejemem pod strieho mojo, bodi mi ti zviesta pomočnica, v smertni uri vari dušo mojo.

Na koncu rožarja

Častito vsaki časi bodi
sveto sladko ime Jezus
anu ime Marija.

Nikdar nas na zapusti,
o Jezus sladkuosti!

Sada inu vselej
in na zadenj čas
bodte, Jezus, vi par nas!

Sada inu vselej
in na zadenj čas
usmilte se, Jezus, čez nas!

Varjanta (Razpotje)

Častito vsaki časi bodi
sveto sladko ime Jezus
i ano ime Marija.

Zahvaljen bod Bog,
Bog oca, sin in sveti duh!

Marija vse sladkosti,
nikdar nas na zapusti.
Sida in vselej
na zadnji čas
bodi, Jezus, ti pri nas!

Pred odhodom

Dol pokleknimo,
vzamimo slovo,
svet žeginj prosimo,
pried ko gremo od tod.
Žegnej nam Jezus
dušico in telo,
po smrti vzami nas
gor v Sveto Nebo.

Podoba za Devetico. Ocnebaro. Foto: Lucija Trusgnach-Škejčova

MALI KOŠPI – KOŠPIČI

MARTA MAZORA

Male prašne košpe, rekla bi jim košpiči, sem držala nad vrečo za smeti. Niti besede ni rekel, vendar mi je njegov pogled povedal vse: »Tega mi ne stori!«

Začudena sem ga vprašala, kam naj jih dam. On pa iztegne roko in mi vzame košpe. Molče jih ogleduje, nato počasi reče, če vem, kaj mu pomenijo.

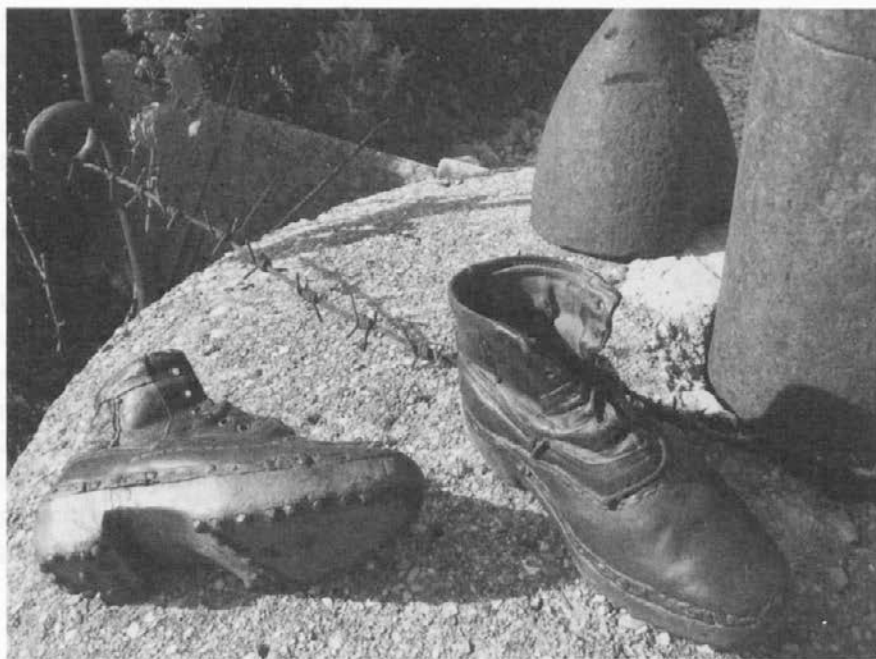
V njegovem glasu je bilo čutiti bridko bolečino. Spomnila sem se pripovedi o teh košpih. Da jih je dobil od deda, ko je bil star devet let in je služil kot konjski pastir. Ded jih je sam izdelal, bili so dobro izdelani, vendar so mu bili malo pretesni, zato so mu večino časa viseli čez rame. Ti košpi so edini spomin na očeta, ker je ostal sam ob materi samohranilki. Spominja se, kako ga je tistega dne ded poklical k sebi in mu podaril te košpe, da ga ne bo zeblo na paši.

Vzela sem mu jih iz rok in si jih začela podrobneje ogledovati. Kako natančno so bili izdelani! Narejeni so bili s skrbjo in iz že rabljenega usnja, obdani s tenko kovino, okovani z žebli, lepo zabiti, enakomerno okoli stopala, prešiti z močno dreto, da bi dolgo zdržali.

Tako zelo majhni so se mi zdeli, pa prav z njimi si je moj mož kot konjski pastirček služil svoj prvi kruh.

S pogledom ošinem staro porumenelo fotografijo na steni, ki je tam že dolgo, pa vendar, kot da jo vidim prvič. Drobčen deček s klobučkom na glavi, v prekratkih, nerodno sešitih hlačah, in s pastirsko palico v roki, ki je obut v te male zaprašene košpiče, ki jih ravno držim v rokah. Nič otroškega ni v tem otroku na fotografiji. Njegov pogled je resen in rahlo otožen. Pogled otroka, ki se ni nikoli igral, me nato vrne v realnost.

Na rami začutim moževo roko. Potreplja me in pravi: »Veš, jaz sem imel vsaj košpe, obut sem bil in me ni zeblo. Večina drugih pastirčkov je bila bosa. Prezeble noge so si v hladnih jutrih grelji v toplih kravjakih na paši.«

Imec s lastnima hudi in oči razstati

Z ljubeznijo pogladi košpiče, kot bi rekel: dobro ste mi služile in mi obvarovale noge pred osatom in trnjem, poznate moje mlade stopinje in veste za vse pastirske nagaje. Zamišljeno jih gleda in reče: »Nekam majhni so, kajne?«

Očistila jih bom, zaslužijo si, da zasijejo v prvotni podobi.

Košpe sem dala na staro banjčo-klop, ki mu je tudi v ponos. V črni kuhinji je ob ognjišču rad posedal na njej. Ko sva nadaljevala s čiščenjem starega banka – skrinje, sva našla tudi lepo zloženo staro mizarско orodje. Notri je bilo polno velikih in malih obličev, dlet in še ostalih mizarških pripomočkov. Začudena sem vprašala moža, od kod je to orodje, saj v družini ni mizarja. Valentin pa mi z nasmehom odgovori, da je bil mamin stric Miha mizar. Leta 1906 je odšel v Ameriko. Tudi tam je imel svojo mizarško delavnico. Ker je bil uspešen, je leta 1909 k sebi poklical še sestri Terezijo in Cecilijo. Veliko jim je pomagal in pošiljal jim je pakete.

Valentin se je najbolj razveselil šolskih potrebščin, ker se jih je po 2. svetovni vojni tu težko dobilo. Tega mizarškega orodja ni stari oče dal nikomur, ker je mislil, da se Miha nekoč vrne. Žal pa je stric Miha leta 1954 umrl. Valentin mi je na orodju

pokazal pečat iz časa Avstroogrske monarhije. V drugem zaboju so bile kambe za kože in več zvonov za krave, vole in konje. V roke sem vzela čuden železen mlin. Možu rečem, da kaj takega še nisem videla, in ga vprašam, zakaj se uporablja. On pa mi odgovori, da je iz 1. svetovne vojne in da so ga uporabljali za mletje soli. V kotu je star kolovrat in *gahje*, ob njem velik lesen butač, vedela sem, da so v njem nosili vodo za košnjo na Stolu. Tudi dva glinena bukalona sta bili zraven in čudna steklenica s pipo. Moža sem vprašala, kam naj vse to dava. Vse sva spravila v kovaško delavnico, kjer je ostalo do obnove hiše. Male košpe - košpiče sem po obnovi prve prinesla v hišo, kjer so lepo očiščeni krasili dnevni prostor.

Leta 1976 zabobni in strese naš Breginj. Obnovljena hiša, štala in kovaška delavnica so uničene, ostanejo nam samo fotografije. Ob novi montažni hiši smo zgradili prizidek, v katerem so stari predmeti našli svoj prostor. Ob pogledu na sliko starega očeta, ki je bil Avstrijski vojak, sva se spomnila na čas 1. svetovne vojne. Mož je rekel, da si ne bo odpustil, da je prodal nekemu Italijanu pradedovo puško na kresilni kamen. Potolažila sem ga tako, da sem ga spomnila, zakaj sva jo prodala, da sva namreč lahko kupila keramične ploščice.

Mož je večkrat obiskal prijatelja Marija in Janka, ki imata lepo urejene zbirke 1. svetovne vojne in etnološke zbirke. Večkrat obiščeva druge zbirke in zbiratelje. Tudi midva imava etnološko in vojno zbirko. Čistiva stare predmete, obnavlja poškodovane ter jih razporeja po prostoru. Stara posoda, vojaški predmeti iz 1. in 2. svetovne vojne, ki sta tudi v naših krajih pustila svoj pečat. Spoznala sva, da brez sodelovanja z drugimi zbiratelji ne gre, in da če želiva imeti dobro in urejeno zbirko, morava na teren. Obiskala sva prijatelje in sorodnike ter domačine iz kotarskih vasi, ki so nama ponudili svoje predmete, ki danes krasijo našo zbirko.

Dostikrat se pred hišo ustavijo sorodniki, prijatelji in sosedje, ki nama prinesejo predmete za zbirko: oblačila, zavese za črno kuhinjo, staro umivalno korito, star denar, stara odlikovanja in priznanja, zemljevide, star radio, ure. Tako zbirka raste. Zbirka prikazuje življenje v Breginjskem kotu in zato vsebuje predmete samo iz teh krajev, le nabožne podobice so od vsepovsod.

Z zbiralci odhajamo tudi na bojišča 1. svetovne vojne in tam iščemo ostanke. Vesela sem bila, ko sem našla prve škarjice, seveda s pomočjo detektorja kovin. Tako se naša zbirka veča in dopolnjuje.

Med brisanjem praha s starih predmetov se spominjam na naše prednike in na njihov način življenja. Bili so skromni, iznajdljivi, potrpežljivi in verni. Od nekdaj rada poslušam stare zgodbe, ki govorijo o dogodkih, ljudeh in običajih v teh krajih.

Začela sem jih tudi zapisovati. Mož pa rad ureja zemljevide beneške republike. Lepo nama je ob misli, da naju obdajajo naši predniki. Mali košpi - košpiči so dobili večje brate košpe, cokle, žoke in žoke blekarje.

Stari čevlji so dobili za soseda vojaške čevlje, male granate so dobile večje, puške iz 1. svetovne vojne so zraven pušk iz 2. svetovne vojne.

Iz stare vpisne knjige iz leta 1911 nama vzpodbudne besede obiskovalcev dajejo nov zagon na nadaljne delo.

Življenje v naših kotarskih vaseh je bilo napolnjeno z bojem za preživetje, z ljubeznijo, s porokami, z rojstvi, s smrtjo, z žetvami, z vero, z veseljem iz leta v leto, iz stoletja v stoletje. Zato so še danes polne življenja.

To je tam, kjer so nas meje ločevale, pa nas niso uspeli ločiti. **Tam, kjer je materin jezik še živ.**

Vse to je prikazano v *Etno-vojni zbirki Mazora*, ki je odprta vsak dan, ko smo doma.

Breginj. Etno-vojna zbirka Mazora

KRISTUŠ SE JE OBRAČU AN TEREZIJA SE JE VOZILA

ADA TROGARJOVA

Mačka je zanjaulila an skočila ta s štengah, kar teta Terezija je stopnila do na nje rep. »Prekleta mačka! - je pogundulala - vsake malu san se bla ubila!«

Počasu je šla če mez duor an gu hišu. Gaspodinja Angela je mešala tu loncu an potihu je molila. Je nimar molila.

Ta za kote je sedielu nuna Ana. »Ste se opočila?« ju je vprašala.

»Niesan zamagnila. Sa me vse boli do po žuote.«

Ana an neviesta sta se pogledale.

»Angelina, dam kiek za pit! – ji jala Terezija – ki mi se suši v garlu!«

»Vzamite an korac vode, če ste takuo žejna!« ji je jala Ana.

»Na bon pila vodo, mi store slavu. Angelina, skarbi če v kliet po no bučo vina.«

»Počakte vičerju,« jala Ana an je diela nu ščinu če na uogje.

»Na bon čakala nobedne vičerje. Biež mi hitru po no bučo vina an se nazaj poberen gu kambru.« Angelina se j' ku pobrala če v kliet. Terezija se nie oglasila.

Je sedielu blizu ognjišča an je čakala. Kar je tiela, je miela. An tuole je viedla lepou. Kar Angelina se je uarnila z bučo, ji je jala: »Ti si pru an anjovac. Sam Buog te je parnesu v tole hišu.«

Če nie bla poskarbiela, jeznu je bla začela gundulat: »Ti si an zluodi. Sam Lucifer te je pošju uoz pakla!«

Se nie bla oženila an je bla ostala ta par hiš pomat otroke zredit. Kar otroc su zrastli, se nie vič parluožla obednemu dielu.

An s cajtan je začela pit cele buče vina.

Če kajšan tu hiš ji je jou kiek, mu je odguorila, de ona zapusti nje sviet družin. Takuo, za tri njive an nu sanožet, je mogla pit vse vinu, ki je tiela.

Se ga je lepou napila an potle je šla spat. Vičkrat, kar se ji nie dalu vstat du hišu, je paršla ku sa na paju an se je stuorla nest nu buču vina gu kambru.

Je miela dvie buče. Adna je bla nimar blizu soda du kliet, ta druga ta par pastej. Ku je zauekala ta s pajuola, otroc su hitru letiel gor z no bučo vina an su parnesli du kliet to praznu.

Če je bla tu hiš, je daržala bučo lepua skritu ta pod kikjo.

Ji je bluo vŕšeč an pohajat ...

Kar je čula, de Toni se je napravju za iti v Čidad al drugan, se je hitro prebleikla an se je nabasala go na brišču.

»Nieman cajta vas vozit če po Čidade - je guoru Toni - donas iman velike opravila.«

»Sa te na bon zamujala, puojdin gledat toju sestru Arcangelu.«

Njega sestra je bla munja do par Orsolinah.

»Vas popejin an drug krat. San van jou, de iman velike opravila.«

»Donas imaš velike opravila, jutre boš meu pa velike težave: se preselin če h tojmu bratru Žuanu an mu pustin vas muoj sviet!«

Toni je zamuču an ju je peju. Tiste njive an tista sanožet su kuazale, kar su tiele. An ona je lepua viedla tuole.

Takuo, kar se je zbudila s tisto, de ima iti pohajat, je šla če na paju an je poklicala Toniha: »Donas muorma iti če v Landar gledat toju sestru, muoj Krištus kaže s parstan če v Landar.«

Je miela tu kambri, go na bance, nega Kristuša lesenega, ki je daržu nu roko vzdignjenu, ku de b' požegnavu.

»Ste vi, ki obračate tistega buozega Kristuša!« je nimar gundulu Toni do z duora.

»Jest ponoč spien, na obračan Kristuše!« se je pa jezla Terezija.

Je bluo nimar takuo. An skor vsak tiedan se mu je lepua sednila go na brišču an Toni ju je muoru pejat pa če v Landar, pa v Špietar, pa v Košču, pa v Barnas, pa v Čidad an še dej, not v Vidan.

Potle mu je an plačala pit, kar su se ustabli južnat s kruhan an sieran, ki je bla nabasala tu tist žakjac veludu, ki je za njo nosila, kar se je pobrala od hiše.

An dan Toni je stopnu tu hišu an ona mu je jala: »Po kosile pujma kode.«

»Na pujma nikodre - ji je odguoru - san videu vašega Kristuša ta na podu, z gobcan tu tla an z roko zlomjenu. Kan čete iti, v paku?«

»Ah ja, ben - mu je jala - sa pujma kupe, ku nimar.«

Po kosile niesu šli nikamar. Pa drug dan je nazaj uekala ta na pajuole, de Kristuš je gledu čez Makota an de ona je muorla iti če v Košču.

Z roko al brez roke Kristuš se je le obraču pa teta Terezija se j' vozila celo nje življenje če an san po dolinah an do po Laškin.

MISLI
ADA TROGARJOVA

VČERA. NEDIEJA

Ka misliš, potihu,
kar gledaš tu tacu,
an vinu tu garle
na gre vič naprej?

Na puše, kanone,
na snieg, na kornine,
ki s' jedu po pot,
kar s' uteku damu?

Na minu, zvezde,
ki zvičer su laščiele,
kar trudan, čarin,
se z diela pobrou?

Na njive, breguove,
na velike kostanje,
ki poliete, za siencu,
ti so sonce skrival?

Na družino, sinuove,
ki so jedli tuoj puot,

ki zvičer, blizu mize
te su prašce vprašal?

Ka misliš, potihu,
kar gledaš tu tacu
an vinu tu garle
na gre vič naprej?

ZIMA

Nie vič kit na pajulah.
Kje je mož, ki plede, an
čičica, ki biele panogle
mu daje v roke?

Pletenica je prazna pod lobjo.
Ostala je jopa pred štalo.
Čukeži se pengajo
v bielín zimskín sonc.

NE SE BAT BIT VESEU

ANDREINA TRUSGNACH

Nikdar

an zavoj obedne reči
na stuoj genjat skakat
tu toje najlepše sanje
za arztrosit oku njih
vso močno sapo
an velik duh,
k' majo tu sebe.

Vsako an t'kaj
pobuožci upanje,
takuo de boš imeu
nimar zalite toje dneve
od riesnega življenja.

Toje koranine

so zdrave an glaboke.
Kar bo ura zbrat tojo pot
– se na zgubiš.

Na stuoj pustit,
de strah te ustave.
Če bo trieba, prestopi se ...
pa na stuoj zapustit
toje sanje.

Maš koranine mocne,
ne se bat zaplut
– se na zgubiš.

Ne se bat bit veseu,
potrudi se vsak dan
za ušafat veseje,
an kjer se zdi,
de ga na more bit.

Na briga,
al bo majhano al veliko,
al zgine preca
al bo za nimar.

Darž tarduo.

V tojin življenju
ne obupat na duzin,
zak za dažan
pride nimar sonce,
an kar se oblači,
nie rečeno, de pride sila.

Morebit
vietar razpiha proč magle
an »senuo se posuši« brez skarbi.

Tele reči s' se že navadu,
se muoraš samuo zmiselt,
de jih že znaš.

TA LISICA ZIZ BILIN REPON

SILVANA PALETTI

Po starih timpa, pri, judi so radi pravili pravice wutrucin nu skuza pravico, so wučili wotrokä. Ščile te nešnji din, ostala nawada, za ričit: ko kej gre kriwo, o, to se ni warantawa, o človek, wić nu ka tuliko, an ni durjavawa ... da to je ... tej tuw ni pravici ... ka to se dila ... nu ... ni dila!

- Nur noga timpa, tuw Pulhavi braidi tuw Slapi ta pod no privliko paćó tuw ni jami, je bila se našinala, na lisičica ziz nin bilin repon.

Tata Lisjak nu mati Lisica to si jo gledalo wštinik. To bila fiš na lipa, na mela ne jasne wuhe nu ne frišne woči.

Na parjala karji inteligent. Ma na mela, no samo péco: dan bili rep! Ka za no lisico, to je na vlika škoda, za itit na čač. Zakoј, taw jeseni ko wse rusi, nji rep bili, anu ta zimi, ko je snig, makoj rep, se mini. Ma ko so rožice nu to zalini, nikar se ji ni pasina.

Ma! – to si riklo, mati nu očä – wsak pridi na swit, za kej! To bo, tej to wdijino! – Lisičica, lopo rastla nu tata Lisjak nu mati Lisica to jo futrinalo od wsa kaga sjortaga. Nu jiskali za jo lopo wredit nu za jo lopo nawučit to lisičjo škulo. Ma Lisičica ka na bila karji inteligent anu nu malo pa ... superb za ... te bili rep, na makoj se rizwajala nu se herčila anu na rudi vedala no pağino wić od to ga lisičjaga Bacadariga. Karji čaš, to ni muglo vancat, anu šče manji to ni vedalo, pa kako, jo zmandat!

Tata Lisjak je rekal: Pusti wajo ... ka ... Čas, Lok nu Laška Planja, Mali Dul ano te Čanin to će jo nawčit wić ki nur! ... za to Luvišči, tuw Wukavi jami! ...

Itako, ko bila ora, ka Lisičice majo vilistit, gnjizdo pa ta lipa Lisičica, ziz tin bilin repon, na se dutegnula dardu wun na te Biški vliki Log. Te din, to bilo jasno ... nu grelo no sunci ... ki lopo je!

Sisa, vilest wso to drubido, wod Slap dardu wun na Log ... Boga Lisičica, ko na dušla wun ka na bila kumuj sborkala, na bila zasijana, pripučana, trudna. Na se wzratila

lažat ta pod dan bašlen ka bila na lipa sinčica anu na wsanula. Na ni čula pa muhi ka so ji frunkulele wokul nji taj na bila trudna.

Ta pod nuč ka to bilo frešk, to rizmrazilo to vispano Lisico. Ka na se zbudila lačna ... Sisa štomit bil taw gartè ... nu wujadal ... wojm ... ka ... na vidala parfin dopli! Use na din bot je prifuknul dan zec ... da na ma dat za tin za ga gafnut. Na prilatla taz ne korane si wufulila nus. Po wojmi, na beši, se pul bwila.

Orpo – na di, na rakla – iso, mo mati na ni me nawčila, da kako sa ma jet zeca! – Na kumuj sednula nu si držala nus nu si mislila, po nji matari da, kako na taka prawa mati, da na ni je naučila jimuwat zecow. –

Tuw itin je zakukuriknul dan pitilin da to parfin jo streslo. Na nategnula wuhe nu stisnula nus za itit tej vitar skus ... za ga pužrit naprit ... celaga ... taj na bila lačna! Na se popadla, zavigala rep ... nu ... gore z' ne brajde, gore po nin mažerjan, gore z' ne grme, nu ta z' no njiwo skuza ne škarnuše. Nu na dušla gore pred kokošar. Ko, na, wglledala, pitilina! ... ka an bil ta na ni štaži nu an šče bo močno zakukuriknul, tej za jo rivirit. Na zalatla wun z'gatar ka na ni bila vidala nu za folo za ga pužrit na mislila da ni nikar ... Na prilatla do z' ne bande nu si dala ben, ben, da to nardilo dan šušur, da vse kokuši, so počale warit. Dan vliki, černi, pes, viletal, zaruknul, zaregnul ... jo popadal za rep nu ji prigriznul, da, boga Lisica, mela rat. Po wojmi, wojmi, boga mle – na rakla, nu kumuj ka na se vilivila nu jo dala. Na šla nu grumela doz no njivo nu si držala rep. Po wojmi, wojmi mle – na di – pa isoga moj wačã an ni me nawčil! – na rakla.

Za spazim, lakoto, disperacion na se wzratila nw dan razor. Te stari wran ka to bilo ga pribudilo ta na ti vejini smireki an popoledal dow razor to dižpirano lisico.

Be – an rekal, an di ... Po ... koga bej dilaš itu, večča Lisica, žbridinana, palanda, ka ti nisi za fogatik!

Po wojmi, wojmi – rišpundala Lisica, na di – si lačna, nišči ni me naučil itit na čač – na rakla, na di – ne mo mati, ne moj wača!

Te stari wran jo gledal. Ha – an di – ni niso te naučili, koce bej – an di – wsaka mati nu wačã wči!

Wo – an rekal, an di – ni si tela ne bogat ne pušlušat ti! – an di – Hee ti ka ni će bogat matare nu wačë an ma bogat no tale će – an di – če ... lakata ni rizbudi sam sabe!! – Boga Lisica, za dibolečo, na mela glawo, nuw razor, nu na bila uže ... tan, stran ... wadè. Gore sto Biski poji ni rasti ne boba, ne sirka, ne krampirja vič so makoj te ruse rože, za se spomanut, na to lisico, ka na ni tela ne boga, ne pošlušat, ne matere, ne wače to ki ni so jo lopo wučili.

TE OD LESICE

BRUNA BALLOCH

LESICA, MED AN MEDVED

Lesica an Medved so obriedli pod nin agačujan dan velik rozd meda. So jal za a nahat etu za miet kieki dobraa za sniest te dan na Sveto Ano, k' je senjan od uasi.

Kak dan pot'n Lesica je jala:

– Vieš, me so uprašal, ni ren na krst ...

– Bieže! – je jau Medved – sej vieš, k' se ne smie nejati no tako uprašanje.

Lesica je šla, k' je žgala lizat med.

K'r se je uornila nazaj, jo je uprašu Medved: – Kuo mo sta ložli ime?

– Početak – je jala – a smo klicali!

Je šlo uon malo časa, k' Lesica se je spe naordala za med an je jala:

– Man iti spe na krst, vieš, me so spe uprašal za dobruoto, če morin prit.

– Sevie, k' maš iti ... – je je jau Medved.

Lesica je šla tej busk tje u agačuje, etu, k' je bieu med.

Se je liepo pojedla an je pršla damou, k' se je šnje oblizauala usta ...

Medved jo je uprašu: – Alore, kako je šlo?

– Oh, liepo, liepo – je jala nazaj, ma ni mola stat tu kože, kej gole, k' je miela za med.

Je jala Medvedo, d' ma iti spe na krst za te trejci bot an medved je je jau, ni re.

Je šla an se je odnala golo. Oromai meda je blo malo vič ...

– Kuo mo sta ložli ime? – je tu viedati medved.

– F'ničak! – je jala Lesica.

Dan dan prej ko Sveta Ana t' dua znanci so šli po njeh med tje u host: a ni blo vič!

Medved je uprašu:

– Ke a je sniedu?

– Ja, ke a je sniedu? – je jala Lesica an je potisnila pred anj dna zeca, k' je mu laščieunu rit od meda, k' Lesica mo je namazala s t'n, k' je ostanu. Medved se je trašformu tu dna Grizla, ma zec je bieu žej deleč.

Tako Lesica se je še dan bot odriešila od nje rieha.

OUK, SER AN LESICA

Ouk an botra Lesica so pliezli tje po hosti an so ledali kiekí za ložti ta pod zobe. So obriedli dan velik pač uode an nuotr se je svetiela luna. Lačni, ko so bli, so jupali, d' tu uode je bieu dan ser.

So jali: »Popimo uso uodo an zat ser č'mo sniesti usak pou!«

Ouk je počeu rauno bleukati ... glu ... glu ... glu ... Lesica paj je crkala o' zuor dou počaso skuoze zob, z ... z ... z ...

Ouk se je napihnu tkej, k' je poknu.

Lesica je poklicala dou urane an jen je jala: »Etu, tle je meso,« an je pokazala ouka, k' je bieu etu utenjen na tlu.

»Meso je vašo, ma za lon me mata naučiti spolietat še mene.«

Urane so počele pikat ... Kar so ble site, so uzele na pernce Lesico an se so uzdinele ... or ... or ... or ... an za Lesico ni blo maj rat vesoko.

Urane je so uorile: »Še or ... botra Lesica?«

»Ja, še ... še ...«

»Botra lesica, vi nimate perenc, vieste?«

»Ubi or uzdinita me ... ubi or!«

Urane tebot je so odzele perence an je so jale: »Spoletajte, botra Lesica! Spolietajte! ...«

Lesica je padla dou an se je stenila.

Urane se so ložle spe uoku mize jest!

RAZISKAVE IN VPRAŠANJA O PUSTOVANJIH V BENEČIJI

MOJCA RAVNIK

Potem ko sem prejela vabilo urednice, naj za jubilejno številko Trinkovega koledarja prispevam članek o svojih raziskavah v Benečiji, sem precej časa razmišljala, o čem bi pisala, saj ni preprosta naloga, pisati za bralce, ki te kraje poznajo bolje kot kdorkoli. Potem sem se odločila za zapis o pustovanjih, ker sem jih v zadnjih letih večkrat spremljala in vedno znova odkrivala zanimivosti vsakega kraja posebej. V njem želim povzeti nekaj svojih ugotovitev in raziskav drugih raziskovalcev, ob tem pa opozoriti tudi na izredno dragoceno zbirateljsko in raziskovalno delo domačinov.

Med leti 1999 in 2005 sem dokumentirala pustno dogajanje v vasi Srednje in okoliških vaseh (*»srenski pust«* 1999), v vaseh pod Matajurjem (*»matajurski pust«* 2003 in 2004), v dolini doline Idrije (*»pogreb pusta«* na pepelnično sredo 2000 in pustovanje, *»idrski pust«* 2005) in prireditvev *»Pust na odprti meji«* 2003 na Livku in Čeplesišču.¹ Večkrat sem se tudi zunaj pustnega dogajanja prišla k ljudem pogovarjat o pripravah in poteku pustovanj in njihovem razvoju v preteklosti. Največ podatkov sem izvedela o polstoletnem obdobju od prvih let po koncu druge svetovne vojne do leta 2005. V tem času so se pustovanja spreminjala, kot se je spreminjalo življenje v Benečiji, ponekod so skoraj zamrla in znova oživela, pri tem pa so se, skupaj s sodobnimi prilagoditvami, do današnjega dne ohranile mnoge starodavne značilnosti.

Pustovanja v Benečiji so pritegnila zanimanje raziskovalcev, najprej v Italiji. Na prvem mestu naj omenim delo Andreine in Luigija Cicerija (Ciceri 1967; 1982), ki sta zbrala

¹ Naško Križnar in Miha Peče sta posnela tudi več video dokumentov. Fotografije, video in terenske zapise hrani arhiv Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU v Ljubljani.

Matajurski pustje leta 1969. Foto: Stojan Spetič

veliko gradiva o maskah in pustovanjih v Furlaniji, pa tudi izredno zanimivo diplomsko nalogo Valterja Colleja o pustovanju v Roncu (Colle 1978-79). Avtor je tri leta, od 1977 do 1979, zasledoval pustovanje v tej vasi, dokumentiral ga je s fotografijo, zvočnimi zapisi, filmom in videom. Zabeležil je mnoge pomembne podrobnosti v času prelomne faze pustovanj, ki je nastopila zaradi množičnega izseljevanja.

Raziskovalci iz Slovenije so si pot v Benečijo utrli šele v zadnji četrtini 20. stoletja, a je njihov prispevek vseeno pomemben, ker beneške pojave motrijo z drugačnega zornega kota in v širšem primerjalnem kontekstu, saj razumejo narečje in poznajo primerjalno gradivo, predvsem o pustovanjih v zahodni Sloveniji.

Naj za zgled, kako pomembno je razumeti jezik domačinov, navedem navidezno droben zapis časnika Stojana Spetiča, ki je leta 1969 v družbi z Nadjo Kriščak, znano kulturno delavko, in Živo Gruden, etnologinjo in slavistko iz Trsta, spremljal in fotografiral obhod matajurskih pustov v Matajurju in Mašerah (fotografije hrani arhiv ISN ZRC SAZU v Ljubljani). O tem je v Primorskem dnevniku objavil članek »Matajurci kradejo ljubce ponoč. Pustni običaji v vaseh pod Matajurjem, kjer je premalo deklet in se fantje vračajo iz tujine pozimi«. V svojem času morda ta prispevek ni bil posebej zapažen, z današnjega časovnega odmika pa ima veliko vrednost, ker podaja živo sliko tedanjega dogajanja in vzdušja. Naj iz njega navedem nekaj odlomkov: »Ropot, zvonkljanje, zategovanje harmonike, ki je dvigala noge ob zvokih Birtičevih narodnih in še vriskanje, ukanje, rvanje. Izza vogala, po zasneženi gazi so pridivjali. Kakor hudiči, črni v obraz, z zvonci obešenimi na jermenih za pasom, z dolgimi trakovi in visokimi, šilastimi klobuki ... prevračali kozolce, suvali, nabirali jajca, klobase, vino ... Nato še druge šeme in godba ... Nekateri so imeli kar navadne, civilne obleke, s sajami narisane brke pod nosom in – alpinske klobuke na glavi ... Ko smo se prvič pojavili za njimi in so naši fotoaparati prvič škrtinili, so se fantje obrnili in zapeli alpinsko arijo: 'Il capitano della compagnia, l'é malata e sta per morir', a ko smo se izdali za Slovence, je viža takoj menjala ...: 'Kaj nam pa morejo', 'Matajurci kradejo, kradejo, kradejo, Matajurci kradejo ljubce ponoč. Ponoč, s č, kakor zveni šumevec v benečanskem dialektu ... Za alpinci so se pokazali še drugi člani vesele družbe kolednikov: šeme v ženskih in moških oblekah, na glavi živopisane robce ali pa pustne klobuke, last 'fantovske družbe': papirnate klobuke, po katerih so bili posejani pisani papirnati cvetovi iz zvitega papirja in tkanine. Cele zimске večere so vaška dekleta (kako jih je malo) presedele in vezale te cvetove! ... Fantje, ki so se za pust našemili, so prišli iz Švice, Francije in Belgije ... Prišli so sedaj, ko je sneg in zima, led in veter, ker so gradbišča zaprta.« (Spetič 1969)

Živa Gruden je pet let pozneje ponovno fotografirala pustovanje v Benečiji in napisala članek (Gruden 1974) o popolnoma drugačni situaciji, ki je kazala na izginjane stare šege (je bil razlog v tem, da so se izseljenci prenehali vračati domov v pustnem času?). Med prvimi je v Benečiji terensko raziskoval tudi Naško Križnar, kustos Goriškega muzeja, ko je leta 1976 s filmsko kamero dokumentiral blúmarje v Črnem vrhu (Križnar 1979).

Niko Kuret, najboljši poznavalec mask in maskiranja na Slovenskem, v Benečiji ni raziskoval in je v svojih knjigah in razpravah poglavja o pustnih šegah in maskah v teh krajih povzema po drugih virih in literaturi. Vendar pa je pogršel izvirne terenske podatke, ker se je zavedal pomena teh krajev tudi za širši kulturni prostor med Alpami in Sredozemljem, med Slovenijo in Furlanijo. Benečijo je omenjal že v predavanju *Maschere e mascheramenti rituali lungo il confine friulano-sloveno* na 4. sestanku Alpes Orientales v Gradežu 1964 (Kuret 1966; slovenski prevod glej v Kuret 1997); v njem je ugotavljal, da so se v teh krajih srečale maske iz vse Evrope, od germanskega severa do Balkana (Kuret 1997: 85).

V prvi izdaji svojega monumentalnega dela *Praznično leto Slovencev* (Kuret 1965) je poglavje o pustu v Benečiji povzel po knjigi Metoda Turnška *Pod vernim krovom* (Turnšek 1943); Turnšku pa je opis pusta v Tarčmunu poslal Ivan Trinko. Za svoje sintetično delo *Maske slovenskih pokrajin* ni dobil novih podatkov iz Beneške Slovenije, je pa izčrpno povzel dela Andreine in Luigija Cicerija, Naška Križnarja in Žive Gruden, poleg tega pa sta Grudnova in Križnar prispevala tudi sveže fotografije s terena (Kuret 1984: 401 – 415). Kuretovi deli *Maske slovenskih pokrajin* in druga izdaja *Prazničnega leta Slovencev* sta torej knjigi, v katerih najdemo največ podatkov o značilnostih beneških mask in pustovanj v slovenskem jeziku.

Za znanje o razvoju beneških pustovanj so izredno pomembna poročila, pričevanja in raziskave iz prvih dveh, treh desetletij po koncu druge svetovne vojne, ko so vasi skoraj opustele zaradi množičnega izseljevanja prebivalstva, predvsem mladih ljudi. Njihovi avtorji so pomanjkanje mladih fantov, nosilcev pustovanj, dojeli kot krizo, kajti v tistem času je med obojimi veljala tradicionalna predstava, da so nosilci pusta fantje, v skrajnem primeru morda lahko pridejo zraven le poročeni moški. Prihodnost pusta se jim je zdela vprašljiva tudi zaradi opuščanja kmetijstva; po klasični interpretaciji so namreč pustne šege obredni izraz navezanosti na zemljo. Tako npr. Živa Gruden v omenjenem članku iz prve polovice sedemdesetih let piše, da pust izginja, ker ni fantov, niti deklet in da »ostajajo le še otroci, ki se v lastno zabavo zavijejo v stare cunje in si nadenejo kupljeno masko ... Tako ostaja pust

le tam, kjer je še nekaj fantov pri domu, ali pa tam, kjer so ga na svoja ramena prevzeli nekoliko mlajši.« (Gruden 1974: 16) Tudi v Črnem vrhu, kjer je nekaj let prej raziskoval Naško Križnar, so leta 1976 zaradi pomanjkanja fantov nastopili otroci. Zaradi izseljevanja je bil obstoj šege negotov, saj so zato, da se je zbralo 5 ali 7 blumarjev, morali priti črnovrški fantje domov iz krajev redne zaposlitve. Leta 1976 je celo kazalo, da bodo morala vskočiti dekleta (Križnar 1979: 200). Valter Colle je razmišljal o tem, da za mlade ljudi, ki hodijo v šolo in so zaposleni v proizvodnih središčih na furlanski ravnini, zemlja gotovo nima več take vrednosti, kakršno je imela nekoč, saj družba prehaja iz agrarne v urbano. Pravilo, da v pustni skupini ne sme prisostvovati niti poročen moški, je v Roncu popuščalo pred njegovimi očmi, saj je bilo zaradi množičnega izseljevanja težko dobiti za pustno skupino dovolj fantov ali vsaj moških. Razmere so bile res take, da je kazalo, da pusta ne bo več.

Treba je povedati, da je za celotno Beneško Slovenijo značilno, da imajo v njeni tradicionalni kulturi velik pomen izseljenci, kar je očitno predvsem poleti, v času dopustov. Omenjeni pust v Matajurju konec šestdesetih let, v času najhujše opustelosti beneških vasi, ki so ga izvajali fantje na dopustu z dela v Švici, je zato izredno zanimiv. Ne vem, kako je bilo s tem v času pred drugo svetovno vojno, ali so izseljenci prihajali domov ob času vaških praznikov, a v obdobju po drugi svetovni vojni je matajurski pust gotovo med najzgodnejšimi, če ne celo prvi zgled pomembne vloge izseljencev v tradiciji domačega kraja.

Zdi se, da se je pust ponovno okreplil šele nekje proti koncu sedemdesetih, na začetku osemdesetih let, ko je zrasla nova generacija mladine, ko so se izboljšale zaposlitvene možnosti v bližnjih krajih v Furlaniji in je več ljudi ostalo doma in so se tudi izseljenci začeli vračati. Danes lahko ugotovimo, da se redkokatera pokrajina lahko ponaša s tolikšnim številom pustnih skupin, ki hodijo od hiše do hiše, brez primesi turistične promocije, zgolj za domačine, kot se to še dogaja v Benečiji.

Raziskovalcem se ob tem zastavljajo nova vprašanja o bistvu pustovanja; so ga, zaverovani v njegov predkrščanski izvor, kult prednikov in čaranje rodovitnosti, napačno razlagali, so zgrešili njegovo bistvo? Kako to, da je pust pomemben za ljudi, ki živijo čisto drugače kot davni predniki, ki so bili odvisni od zemlje in so verovali v demone in magijo?

Pahljačo razmišljanj o teh vprašanjih je razgrnil in povzel Roberto Dapit, poznavalec Benečije, Rezije in zahodne Slovenije, v razpravi *Appunti per una ricerca sui riti di carnevale lungo il confine friulano-sloveno: l'eredità di Niko Kuret/Obredno*

Mario Gosgnach, ki je za senjam pripravil fotografsko razstavo o pustu, v pogovoru z avtorico. Matajur, dvorana v stari vaški mlekarni, 10.8.2003 (fotogram, video Miha Peče, Avdiovizualni laboratorij ISN ZRC SAZU)

maskiranje ob slovensko – italijanski meji: osvetlitev Kuretove dediščine z drugimi pogledi (Dapit 2001). V njej ugotavlja, da se nekatere poteze slovenskih in furlanskih pustnih obhodov ne ujemajo s klasično interpretacijo, ki pustne šege povezuje s poljedelstvom, živinorejo in vero v duhove prednikov. Očitna je tesna povezanost pustov z domačini, kar izpričuje veselje ob njihovem prihodu, predvsem starih ljudi. V skupinah sodelujejo tudi mnogi mladi ljudje, ki ne živijo več v vasi, a se za pusta vrnejo domov. Ti pojavi kažejo, kot pravi Dapit, da obstajajo življenjske oblike in koncepti, ki so tipični za tradicionalno družbo v transformaciji, v kateri so vezi z domačim krajem in ljudmi, ki tam živijo, zelo globoke. Le tako je možno razumeti, da se tudi nekdo, ki je v stiku z urbanim in globaliziranim svetom, vrača v svoj kraj in se udeležuje obredov (Dapit 2001: 243).

Dapit v članku poudarja potrebo po spremembi raziskovalnega pristopa, ki naj bo usmerjen v razumevanje njenega širšega družbenega konteksta. Sama bi njegovim izvajanjem dodala še potrebo po upoštevanju doslej prezrtega dejavnika, ki bistveno opredeljuje tradicionalno kulturo Benečije, to pa je dejstvo, da je domači jezik (bil) v javnosti v podrejenem položaju; to dejstvo je za razumevanje kulture, ki temelji na tem jeziku, bistveno, saj je zaradi omejenosti na zasebno sfero njen najbolj spontani izraz v tradiciji, domačih šegah in praznovanjih.

Mnogi kraji v Benečiji so do danes ohranili značilne pustne like, maske in oprave (kot npr. petelin za Marsin, blumarji za Črni vrh, zlodej z angelom za Ronec, lepi

klobuki za Matajur itd.), v pustnih skupinah so še vedno tradicionalni liki (ta lepi, ta grdi, pusti in pustfice, berač ali poberač s košaro za darove, kleščar ali skapjač) in godci na harmoniki (in vsakovrstnih, tudi improviziranih glasbilih), spremljajo jih številni našemljenci. Struktura skupine se je spremenila, pustujejo fantje in moški, ženske in otroci, stari in mladi. Hodijo od hiše do hiše, domačini jih veseli sprejemajo, v vsaki hiši zaplešejo, pijejo in jedo. Po vaseh se razlegajo zvonjenje zvoncev, glas harmonike in avtomobilskih hup. V istih dneh, ko se po vaseh vijejo obhodi pustnih skupin, je v večjih krajih v dolini tudi veliko turistično obarvanih prireditev, povork, tekmovanj mask in skupin, zabav s plesom in muziko, ki vabijo obiskovalce s številnimi plakati; pustne skupine se potem, ko naredijo obhod po vaseh, tudi udeležijo prireditev, tekmujejo in se zabavajo. Obe ravni, krajevna in regionalna, sestavljata identiteto beneškega pusta, vendar pa je najbolj izvirno to, kar se dogaja od hiše do hiše in je »srce pusta«, kot je lepo izrazil Valter Colle v zvezi s postavitvijo šotorja za obiskovalce pusta v Roncu: »Partecipazione esterna invece non esiste in quella sorta di manifestazione che riteniamo essere il vero cuore del Carnevale a Rodda, vale a dire il corteo mascherato che nei giorni di lunedì e martedì visita tutte le case del paese e tutte le frazioni abitate vicine« (Colle 1979: 3).

V pustovanjih je prišla do izraza tudi obmejnost Benečije. Ne vemo še dovolj o medsebojnih vplivih in stikih v pustni kulturi obmejnih krajev v času pred 1. svetovno vojno, med obema vojnoma in po drugi svetovni vojni; obstajajo mnoge skupne značilnosti, saj gre za kraje, ki so bili v preteklosti povezani z gospodarskimi, socialnimi in kulturnimi vezmi. Vse to še čaka podrobnih raziskav, pri katerih bodo v pomoč tudi dognanja poznavalcev s slovenske strani, začeni s Pavlom Medveščkom in njegovimi risbami starih mask, ki jih je izdelal po pripovedovanju domačinov, do Branka Žnidaršiča, ki je te maske rekonstruiral in oživil (glej povzetek tega dogajanja v Kotar 2003) in raziskav Goriškega muzeja (glej Miklavčič Brezigar 2002).

V zvezi z obmejno lego pa je potrebno tudi povedati, da je prav pust med vsemi tradicionalnimi šegami najprej presegel državno mejo in to že pred vstopom Slovenije v EU. Že leta 1995 so skupaj pustovali beneški in liški pustje, leta 2000 pa se je pričela prireditev *Pust na meji*, na kateri se na predpustno nedeljo srečujejo pustne skupine z obeh strani meje in skupaj z obiskovalci krenejo čez (leta 2000 še maloobmejni) mejni prehod med Livkom in Čeplesiščem, enkrat v eno, drugikrat v drugo smer. Oba navidez omejena krajevna dogodka sta gotovo izjemna v evropskem okviru, nam pa samo potrjujeta obredno in družbeno moč pusta in vezi v tradicionalni kulturi krajev na obeh straneh meje. Kot je povedal Branko

Pust v Podklancu v dolini Idrije, petdeseta leta prejšnjega stoletja. Lastnik izvornika Andrea Paravan, Podklanec

Voz s pusti iz doline Idrije na mejnem prehodu Britof, ki je 1.5.2004 postal mednarodni, na poti z italijanske na slovensko stran, 6.2.2005. Tega leta prehoda meje za vse udeležence ni bilo potrebno več vnaprej dogovoriti. Foto: Mojca Ravnik

Pogreb pusta, Preserje 8.3.2000. Adriano Qualizza s knjigo, ki jo uporablja za pogreb pusta. Obredno besedilo je vsebovalo naštevanje domačih hišnih imen v vaseh, ki jih je zajelo pustinjanje in pogreb pusta. Snemalec je Naško Križnar. Foto: Mojca Ravnik

Žnidaršič, so se leta 1995 za skupno pustovanje dogovorili znanci in prijatelji na nekem srečanju v gostilni v Britofu. Na pustno nedeljo so se res zbrali v gostilni v vasi Bodigoj, potem pa z okrašenimi vozovi pustovali v dolini Idrije do Ibane, prešli mejo v Britofu, obiskali vasi na Liškem, se vrnili v Italijo in zaključili v gostilni, kjer so začeli zjutraj. Vsi udeleženci so bili domačini s prepustnicami, z mejno policijo so se le dogovorili, da bo prehod odprt do polnoči. Kot je povedal Bruno Grosar iz Turističnega društva Livek, se je tudi pri njih vse začelo s prijateljskim dogovorom med znanci in prijatelji, pri vsakoletni izvedbi pa so sodelovali številni posamezniki in združenja².

Pomemben novejši pojav pa je zbirateljsko in raziskovalno delo domačinov. Zavedam se, da ne morem objektivno prikazati njihovega dela, vendar pa želim vsaj opozoriti na njegov velik pomen. Ti ljudje združujejo vloge izvajalcev in raziskovalcev, živeti so v pustovanja, poznajo njihovo tradicijo in vedo, kako dragocen je obisk pustov za prebivalce pozimi najbolj opustelih beneških vasi. Cenijo izvirnost, zbirajo gradivo in podatke o maskah, opravi in domačih besedah. Redko objavljajo, razen v domačih publikacijah. Posebno pozornost bi bilo nekoč treba posvetiti kvalitetnim koledarjem, ki so tudi značilnost Beneške Slovenije in prava etnološka zakladnica. Tudi v Trinkovem koledarju je bilo objavljenih veliko dragocenih narečnih zapisov domačinov. Naj za zgled omenim članek o skapjaču, ki ga je napisal Adriano Hvalica – Qualizza. V njem najdemo pričevanje o pripravah na pustovanje leta 1998 v Srednjem: »Takrat kajšan od nas se je biu vzeu odgovornost za poprašat parietne judi od kamuna an zviedet od njih, kajšan je biu Pust tle par nas par starin.« (Hvalica – Qualizza 2002: 151) Tako so izvedeli podrobnosti o skapjaču ali kleščarju s kleščami, klieščami, ki so ga uvedli v svojo skupino. Avtor navaja dragocene izjave domačinov tudi o aluminijasti maski, plehani njakeri in s tem ponuja primerjalno gradivo za razpravo o kovinskih maskah, ki so bile najdene, zapisane in rekonstruirane tudi na drugem bregu Idrije, na Liškem.

Tematika je neizčrpana, odprta so še mnoga vprašanja o razvoju šege, njeni tipologiji in strukturi, npr., kakšna so bila pustovanja v posamičnih vaseh pred 1. svetovno vojno in v prvi polovici preteklega stoletja; kdaj so se pojavili značilni pustni liki; kakšne so

² Tu ni možno navesti vseh zaslužnih organizatorjev in nastopajočih: Naj le povemo, da so bili v prospektu leta 2000 navedeni: občini Savogna/Sovodnja in Kobarid, Comunità Montana Valli del Natisone/Gorska skupnost Nediških dolin, turistični društvi Livek in Valli del Natisone/Nediške doline, Pro loco Vartaca/Vrtača, skupine pa iz Cerknega, Črnega vrha, Ronca, Brd, Mažerol, Drežnice, Marsina, Sedla, Breginja, Srednjega, Liga, Matajurja, doline Idrije, Bijač, Hlodiča, Trente in drugod.

bile maske in oprave; kakšno je bilo razmerje med molkom, govorjenjem in pesmijo, kateri liki so molčali in kdaj so spregovorili; kdaj so se pridružile ženske in v katerih likih; kdaj in kje so pusta pokopavali in od kod izvirajo besedila za to priložnost? Od kod pridejo godci, kakšno muziko so igrali godci in kakšno igrajo danes? Veliko tega je delno že raziskanega in objavljenega, a za poglobljeno poznavanje bodo morali strokovnjaki še bolj pozorno kot doslej prisluhniti domačinom. Niso pomembni samo njihovi zapisi, fotografije in videoposnetki, še bolj pomembno je njihovo poznavanje širšega konteksta vaškega življenja in razumevanje tradicij, ki jih raziskovalci, ki prihajamo od drugod, mnogokrat le površno dojamemo.

Zahvaljujem se vsem, ki so mi pomagali pri zbiranju gradiva in podatkov.

Pogreb pusta, okolica Kravarja 1979/1980, slika objavljena na koledarju društva Circolo ricreativo e culturale »Sant'Andrea di Cravero - Sv. Štandri« 2002³.

³ Zahvaljujem se Adrianu Qualizzi za koledar in podatke.

LITERATURA:

- Ciceri, Andreina e Luigi
1967 *Il Carnevale in Friuli*, Udine.
- Ciceri, Andreina Nicoloso
1982 *Tradizioni popolari in Friuli*, I-II. Corredo illustrativo di Olivia Pellis, Udine.
- Colle, Valter
1979 *Il Carnevale di Rodda*. Tesi. Corso di laurea D.A.M.S. aa. 1978-79. Bologna, Università degli Studi.
- Dapit, Roberto
2001 Appunti per una ricerca sui riti di carnevale lungo in confine friulano-sloveno: l'eredità di Niko Kuret / Obredno maskiranje ob slovensko – italijanski meji: osvetlitev Kuretove dediščine z drugimi pogledi. *Traditiones* 30/1, 235 – 251.
- Gruden, Živa
1974 Beneški pust. *Dan* 4, 2, Trst, 16 – 17.
- Kotar, Alja
2003 Branko Žnidaršič – izdelovalec mask. *Traditiones* 32/1, Ljubljana, 161 – 169.
- Križnar, Naško
1979 Blumarji ali pustovi? *Traditiones* 5-6, 1976-1977, 195 – 202.
- Kuret, Niko
1965 *Praznično leto Slovencev*. Prvi del, Celje, Mohorjeva družba.
1966 Maschere e mascheramenti rituali degli sloveni lungo il confine friulano-sloveno. V: *Alpes Orientales* IV. Ad Aquas Gradatas – Forumiulii 31.III.- 4.IV. 1964. Firenze, 60 – 79.
1973 Andreina Nicoloso Ciceri – Luigi Ciceri, Il Carnevale in Friuli. Mascheramenti e maschere – Usi epifanici. Udine, Società filologica friulana 1967. *Traditiones* 2, 299 – 301.
1984 *Maske slovenskih pokrajin*. Ljubljana, CZ in ZRC SAZU.
1989 *Praznično leto Slovencev* 1. Ljubljana, Družina.
1997 Maske in obredno maskiranje ob furlansko-slovenski meji. V: Kuret, Niko, *Opuscula selecta*. Poglavlja iz ljudske kulture. Ljubljana, SAZU, 85 – 92.
- Hvalica – Qualizza, Adriano
2001 Skapjač. Posebna podoba beneško – slovienskega pusta. *Trinkov koledar* 2002, Čedad, 151 – 163.
- Miklavčič Brezigar, Inga
2002 *Pustovanja na Goriškem*. Nova Gorica, Goriški muzej.
- Spetič, Stojan
1969 "Pustovi" so završikali v beneške doline. "Matajurci kradejo ljubce ponoč." *Primorski dnevnik*, 23.2.1969, 7.
- Turnšek, Metod
1943 *Pod vernim krovom*. Ljubljana, Družba Sv. Mohorja.

POT MIRU V ZGORNJEM POSOČJU

ZDRAVKO LIKAR

Zelena soška dolina slovi daleč naokrog po svoji lepoti. Stisnjena med visoke vrhove gora je od vekomaj dajala zavetje prijaznim ljudem. Prepih zgodovine je bil tu tak, da je Posočje večkrat postavil v središče slovenskega, evropskega in svetovnega dogajanja. Tod so se potikale in bojevale mnoge vojske z znamenitimi vojskovodji, tod so potovali kralji in cesarji, predsedniki in slavni politiki. Najbolj burna, tragična in krvava je bila prva polovica 20. stoletja.

Od leta 1915 do leta 1917 je bilo območje Zgornjega Posočja del soške fronte. Tu so se bojevali, trpeli in umirali pripadniki številnih narodov. Iz tega obdobja so se ohranile številne ostaline, kot so strelski jarki, utrdbe, kaverne, spominska obeležja, vojaška pokopališča, kapele ... Predstavljajo pomembno kulturno in zgodovinsko dediščino Posočja.

Z namenom, da bi to dediščino zaščitili in ohranili, je bila leta 2000 ustanovljena Ustanova »Fundacija Poti miru v Posočju«. V sodelovanju z lokalnimi zgodovinskimi in turističnimi društvi ter Zavodom za varstvo kulturne dediščine je uredila šest muzejev na prostem ter obnovila mnogo spominskih obeležij iz časa prve svetovne vojne.

Konec junija je bila ob prisotnosti predsednika slovenske vlade Janeza Janše otvorjena *Pot miru v Zgornjem Posočju*. Posvečena je spominu na številne žrtve prve svetovne vojne. Njen namen je obiskovalcem predstaviti kulturne, zgodovinske in naravne znamenitosti Zgornjega Posočja.

Začne se v Logu pod Mangartom, pri vhodu v rudniški jašek, imenovan Štoln, konča pa pri muzeju na prostem na Mengorah v bližini Mosta na Soči. Vodi mimo vojaških pokopališč in kapel, trdnjave Kluže, muzejev na prostem, sotesk Koritnice, Soče

in Tolminke, zapuščenih in še živih planin, slapa Kozjaka, kostnic v Kobaridu in Tolminu, spominske cerkvice Sv. Duha na Javorci ...

Razdeljena je na pet odsekov, ki so različno dolgi in zahtevni. Med izletom je mogoče prenočiti v naseljih, kjer se odseki začnejo in končajo, pa tudi v planinski koči na planini Kuhinja. Pot miru je lepo označena. Povečini poteka po že obstoječih planinskih in turističnih poteh. Za tiste, ki bi radi svoj izlet razširili, je pot lahko izhodišče za zahtevnejše ture na bližnje gore.

Prvi odsek poti poteka po Bovškem z začetkom v Logu pod Mangartom. Vodi mimo slikovitih korit Nemčlje in Koritnice, trdnjave Kluže, cerkvice Sv. Lenarta, avstro-ogrskih vojaških pokopališč v Logu pod Mangartom in Bovcu, muzeja na prostem na Ravelniku do muzeja na prostem na Čelu nad Kal-Koritnico.

Drugi odsek je zahtevnejši, saj se pot iz Kal-Koritnice najprej spusti do korit reke Soče, nato pa vzpne na 1257 m visoko planino Golobar. Preko prevala Čez Utro se Pot miru nadaljuje proti muzeju na prostem na planini Zaprikraj in naprej v Drežnico ter po stari drežniški cesti v Kobarid. Ta odsek ima vse značilnosti planinskega pohodništva.

Tretji odsek je najdaljši in najzahtevnejši, zato je priporočljivo, da si zanj vzamemo dva dni časa in vmes prespimo v planinski koči na planini Kuhinja.

Pot vodi iz Kobarida okoli Ladrskega vrha proti Drežnici, od tam pa proti italijanski kapeli na Planici in naprej do planinske koče na planini Kuhinja. Nadaljuje se proti 1359 m visokemu Mrzlemu vrhu, na pobočju katerega je urejen muzej na prostem. Z Mrzlega vrha se pot mimo planin Pretovč, Medrje ter Laška spusti v Javorco do avstro-ogrske cerkvice Svetega Duha. Od tam se nadaljuje po makadamski cesti proti avstro-ogorskemu vojaškemu pokopališču Loče pri Tolminu.

Četrti odsek je najkrajši in najmanj zahteven. Pot vodi iz Tolmina proti sotočju Soče in Tolminke do nemške kostnice. Po makadamski poti, ki pelje ob reki Soči, se mimo tolminskega pokopališča priključi na glavno cesto Kobarid – Tolmin. Po prečkanju mostu čez reko Sočo Pot miru krene levo proti vzpetini Mengore, na pobočju katere je urejen muzej na prostem.

Peti odsek Poti miru je moč izvesti tudi kot zelo zanimivo kolesarsko turo, saj poteka v glavnem po asfaltiranih cestah. Pot se iz Kobarida do grebena Kolovrata v večini

stalno dviga vse do vzpetine Na Gradu, kjer se nahaja čezmejni muzej na prostem. Muzej na Kolovratu smo uredili skupaj z Gorsko skupnostjo Ter, Nadiža, Brda. Pot miru se z grebena Kolovrata spusti v dolino Kamence do Volč. Kolesarji nadaljujejo po cesti do prevala Poljance (med Kozarščami in Mostom na Soči), kjer je vstopna točka za ogled muzeja na prostem na Mengorah.

Za lažje načrtovanje izleta in več informacij o poti je fundacija izdala vodnik v štirih jezikih po Poti miru ter DVD. Vodnik z bogatim fotografskim gradivom na 140 straneh opisuje potek poti, dopolnjujejo pa ga zgodovinski opisi dogajanja na soški fronti.

Maja 2007 so bila odprta vrata informacijskega centra fundacije (zraven Kobariškega muzeja), kjer dobite vse informacije o Poti miru, lahko pa najamete tudi vodnika za vodene izlete po poti in muzejih na prostem.

Več lahko preberete na www.fundacija.potimiru@siol.net.

RAZMISLEK O SLOVENSKI BESEDI

NATAŠA GLIHA KOMAC

I.

Dnevi obračajo liste življenja in z izkušnjami se množijo spoznanja. Koliko, katera in kakšna so/bodo čez nekaj let? Če?!

Že kot otrok sem se z nono in starši včasih odpravila po nakupih ali na obisk k sorodnikom na drugi strani jugoslovanske državne meje, v sosednji Rabelj. A Kanalsko dolino, njene ljudi in njihovo življenje sem začela spoznavati šele v študentskih letih, ko sem pod okriljem SKS Planika na izbirnih tečajih slovenščine začela učiti ukovške in žabniške otroke. Takrat sem prvič slišala, kako zveni kanalska slovenščina, in spoznala kraje, kjer zame onkraj meja živi beseda, ki jo povsem razumem. Saj ne, da prej nikoli ne bi bila na Višarjah, v Rablju in na Trbižu ter se ne bi peljala v Kranjsko Goro mimo Bele Peči in Rateč, a za slovensko govorečo skupnost in za Slovence v Kanalski dolini dotlej nisem slišala. In to domačinka, zgolj z druge strani meje na vzhodnem robu Kanalske doline. Gimnazijka, z opravljeno matura. Študentka tretjega letnika ljubljanske slovenistike in sociologije.

Je mar to mogoče, se sprašujem. Tako je bilo!

Pa je danes kaj drugače? Bovški in kobariški osnovnošolci izvedo kaj o svojih vrstnikih iz bližnje Kanalske doline, Rezije in Benečije? Tolminski gimnazijci vedo kaj o življenju slovenske besede v Videnski pokrajini ali pa si gredo v Viden pogledat le imenitno razstavo o Langobardih?! Kaj pa slovenisti štirih slovenskih univerz, ljubljanske, mariborske, kopske in goriške? Slišijo kdaj še kaj o slovenskem jeziku v Videnski pokrajini, tj. v terskih in nadiških dolinah Beneške Slovenije, v Reziji in v Kanalski dolini? Da v dolinah pod Višem, Montažem, Mangrtom, Kaninom, Stolom idr. živijo ljudje, ki se rodijo s slovensko besedo v ustih, a jo pozneje zaradi različnih političnih pritiskov, skromnih možnosti za izobraževanje in redkih priložnostih za rabo izgovarjajo plaho, v strahu, da ne govorijo »prav«. Morda celo v prepričanju, da

sploh ne govorijo slovensko, pač pa le neko tradicionalno narečje, vezano na krajevni prostor.

Bomo kdaj govorci slovenskega jezika spoznali, da osrednjeslovenski govori niso nič bolj ali manj slovenski od tistega najbolj oddaljenega slovenskega narečja, katerega govorci živijo na robovih slovenskega etničnega ozemlja? Razumeli, da so različne govorne uresničitve resničnost prostora, v katerem živimo, in govornih položajev, v katerih nastopamo? Da se knjižne izreke pač moramo vsi naučiti.

Kako naj učitelji slovenskega jezika zunaj meja slovenske države to misel prenesemo na svoje učence, če pa naš stanovski kolega pride npr. v Rezijo ali Kanalsko dolino svojim učencem, dijakom in morda celo študentom kazat ostanke slovenskega jezika, komaj še žive arhaične govore, predvsem pa tradicijo in običaje teh krajev?! Kar samo po sebi ni nič slabega, vendar naj bo pospremljeno z ustreznim komentarjem, po katerem tudi v teh dolinah živijo povsem »normalni«
ljudje, ki jih spremljajo težave sodobnega človeka.

Morda so te misli zapisane s preveliko gorečnostjo in naivnim idealizmom, vendar so se zapisale z iskrenostjo in gnevom nad brezbriznostjo in poenostavljanjem. Niso napisane na pamet. Izhajajo iz izkušenj s stvarnostjo, ki me spremlja kot raziskovalko in učiteljico izbirnih tečajev slovenskega jezika v Kanalski dolini ter asistentko za uporabno jezikoslovje na Fakulteti za družbene vede in Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Še vedno življenja »zamejskih«
Slovencev ne poznam dovolj dobro. Premalo vem o življenju v Goriški in Tržaški pokrajini ter v Beneški Sloveniji in Reziji. Gotovo! Tega védenja in znanja ni nikoli dovolj. Vendar stoji za mano deset- in večletno pedagoško-raziskovalno delo v Kanalski dolini. Nočem pametovati. Kličem le, da, če pišete, delate in govorite za slovenstvo in v imenu slovenstva, ne počnite tega zgolj na podlagi prebranega, na podlagi t. i. ljudskih resnic in turističnih izletov. Prisluhnite zvenu, opazujte in poslušajte zgodbo slovenske besede tudi zunaj državnih meja republike Slovenije in ji po tehtnem premisleku in na podlagi objektivnih empiričnih spoznanj po svojih močeh pomagajte živeti in preživeti.

II.

Pa še nekaj misli o zvenu in podobi slovenske besede. Pred kratkim mi je starejša gospa z obrobja slovenskega etničnega prostora, vendar še vedno na ozemlju slovenske države, izrekla že ničkolikokrat slišano misel: »Joj, oprostite, ne znam "po slovensko", ne vem, če me boste razumeli.«
In pri meni sprožila vrsto razmišljanj

in vprašanj; kaj pomeni govoriti slovensko in kdaj sploh lahko govorimo o tem, kaj pomeni govoriti (pisati) prav oz. narobe.

Vprašanje je aktualno. Čeprav poslušalci vemo, kaj je gospa mislila oz. da je na ta način označila predvsem različnost svojega govora od slovenskega standarda, tj. od knjižnega jezika, se besedno zvezo »govoriti po naše« pogosto zlorablja in razume kot govoriti neki drug jezik (in ne slovenskega).

Premislek začenjam z že v prejšnjem razmisleku postavljeno tezo, da govoriti (pisati) »po naše« ni nič manj slovensko kot govoriti (pisati) »po ljubljansko« ali »po mariborsko«. Da v osrednji informativni oddaji slovenskega nacionalnega radija poročati oz. v dnevniku *Delo* pisati »po ljubljansko« ni nič manj nerodno kot v omenjenih medijih govoriti in pisati »po naše«. Oba medija od nas zahtevata kultivirano zapisano oz. govorno besedilo, ki je v skladu z normativnimi pravili, veljavnimi za sporočanje širši javnosti, ki so zapisana v različnih standardizacijskih jezikovnih priročnikih in določajo slovenski jezik kot jezik. Tovrstna besedila lahko tvorimo le s priučenim in privzgojenim znanjem in vedenjem.

Vsak posameznik se rodi v določenem jezikovnem okolju in svoje jezikovne spretnosti najprej usvaja od staršev, skrbnikov in ljudi, ki ga obkrožajo v najzgodnejšem otroštvu. Z vstopom v vrtec z igro pridobiva, razvija in prevzema nove vzorce jezikovne rabe, besede in besedne zveze, tvori vedno bolj zapletene povedi in sporočila. Ob vstopu v šolo se začne načrtno učenje jezika, običajno predvsem materinščine, na dvojezičnih območjih pa, v skladu z vsakokratnim šolskim sistemom, obeh jezikov, enega jezika v večji, drugega v manjši meri, samo enega jezika ... In to ne samo pri jezikovnih predmetih, pač pa tudi pri pouku drugih družboslovnih in naravoslovnih predmetov.

Otrok skozi jezik spoznava svet, ki ga obkroža, ga ubeseduje in o njem sporoča drugim ... Zelo hitro razlikuje med rabo različnih jezikov oz. jezikovnih različic istega jezika pri sporazumevanju z določenim govorcem, v določenem prostoru, v določenih jezikovnih okoliščinah oz. položaju. S posnemanjem jezikovnih praks spoznava, da se z babico pogovarja drugače kot z vzgojiteljico v vrtcu, da mama z njim govori drugače kot s sodelavko med popoldanskim klepetom oz. z nadrejenim po telefonu, da tudi sam ob nastopu pred razredom govori drugače kot doma z očetom, da so sms-i zapisani drugače kot besedila v otroški reviji, da pravljica pred večernimi poročili na radiu zveni drugače, kot če jo pripoveduje babica. Otrok počasi uzavešča različne rabe, se preizkuša v različnih govornih položajih in okoliščinah ter izbor jezikovnih sredstev (različnih jezikov ali različic istega jezika) prilagaja danim govornim

okolščinam in položajem. Pri tem je še kako pomembna vloga njegovih modelov, vzornikov, govorcev, po katerih se zgleduje, praks, ki jih oponaša, razmišljanj in stališč, ki jih posluša, preizkuša in prevzema.

Zato razmislek o kulturi izražanja, govornega ali pisnega, ni nikoli odveč. Prav je, da cenimo, spoštujemo, uporabljamo in »negujemo« svoje narečje in svoj »stil«, vendar proces socializacije, ki pomeni usvajanje in učenje družbeno veljavnih norm in pravil, ki nas delajo ljudi in nam omogočajo življenje v skupnosti, vključuje tudi nenehno usvajanje, učenje in razvijanje jezikovnih spretnosti in posredno upoštevanje jezikovne norme uporabljanega jezika. Jezik je sredstvo za sporazumevanje, ki sloni na sistemu abstraktnih družbenih in jezikovnih pravil, in nosilec nekega jezika lahko suvereno nastopa in deluje v različnih jezikovnih okoliščinah in položajih le, ko in če ta pravila pozna. Zato pa so potrebni izobraževanje, učenje, branje, praksa ... Le s poznavanjem in obvladovanjem različnih različic slovenskega jezika, ki obstajajo ob normiranem korpusu slovenskega knjižnega jezika, popisanem in opisanem v temeljnih standardizacijskih priročnikih slovenskega knjižnega jezika (Slovar slovenskega knjižnega jezika, Slovenski pravopis, Slovenska slovnica ...), smo samozavestni uporabniki slovenskega jezika. S poznavanjem jezikovnih pravil in družbenih konvencij lahko utemeljimo izbor uporabljenih jezikovnih sredstev.

To ne pomeni, da je govoriti v narečju ali »po naše« preprosto prav oz. narobe. Razumevanje vrednotenja »prav in narobe« je pogojeno z okoliščinami, v katerih se sporazumevanje uresničuje. Pri tem se je treba zavedati, da javni govorni položaji zahtevajo »kultivirano« izreko oz. zapis, tj. govor oz. zapis, ki se »držita« aktualne norme posameznega jezika, in si za to vsaj prizadevati. Kultivirane izreke oz. zapisa nekega jezika, kot razumem knjižni jezik, tj. standard oz. višjo različico nekega jezika, pa se lahko le naučimo, in sicer v šoli, prek medijev, z različnimi tečaji, nastopanjem v javnih medijih ...

Govoriti »po naše« pomeni govoriti slovensko, vendar se slovenski jezik uresničuje v različnih funkcijskih in socialnih zvrsteh. Tako npr. diplomske naloge, ki je strokovno delo, ne moremo napisati »po našem«, prav tako pa bi »čudno zvenelo«, če bi se s starejšo gospo, ki jo v domačem kraju poznamo že od zgodnjega otroštva in ki je življenjska pot ni nikoli zanesla dlje od bližnjih krajev, na njenem vrtu pogovarjali »po slovensko«. Vedeti moramo predvsem, kaj je kdaj primerno. A to še ni čisto dovolj. Rabo različnih jezikov oz. jezikovnih različic istega jezika lahko uresničujemo le, če poznamo vso paleto pravil in načinov uresničevanja izbranega jezika oz. jezikov. In teh se vsi učimo.

Pot do standardne različice oz. knjižnega jezika pelje prek narečja. Vsi, tako v osrednjeslovenskih kot »zamejskih« šolah, vstopimo v šolo z znanjem lokalnega narečja oz. različice, ki se govori v našem najožjem okolju. Z vstopom v šolo se začne proces kultiviranja tega jezika, razvijanja različnih jezikovnih spretnosti in znanj. Prav je, da se pri učenju slovenskega jezika spoštuje, upošteva in razvija lokalna jezikovna znanja, vendar je namen vsakega izobraževanja razvijanje najvišje različice nekega jezika. Suverenega govorca slovenskega jezika odlikuje poznavanje različic slovenskega jezika, spretnost preklapljanja med njimi ter primerno prilagajanje različnim govornim položajem.

ln nič ni narobe, če nam kdaj v kakšnem javnem govornem položaju uide kakšna krajevno obarvana stavčna intonacija ali široki e namesto ozkega in nemara kakšna »domača« beseda ... Tudi to je del nas, naše identitete, kazalec naše pripadnosti. Vendar bomo o širini lastnih obzorij, védenja, znanja in izkušenj v javnih govornih položajih lahko suvereno sporočali, poročali in z njimi prepričali le s poznavanjem in znanjem več različic istega jezika, tudi slovenskega standarda, tj. slovenskega knjižnega jezika v sociolingvističnem smislu najvišje različice slovenskega jezika.

SLOVENSKI LINGVISTIČNI ATLAS IN BENEŠKA SLOVENIJA

DANILO ZULJAN KUMAR

S strokovnim poimenovanjem lingvistični atlas je mišljena zbirka jezikovnih kart z vidnim prikazom jezikovnih pojavov na določenem ozemlju. Tovrstne karte so lahko:

1. glasovne; te prikazujejo določene glasovne pojave (npr. kako se izgovarja določen glas v neki besedi v različnih govorih);
2. naglasne; te prikazujejo posamezne besedne naglase;
3. oblikoslovne, ki prikazujejo določene oblikoslovne značilnosti (npr. posamezne sklonske končnice v izbrani besedi);
4. besedne, ki kažejo razširjenost različnih poimenovanj za nek pojem (npr. v slovenskih narečjih poznamo več poimenovanj za teto, in sicer: *teta*, *tetka*, *tetika*, *strina*, *njanja* ter *moma*), idr.

Jezikovne atlase že poznajo nekateri naši sosednji narodi, npr. Italijani imajo *Atlante linguistico italiano* (ALI), Furlani pa *Atlante Storico-Linguistico-Etnografico Friulano* (ASLEF). Obstajajo pa tudi lingvistični atlasi za posamezne pokrajine, npr. *Atlante Linguistico ed Etnografico del Piemonte Occidentale* (ALEPO), *Atlante linguistico del ladino dolomitico e dei dialetti limitrofi I* (ALD), *Atlante linguistico della Basilicata* (ALBA). Pri nas je tovrstni atlas narejen za področje slovenske Istre, in sicer *Slovenski dialektološki leksikalni atlas slovenske Istre (SDLA-SI)* avtorjev dr. Rade Cossutta in dr. Franca Crevatina.

Za celotno slovensko ozemlje lingvističnega atlasa še nimamo, čeprav zamisel o takem delu, ki bi obsegalo celotno slovensko jezikovno ozemlje, sega že v prvo polovico 20. stoletja, v čas, ko so začeli v Evropi nastajati prvi lingvistični atlasi (npr. *L'Atlas linguistique de la France*, ki je izhajal med leti 1902 in 1910, *Atlas de Catalogne* leta 1928, *Sach- und Sprachatlas Italiens und der Südschweiz* 1928, *Dialektatlas von Altbayern* 1932). Vendar velja poudariti, da se je gradivo za *Slovenski lingvistični atlas* (s kratico SLA) zbiralo veliko let. Vprašalnico zanj je

zasnoval Fran Ramovš, dopolnili oziroma tehnično preuredili pa drugi jezikoslovci. Danes obsega 870 osnovnih vprašanj (ta lahko obsegajo tudi podvprašanja) in je razdeljena na 16 razdelkov: I. Telo, II. Obleke, III. Hiša, IV. Vas, V. Prazniki, VI. Orodje, VII. Živina, VIII. Rastline, IX. Planina, X. Bolezni, XI. Čas, XII. Pokrajina, XIII. Družina, XIV. Štetja, XV. Razno, XVI. Gramatična vprašanja.

Mreža krajev, predvidenih za zapis, obsega 406 točk po celotnem slovenskem ozemlju, vključujoč zamejstvo. Do danes imamo zapisanih približno 90% krajevnih govorov, manjkajo pa nam še zapisi za nekaj manj kot trideset točk, tudi v Beneški Sloveniji, in sicer za Fejplan in Doljno Černjejo. Tu nas seveda najbolj zanima, kateri kraji so poleg omenjenih dveh vključeni v mrežo krajev za SLA v Beneški Sloveniji in širše na zahodni slovenski narodnosti meji, kdo so bili zapisovalci ter katerega leta so bile vprašalnice izpolnjene, pri čemer se bomo omejili le na področje od Kanalske doline, preko Rezije do Brd na slovenski in italijanski strani meje. V Kanalski dolini so točka v SLA Ukve (Tine Logar 1967), v Reziji so bili popisani štiri kraji: Bila, Njiva, Osojani in Solbica (Tine Logar in Jakob Rigler 1962), v Beneški Sloveniji pa naslednji: Jeronišče in Ošnje (Tine Logar 1963), Bardo, Viškorša, Matajur, Dreka, Podbonesec (Tine Logar 1965), Marsin (Lučana Budal 1979), Špeter Slovenov (Tine Logar in Liliana Spinozzi 1989) ter Mirnik na meji z Brdi (Danila Zuljan Kumar 2006). Na drugi strani meje (od Robidišča do Brd) so v mrežo krajev za SLA vključeni naslednji kraji: Breginj, Robidišče, Kred in Kobarid (Tine Logar 1951), Trenta (Tine Logar 1948 ter Jakob Rigler 1960), Log pod Mangartom (Tine Logar 1952 in 1960), Bovec (Tine Logar 1952), Drežnica (Tine Logar 1951 ter Jože Kurinčič 1977), Zatoľmin (Helena Čujec 1965), Čiginj (Justina Fon 1959), Livek (Tine Logar 1958 ter Zvezdana Škorjanc 1976), Kanal, Deskle, Ročinj in Avče (Tine Logar 1952, Avče tudi Helena Bavdež v 50. letih ter Alenka Božič 1971) ter Kal nad Kanalom (Tine Logar 1955); v Brdih pa ti kraji: Brdice pri Kožbani, Medana in Kojško (Tine Logar 1956), Kozana (Milena Židanik 1976), Oslavje (Ana Primožič 1976), Števerjan – delni zapis (Danila Zuljan Kumar 2006).

V zadnjih dveh letih Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU v Ljubljani, v kateri delujemo raziskovalci dr. Jožica Škofic – vodja sekcije, dr. Vera Smole, dr. Vlado Nartnik, dr. Karmen Kenda - Jež, dr. Peter Weiss, dr. Tjaša Jakop in dr. Danila Zuljan Kumar ter od 1. oktobra 2007 dalje dr. Matej Šekli in Mojca Horvat, pospešeno pripravlja prvo knjigo *Slovenskega lingvističnega atlasa – Človek*. Poleg delov človekovega telesa bo zajela še poimenovanja za sorodstvo in bolezni.

Tudi s tehničnega stališča gre za izjemno zahteven projekt, ki poleg jezikoslovnega znanja zahteva tudi izdelavo podpornih računalniških programov. Trenutno prepisujemo gradivo iz zvezkov in z listkov v računalniško podatkovno bazo SlovarRed, pri čemer uporabljamo vnašalni sistem ZRCola, ki ga je za jezikoslovne, predvsem dialektološke potrebe, razvil prav sodelavec dr. Peter Weiss. S pomočjo geografskega informacijskega sistema GIS, s katerim je povezan SlovarRed, pripravljamo že tudi prve poskusne karte s prikazom razpršenosti poimenovanj za posamezne dele telesa.

Naj za pokušino ponudimo samo nekaj različnih poimenovanj za naslednja dela človeškega telesa: *gleženj* in *lice*, kot so bili zapisani v zgoraj naštetih krajih. Besede podajamo v poknjženi obliki, kar pomeni, da je izgovorna različica v posameznih govorih lahko nekoliko drugačna, npr. za *člen člien* ali *čelin*. Gleženj se v posameznih narečjih imenuje: *kost* (Ukve), *hungje* (Osojani), *glid* (Log pod Mangartom), *škripec* (Livek), v ostalih krajih se pojavljata besedi *člen* ali *gleženj*. Lice: v vseh zapisanih krajih v Reziji, v Breginju, Robidišču in Viškorši je zapisana beseda *lanita*, v Bardu *skrana*, v Logu pod Mangartom in Bovcu *blana*, v ostalih krajih pa *lice*.

LITERATURA:

- Francka Benedik 1999: *Vodnik po zbirki narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas (SLA)*. Založba ZRC: Ljubljana.
- Vera Smole, Urška Petek 2007: Komentiranje leksično-besedotvornih kart v 1. zvezku Slovenskega lingvističnega atlasa »Človek« (na primeru V617 *teta* in V618 *ujna*). *Jezikoslovni zapiski; Merkujev zbornik* 13, 1/2. Založba ZRC: Ljubljana. Str. 351–359.

IZGUBI ZA ARHITEKTURO

RENZO RUCLI

V začetku leta je slovenska skupnost v Italiji utrpela dve izgubi, ki sta povezani z arhitekturo. Prva je bila smrt profesorja Marca Pozzetta iz Trsta, druga pa uničenje hiše arhitekta Valentina Simonittija v Špetru zaradi požara. Dogodka med sabo nista neposredno povezana, kljub temu pa se oba nanašata na pomebno kulturno področje za zgodovino naše skupnosti in na odnose s svetovno arhitekturno kulturo.

Marco Pozzetto je posvetil vse svoje življenje preučevanju zgodovine arhitekture. Bil je kritik, esejist in raziskovalec začetka 20. stoletja, torej obdobja *Mitteleurope*. Preden je začel poučevati na tržaški univerzi, je za časa poučevanja na Politehniku v Turinu kot prvi spregovoril širši italijanski javnosti o kompleksni in novatorski kulturni težnji k obnovi arhitekture. Ta težnja se je z Dunaja preko šole Wagnerja in njegovih učencev razširila po vsej zahodni Evropi in tako postavila temelje revoluciji sodobne arhitekture.

Marco Pozzetto je z natančnim branjem del učencev te šole, še zlasti Jožeta Plečnika iz Ljubljane in Maksa Fabianija s Krasa, ponovno povezal in sestavil univerzalne ideje, ki so se z Dunaja širile na območje Ljubljane, Trsta, Gorice in Vidna. To so območja, ki jih večkrat prehajamo, ker so nam blizu in ker čutimo, da jim pripadamo. V teh krajih si ogledujemo in občudujemo arhitekturna dela tistega zgodovinskega obdobja, ki ga bolje poznamo prav po zaslugi Pozzettovih knjig.

Pozzetto se je spretno premikal v vseh treh krajevnih kulturnih okoljih, tj. italijanskem, slovenskem in nemškem. Za časa bivanja v Turinu so bili njegovi prvi eseji objavljeni v najpomembnejši italijanski reviji o arhitekturi Casabella. Potem ko se je vrnil v Trst, je predstavil in opremil več razstav in publikacij, še zlasti o arhitektu Maksu Fabianiju, ki ga je z znanstvenega vidika odlično poznal. Zanimal se je tudi za razvoj

sodobne arhitekture na območju, kateremu je pripadal. Na podlagi takih raziskav je uredil Priročnik o arhitekturi 20. stoletja v Vidnu in njegovi pokrajini [Guida all'architettura del Novecento di Udine e provincia], ki ga je objavila založba Electa leta 1995. V priročniku se prvič obravnavajo sodobne arhitekturne stvaritve v Beneški Sloveniji, med katerimi dobimo tudi Simonittijevo hišo v Špetru.

Sam sem se leta 1999 udeležil posveta in odprtja razstave v Čedadu o Valentinu Simonittiju. Spominjam se, da je bil takrat Pozzetto zelo navdušen nad razstavljeno dokumentacijo in poln energije za nove raziskave o arhitekturi, ki se jih je nameraval lotiti.

Druga izguba zadeva torej grajeno arhitekturo: hišo arhitekta.

Hiše, ki jih arhitekti gradijo zase, niso nujno največje, razkošne ali lepe: v glavnem so to majhne zgradbe, kot npr. hiša arhitekta Le Corbusiera: lesena baraka velikosti 3,66 m x 3,66 m na skalovju sredi Azurne obale; ali pa hiša Alvara Aalta, ki se podaljšuje v razdrobljena poslopja med bori in smrekami ob bregu finskega jezera. Kljub temu pa te hiše v največji meri posebej in povzemajo najgloblje čutenje arhitekta. V njih se zbirajo in preizkušajo ideje, znanje in kulturna pripadnost avtorja.

Taka je bila tudi Simonittijeva hiša v Špetru, ki jo zaradi njene edinstvenosti lahko opazi / jo je lahko opazil ob državni cesti št. 54 tudi najbolj razstreseni popotnik. Načrt za hišo je bil pripravljen v začetku 50. let. Avtor je kot kulturni vzorec izbral tisto področje, ki se sklicuje na organsko arhitekturo šole arhitekta Wrighta v ZDA in Alvara Aalta v Evropi. Za to malo hišo, ki jo sestavljajo tri sobe in sanitarije, je značilno sosledje internih prostorov, ki vodijo pod odprto stebriščno lopo, ki se kaže kot povezovalni element z okolico hiše. Glavni zidovi, zgrajeni s prodnimi kamni iz Nadiže, pritrjujejo hišo k tlom, hkrati pa se zdi, da skoraj naravno rastejo iz temeljev zgradbe. Preprosta streha, podobna streham koč, združuje notranje in zunanje prostore v enovito celoto. Streha je na zidove in na vitke stebriče pritrjena z železnim strženom in ukrivljenimi lesenimi letvami. Za notranje prostore so značilni bogati detajli, ki zadevajo tudi najmanjše podrobnosti, npr. celo izbiro žil različnih lesenih esenc za podboje, pod in strope. Notranjščina odraža torej eksperimentiranje, veliko skrb za detajle in željo po udobnosti, ki je prava dimenzija bivanjske kulture. Konec 70. let je bila hiša prenovljena na podlagi novega načrta. V tem primeru je šlo za prilagoditev »organske« hiše slovenski ljudski gradbeni in bivalni kulturi. Nad delom dnevne sobe in stebriščne lope je bilo zgrajeno manjše podstrešje, na katerega so vodile notranje in zunanje stopnice. Podsrešje nad lopo je nekakšen katalog lesne

gradbene tehnike območja, ki ga poseljuje slovensko prebivalstvo. Splet prekržanih letev, izvrtani okraski v podu in alternacija praznin ter letvic ograje so prvine, ki so zelo podobne gradbenim elementom podeželskih poslopij. V tem primeru pa gre tudi za večšo igro sorazmerja med segmenti elementov in širino praznin, s pomočjo katere postane dojetje celote neka figurativna abstrakcija sodobne arhitekture, hkrati pa se tudi upošteva intimno dojetje prostora tradicionalne arhitekture. V enem izmed vogalov dnevne sobe je bila zgrajena lončena peč, ki za Simonittija ni bila zgolj funkcionalni element za ogrevanje, temveč in še zlasti glavni element, po katerem se slovanski kulturni svet razlikuje od latinskega. Ta dva svetova se srečata prav v Beneški Sloveniji, kjer dobimo dve različni narodnostni skupnosti. Polkrožna peč je prekrita z lončenimi ploščicami, na katerih je sam arhitekt v reliefu upodobil simbolične znake in kraje slovenstva, obkrožajo pa jo lesene klopi za sedenje ob prijetni toploti.

Naposled pa je zanimiv tudi zunanji vrt, na katerem rastejo bukve, bori in breze. Na severni in vzhodni strani ga zamejuje več zidov, zgrajenih s prodniki iz Nadiže, ki zaradi različne višine dajejo vtis, kot da bi želeli pričati o novih gradnjah in ruševinah prejšnjih poslopij. Požar je v vsej svoji dramatičnosti poleg preživelih kamnitih hišnih zidov še dodatno izpostavil te zunanje zidove, saj so bili uničeni vsi leseni elementi, iz katerih je bila zgrajena večina poslopja.

Kaj naj rečemo o tem uničenju, ki je izbrisalo proizvod razmišljanj in prizadevnega dela arhitekta? Gotovo lahko vsaj spomnimo, da umetnosti, ki se izraža skozi arhitekturo, ni mogoče v celoti pojasniti ne z besedili ne s številnimi obstoječimi fotografijami. To umetnost lahko v določeni meri oživijo le občutki srečnih obiskovalcev, ki so si to hišo ogledali. Samo ti občutki lahko obudijo njen smisel za mere, toploto notranjih prostorov, stalno prepletanje gradbenih in simboličnih detajlov ter vse drugo, zaradi česar je bila ta hiša edinstvena in neponovljiva umetnina. Šlo je torej za veliko izgubo ne samo za arhitektovo družino, temveč tudi za celotno slovensko kulturo, kateri je Valentino Simonitti tako ponosno pripadal.

Ostanki Simonittijeve hiše v Špetru

PLEČNIK NA PRIMORSKEM

KARLA KOFOL

Lansko leto je minilo petdeset let od slovesa od našega največjega slovenskega arhitekta Jožeta Plečnika. Kljub časovni odmaknjenosti in novim pristopom v sodobnem arhitekturnem oblikovanju prostora, se pomen in aktualnost njegovega dela v tem času nista zmanjšala. Nasprotno, še vedno rasteta in budita vedno novo zanimanje in občudovanje.

Plečnikov ustvarjalni opus je obsežen, izredno pester in raznolik. Samo na slovenskih tleh je bilo po njegovih zamislih zgrajenih več kot sto večjih arhitekturnih stvaritev. Številni načrti so bili realizirani tudi na območju današnje Avstrije in Češke ter na Hrvaškem in v Srbiji. Poleg večjih monumentalnih arhitekturnih objektov pa se je v njegovi bogati zapuščini ohranilo še mnogo drugih, manjših in manj poznanih del. Ukvarjal se je namreč tudi z načrtovanjem interierjev in raznovrstnega stavbnega pohištva ter opreme. Oblikoval je liturgične predmete, kot so kelih, monštrance in ciboriji, risal načrte za nagrobne spomnike in spomenike padlim v NOB ter se ukvarjal z grafičnim oblikovanjem.

Čeprav je Plečnik po očetovi strani izviral iz obrobja Krasa in je v njegovih številnih delih moč prepoznati močan mediteranski vpliv, je na Primorsko s svojim delom prvič posegel šele po koncu druge svetovne vojne. Svoja mladostna leta je preživel v rojstni Ljubljani, nato pa kot študent in mlad obetajoči arhitekt živel v Gradcu, na Dunaju in v Pragi. Na slovenska tla se je ponovno vrnil šele leta 1920, ko je bila Primorska že ločena od matične domovine in priključena sosednji kraljevini Italiji. Priložnost za delo na tem najzahodnejšem robu današnje Slovenije se mu je zato ponudila šele po koncu druge svetovne vojne, ko je zaradi novih političnih razmer in visoke starosti njegova ustvarjalna moč že pojemala.

Prvo naročilo s Primorskega je Plečnik sprejel leta 1950. Okrajni odbor zveze borcev v Vipavi mu je poveril izdelavo spomenika padlim v boju proti fašizmu. Načrt zanj je pod profesorjevim vodstvom narisala študentka Erna Tomšič, odkrit pa je bil leta 1952. Poleg načrta za osrednji spominski steber je Plečnik istega leta izdelal tudi ureditveni načrt za celotni trg, ki pa ga niso nikoli izvedli in velja danes za izgubljenega. Kljub temu je bil še pred njegovo smrtjo celotni trg vendarle preurejen. Nov načrt je izdelal njegov asistent, arhitekt Anton Bitenc.

Drugo Plečnikovo delo, prav tako spomenik posvečen žrtvam fašizma, stoji sredi vasi Srpenica ob gornjem toku reke Soče. Izdelavo načrta je naročil Krajevni odbor zveze borcev Srpenica. Tako kot številni drugi, je tudi ta nastal kot študijska naloga pri Plečnikovem seminarju. Leta 1950 ga je narisala njegova študentka Nataša Suhadolc. Spomenik je bil postavljen in odkrit septembra leta 1951.

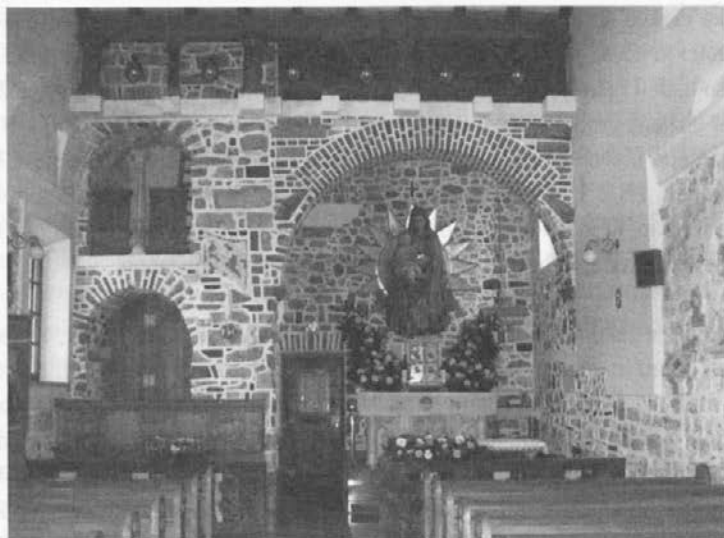
Plečnikov spomenik padlim žrtvam fašizma v Srpenici pri Bovcu

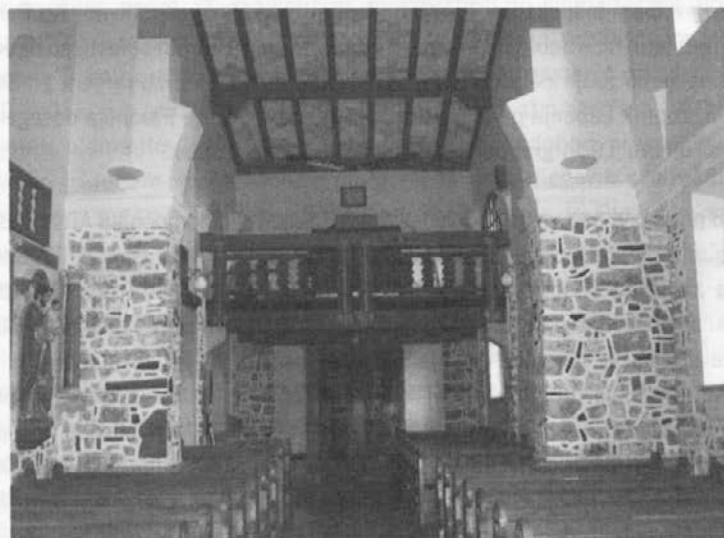
Razgibana in neobičajna zunanost Marijine cerkve, edinega sakralnega objekta Jožeta Plečnika na Primorskem

Tretje, največje in najpomembnejše Plečnikovo delo na Primorskem pa stoji v vasi Ponikve na Šentviški planoti. Tu je bila po njegovih zamislih med leti 1954 in 1958 izpeljana prenova župnijske cerkve Obiskanja Device Marije. O njeni častitljivi starosti pričajo različni pisni viri, predvsem pa ohranjena kamnita plošča z nepopolno letnico 148? in podpisom priznanega stavbarskega mojstra Andreja iz Loke. Prvotna, v gotski maniri grajena stavba je bila prvič koreniteje predelana v 18. stoletju, ko je dobila značilni baročni izgled, kakršnega imajo danes številne cerkve v bližnji okolici. Druga večja prenovitvena dela so bila izvedena med obema vojnama. Leta 1932 je bil narejen nov zunanji omet in zamenjano celotno ostrešje, 1940. pa je bila z novimi stenskim poslikavami, ki jih je izdelal domačin Cene Lapanja, dokončana še prenova notranjosti.

Sadove svojega truda in dela pa je bilo Ponikvčcem dano uživati le kratek čas. Na farni praznik Marijinega Obiskanja 2. julija 1944 je cerkev zajel ogenj, ki je povsem uničil novo streho ter večino notranje opreme. Požar so zanetili nemški vojaki, ki so prišli iz bližnje Baške grape in iskali umikajoče se partizanske enote. Poleg

Notranjost cerkve krasi kip Marije z Detetom, delo rezbarja Jožeta Lapuha. Pogled proti zadnjemu delu cerkve. Pod korom se nahaja nov vhod v cerkev, ob straneh pa so lepo vidni nastavki loka nad nekdanjim prezbiterijem

župnijske cerkve so tega dne na Ponikvah v ognju končale še tri hiše, dva hleva, trije kozolci in kovačija. Na srečo so domačini ogenj še pravočasno opazili. Iz goreče cerkve so uspeli rešiti lesen Marijin kip z glavnega oltarja, kamniti kip sv. Jožefa ter večji del božjega groba, vsa ostala cerkvena oprema pa je končala v ognju. Razkrito in izpraznjeno stavbo so domačini pred zimo za silo pokrili. Nesreče pa s tem še ni bilo konec. 28.3.1945 so se Nemci ponovno znesli nad cerkvijo. Pod zvonik so podtaknili mino, ki je dokončno porušila obok cerkvene ladje ter del ostenja, močne poškodbe pa je tedaj dobil tudi dotlej nepoškodovan glavni zvonik.

Konec vojne je tako Marijina cerkev dočakala v ruševinah. Leta 1951, ko je prišel v vas nov, mlad in zagnan župnik Janez (Ivan) Lapanja, so se domačini odločili, da jo obnove in ji povrnejo nekdanji sijaj. Meseca novembra se je Lapanja napotil v Ljubljano k arhitektu Plečniku in mu predstavil želje svojih župljanov. Že po nekaj par dneh sta prišla na Ponikve njegova sodelavca arhitekt Tone Bitenc in umetnostni zgodovinar Emilijan Cevc, premerila porušeno cerkveno zidovje in narisala obstoječi tloris. Na podlagi tega je Plečnik v dobrem mesecu izdelal načrt obnove in ga poslal na Ponikve. Župnik je bil presenečen nad naglim razvojem dogodkov, še bolj pa nad načrtom, ki ga je prejel. Kljub predlaganim spremembam, ki so korenito posegle v dotedanjo zasnovo cerkve, je pogumno sprejel Plečnikov izziv in načrt oddal v potrditev gradbeni inšpekciji v Tolminu. Tu pa so se stvari zaustavile. Ko Ponikovci tudi po dveh letih niso dobili nikakršnega odgovora od pristojnih oblasti, so se odločili, da se kljub temu lotijo dela. Očistili so ruševine in pričeli z zbiranjem gradbenega materiala, župnik Lapanja pa je s posredovanjem profesorja Plečnika dosegel, da je bilo 9. novembra 1954 gradbeno dovoljenje vendarle izdano.

Odtlej so pri cerkvi nad vasjo pod vodstvom Plečnikovega pomočnika Antona Bitenca in pod gradbenim nadzorom inženirja Ernesta Berganta iz Nove Gorice neprenehoma potekala zahtevna obnovitvena dela. Na delovišču so se vrstili domači zidarji in tesarji, ki so obnavljali porušeno ostenje in postavljali novo ostrešje. V vasi so izdelali betonske strešnike, narejene po Plečnikovem načrtu, in velike planete, ki danes krasijo strop cerkve. Sončnega zimskega dne 15. decembra 1955 si je prvič in edinkrat obnovo cerkve v živo ogledal tudi arhitekt Plečnik. Nenapovedano je prišel z asistentom Bitencem, preživel dan na gradbišču in si nabral informacij za dokončno ureditev njene notranjosti. Že po nekaj dnevih je poslal prvi načrt prezbiterija, izrisovanje nadaljnjih detajlov pa prepustil svoji učenki Erni Tomšič.

Vseh mojstrovih načrtov graditelji na žalost niso uspeli izpeljati. Osnovne Plečnikove ideje, ki so korenito posegle v prvotno cerkveno zasnovo, pa so bile vendarle uresničene. Največja sprememba je bila preorientacija stavbe. Plečnik je na mesto nekdanjega vhoda postavil prezbiterij z zakristijo, kjer je nekdanj stal oltar, pa se danes nahaja kor in nov vhod v cerkev. Obrnjeno je tudi sleme, ki je prej teklo vzdolž cerkvene ladje. Plečnik ga je postavil prečno na sredo stavbe, vidno ostrešje pa okrasil z velikimi bogato poslikanimi planetami. Preorientirano in spremenjeno stavbo je uravnotežil z novim manjšim okroglim stolpom. Postavil ga je v kot med nekdanji prezbiterij in zakristijo, diagonalno nasproti večjega zvonika. Nekdanj klasično simetrično zasnovo cerkve je tako še dodatno razgibal in dal objektu svojski neobičajni izgled.

Posvetitev cerkve 19. oktobra 1958 je ob številnih duhovnikih in množici vernikov vodil ljubljanski škof Anton Vovk. Arhitekt Plečnik je na žalost ni dočakal. Umrl je januarja leta 1957 na svojem domu v Ljubljani. Njegovo zastavljeno delo sta na Ponikvah dokončevala njegova učenca Anton Bitenc in Erna Tomšič, ki je zasnovala večino notranje opreme. Čeprav vsa načrtovana dela niso bila izvedena tako, kot je bilo zamišljeno, in je Plečnika še pred dokončanjem obnove prehitela smrt, nosi cerkev Obiskanja Device Marije njegov značilni pečat. Z radikalnimi, preprostimi in učinkovitimi prijemi je uspel tudi tu uveljaviti svojo prepoznavo oblikovno in arhitekturno govoric, s katero je v letih ustvarjanja obogatil številne kraje doma in v tujini. Njegove zamisli kažejo na prilagajanje tradiciji primorskega stavbarstva, vključevanje ohranjenih elementov nekdanje cerkve v povsem sodobno preurejeno stavbo pa priča o iskrenem spoštovanju preteklosti in dela njegovih predhodnikov. Z načrtovanjem prenove Marijine cerkve na Ponikvah se je Plečniku na koncu njegove ustvarjalne poti vendarle uresničila želja, da je tudi na tem skrajnem zahodnem robu današnje Slovenije postavil arhitekturni spomenik, zgrajen v prepoznavnem slovenskem arhitekturnem slogu.

Od lanskega leta dalje si je mogoče v tem edinem sakralnem objektu, ki ga je zgradil Plečnik na primorskih tleh, ogledati stalno razstavo o zgodovini cerkve in njeni zadnji prenovi. Razstavo je postavil Tolminski muzej, odprta pa je bila ob lanskoletnih dnevih evropske kulturne dediščine, ki so bili posvečeni našemu največjemu arhitektu Jožetu Plečniku.

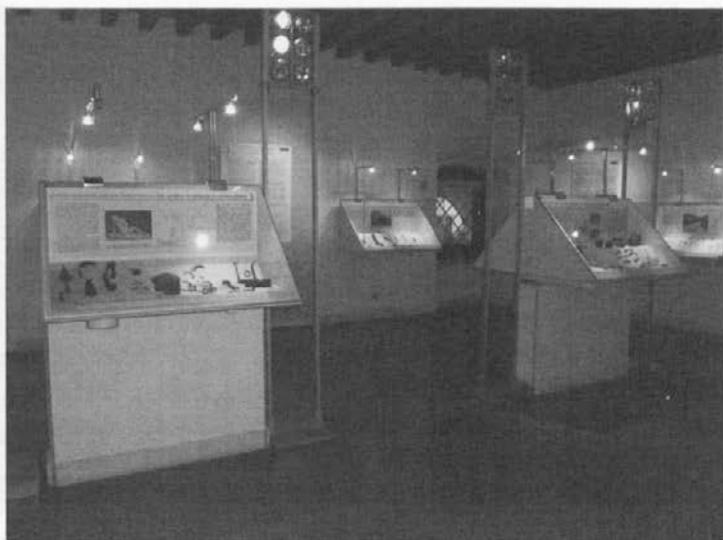
BREZMEJNOST ARHEOLOGIJ MED NADIŽO IN SOČO

ANA KRUH, MIHA MLINAR

30. junija 2006 je bila v Narodnem arheološkem muzeju v Čedadu odprta arheološka razstava, kjer je bila prvič predstavljena zgodovinska in arheološka podoba pokrajine med rekama Nadižo in Sočo. Med dve državi razdeljeno ozemlje predstavlja s kulturno-zgodovinskega vidika enovito celoto. To je tudi rdeča nit razstave, ki združuje izsledke italijanskih in slovenskih arheologov ter zgodovinarjev v koherenten prikaz bogate kulturne dediščine območja. Razstava se od podobnih skupnih mednarodnih projektov razlikuje po spremljajočih dvojezičnih tekstih v italijanskem in slovenskem jeziku. Projekt je plod dvoletnih raziskav v okviru programa Interreg IIIA med Italijo in Slovenijo. Potekal je pod vodstvom Oddelka za arheologijo pri Tržaški univerzi, temelji pa na čezmejnem sodelovanju različnih strokovnjakov s področja arheologije, zgodovine, geografije, računalniške informatike in digitalne kartografije.

Idejna zasnova, priprava in postavitve razstave je plod tesnega sodelovanja med strokovnjaki Univerze iz Trsta, Goriškega muzeja, Tolminskega muzeja in Zavoda za varstvo arheološke dediščine FJK. Tudi razstavljeno gradivo so prispevale muzejske ustanove iz FJK in Slovenije. Obravnavano območje je prikazano v časovnem okviru med prazgodovino in poznim srednjim vekom. Zaradi skupnih značilnosti je ozemlje v različnih obdobjih zgodovine tvorilo celoto, lega pa je omogočala plodne medkulturne in trgovske kontakte med Jadranom in Podonavjem. Da bi bila arheološka podoba območja čim popolnejša, je bilo na razstavo vključeno tudi še neobjavljeno ali novoodkrito gradivo.

Razstava je bila v čedajskem muzeju postavljena v dveh prostorih prvega nadstropja, ki je sicer namenjen občasnim tematskim predstavitvam. Kronološka zasnova ponuja sprehod skozi poselitveno sliko v različnih arheoloških obdobjih s poudarkom na

Pogled na razstavni prostor. Foto: A. Kruh

prikazu poselitvenih vzorcev in rekonstrukciji starih poti. Glavni namen predstavitve je bil s premišljenim izborom eksponatov prikazati skupne kulturno-zgodovinske vezi, hkrati pa opozoriti na določena svojstva prostora.

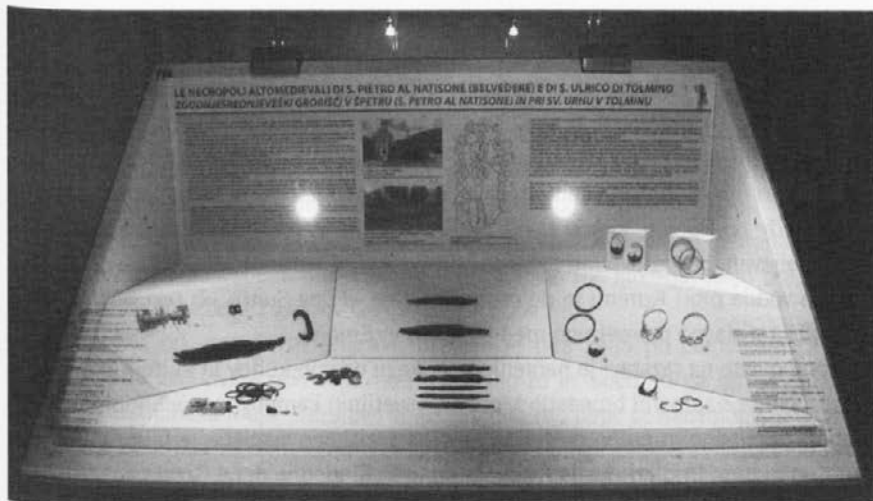
V vhodni avli muzeja so nas spremljali uvodni panoji s predstavitvijo projekta in zgodovinsko-geografskim prikazom območja z viri in metodologijo preučevanja. V veži razstavnega prostora sta bila kot dopolnilo arheološkemu prikazu nameščena panoja s pregledom arheoloških toponimov v Nadiških dolinah ter kratkim izsekom iz etnološkega izročila, vezanega na jamska najdišča.

Določeni razstavni problemi so bili rešeni tudi »oblikovalsko«. Posamezen pano ima barvno ozadje, kar ustreza določenemu arheološkemu obdobju. Podobno služijo barve tudi za umestitev najdišč na arheoloških kartah. Prazgodovino od kamene do bronaste dobe označuje oranžna barva, železno dobo zelena, rimsko obdobje rdeča barva, modra barva predstavlja srednjeveška najdišča. Panoji so dveh velikosti. Na večjih je predstavljena splošna tematika, manjši so hkrati ozadje v vitrinah in skupaj z razstavljenimi predmeti služijo za kontekstualizacijo eksponatov, saj so na njih podrobneje opredeljena arheološka najdišča z razstavljenim gradivom. Na robu prednje stranice vitrine so še dvojezični podnapisi k predmetom.

Arheološki oris začenjamo z najzgodnejšo prisotnostjo človeka na tem prostoru, in sicer v času mlajšega paleolitika (40.000–10.000 pr. Kr.). Iz tega obdobja sta jamski najdišči Spodmol pri Bjarču in jama Cladrecis pri Prapotnem. V srednji kameni dobi (mezolitiku) se je število najdišč povečalo. Razstavljeno gradivo izvira iz že omenjene jame Cladrecis ter iz planega najdišča na planini Pretovč pod Mrzlim vrhom na Tolminskem. Tudi mlajšo kameno dobo oz. neolitik zastopata jami v Cladrecisu in Bjarču. Število najdišč in najdb se pomnoži v času med bakreno in zgodnjo bronasto dobo. Bogate kulturne plasti iz tega časa so bile odkrite v Veliki jami v dolini Kozice, znane so tudi najdbe kamnitega orodja od Mosta (Ponte San Quirino). V Posočju so tedaj izpričane le posamične najdbe kamnitih sekir in pušičnih konic. Razvita bronasta doba je čas »kaštelirjev« oz. utrjenih višinskih naselij na vzpetinah. Teh je na območju kar nekaj, detajlnejše arheološke raziskave pa so bile opravljene le pri Mostu in na Golem Brdu. Človeku so še vedno nudile zavetje tudi jame in spodmoli, npr. Turjeva jama pri Robiču, ki verjetno skriva še mnoga arheološka bogastva.

V mlajši in pozni bronasti dobi je izpričan pojav depojev oz. namernega odlaganja kovinskih predmetov. Depoji so bili pogosto zakopani v bližini naselij ali pa ob poteh. Razlagamo jih lahko kot surovinske zakope ali votivne darove, natančna opredelitev funkcije posameznega depoja pa je velikokrat težavna. Z obravnavanega ozemlja je do sedaj znanih devet depojev. Razstava prikazuje nekaj značilnejših najdb iz depojev Čelo in Kanalski Vrh I, ki sodita med t. i. depoje mešane sestave, saj sta vsebovala različne predmete ter bronaste polizdelke. Depo iz Čela je bil nasploh prvič predstavljen javnosti, medtem ko so najdbe s Kanalskega Vrha že strokovno ovrednotene in so del stalne razstave v Tolminskem muzeju.

Za to obdobje so značilne tudi vodne najdbe, ki so bile v reke, jezera ali potoke odložene najverjetneje iz kulturnih razlogov. Taki sta npr. sekiri iz reke Soče in iz potoka Kozica. Zadnje predkrščansko tisočletje je čas železne dobe, ki zaradi bogastva arheoloških ostankov predstavlja zlato dobo območja. Kulturno enotnost na prostoru med Nadižo in Sočo izražajo tako najdbe starejše železnodobne svetolucijske skupine kot najdbe mlajše železnodobne idrijske kulturne skupine. Svetolucijska kultura, poimenovana po železnodobnem središču na Mostu na Soči (Sv. Lucija), je znana predvsem po bogatih najdbah iz skoraj 10.000 raziskanih žganih grobov. Del značilnega gradiva svetolucijske skupine z grobišč v Špetru, Kobaridu in na Mostu na Soči je na vpogled tudi na razstavi. Prikaz dopolnjuje gradivo iz Dernazzacca ter nedavno odkrite najdbe s Srpenice, ki predstavlja najsevernejše najdišče svetolucijske skupine. Posebna vitrina z bogatimi najdbami iz raziskanih železnodobnih stavb je namenjena najdišču Most na Soči.

Vitrina s staroslovansko in staroselsko nošo. Foto: A. Kruh.

Mlajšeželeznodobna idrijska skupina je znamenita po svojstvenih, v grobove priloženih nakitnih predmetih ter poljedelskem in rokodelskem orodju. Materialna kultura idrijske skupine z grobišč Idrinja pri Bači, Most na Soči, Reka pri Cerknem in Volarje odraža avtohtonost Posočja. Malo drugačna je slika v Benečiji, kjer predvsem na grobišču Dernazzacco najdbe kažejo na prisotnost manjših skupin Keltoev. Zanimiva je tudi na razstavi predstavljena najdba latenskega orožja in fibule s hriba Roba. Namerno uničeni predmeti lahko kažejo na uničen grob ali ritualni obred darovanja orožja, kakršni so znani iz nekaterih drugih keltskih svetišč. Najdba je bila odkrita na območju, ki predstavlja eno izmed strateško najpomembnejših lokacij v Benečiji in kaže na dolgo naseljitveno kontinuiteto od prazgodovine dalje. Najdišče je imelo izjemno vlogo tudi v obdobju romanizacije. Nedavne raziskave so namreč odkrile kamnite zidove z domnevno obrambno funkcijo. Tudi številne najdbe iz 2. do 1. stoletja pred n. št. kažejo na rimsko vojaško prisotnost. Podobne najdbe poznamo tudi z najdišča Vrh Gradu pri Pečinah, ki leži na naravno zavarovanem južnem robu Šentviške planote, tik nad dolino Idrijce. Prisotnost velikega števila svinčenih izstrelkov za pračo in orožje tudi tu priča o vojaških spopadih med domačimi prebivalci in Rimljani.

V rimskem obdobju so bila naselja zgoščena pretežno na rodovitnejših nižinskih območjih. Posočje in ozke doline Nadiže so bile tedaj manj obljudene. So pa Rimljani dobro znali

izkoristiti že terasirana območja, primerna za poselitve. Tak primer izrabe predhodnega naselbinskega prostora z dobro strateško lego je najdišče na Mostu na Soči.

Po obravnavanem ozemlju je vodila cesta, ki je povezovala Oglej z Norikom. Iz mesta *Forum Iulii* sta vzdolž obeh bregov Nadiže v smeri proti vzhodu vodili dve cesti, ki sta se združili severno od kraja Barnas. Pri tem kraju so bili v strugi Nadiže odkriti ostanki štiri metre širokega kamnitega mostu. Od tod je cestna trasa potekala vzdolž reke Nadiže do Robiča, kjer je zavila proti Kobaridu. Vzporedno s Soško dolino se je pot nadaljevala proti Bovcu in dalje čez prelaz Predil proti Koroški. Druga cesta je iz Čedadada vodila proti Krminu in do cestne postaje »*Pons Sonti*« ob reki Soči, kjer se je združila z glavno prometnico med Oglejem in Emono.

Posebno mesto na razstavi je namenjeno prikazu davnih kultov in kulturnih središč, ki so izpričana z najdbami bronastih kipcev, posvetilnih kamnov ter zaobljubnih darov. Najbolj izpovedno in edino doslej arheološko raziskano svetišče je bilo na Gradiču nad Kobaridom. Primerljivo najdišče je tudi grič *Madonna delle Grazie* jugovzhodno od Čedadada, od koder izvirata posvetilna napisa Herkulu ter podatki o najdbi bronastih kipcev in novcev. Na starodavna kulturna mesta kažejo tudi najdbe z območja cerkvic Sv. Matije v Hostnem in Sv. Donata v Lazah.

Iz poznorimskega obdobja so bili na območju hriba Barda odkriti ostanki obrambnih struktur, ki jih povezujemo z zapornim sistemom *Claustra Alpium Iuliarum*. Ta je vključeval branike, stolpe, utrdbe, obzidja in opazovalnice in je med 3. in 4. stoletjem varoval Italijo pred vpadi barbarov z vzhoda. V nemirnem obdobju 5. in 6. stoletja se je težišče poselitve z ravnin ob prometnih poteh prestavilo na odmaknjena območja in na dobro zavarovane lege. Zlasti s slovenskega dela ozemlja je znanih več višinskih naselbin na strmih legah, ki pa, z izjemo Tonovcovega gradu pri Kobaridu, še niso bila arheološko raziskana. V središču ali na vzvišenem mestu takega naselja je navadno stala zgodnjekrščanska cerkev, ponekod celo dve ali tri, kot na primeru Tonovcovega gradu. Na razstavi si lahko ogledamo tudi risarsko rekonstrukcijo te naselbine, ki je nastala na podlagi rezultatov dolgoletnih arheoloških izkopavanj in je nazoren prikaz izgleda tovrstnih najdišč.

Zgodnj srednjeveško obdobje zaznamujejo Langobardi in Slovani, a njihova naselitve ni potekala sočasno in na enak način. Več zgodnj srednjeveških podatkov je iz Nadiških dolin, kjer so znani langobardski pokopi ter t. i. mešana grobišča, ki jih pripisujemo Slovanom ter staroselskemu romaniziranemu prebivalstvu. Zanimivost predstavljajo langobardska grobišča s pretežno moškimi pokopi, ki se nahajajo na strateških območjih, ob glavnih poteh ali v bližini sakralnega objekta. Razstavljen gradivo iz takih

grobov kaže značilno nošo ter oborožitev langobardskih bojevnikov 6. in 7. stoletja. Slovanske najdbe z grobišč v Kornu, Tolminu in Kanalu sodijo v krog t. i. keltske kulture, ki je bila razširjena od 9. do 11. stoletja predvsem v vzhodnoalpskem prostoru, segala pa je tudi do nekaterih krajev v Furlaniji. Po noši so se Slovani od romaniziranih prebivalcev razlikovali predvsem po ženskem nakitu, ki so ga sestavljali polmesečasti uhani in obsenčni obročki z odelbeljenimi konci.

Obdobje 11. in 12. stoletja je z arheološkimi najdbami skromno zastopano, zato je zadnja vitrina posvečena materialni kulturi 13. in 14. stoletja, ki jo predstavlja železno orožje in orodje z gradov Gusperg in Kozlov rob.

Glavno vodilo pri zasnovi in pripravi razstave je bila želja po celostnem prikazu arheologije in zgodovine območja med reko Nadižo in Sočo, ki ga danes (še) deli slovensko-italijanska meja. Razstavo si je ogledalo več tisoč obiskovalcev, predvsem pa je bila zanimiva za domačine s celotnega obmejnega prostora. Organizirano je bilo tudi strokovno vodstvo v slovenskem jeziku, ki so se ga posluževali predvsem šolarji iz Benečije, člani različnih kulturnih društev in posamezniki. Zaradi izrednega zanimanja je bila razstava podaljšana do meseca septembra 2007, v začetku leta 2008 pa jo nameravamo preseliti v prostore Tolminskega muzeja v Tolminu.

Ob razstavi je bil v okviru projekta organiziran tudi simpozij z naslovom »Nadiške in Soška dolina med srednjo Evropo in Jadranom«, ki je od 15. do 16. septembra 2006 potekal v Špetru. V letu 2007 so bili prispevki z mednarodnega srečanja objavljeni v zborniku z istoimenskim naslovom. Knjiga je izšla kot 20. številka strokovne arheološke revije »Studi e ricerche sulla Gallia Cisalpina«, ki jo izdaja tržaška univerza. Vsi članki imajo kratke povzetke v slovenskem jeziku, sicer pa so tudi tokrat s svojimi prispevki sodelovali tako arheologi iz Slovenije kot italijanski strokovnjaki iz Trsta, Vidna in Čedad.

V pripravi je še dvojezični barvni vodnik po razstavi, ki bo predvidoma na razpolago leta 2008, ko bo ta ponovno na ogled v Tolminu in bo navduševala tudi Slovence z vzhodne strani Kolovrata. Naj zaključimo z mislijo, ki jo je med predstavitvijo zbornika v Trstu izrekel g. Silvester Gaberšček, državni sekretar s slovenskega Ministrstva za kulturo: »Z gotovostjo lahko ugotovimo, da je projekt dosegel in presegel svoj namen; kar pomeni, da je vzbudil zanimanje za boljše in globlje medsebojno spoznavanje in odkrivanje posameznih razlik in raznovrstnih lepot, to pa samodejno vodi do vse večjega medsebojnega iskrenega spoštovanja in razumevanja.«

Lektorirala Špela Mrak

VIKA PODGORSKA

110-LETNICA ROJSTVA SLAVNE GLEDALIŠKE IGRALKE HEDVIKE ČUŠ

VIDA ŠKVOR

Sedlo – kraj Vikinega zgodnjega otroštva

Vasica v Breginjskem Kotu, dva kilometra oddaljena od Breginja, leži v dolini med Stolom in Muzci ter Mijo in Lubijo, na drugi strani pa ob rekah Bela in Nadiža. Iz vasi vodi kolovozna pot med senožetmi v Podbelo, ki spada pod župnijo Sedlo. Svet ob Beli in Nadiži je v dobri meri last Sejanov. Celo lep »bajer« v Nadiži, v katerem je poleti množica kopalcev, nosi ime po Špericu iz Sedla. Imenuje se namreč bajer pod Špericovo skalo. Po kolovozni poti so skozi Pradol Sejani hodili na Štupco ali še naprej.

Vas Sedlo ima po nekaterih virih svoj nastanek v 15. stoletju, razvila naj bi se na mestu nekdanjih živinskih stanov Beneških Slovencev, ki so poleti zaganjali v to dolino svojo živino. Pa tudi med priimki in domačimi hišnimi imeni najdemo kakšno povezavo. Priimki Špehonja, Baloh, Kramar, Gruntar, Kosmačin, Modrijančič, Gašperut, Lazar, Čuš, Menič so še danes prisotni. Zanimiva pa so tudi hišna imena, ki so še v rabi: Šmelci, Krušči, Tinčki, Busči, Pologarji, Stoparji, Lenkči, Lizni, Kunthi, Mikarji, Žvani, Kogojci, Kaučči, Žwanji, Jurenči, Šištarji, Kuči, Mahojevi, Kamoči, Žnidarjevi, Paji, Šperici, Kejaci ...

Nad cesto je ledinsko ime za kraj Gradec, zanj Sejani trdijo, da je tam v bližini grof iz Ahtna imel gradič. Vas ima dve cerkvi: pokopališko cerkev Svetega križa, ki jo obdaja široka zidana ograda, in drugo, večjo, v spodnjem delu vasi.

Priimek Čuš je bil v Sedlu pogost. Rod Čušev, igralka Vike Podgorske, je v župnijskih knjigah Sedla zapisan daleč nazaj. Ded Jožef Čuš, rojen leta 1833, in Marjeta Čuš, rojena Gruntar, sta se vzela »na roke« leta 1860 in si z golimi rokami začela graditi majhno hiško v spodnjem delu vasi, pod cerkvijo. Bila sta dobrovoljna človeka. Ded Jožef je čevljaril in si ob tem izmišljeval besedila za pesmi, ki jih je prepeval na ves

glas. Prav po tem petju, podobno posnemanju ptiča, je nastalo hišno ime Kogojci. Jožu in Marjeti se je rodilo deset otrok. Trije sinovi in sedem hčera. Najstarejši sin Valentin se je rodil leta 1864, to je bil igralkin oče. Sedlo je v tem času štelo 72 hiš in približno 400 duš. Čeprav je bilo Sedlo v začetku naselje gojiteljev govedi in drobnice, za kar so bili odlični pogoji, saj tu v poletnih mesecih nikoli ni zmanjkalo vode, pa je z naraščanjem števila prebivalcev naraščala tudi potreba po obdelovalnih površinah in okolico vasi so spremenili v polja. Gojili so žitarice in tako so kmalu zaropotali kar štirje mlini na Beli. Njive so imeli Tam pod vrt, Za lipo, Ravno, Drožnico, Gor na Gradcu, Gor za Bregom, Pod cerkvijo, Dol v mlakah, Dol na robah.

Živino so pasli na gmajni Rbišča, in na gmajni Ravne, vse do pokopališke cerkve sv. Križa. Veljalo je, da je do višine 900m bila gmajna, nad tem pa so bile senožeti na Stolu. Valentin, ki so ga doma klicali Tin, je nosil pastirjem južno: oblico in kak koren. V dežju je bil oblečen v lesu, to je narobe obrnjenemu košu iz leske podobno pokrivalo.

Tin je bil podjeten mladenič. Prav v tisti čas segajo začetki šole v Sedlu. Pouk takrat še ni bil obvezen, menjavala sta se mežnar in župnik in otroke učila prve osnove pisanja, branja in računanja. V Sedlu so učili v privatnih hišah: pri Buskonu pozneje pri Žvanjevih številka 10, potem na številki 52 pri Drejonu. Prvi pravi učitelj pred letom 1900 je bil Anton Stres, ki mu je sledil Matija Kenda. Že takrat se je zaradi pomanjkanja prostora pokazala resna potreba po večji šolski zgradbi.

Valentin Čuš se je pri župniku že zgodaj naučil brati in pisati. Bil je odprte glave in postal pravi raziskovalec. Zanimala sta ga arhitektura in gradbena tehnika. Kasneje je končal šole in se dodatno izpopolnjeval. Postal je gradbeni inženir. Kot je povedala hčerka Vike Podgorske, vnukinja Nada, so ga cenili in ga spoštljivo klicali gospod inženir. Že zelo zgodaj je do potankosti izrisal načrt male elektrarne na Beli v Sedlu. Teh sanj ni realiziral, ker se niso dogovorili o uporabi vode iz izvira Repec, ki jo je imel v lasti že mlinar iz Sedla.

Kot mnogi, je tudi on ob koncu 19. stoletja odhajal za delom na Koroško, kjer je hitro napredoval in vodil mnoge gradnje mostov, vodnih pregrad, železnice. Sodeloval je pri gradnji solkanskega mostu. V svojem močnem ustvarjalnem zagonu si je želel dvigniti svojo rojstno vas iz zaostalosti.

Na Koroškem je spoznal svojo življenjsko družico, Korošico Ano Baumajer, gostilničarjevo hčer. Leta 1892 se je z njo poročil v cerkvi sv. Križa v Sedlu. Žena Ana je izhajala iz dokaj bogate trške družine, v sorodstvu so imeli škofa, zato si je želela izobrazbe tudi za svoje otroke. »Lepo je govorila slovensko,« je povedala njena vnukinja. Težko pa se je navajala na življenje v Sedlu, čeprav je bila zelo prijazna

do vseh ljudi. Skrbelo jo je, da bodo njeni otroci le ubogi pastirji. Mož Valentin je po poroki zgradil hišo na številki 57, kasnejši 62 in danes 3. Okoli leta 1901 pa je zgradil veliko zgradbo, ki jo je namenil za šolo. Enako zgradbo je gradil tudi Špehič iz sosednje vasi Homec, ki si je zamislil, da bodo v Homec prihajali v šolo otroci iz Sedla, Stanovišč in Homca. Razvilo se je pravo podjetniško tekmovanje tistega časa. Šlo je na nož, kdo bo zmagal. Iz Gorice je prišla strokovna komisija in ocenila obe zgradbi. Zaradi boljše varnosti je zmagala šola v Sedlu. Valentin Čuš je šolo prodal za 37000 goldinarjev. Tako se je šola preselila iz privatnih hiš in v novi zgradbi so s poukom začeli leta 1904.

V zakonu se je Valentinu in Ani rodilo šest otrok, dva fanta in štiri deklice. Hedvika – Vika Podgorska se je rodila na Koroškem 13. maja 1898, kjer je mati bila na obisku pri svojih in jo je porod presenetil. Z otrokom se je vrnila v Sedlo. Gospa Nada, Vikina hčerka, pravi, da so vsi otroci prva leta obiskovali šolo v Sedlu. Tudi krščeni so bili v tem kraju. Ob tem je povedala anekdoto, kako Vika prvi šolski dan ni marala k pouku. Sestri, ki je šla z njo, je kazala velik oblak in trdila, da na njem sedi Miklavž. »Kaj pa dela gor?« jo je vprašala sestra, Vika pa ji je odgovorila, da kaže s prstom nazaj domov. Res sta se vrnila domov, a v šolo ju je mati kljub temu še enkrat napotila.

V času, ko so starejše sestre morale pričeti hoditi v nižjo gimnazijo, se je družina preselila v Gorico. Tu je Hedvika Čuš končala osnovno šolo in dva razreda učiteljšča.

Kdo je Vika Podgorska?

Med prvo vojno je iz Gorice odšla vsa družina. Bili so begunci, pregnali so jih kot zavedne Slovence. V Innsbrucku je Vika zaključila dve leti učiteljšča. Zaposlila se je v Mariboru kot uradnica okrajnega glavarstva. V Mariboru je Vika Podgorska srečala režiserja in igralca Nučiča, ko je obiskovala dramsko šolo. Bila je pravo čudežno odkritje prav v času, ko je ustanavljal novo slovensko gledališče na severni meji. Odlično je opravila avdicijo. Nučič ji je ponudil angažma, vendar se domači niso preveč strinjali, da si je izbrala tak poklic. Tu je delala skupaj z Elviro Kraljevo. Še preden je podpisala prvo pogodbo, se je preimenovala v Viko Podgorsko, po kraju Podgorica, kjer je nekoč živela, in to predvsem zato, da ne bi njen priimek, ki se je pojavljal v časopisih, jezil matere.

Že v takratnem mariborskem teatru je odigrala vrsto zapletenih vlog. Od septembra 1919, ko je 9. oktobra prvič nastopila, do julija 1921 je delovala v Narodnem gledališču Maribor, kjer je odigrala 45 vlog. Med mnogimi manj pomembnimi so bile tudi odmevne in glavne vloge: učiteljica Pavla v istoimenski drami A. Remca, Kosovska devojka (I. Vojnovič, Smrt majke Jugovića), Vivie (Shaw, Obrt gospe Warrenove, s katero je kasneje debitirala v Zagrebu), Francka v Cankarjevi drami Kralj na Betajnovi, Katja Maslova v Tolstojevem Vstajenju in Ana v Ani Karenini.

Režiser Nučič se je jeseni 1921 odpravil v Zagreb in z njim je odšla tudi Vika Podgorska. V Zagrebu se je hitro uveljavila v najzahtevnejših vlogah klasičnih del. V Hrvaškem narodnem gledališču se je razvila v eno navečjih južnoslovanskih dramskih igralk. Delala je pod vodstvom Hinka Nučiča, svojega kasnejšega moža. Kmalu si je pridobila sloves prve tragedinje v uglednem Narodnem gledališču.

Vika Podgorska je bila velika igralka svojega življenjskega obdobja. Bila je izrazit talent, poleg tega pa je bila zelo delovna, disciplinirana in nadvse predana umetnosti. Tako je o svoji materi povedala hčerka Nada. Vika in mož Hinko sta bila vedno skupaj, tako tudi njuna hči poudarja, da je bila mati nadvse prijetna, ljubezniva in da so bili povsod iskreno sprejeti.

Hrvati so igralko vzeli za svojo divo, za prvakinjo Hrvaškega gledališča. Kot resnično pravi umetnici nikoli niso javno očitali nedomače dikcije. Sama pa je bila kritična do sebe glede jezika, ki ga je imenovala »moja Ahilova peta«. Kritiki so jo kovali v zvezde. Poimenovali so jo z besedami: nedosegljiva, očarljiva, graciozna ...

Že po nekaj letih je dosegla vzpon, kakršnega doseže le malokatera igralka, z vlogami Shawova Orleanska, Sveta Ivana, Krleževa Laura, Ibsenova Nora ...

Posegala je po vlogah iz Shakespeara: Viola v Kar hočete, Lady Macbeth, skrivnostno

zapeljiva Kleopatra ter po drugih klasičnih vlogah kot so Euripidova Kasandra, Goethejeva Ifigenija in Racinova Fedra. Bila je prva Krleževa Marjana Margetičeva in Laura pri krstni predstavi. Izjemne uspehe je dosegala tudi ob ruskih avtorjih (Dostojevski, Tolstoj, Gorki). V Ibsenovih dramah je igrala že v Mariboru, v Zagrebu pa Solveig (Peer Gynt); Nora je postala ena od njenih življenjskih vlog. Njeni priljubljeni avtorji so bili tudi E. Zolla, F. Wedekind, Pirandello in predvsem Shaw. Igrala je Anko v Cankarjevih Hlapcih, Grudnovko v drami Za narodov blagor. Med njenimi najljubšimi hrvaškimi avtorji sta bila Krleža in Begović, ki je pisal vloge posebej zanjo (Agneza v Pustolovcu pred vrati). Če je bilo le mogoče, se je vračala k Cankarju in Gradniku. Nastopala je pod vodstvom različnih tudi zelo priznanih režiserjev; najbližja ji je bila moderna evropska in ameriška drama.

Težko bi naštel vse njene vloge, saj je samo predstav, kjer je igrala naslovne, glavne vloge bilo preko sto. Prejela je visoka priznanja, Nazorjevo nagrado za življenjsko delo in nagrado AVNOJ-a. Hrvaški kritiki in teatrologi so priznali Podgorsko za prvo tragedinjo svojega gledališča in za izjemno umetnico, ki je bila »legenda in vzor«.

Njena hčerka Nada je povedala, da se šele danes, ko ureja njeno domače arhivsko gradivo, zaveda dela, ki ga je opravila njena mati Hedvika Čuš, doma iz Sedla. Nešteto priznanj, člankov, fotografij in pisem je razložila, ko je iskala podatke. Srečna je bila, da smo se spomnili naše rojakinje in pravi, da bi rada doživela zdrava njeno predstavitev v Sedlu. Med drugo zapuščino je našla originalno pismo matere med drugo vojno, ko je morala Vika Podgorska dokazovati, da po materi Ani Baumajer ni Židinja. Četudi bi bila, takrat se je ta sum končal v korist Vike Podgorske.

Vika se je zavedala svojega rodu. Mnoge spomine so s sestrami gojile na rodno Sedlo. Očeta so vse oboževale. Dal jim je veliko. Vse so bile izobražene in delovne. Vika je starost preživljala v samoti, ob hčeri. Nikoli ni hotela pripovedovati o sebi. Še ko je Tone Partljič z njo kramljal o njenih junakinjah in kasneje to objavil v časopisu, je bila vsa nejevoljna. Umrla je 12. junija 1984.

In kaj pomeni igralka Podgorska danes?

Mit o nekdanji slavi igralka, ki je šla domala v pozabo, nam razkrije najbolj krhko in minljivo področje umetnosti od vseh!

Krajani Sedla so pripravljene, da s skupnimi močmi predstavijo lokalni javnosti svojo slavno krajanko Hedviko Čuš-Viko Podgorsko, v maju 2008.

VIRI:

Pogovor z Nado Nučić, hčerko.

Pogovor z Ano Žagar-Kogojcovo, sorodnico.

Župnijski urad Breginj.

Tone Partljič, Obisk pri stari gospe, Naši razgledi 1984.

T. Partljič, Večer 1984 - Vike Podgorske ni več.

Marija Inzko, Vika Podgorska, KolcicMD 1986.

N. Batušič, Povjest hrvatskoga kazališta, Moravec, Portret pozabljenih igralcev.

TRI DESETLETJA OKTETA SIMON GREGORČIČ IZ KOBARIDA

VIDA ŠKVOR

Oktet Simon Gregorčič je začel s svojim poslanstvom v decembru, leta 1977, ko se je skupina osmih talentiranih pevcev iz Posočja odločila, da bo svoje pevske darove združila z načrtnim delom.

Ljudje Benečije, Kobariške in Tolminske še posebej predano častimo svojega poeta, zato je tudi ime bilo tisto, ki je pevce postavilo pred veliko pričakovanje in zahtevo, da bodo utrjevali narodovo identiteto s pesnikom skozi svoje petje. Skupno delo pevcev okteta od začetkov sloni na medsebojnem prijateljstvu in veliki ljubezni do petja.

Pevci, s prijetnim in prepoznavnim vokalom, so kmalu osvojili srca mnogih ljubiteljev petja. V pevski repertoar so vtkali skoraj vse uglasbene Gregorčičeve pesmi. Ni bilo nastopa ali koncerta brez Gregorčiča.

Pošten odnos do poslušalcev in pevcev je vseh trideset let usmerjal umetniški vodja okteta in pevec Metod Bajt. Posebno mesto je namenil tudi mehki beneški pesmi pa ljudski iz domačega okolja in širše Slovenije. Njihova umetna pesem zazveni ob notnih zapisih slovenskih in tujih skladateljev. Tako pevce in ljubitelje seznanja z glasbeno kulturo različnih narodov. Že tretje desetletje so najbolj poslušan pevski sestav v Posočju. Peli so tako rekoč povsod. V dvoranah, v hribih, ob pomembnih mejnikih, ob spomenikih, državnikom na obisku.

Leta so tekla in pevci so se menjavali, česar njihovi ljubitelji še zaznali niso. Oktet je bil vedno pripravljen za mnoge poslušalce, ki so s ponosom ugotavljali, kako lepa je slovenska pesem. Danes, po tridesetih letih, sta od prvega sestava le dva pevca: Stane Ivančič in Metod Bajt. Ob njiju pejejo še Oton Leban, Marjan Raholin, Jože Lavrenčič, Damjan Muznik, Ivan Rutar in Matej Kavčič.

V osemdesetih letih so pevci Okteta Simon Gregorčič prehodili Terske in Nadiške

doline ter Rezijo. S pesmijo so vsako leto ob dnevu mrtvih počastili spomenike padlim ali zaslužnim zamejcem vzdolž Benečije, Goriške in Tržaške. S Slovenci zunaj domačega prostora, so znali zanetiti skupno pesem. Zapeli so z Beneškimi koreninami, zborom Pod lipo in mnogimi drugimi kulturnimi društvi, tudi ob dnevih emigranta ali prireditvah izseljencev. Pomagali so odstranjevati miselni zid, ki je predolgo ločeval Slovence na meji. Danes s ponosom ugotavljamo, da je narodnostno identiteto in jezik v našem zamejstvu reševala kulturna zavzetost na obeh straneh meje, seveda ob pomoči posameznikov, na naši strani Zdravka Likarja in na drugi Doriča, Černa, Gujona, Klodiča in drugih.

Težko bi naštel vse nastope in gostovanja, ki jih je oktet Simon Gregorčič izvedel v tridesetih letih. Vsako leto se predstavi s tematskim koncertom in se udeležuje odmevnih pevskih prireditev v domovini in v tujini. Gostovali so po Evropi in v Ameriki, kjer so vedno znova skozi slovensko pesem približali košček domovine izseljencem. Pevci Okteta Simon Gregorčič so bili redni udeleženci srečanj Primorska poje in srečanj primorskih oktetov v Šentjernejju. Peli so v Trstu, Vidnu, Gorici, Zoppoli pri Pordenonu, Vicchju pri Firencah, Orbassanu pri Torinu.

V bivši Jugoslaviji so zastopali Slovenijo v Titovi Mitrovici na Kosovu, peli so na srečanjih v Trbovljah, Sežani, Brdih, v Kotu pri Sevnici, Dolenjskih Toplicah, Brusnicah na Dolenjskem, Kostanjevici na Krki, peli so pohodnikom na Kredarici in Triglavu. Dvakrat so gostovali pri slovenskih izseljencih v Parizu in enkrat v Merlebachu pri Metz v Franciji, v Ripatransone v provinci Ascoli Piceno (Marche) v Italiji. Predstavili so se zamejskim Slovencem v Avstriji v Žitari vasi in v Čajni; ob sprejemu Slovenije v Evropo so nastopili v Roveretu v Italiji ob največjem delujočem zvonu na svetu - zvonu miru. Posebej so pevci ponosni na uspešno gostovanje pri slovenskih izseljencih v Kanadi in ZDA. V Gregorčičevem letu 2006 so izvedli 23 koncertov po Sloveniji, pri zamejcih v Italiji in na Madžarskem pri Porabskih Slovencih. Sicer pa izvedejo povprečno vsako leto 20 do 25 nastopov.

Po tridesetih letih oktet še vedno z enako vnemo nadaljuje poslanstvo svojih očetov in dedov, saj je pesem bila od nekdaj spremljevalka ljudi v Zgornjem Posočju. Njihov cilj je stalna kvalitetna rast petja. Kritiki uvrščajo oktet v vrh zborovskega petja na Primorskem.

Na svoji pevski poti je prejel vrsto priznanj lokalnih skupnosti in strokovnih krogov. Snemal je za radio in televizijo, izdal dve audio kaseti, video kaseto in dve zgoščenki. Danes je oktet vzornik mnogim mlajšim sestavom, zato še toliko bolj skrbno ohranja narodovo dediščino, saj so vse te pesmi odsev mehke duše Slovencev. Repertoar okteta obsega tudi klasiko.

VIRI:

Arhiv Javnega Sklada ljubiteljskih kulturnih dejavnosti. Območna izpostava Tolmin.

VLADO URŠIČ, PRIJATELJ IN POKROVITELJ BENEČIJE

Vlado Uršič, srčen prijatelj in pokrovitelj slovenskih ljudi iz Benečije in vse Videnske pokrajine, je celo življenje tkal vezi in odnose čez mejo. Bil je eden od glavnih protagonistov povojnega kulturnega in političnega življenja v Posočju. Zapustil nas je 25. marca 2007 v 81. letu starosti.

Bil je profesor zgodovine in zemljepisa, po letu 1960 ravnatelj šole v Bovcu. In že takrat, v tistih težkih in politično napetih letih se je s pobudami med šolami iz Bovca in Čente trudil, da bi premoščal mejo in pletel vezi med nami. Organiziral je predstavitev slovenske šole v Vidnu in študijski izlet za učitelje in profesorje iz našega prostora v Ljubljano, kot se spominja prof. Viljem Černo, s katerim je vsa ta leta sodeloval. Odlično poznavanje italijanskega jezika, intelektualna širina, človeška prijaznost in hudomušnost so mu pomagali rušiti psihološke in politične pregrade. Uršič je spodbujal in gojil stike s krajevnimi upravitelji iz obmejnega pasu, razumel je pomen povezovanja in sodelovanja med beneškimi in slovenskimi duhovniki in tudi po njegovi zaslugi je prišlo do srečanja v Starem Selu, ki se ga je udeležil tudi videnski nadškof Battisti. Pomagal je kulturnim in političnim delavcem Benečije, Rezije in Kanalske doline. Pogosto je zahajal v naše kraje, vselej brez ideoloških predznakov, »kot Slovenec k Slovencu«, kot je sam pravil. Skrbel je, da bo slovenščina še živa po naših dolinah, a da bo tudi naš človek lahko živel in delal doma.

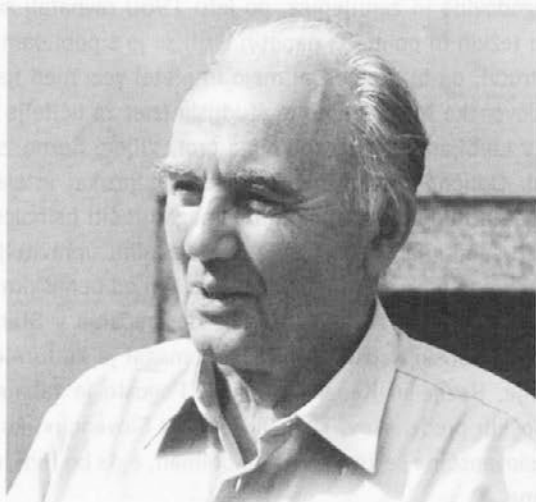
Revščino in stisko beneškega človeka je Vlado Uršič najbrž spoznal v mladih letih, ko se je boril v partizanskih vrstah briško beneškega odreda. V povojnem obdobju je ugotovil, da se ni v naših dolinah kaj dosti spremenilo in da so bili ljudje prisiljeni množično zapuščati svoje domove in se podajati v tujino. Zaradi tega je v slovenskem

parlamentu in v drugih telesih v Ljubljani večkrat dvignil glas za pravice Beneških Slovencev in se zavzel za podporo kulturni in ekonomski rasti obmejnega pasu, še zlasti našega najbolj revnega severnega dela, kar se je le začelo uresničevati po potresu iz leta 1976 z odprtjem prvih slovenskih podjetij v Nadiških dolinah.

S svojo diskretno prisotnostjo in toplim stikom je vse do zadnjih let vseskozi spremljal delovanje slovenskih organizacij v videnski pokrajini, se veselil ob naših uspehih še zlasti na šolskem področju, pomagal tudi s pogovorom in nasveti vsakič, ko je bilo potrebno, in nam izkazoval prijateljstvo.

Bil je vsako leto naš gost na Dnevu emigranta. Pred skoraj petnajstimi leti je na novoletnem srečanju v Kobaridu prav Vlado nagovoril režiserja Marjana Bevka, naj stopi v stik in začne sodelovati z Beneškim gledališčem.

Vsi tisti, ki smo ga poznali, cenili in imeli radi se ga hvaležno spominjamo.

Špeter / San Pietro al Natisone, 24.3.1950

Fašisti so razdejali sedež Demokratične Fronte ter zažgali slovenske knjige in časopise. Za fotografa Maria Magajno je bil značilen novinarski pristop. V teh treh slikah, posnetih iz istega kota, je razviden poseg avtorja, ki je požgane publikacije postavil tako, da je bolj učinkovito posredoval dramatičnost dogodka.

I fascisti devastano la sede del Fronte democratico degli Sloveni e bruciano libri e riviste slovene. Queste immagini sono indicative dell'approccio giornalistico nell'attività fotografica di Magajna. Possiamo infatti notare come nelle tre fotografie, prese dallo stesso punto di vista, egli sia intervenuto disponendo le pubblicazioni bruciate per restituire più efficacemente la drammaticità dell'evento.

Tarčmun / Tercimonte, 23.1.1953

Najlepša in najbolj znana slika Ivana Trinko, posneta ob 90. rojstnem dnevu.

Il ritratto più celebre e più bello di Ivan Trinko, realizzato nel giorno del suo 90° compleanno.

Čedad/Cividale, gledališče/teatro Ristori

Dan emigranta 1967,

koncert ansambla "Beneški fantje" Antona Birtiča.

concerto del gruppo "Beneški fantje" di Anton Birtič.

Čedad / Cividale, ulica / via Monastero 20
sedež Kd Ivan Trinko / sede del Circolo culturale Ivan Trinko
Dan emigranta 1967.

Čedad / Cividale, gledališče / teatro Ristori

Dan emigranta 1969,

Emil Čenčič in / e Izidor Predan.

Čedad/Cividale, gledališče/teatro Ristori

Dan emigranta 1972,
mladi recitatorji in napovedovalki.
presentatrici e giovani interpreti.

Čedad/Cividale, gledališče/teatro Ristori

Dan emigranta 1974,
Slovensko stalno gledališče v Trstu: "Ne kliči vraga".
Teatro stabile sloveno di Trieste: "Ne kliči vraga".

Čedad / Cividale, gledališče / teatro Ristori

Dan emigranta 1976,
ansambel "Beneški brati" Antona Birtiča.
gruppo musicale "Beneški brati" di Anton Birtič.

Dan emigranta 1976,
"Beneška ojcet", krstni nastop Beneškega gledališča.
"Beneška ojcet", primo spettacolo del Beneško gledališče.

Čedad / Cividale, gledališče / teatro Ristori

Dan emigranta 1977,
častni govornik videnski nadškof msgr. Alfredo Battisti.
è intervenuto l'Arcivescovo di Udine Mons. Alfredo Battisti.

Čedad/Cividale, gledališče/teatro Ristori

Dan emigranta 1978.

Čedad/Cividale, gledališče/teatro Ristori

Dan emigranta 1978,
Beneško gledališče: "Žganjarji".

Čedad/Cividale, gledališče/teatro Ristori

Dan emigranta 1982,

Beneško gledališče: "Same pravce".

Špeter/San Pietro al Natisone, veža srednje šole/atrio scuola media

25-letnica smrti msgr. Ivana Trinka:

govor videnskega nadškofa mons. Alfreda Battistija.

25. anniversario della morte di Mons. Ivan Trinko:

intervento dell'arcivescovo di Udine Mons. Alfredo Battisti.

Čedad/Cividale, ulica/via IX agosto 8

25-letnica smrti msgr. Ivana Trinka:

odkritje spomenika pred društvom Ivan Trinko.

25. anniversario della morte di Mons. Ivan Trinko:

scoprimiento del monumento davanti alla sede del Circolo Ivan Trinko.

Predstavniki Kluba starih goriških študentov.

Rappresentanti del Klub starih goriških študentov.

Skupina otrok pred spomenikom.

Gruppo di bambini davanti al monumento.

Mario Magajna (Maganja) se je rodil v Trstu 12.10.1916, kjer je umrl 22.10.2007.

S svojim fotoaparatom je bil v središču dogajanja že od leta 1943, ko je začel sodelovati z OF tudi kot fotograf. Leta 1944 je posnel zavezniško bombardiranje Trsta, maja 1945 pa prihod jugoslovanskih partizanov v Trst. Takrat se je tudi začelo sodelovanje s Primorskim dnevnikom, kjer je bil leta 1946 nastavljen kot fotoreporter. Leta 1977 se je upokojil, vendar je nadaljeval z delom za Primorski dnevnik vse do leta 1993. Njegov osebni fotoarhiv, ki ga je Magajna zaupal v hranjenje Odseku za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu, šteje danes približno 300.000 posnetkov, od katerih je objavljenih približno 50.000. Njegove fotografije so ob Primorskem dnevniku objavljali tudi mnogi drugi časopisi.

V svoj objektiv je ujel najpomembnejše trenutke življenja in zgodovine svojega mesta in slovenske manjšinske skupnosti z odličnim novinarskim pristopom in z veliko človeško občutljivostjo.

Kot fotoreporter je ob koncu štiridesetih in v začetku petdesetih let slikal tudi beneške ljudi pri njihovem težkem vsakdanjem delu, in kakor pričajo tu objavljene slike, dokumentiral dogodke in pomembnejše kulturne prireditve, ki so jih slovenska kulturna društva Videnske pokrajine prirejale do začetka osemdesetih letih.

Mario Magajna (Maganja) è nato a Trieste il 12.10.1916 dove è morto il 22.10.2007.

Con la sua macchina fotografica è al centro degli avvenimenti a partire dal 1943 quando inizia a collaborare con il fronte di liberazione anche come fotografo. Nel 1944 ha documentato il bombardamento alleato di Trieste, nel maggio 1945 l'arrivo dei partigiani jugoslavi nella città. Inizia allora la collaborazione con il Primorski dnevnik per il quale lavora dal 1946 come fotoreporter. La collaborazione con il giornale continua, anche dopo il pensionamento (1977), fino al 1993. Il suo archivio fotografico, affidato alla sezione storica della Biblioteca nazionale slovena e degli studi di Trieste, consta di circa 300.000 immagini, delle quali 50.000 circa sono state pubblicate sul Primorski dnevnik ed in numerosi altri giornali.

Con il suo obiettivo ha immortalato i momenti più importanti della vita e della storia della propria città e della comunità slovena con un eccellente approccio giornalistico e grande sensibilità umana.

La sua attività di fotoreporter l'ha condotto, tra la fine degli anni '40 e l'inizio degli '50, anche a ritrarre le genti della Benecia nel loro difficile vivere quotidiano, nonché a documentare i fatti di cronaca e le principali iniziative delle associazioni slovene della provincia di Udine fino ai primi anni '80, come dimostrano le immagini qui pubblicate.

MARIO MAGAJNA

DUŠAN UDOVIČ

Oktober smo se poslovili od Maria Magajne »našega Maria«, Našega z veliko začetnico, kar velja za Primorski dnevnik, njegove bralce in vse ljudi v zamejstvu. Kajti redko bi našli človeka, ki je užival tolikšno priljubljenost, kot je to veljalo za Maria Magajno.

Morda je bilo pred letom, ko jih je odštel devetdeset, ko mi je z ošibljenim glasom in komaj zaznavnim stiskom roke toplo priporočil »skrbite za Primorski dnevnik, to je največ, kar imamo«.

Na straneh časopisa je ravnokar zasledil vest, da so težave s sredstvi, pa mu ni moglo biti vseeno. In kako bi mu tudi bilo, saj je bil del dnevnika od njegovega nastanka, od maja 1945 dalje, od dneva, ko je v Trst vkorakala osvobodilna partizanska vojska. Mario je s svojo kamero dokumentiral osvoboditev rodnega mesta na enkratni način, s fotografijami, ki so postale del kolektivne zgodovinske imovine v naših krajih. Od tistih dni dalje se je Mario s svojo veliko ljubeznijo do fotografije povsem predal dnevniku. Kdor je dovolj v letih, da se lahko spominja tistih časov, dobro ve, da je bil to pogosto tudi tvegan in nevaren poklic, ki je terjal tudi veliko poguma in odločnosti. Tako je Mariotova kamera v burnih povojnih manifestacijah večkrat končala razbita na smetišče, on pa je moral biti zadovoljen, če je odnesel celo kožo. To so bili herojski časi, v katerih se je dobesedno kalila prva generacija novinarjev Primorskega dnevnika, z njo pa Mario, ki mu je bil takrat ob strani prijatelj in kolega Edi Šelhaus.

Mario je bil rojen za fotoreporterski poklic, kar se je kmalu izkazalo na straneh tedanjega dnevnika, čeprav je izhajal v daleč težjih in tehnično neprimerno zahtevnejših razmerah, kakršne so današnje. Bil je čas, ko nič ni bilo samoumevno ali lahko dosegljivo.

Zaostajale so tehnika in finance, iznajdljivost je bila vsakodnevno pravilo, da je lahko časopis izhajal. Dolgo let je bila časopisna fotografija posebna dragocenost, ki je terjala zahteven postopek, od dolgotrajnega čepenja v temnici do klišografske obdelave. Odločilna pa sta bila fotograf in njegov občutek za dnevno vest. In prav tem je bil Mario neprekosljiv mojster, vedno na licu mesta, pravočasno, celo nepredvidljivo in vsepovsod, da je bilo včasih težko razumeti, kako vse to zmore. Delovnega urnika praktično ni poznal, to je bila nekakšna permanentna mobilizacija, naj si bo ponoči ali podnevi. V svojo kamero je Mario lovil vse, pomembne in manj pomembne trenutke našega življenja, vsakega dogodka se mu je zdelo škoda, da ne bi bil zabeležen.

Z leti je Mario postal nekakšen zaščitni znak in zastava Primorskega dnevnika. Njegova prisotnost je bila nezmotljiv signal in jamstvo, da je dnevnik dogodku posvetil primerno pozornost. Tako je Mario postal človek, ki je bil povsod doma in povsod dobrodošel. Zlasti na Tržaškem skoraj ni bilo hiše naših ljudi, v katero ne bi vstopil, ni bilo prireditve ali dogodka, ki bi ga zamudil. Njegova poklicna in osebna zanimanja pa so pogosto segala tudi na Goriško in v Benečijo, kjer je ustvaril edinstvene posnetke in ujel trenutke življenja naših ljudi, ki bi bili sicer za vselej izgubljeni.

Ujel je v svoj objektiv, torej, tudi najpomembnejše trenutke beneškega življenja v petdesetih vse do osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Protagonisti njegove fotografije so bili ljudje v svojem težkem vsakdanjem življenju, pa tudi kulturni delavci, ki so takrat postavljali v Benečiji in v Čedadu temelje svojemu politično-kulturnemu delu.

Gotovo je bil pri nas daleč najpopularnejši človek in vsakdo je vedel, s kom ima opraviti. Zato tudi ni bilo nobeno presenečenje, ko je bil v anketi mladih dnevnikove tedenske strani Primorski pes izvoljen za osebnost stoletja. Ta naslov mu je godil bolj kot vse nagrade, ker so bili pobudniki ankete mladi, s katerimi se je tudi sam malo pomladil. K njegovi široki priljubljenosti je odločilno prispeval njegov vedri značaj, za vsakogar je vselej imel prijazno besedo. Njegova angažiranost pa je šla daleč preko dnevnih fotografskih opravil.

Postal je referenčna točka in nepogrešljivi proizvajalec fotografskega gradiva za snovalce knjig, revij, brošur in najrazličnejših publikacij pri nas in Sloveniji. Kot fotoreporter je bil visoko cenjen tudi v italijanskem svetu, o čemer pričajo številna priznanja, od nagrade združenja kronistov do naslova viteza italijanske republike.

V Sloveniji je med drugimi prejel Tomšičevo nagrado, priznanje Osvobodilne fronte in Bloudkovo plaketo, pri nas pa odličje Slovenske kulturno gospodarske zveze in odličje prijateljstva Občine Dolina, ki mu je podelila tudi častno občanstvo.

Mario Magajna je bil pojem fotoreporterja, povsem upravičeno je govoriti o legendarnem liku. Bil je sin črnobelega fotografske tehnike, digitalnih in elektronskih novotarij ni nikoli sprejel. Pa ne zaradi pomanjkanja smisla za prilagajanje, pač pa zaradi prepričanja, da je bila to izbira njegovega časa, kateri je hotel ostati dosleden.

Njegove fotografije govorijo same od sebe, ponazarjajo desetletja detajlov iz našega življenja, neredko imajo pravi umetniški izraz.

Vendar je Mario po duši vedno ostal predvsem fotoreporter, dokumentator vsakdanjega dogajanja. Pripovedoval nam je dolgo zgodbo našega življenja, ki je trajala, dokler je lahko držal fotografski aparat v rokah. Zapustil nam je izjemno dediščino, ki še čaka na pravo ovrednotenje, saj obsega njegov fotografski arhiv stotisoče filmov. Predvsem pa nam je Mario pustil v spomin svoj lik izjemnega profesionalca in dobrega človeka, ki je znal biti povsod doma z enako odprtim srcem in iskrenim prepričanjem, da moramo držati skupaj.

Čeprav ima Primorski dnevnik tudi danes odlične fotografe, ga bomo hudo pogrešali, kajti bil je edinstven in nezamenljiv.

MARIO BERGNACH, NASVIDENJE NA DRUGEM ODRU!

Mario Bergnach – Škodej iz Petarniela (Dreka) nas je zapustu 28. maja. Imeu je 69 liet. Biu je droban an ne pru vesok, Mario, biu pa je velik mož. Naravni talent za gledališče an rojen igralec, vse kar je naredu na odru, mu je bluo ku napisano na kožo. Mario je biu tudi močan, biu je ponosen beneški Slovenec an je biu tudi preganjan, plaču je vesoko ceno, a ni nikdar zatajiu svojih korenin. Biu je med začetniki slovenskega kulturnega gibanja v Benečiji ob koncu 60. letih.

Mariolino, takuo ki so ga klicali parjatelj od Beneškega gledališča, je biu v naši kulturni stvari od samega začetka. To parvo v pevskem zboru an društvu Rečan, ki ga je tudi vodu kot predsednik v težkih sedemdesetih lietih, kadar se ni smielo tle par nas še piet po slovensko. An potle tudi v našem gledališču, še pried ko se je rodilo, saj je igru v ljudski igri *Naš Božič* an v *Pasijonu*.

Mario je prehodu z Beneškim gledališčem vso njega dugo, tridesetletno pot, igru je skor v vsaki igri an vsakikrat je navdušu naše ljudi, ki so ga imiel zlo radi. Še stopnu ni na oder an so se že smejal. *Orkester* je zadnje dielo, v katerem se nam je stuuoru smejat do suzi an je kot pianist v ženskem orkestru pokazu še ankrat, če je bluo trieba, kak mojster je biu na odrskih deskah.

Mario Bergnach je biu zaveden an ponosen na svoj rod, kot kaže njegovo bogato skor štiridesetletno kulturno dielo. Manj očitno pa je, kako brieme je nosiu zaradi tega, koliko grankih je muoru posebno parve lieta požgriet, ki dost težav je imeu tudi na diele. Tuole so viedel on sam an njega družina.

Beneška kulturna pomlad, katere sadove uživamo današnji dan, se je rodila v težkih cajtih an je terjala od Maria an od takratnih kulturnih delavcev veliko žrtev an veliko korajže. Njih pokončnost an ponos naj nam bojo v zgled an vodilo tudi današnji dan.

17.10.2007

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

18.10.2007 - 19.10.2007

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

19.00h - 20.00h - 21.00h

Mario Bergnach v igri Orkester. Dan emigranta 2007

IZ NAŠEGA DELA

KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO

6.1.2007

Čedad, gledališče Ristori
Dan emigranta

9.3.2007

Špeter, prostori »Al Centro«
predstavitev Trinkovega koledarja
nastop pevskega zbora Matajur

9.3.2007 – 30.4.2007

Špeter, Beneška galerija
razstava Paolo Manzini - Pajak
Sodelovanje: Društvo beneških likovnih umetnikov

10.3.2007

Breginj, osnovna šola
Spoznajmo naš skupni kulturni prostor ob Nadiži
predstavitev Trinkovega koledarja in knjige
Kako se je začelo na Soči 1915 in končalo 1918,
II. del

21.3.2007

Hlodič, občinska plava dvorana
Mednarodni dan poezije
predstavitev pesniške zbirke
Plastične pregrade, kljubovalno cvetličenje
Roberta Dedenaro

29.3.2007

Sovodnja, občinska dvorana
predstavitev zbornika posveta
Mons. Ivan Trinko (1863-1954)
Spodbujevalec spoznavanja in dialoga med kulturami
nastop učencev Glasbene matice Špeter
Pokroviteljstvo: Občina Savodnja

13.4.2007

Ljubljana, Prešernova dvorana SAZU
predstavitev zbornika posveta
Mons. Ivan Trinko (1863-1954)
Spodbujevalec spoznavanja in dialoga med kulturami

in razstava Trinkove knjižnice,
ki jo hrani Biblioteka SAZU v Ljubljani
Sodelovanje: SAZU Ljubljana

18.4.2007 – 11.5.2007

Čakajoč »Kal v poeziji...«

18.4.2007 – 11.5.2007

Špeter, Beneška galerija
razstava in videomozajk Pesniki dveh manjšin

18.4.2007 • 20.4.2007

Podbonesec, občinska dvorana
delavnica kreativnega pisanja
s pesnikom Markom Kravosom
20.4.2007

Podbonesec, občinska dvorana
Predstavitev projekta Pesniki dveh manjšin
in dvojezične antologije Drugačni verzi - Versi diversi

Sodelovanje:

Društvo beneških likovnih umetnikov, ZSKD
Pokroviteljstvo: občina Podbonesec

21.4.2007 • 23.4.2007

Čedad, Državni muzej
Vodeni obisk razstave
Med Nadižo in Sočo –
Zgodovina in Arheologija neke Pokrajine
v slovenskem jeziku za slovenske šole

17.5.2007 – 30.6.2007

Špeter, Beneška galerija
razstava ilustracij Alessandre D'Este za knjigi
Boter petelin in njegova zgodba - Compare gallo e
la sua storia
Sodelovanje: Društvo beneških likovnih umetnikov

26.5.2007 – 17.6.07

Čedad, Cerkev Santa Maria dei Battuti
razstava Znotraj vasi – Nediške doline 1968
fotografije Riccarda Toffolettija
Sodelovanje s Študijskim centrom Nediža
Pokroviteljstvo: Občina Čedad

31.5.2007

Tolmin, Knjižnica Cirila Kosmača
 predstavitev zbornika posveta
 Mons. Ivan Trinko (1863-1954)
 Spodbujevalec spoznavanja in dialoga med kulturami
 Sodelovanje: Knjižnica Cirila Kosmača

9.6.2007

Kambreško (SLO)
V. Kulturni dnevi pod Globočakom
 Srečanje z Reziyo in Benečijo
 Organizacija: TRD Globočak – Kambreško,
 občina Kanal ob Soči
 Sodelovanje: Rozajanski dum, CAMA,
 Pro loco, Vivistolvizza, ZSKD

15.6.2007

Kambreško (SLO)
V. Kulturni dnevi pod Globočakom
 predstavitev Trinkovega koledarja 2007
 predvajanje filma
 L'uomo di Stregna / Človek iz Srednjega
 Organizacija: TRD Globočak – Kambreško,
 občina Kanal ob Soči
 Sodelovanje: Študijski center Nediža, Kinoateljce

17.06.2007

Evropski pohod prijateljstva
 Ceniebola-Robidišče-Podbela
 Sodelovanje: SKGZ Čedad, Občina Kobarid,
 Upravna Enota Tolmin, Občini Fojda in Ahten,
 Kamp Nadiža

7.7.2007

Topolove – Postaja Topolove
 predstavitev nove zbirke Koderjana
 in knjige Iztoka Osojnika 111 ur / 111 ore
 nastale v letu 2006
 v okviru I. Projekta Koderjana
 Sodelovanje: društvo Topoluove

14.8.2007

Razpotje, Dreka
 Predstavitev knjige Lucije Trusgnach-Škejcov
 Rožinca je naša
 Sodelovanje: Društvo Kobilja glava, Zadruga Most

30.6.2006 – 26.8.2007

Čedad, Državni arheološki muzej
 Razstava Med Nadižo in Sočo –
 Zgodovina in arheologija neke pokrajine
 (Kd Trinko partner projekta)

avgust 2007

Topolove – Postaja Topolove
 Drago Jančar
 gost II. izvedbe Projekta Koderjana
 Sodelovanje: društvo Topoluove

6.10.2007 – 21.10.2007

Čedad, Centro civico
 samostojna razstava Claudie Raza:
 Il respiro dell'esistenza
 Nastop dua Floreancig-Cudrig
 Sodelovanje: Društvo beneških likovnih umetnikov
 Pokroviteljstvo: Občina Čedad

16.10.2007 – 26.10.2007

Špeter, Beneška galerija
 samostojna razstava Claudie Raza: Acquarelli
 Sodelovanje: Društvo beneških likovnih umetnikov

7.10.2007

Čeniebola, Cerkev Svetega Ivana
 Predstavitev knjige Ada Conta
 Po sviete – Canebola e l'emigrazione

16.10.2007 – 5.11.2007

V Trinkovem duhu
16.10.2007 – 5.11.2007

Nova Gorica - Goriška knjižnica Franceta Bevka
 razstava Pravljični svet pod Matajurjem
 Ilustracije Alessandre D'Este za knjigi:
 Ivan Trinko, Boter petelin in njegova zgodba
 Mjuta Povasnica, Zimska pravljica

16.10.2007

Nova Gorica - Goriška knjižnica Franceta Bevka
 Ura pravljic: Boter petelin in njegova zgodba

22.10.2007

Slovenska knjižnica »Damir Feigel«
 Ura pravljic: Boter petelin in njegova zgodba

25.10.2007

Nova Gorica - Goriška knjižnica Franceta Bevka
 predstavitev zbornika
 Mons. Ivan Trinko (1863-1954)
 Spodbujevalec spoznavanja in dialoga med kulturami
 Sodelovanje: Goriška knjižnica Franceta Bevka,
 Slovenska knjižnica »Damir Feigel«, Pokrajinski
 arhiv v Novi Gorici

18.10.2007

Trst, Kulturni dom
 razstava publikaciji Slovencev Videnske pokrajine
 ob Slovenskem slavističnem kongresu

3.11.07 – 10.12.07

Špeter, Beneška galerija
 Hlodič, Trattoria Alla posta
 samostojni razstavi Lucie Trusgnach-Škejcov
 Sodelovanje: Društvo beneških likovnih umetnikov,
 Društvo Kobilja glava

9. – 10.11.2007

Čedad, dvorana združenja Società operaia
 sodelovanje pri organizaciji srečanja SSK
 »Ko ni več meja«

10.11.2007

Čedad, sedež društva
srečanje predstavnikov
slovenskih organizaciji videnske pokrajine
z udeleženci posveta SSK »Ko ni več meja«

7.12.2007

Čedad, gledališče Ristori
Poseben večer Film Video Monitor
Celovečerni film Odgrobadogroba
Sodelovanje: Kinoatelje, Študijski center Nediža
Pokroviteljstvo: Občina Čedad

13.12.2007

Čedad, dvorana združenja Società operaia
predstavitve knjige Stefana Luse
La dissoluzione del potere
Sodelovanje: Circolo culturale Iskra, Kappa-Vu
edizioni

Publikacije:

Rožnica je naša

Po sviete – Canebola e l'emigrazione

Zbirka 25 pirhov iz Tarčmuna v Benečiji 1906
– Trinkovo darilo slovenskemu muzeju v Ljubljani
(separat)

Znotraj vasi – Nediške doline 1968
fotografije Riccarda Toffolettija
(sodelovanje pri izdaji)

Trinkov koledar za leto 2008

Mlada lipa 11

Sodelovanje pri projektih:

Med Nadižo in Sočo – Zgodovina in arheologija
neke pokrajine

Mala Apokalipsa (videodokumentarec)

Slovenec sem (videodokumentarec)

Spletna stran www.kries.it

ČLOVEK IZ SREDNJEGA – L'UOMO DI STREGNA

Skupni projekt: Študijski center Nediža,
Kd Ivan Trinko, Kinoatelje

Predstavitve filma Paola Rojatti:

22.2.2007

Trst, Festival internazionale Cinema&Montagna.
XIII edizione di Alpi Giulie Cinema.
nagrada "Scabiosa Trenta" za najboljši film

23.5.2007

Ljubljana, Dnevi etnografskega filma

15.5.2007

Kambreško, V. Kulturni dnevi pod Globočakom

14.7.2007

Čedad, Mittelimmagini v okviru MittelFest
Sodelovanje: SOMSI

10.10.2007

Portorož, X. FSF – Festival slovenskega filma
Uradni program Srednjemetražni film

13.10.2007

Gorenj Tarbi, Burnjak 2007

2. – 7.11.2007

Maribor, DokMa – Dokumentarci v Mariboru
Posebna omemba žirije v kategoriji
Posebno slovenski

29.11.2007

Tolmin, Festival Vidovin

17.12.2007

Viden, Visionario, X. MCF – Mostre dal Cine Furlan

**SLOVENSKA BIBLIOGRAFIJA VIDENSKE POKRAJINE
LETO 2006**

KSENIJA MAJOVSKI

(NARODNA IN ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA, TRST)

Slovenska bibliografija videnske pokrajine upošteva serijske in monografske publikacije, ki govorijo o Slovencih s tega območja, dela slovenskih avtorjev in založnikov iz videnske pokrajine ter dela v slovenščini ali v slovenskem narečju, ki so nastala na obravnavanem ozemlju. Kriterij izbora gradiva za bibliografijo je dokaj širok, saj smo k monografijam prišteli tudi stenske koledarje z besedilom, kartografsko gradivo, glasbene tiske ter gradivo razmnoženo kot tipkopis oz. računalniški izpis (npr. besedila uprizoritev Beneškega gledališča).

Popis je urejen po strokah univerzalne decimalne klasifikacije z dodatkom naslovnega in imenskega kazala. V bibliografijo smo vključili tudi starejše tiske (do 5 let nazaj), ki so izostali iz prejšnjih bibliografij zaradi težav pri pridobivanju gradiva. Odločili smo se, da objavimo njihov popis, saj bi sicer te enote izpadle. Označene so z zvezdico (*).

Bibliografija je izdelana z računalniškim programom COBISS, ki povezuje v omrežje 345 slovenskih knjižnic. Narodna in študijska knjižnica je vključena v to omrežje. Baza podatkov COBISS je dosegljiva v celoti ali pa tudi kot katalog posamezne vključene knjižnice prek spleta internet, in sicer tudi na naslovu spletne strani Narodne in študijske knjižnice <http://www.nsk-trst.sik.si>.

SERIJSKE PUBLIKACIJE

1. **All'ombra del Canin** = Ta pod Čanynowo sinco : bollettino parrocchiale di Resia. – Anno 1, n. 7 (1928)- . – Resia : Parrocchia di S. Maria Assunta
79 (2006), Pasqua, Šmarnamiša, 3-4
Četrtnetnik. – *Odg. ur. Elena Merlino*. – *Besedilo pretežno v it. s posameznimi članki v rezijanskem narečju*. – *Zapis podnasl. v rezijanščini se spreminja*. – *Različne mere*
2. **Beneški dnevnik**. – 2005- . – Čedad = Cividale del Friuli : Cooperativa Most
2006. – 24 cm
Letnik
3. **Clenia ieri e oggi**: informazioni del comitato pro-Clenia. - [2005?]- . - [Clenia : Comitato pro-Clenia]
2006, dic. – 30 cm
Občasno. – *Besedilo pretežno v it. s posameznimi stavki ali besedami v beneškoslovenskem narečju*
4. **Dal "San Martino"**: bollettino parrocchiale. - [Ljesa : župnija, 1962?]
44 (2006), n. 1-3. – 33 cm
Trikrat letno. - *Besedilo pretežno v it. s posameznimi stavki, besedami ali članki v beneškoslovenskem narečju*. – *Popis po št. 1, leto 12 (1973)*
5. **Dom**: kulturno-verski list. – Anno 1, n. 1 (1983)- . – Cividale del Friuli : Most
41 (2006), št. 1-22. – 43 cm
Petnajstdnevnik. – *Odg. ur. Marino Qualizza*. – *Besedilo v slov., it. in beneškem narečju*. – *Podnasl. se spreminja*. – *Od št. 7 (15.4.) meri 46 cm*
ISSN 1124-6472
6. **Emigrant**: periodico bimestrale dell'Unione emigranti sloveni del Friuli-Venezia Giulia = Časnik Zveza izseljencev iz Furlanije-Juljske krajine. – 1981, n. = št. 0- . – Cividale : [Zveza slovenskih izseljencev]
23 (2006), n. 1/2-3/4, 5-6
Dvomesečnik. – *Odg. ur. Dušan Udovič* – *Besedilo v slov., it. in beneškem narečju ter priložnostno v drugih jezikih*. – *Slovenski podnasl. se spreminja*. – *Pril. k št. 5: Koledar 2007*. – *Različne mere*
7. **Galeb**: mladinska revija. - Let. 1, št. 1 (1954)- . – Čedad : Soc. Coop. Novi Matajur
52 (2005/2006), št. 5-10. – 27 cm
53 (2006/2007), št. 1-4. – 27 cm
Mesečnik. – *Gl. ur. Majda Železnik, odg. ur. Igor Gabrovec*. – *Pril. k št. 4, letn. 53 (2006/07): knjižni znak*
ISSN 1124-6480

8. **Galebov** šolski dnevnik ... - 1983/84- . - [Čedad] : Zadruga Novi Matajur
2005/2006. - 23 cm
2006/2007. - 23 cm
Letnik. - Odg. ur. Igor Gabrovec
9. **Med nami**: pod lipa : s križem : foglio interparrocchiale. - 1981, št. 1- . - Prosnid ; Pletišča; Brezje ; Tipana ; Viskorša ; Vizont ; Zavarh ; Bardo ; Ter ; Podbardo : [župnije]
2006, [tri št.]. - 30 cm
Občasno. - Z oznako: Supplemento a "La vita cattolica"
10. **Mlada lipa**. - 1997- . - Subit : [s. n.]
2006, [št.] 10. - 30 cm
Letnik. - Besedilo v it. in v beneškoslovenskem narečju. - Z oznako: Supp. a Trinkov koledar za leto 2007
11. **Nāš glas** = La nostra voce : semestrale del circolo culturale resiano "Rozajanski dum". - Anno 5 [i. e. 1], n. 1 (dic. 2005)- . - Prato di Resia : Circolo culturale resiano "Rozajanski dum"
6 [i. e. 2] (2006), n. 1-2. - 32 cm
Dvakrat letno. - Odg. ur. Luigia Negro. - Štetje letnika pričeli z letom, ko so glasilo registrirali na sodišču
12. **Novi Matajur**: tednik Slovencev Videmske pokrajine. - Let. 1, št.1(1974)- .- Čedad = Cividale: Soc. Coop. Novi Matajur
2006, št. 1-49. - 43 cm
*Tednik. - Odg. ur. Jole Namor. - Besedilo v slov., it. in beneškem narečju
ISSN 1124-6626*
13. **Slovit**: Sloveni in Italia : bollettino di informazione = informacijski bilten Slovencev v Italiji. - Anno 1, n. 1 (1999)- . - Cividale del Friuli : Most
8 (2006), n. 1-13 = 98-110. - 30 cm
Štirinajstdnevnik. - Odg. ur. Giorgio Banchig
14. **Trinkov koledar za leto...** / [izdalo] Kulturno društvo Ivan Trinko, Čedad. - 1952- . - Špeter : Zadruga Lipa ; Čedad : Kulturno društvo Ivan Trinko
2006. - 21 cm
*Letnik. - Odg. ur. Iole Namor.- Priloga: P. - Od l. 2000 založnik Kulturno društvo Ivan Trinko
ISSN 1126-6790*
15. **La vita cattolica**: settimanale del Friuli. - Udine : La Vita cattolica
84 (2006), n. 1-50. - 41 cm
Tednik. - Odg. ur. Ezio Gosgnach. - Popis po št. 5, letn. 78 (2000). - Vsako prvo ali drugo št. v mesecu str. v slovenščini z naslovom: Po slovensko

16. **Vitainsieme** = Življenjekupe: bollettino delle parrocchie di S. Leonardo AB (S. Leonardo) e di S. Paolo AP. (Stregna). – Anno 1, n. 1 (dic. 2001). – S. Leonardo : parrocchia 6 (2006), n. 1-3. – 30 cm
- Trikrat letno. – Odg. ur. Luca Nazzi. – Poleg vzpor. nasl. tudi posamezni izrazi, stavki ali članki v beneškem narečju. – Vzpr. Nasl. V slov.: Živjetkupe*

2 VERSTVO. BOGOSLOVJE

1.

KOLENDAR 2007 [Slikovno gradivo] / realizzazione Margherita Trusgnach - Tarbjanova e Aldo Clodig - Te dolenjih ; i quadri sono stati fotografati da Luca Laureati. - [Garmak] : Garmiški kamun ; [s. l.] : Kulturno društvo Rečan = Grimacco : Comune ; [s. l.] : Circolo culturale Rečan, [2006] ([s. l.] : La Tipografica). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 38 x 27 cm
Besedilo v beneškem narečju. - Koledar z reprodukcijami starih slik z versko vsebino in starimi molitvami
 COBISS.SI-ID 2706924

33 GOSPODARSTVO. GOSPODARSKE VEDE

2.

COMUNICARE senza confini = Sporočanje brez meja : INTERREG III A Italia-Slovenia 2000-2006 / [volume a cura di Duilio Cosatto, Michele Coren, Mauro Pascolini ; redazione e cura dei testi Silvia Anastasia ; traduzione Mojca Švab Guštin ; autori fotografie Michele Coren ... et al.]. - [S. l.] : Regione autonoma Friuli Venezia Giulia ; San Pietro al Natisone : Comunità montana del Torre, Natisone e Collio, 2006 (Cormons : Poligrafiche San Marco). - 101 str. : ilustr. ; 30 cm
Ov. nasl. - Besedilo v it. in slov.
 COBISS.SI-ID 2988268

3.*

PRESENTAZIONE delle possibilità e opportunità di collaborazione transfrontaliera tra gli enti locali delle zone alpine : atti del convegno, Tarvisio, Centro culturale, 17 giugno 2005 = Predstavitev možnosti in priložnosti čezmejnega sodelovanja med lokalnimi samoupravami na alpskem območju : akti posveta, Trbiž, Kulturni center, 17. junij 2005 / [autori dei testi, avtorji besedil Rudi Bartaloth ... [et al.] ; testi introduttivi, uvodna besedila Franco Baritussio, Jože Šušmelj, Nadia Campana ; redazione a cura di [!] Unione regionale economica slovena = uredilo in pripravilo Slovensko deželno gospodarsko združenje]. - Trieste : Unione regionale economica slovena = Trst : Slovensko deželno gospodarsko združenje, 2005 ([Dolina] : Graphart). - 126 str. : ilustr. ; 24 cm
Besedilo v it. in slov.
 COBISS.SI-ID 2696684

35 JAVNA UPRAVA. VOJNA VEŠČINA. VOJNE ZNANOSTI

4.

CAMPANA, Nadia

Sbirca il comune = Pokukaj v občino / [autore, avtorica Nadia Campana ; disegni, risbe Michele Galliussi ; coordinamento per la lingua slovena, coordinacija za slovenski jezik Rudi Bartaloth in, e

Centro culturale sloveno Stella alpina Val Canale = Slovensko kulturno središče Planika Kanalska dolina]. - Tarvisio : comune ; [s. l.] : Centro culturale sloveno Stella Alpina Val Canale = Trbiž : občina ; [s. l.] : Slovensko kulturno središče Planika Kanalska dolina, 2006 ([s. l.] : Tipografia Tarvisiana). - 48 str. : ilustr. ; 30 cm
Vzpor. besedilo v it. in slov.
COBISS.SI-ID 2511596

5.

La LINGUA slovena all'interno dell'amministrazione pubblica quale fonte di collaborazione tra vicini : atti della tavola rotonda, Tarvisio 29 luglio 2006 = Slovenski jezik v javni upravi, sredstvo za sodelovanje med sosedi : akti okrogle mize, Trbiž 29. julija 2006 / [traduzione testi lingua slovena, prevod slovenskih besedil Euroservis Trieste/Trst]. - Tarvisio : Comune ; [s. l.] : Comunità montana del Gemonese, Canal del Ferro e Val Canale : Centro culturale sloveno Stella alpina Val Canale = Trbiž : Občina ; [s. l.] : Gorska skupnost za Guminsko, Železno in Kanalsko dolino : Slovensko kulturno središče Planika Kanalska dolina, 2006 ([s. l.] : Tipografia Tarvisiana). - 88 str. : ilustr. ; 23 cm
Besedilo v slov. in it.
COBISS.SI-ID 2736364

37 VZGOJA. ŠOLSTVO. IZOBRAŽEVANJE. POUK. PROSTI ČAS

6.

SLOVENSKI deželni zavod za poklicno izobraževanje (Trst ; Gorica ; Špeter)
Formazione superiore = Višje usposabljanje : 2006/07. - Trst ; Gorica ; Špeter : Slovenski deželni zavod za poklicno izobraževanje = Trieste ; Gorizia ; San Pietro al Natisone : Istituto regionale sloveno per l'istruzione professionale, [2006?] ([Trst] : Stella). - 19 str. ; 21 cm
Ov. nasl. - Vzpor. besedilo v slov. in it.
COBISS.SI-ID 2594284

39 ETNOLOGIJA. ETNOGRAFIJA. FOLKLORA

7.

BOTER petelin in njegova zgodba / [zapisal] Ivan Trinko ; ilustrirala Alessandra D'Este ; [uvod Donatella Neri]. - [S. l.] : Revija Galeb ; Čedad : Zadruga Novi Matajur : Kulturno društvo Ivan Trinko, 2006 (Pasian di Prato : Lithostampa). - [32] str. : ilustr. ; 24 cm
COBISS.SI-ID 2641388

8.

COMPARE gallo e la sua storia / [trascritto da] Ivan Trinko ; illustrazioni di Alessandra D'Este ; [traduzione di Michele Obit ; introduzione Donatella Neri]. - [S. l.] : Rivista Galeb ; Cividale : Soc. coop. Novi Matajur : Circolo culturale Ivan Trinko, 2006 (Pasian di Prato : Lithostampa). - [32] str. : illustr. ; 24 cm
Prevod dela: Boter petelin in njegova zgodba
COBISS.SI-ID 2641644

9.

ROŽINCA : Matajur, 15. vošta-agosto / [uredila Luisa Battistig ; akvareli Isabella De Crignis ; fotografije Abramo Trinco e [!]] Luisa Battistig = a cura di Luisa Battistig ; acquarelli di Isabella De Crignis ; fotografie di Abramo Trinco e Luisa Battistig]. - [S. l.] : Associazione od me-je ; San Pietro al Natisone : Pro loco Nediške doline ; [s. l.] : Pro loco Vartacia, [2006?]. - [12] str. : ilustr. ; 16 cm
Vzpor. besedilo v beneškoslovenskem narečju in it.
COBISS.SI-ID 2499052

6 UPORABNE ZNANOSTI

10.

KOLENDAR 2007 [Slikovno gradivo]. - [Čedad] : Slovenci po svetu = Unione emigranti sloveni del Friuli Venezia Giulia, [2006?] ([Premariacco] : Juliagraf). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 32 x 24 cm
Besedilo v beneškem narečju, recepti tudi v it. - Koledar s kuharskimi recepti iz Beneške Slovenije. - Izšel kot pril. k št. 5, letn. 23 (2006) časnika Emigrant
COBISS.SI-ID 2690028

11.

LESKOVIC, Vesna

Rezija : jěst tu-w rožini dulini = Resia : a tavola nella valle dei fiori / Vesna Leskovic, Dino Del Medico ; [traduzioni di Angela Di Lenardo, Luigia Negro e Matej Šekli ; proverbi raccolti da Dorina Beltrame, Luigia Negro, Silvana Paletti]. - Čedad = Cividale del Friuli : Most, 2006 (Pasian di Prato : LithoStampa). - 226 str. : ilustr. ; 23 cm
Presentazione / Roberto Dapit: str. 7-8. - Vzpor. besedilo v rezijanščini in it.
COBISS.SI-ID 2563820

73/77 KIPARSTVO. RISANJE. SLIKARSTVO. GRAFIKA. FOTOGRAFIJA

12.

PETRICIG, Paolo

P. - [Čedad : Kulturno društvo Ivan Trinko, 2006?] ([s. l.] : Juliagraf). - [28] str. : ilustr. ; 21 cm
Z oznako: Trinkov koledar za leto 2006: likovni vložek/inserto. - Besedilo v slov. in it. - Izšlo kot priloga Trinkovemu koledarju 2006. - Podatki o impresumu ugotovljeni v Trinkovem koledarju 2006
COBISS.SI-ID 2427628

13.

PETRICIG, Paolo

Potres! : 6. maggio 1976 > 6. maggio 2006 = 6. maj 1976 > 6. maj 2006 / Paolo Petricig ; [catalogo a cura del Centro studi Nediža = katalog uredil Študijski center Nediža]. - San Pietro al Natisone : Centro studi Nediža = Špeter : Študijski center Nediža, cop. 2006 (Pasian di Prato : Lithostampa). - [48] str. : ilustr. ; 20 cm
Vzpor. besedilo v slov. in it.
COBISS.SI-ID 2408428

14.

PODRECCA, Graziano

Graziano Podrecca : un paese, la scuola = vas, šola / [catalogo a cura del Centro studi Nediža = katalog uredil Študijski center Nediža]. - San Pietro al Natisono : Centro studi Nediža = Špeter : Študijski center Nediža, 2006 (Pasian di Prato : Lithostampa). - [48] str. : ilustr. ; 17 x 30 cm
Vzpor. slov. in it. besedilo
COBISS.SI-ID 2417900

15.

POSTAJA (13 ; 2006 ; Topolove) [Tredicesima]

XIII Stazione di Topolo 2006 = [XIII.] Postaja Topolove [2006] : [tredicesima edizione, 1-16 luglio 2006] / [disegni di Giorgio Vazza ; traduzioni Irena Jelerčič, Cosimo Miorelli, Anthony Zamparutti ; fotografie Gualtiero Stoffella ... et al.]. - Topolò = Topoluove : Associazione ; [s. l.] : Associazione artisti della Benecia = Društvo beneških umetnikov, [2006?] (Comons : Poligrafiche San Marco). - 110 str. : ilustr. ; 21 cm
Podnasl. v kolofonu. - Besedilo v it. in slov. in delno tudi v angl.
COBISS.SI-ID 2439916

16.

VALLI del Natisono : artigianato artistico, agricoltura, musica / [co-ordinazione e supervisione Luisella Gorla ; traduzioni Jole Namur (!) ... et al.]. - [S. l.] : Pro loco Nediške doline - Valli del Natisono, [2006?] (Feletto Umberto : Graf 80). - [48] str. : ilustr. ; 21 cm
Besedilo v it. in prevodu v slov., angl. in nem.
COBISS.SI-ID 2604012

81 JEZIKOSLOVJE

17.

ČENIEBOLA [Slikovno gradivo] = Canebola : kalendar lieto 2007 anno / foto Associazione "Lipa" Canebola - Čeniebola, Kulturno društvo "Monte Joanaz" - Čeniebola. - Canebola = Čeniebola : Associazione "Lipa" : Kulturno društvo "Monte Joanaz" ; Čedad = Cividale del Friuli : Združenje don E. Blanchini = Associazione [don E. Blanchini], [2006?] (Salt di Povoletto (UD) : Grafiche Civaschi). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 34 x 24 cm
Besedilo v it. in beneškoslovenskem narečju. - Koledar s hišnimi imeni in priimki vasi Čeniebola, ki jih je zbral Božo (Natalino) Zuanella
COBISS.SI-ID 2707436

18.

DEL Medico, Dino

Nāše besiede : vokabolareh po našin - italiano = vocabolario italiano - po našin / Dino Del Medico. - [S. l.] : Comunità montana Torre, Natisono e Collio ; Lusevera = Bardo : Comune, 2006 (Udine : LithoStampa). - 274 str. : ilustr. ; 22 cm
Prefazione / Pavle Merku: str. 6-8
COBISS.SI-ID 2563052

82(100) KNJIŽEVNOST RAZNIH NARODOV

19.

ANOUILH, Jean

Orkester : igra-koncert / Jean Anouilh ; priredba za Beneško gledališče Marina Cernetig. - [Čedad : Beneško gledališče, 2006?]. - 22 f. ; 30 cm

Beneškoslovensko narečje. - Datum izida se nanaša na premiero, ki je bila na Dnevu emigranta 6.1.2006

COBISS.SI-ID 2417388

20.

COOS, Sandrino

Ti devo infinite parole d'amore! = Te muorem reiče prisarčne besiede prez konca! / Sandrino Coos. - Taipana : comune, 2006 (Tarcento : Grafiche Toffoletti). - 148 str. ; 24 cm

Vzpor. besedilo v it. in prevod v tersko narečje. - Saluto del sindaco / Elio Berra: str. 7-8. - Parole introduttive / Domenico Zannier: str. 9-13. - Introduzione alla lettura di Te muorem reiče prisarčne besiede prez konca! di Sandrino Coos / Jole Namor: str. 14-16

COBISS.SI-ID 2653164

21.

FRINTON, Freddie

Vičerja za enega / Freddie Frinton ; prevod Lara in Adriano Garjup. - [Čedad : Beneško gledališče, 2006?]. - 6 f. ; 30 cm

Izv. stv. nasl.: Dinner for one. - Beneškoslovensko narečje. - Uprizorjeno za dan žena, 8.3.2006

COBISS.SI-ID 2408940

22.

TARVISIO finestra sull'Europa : elaborati letterari = Trbiž okno v Evropo : literarni spisi / [traduzioni, prevodi Euroservis TS]. - Tarvisio : Comune ; [s. l.] : Comunità montana del Gemonese, Canal del Ferro e Val Canale : Centro culturale sloveno Stella alpina Val Canale = Trbiž : Občina ; [s. l.] : Gorska skupnost za Guminsko, Železno in Kanalsko dolino : Slovensko kulturno središče Planika Kanalska dolina, 2006 ([s. l.] : Tipografia Tarvisiana). - 111 str. ; 23 cm

Besedilo v slov. in prevod v it.

COBISS.SI-ID 2725612

821.163.6 SLOVENSKA KNJIŽEVNOST

23.

DRUGAČNI verzi : pesniki dveh manjšin = Versi diversi : poeti di due minoranze / izbral, uredil, spremno študijo in kritiška besedila napisal, selezione, prefazione e testi critici a cura di Miran Košuta ; [uvod, introduzione Ciril Zlobec ; prevajalci, traduttori Marco Apollonio ... et al.]. - Capodistria : Unione italiana = Koper : Italijanska unija, 2006 ([s. l.] : Vek). - 299 str. ; 21 cm

700 izv. - Vzpor. besedilo v slov. in prevod v it. - Poezija kot posebna identiteta manjšine = La poesia come specifica identità della minoranza / Ciril Zlobec: str. 4-13. - Korenine in veter = Tra radici e

vento / Miran Košuta: str. 14-59. - Zastopani avtorji: Miroslav Košuta, Aleksij Pregarc, Irena Žerjal, Marko Kravos, Silvana Paletti, Ace Mermolja, Marij Čuk, Boris Pangerc, Majda Artač Sturman, Alenka Rebula Tuta, Jurij Paljk, Miha Obit. - Kazalo
COBISS.SI-ID 229173504

24.

KOKALJ, Tatjana, 1956-

Pravljice s sivim oblakom na nebu / Tatjana Kokalj ; ilustrirala Mojca Cerjak ; [Anja Kokalj soavtorica pravljic Sanjski palčki in Zajec z očali]. - [S. l.] : Revija Galeb ; Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2006 (Trst : Graphart). - 27 str. : ilustr. ; 27 cm

Ilustr. na notr. str. ov.

COBISS.SI-ID 2640620

25.

MAJHEN, Zvezdana

Uganke modrijanke / Zvezdana Majhen ; ilustrirala Mojca Cerjak. - [S. l.] : Revija Galeb ; Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2006 (Trst : Graphart). - 27 str. : ilustr. ; 27 cm

Ilustr. na notr. str. ov.

COBISS.SI-ID 2640364

26.

NOVAK, Bogdan, 1944-

Spomini na mojo mamo in njeno mladost v Trstu / Bogdan Novak ; ilustriral Klavdij Palčič. - [S. l.] : Revija Galeb ; Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2006 (Trst : Graphart). - 39 str. : ilustr. ; 27 cm

COBISS.SI-ID 2639852

27.

PETEK Levokov, Milan

Kostanjevo drevo gre v Afriko / Milan Petek ; ilustrirala Alenka Sottler. - [S. l.] : Revija Galeb ; Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2006 (Trst : Graphart). - 39 str. : ilustr. ; 27 cm

Ilustr. na notr. str. ov.

COBISS.SI-ID 2640876

28.

PREGI, Slavko

Varja se pogovarja / Slavko Pregl ; ilustriral Arjan Pregl. - [S. l.] : Revija Galeb ; Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2006 (Trst : Graphart). - 33 str. : ilustr. ; 27 cm

Ilustr. na notr. str. ov.

COBISS.SI-ID 2640108

29.

I RACCONTI di nonno Žef : elaborazione di tre storie di paura raccontate da Ivan Trinko nel libro "Serata invernale nelle Valli del Natison" / a cura degli alunni delle classi prime sez. C e E ; traduzione dallo sloveno di Daniela Lauretig ; traduzione in friulano di Fulvia Sostero. - Cividale del

Friuli : Scuola secondaria di I° grado "Via Udine", [2006?]. - [16, 16] str. : ilustr. ; 25 cm
Priredba in prevod zgodbe Zimski večer Ivana Trinka, objavljene v zbirki Naši paglavci (Gorica, 1929).
- *Potiskane notranje str. ov. - Vsebuje prevod v furl., tiskan v obratni smeri: Lis contis di nono 'Sef*
COBISS.SI-ID 2480364

30.

SOSIČ, Marko

Olgica in mavrica ; beneška pravljica / Mjuta Povasnica ; priredba za lutkovno igrico Marko Sosič. - [Trst : Slovensko stalno gledališče, 2006?]. - 16 f. ; 30 cm
Premierno uprizorjena v sezoni 2006/2007 (2.9.2006)
COBISS.SI-ID 2544876

31.

TRINKO, Ivan

Zamejski viharnik / Ivan Trinko ; izbral in uredil Miroslav Košuta ; [fotografije Arhiv Mario Magajna - Odsek za zgodovino pri NŠK v Trstu, Tin Piernu - arhiv Študijskega centra Nediža, arhiv Kulturnega društva Ivan Trinko v Čedadu]. - Trst : ZTT = EST, 2006 (Trst : Graphart). - 303 str. : ilustr. ; 25 cm
Urednikova misel / Miroslav Košuta: str. 273-275
COBISS.SI-ID 2363116

908 DOMOZNAVSTVO

32.

CANEbola : scorcì di storia : 1770-1947 = Čeniebola : košček sgodovine [!] : 1770-1947 / a cura [di] Ado Cont. - [S. l. : s. n.], 2006 (Udine : Pellegrini - Il cerchio). - 185 str. : ilustr. ; 30 cm
Besedilo v it., uvodne besede v it. z vzpor. prevodom v slov.
COBISS.SI-ID 2709740

33.

CANEbola, ricordi di ieri e di oggi = Čeniebola spomini ad učera an donas / a cura [di] Ado Cont. - [Čeniebola : samozal. A. Cont ; Čedad] : Circolo di cultura "Ivan Trinko", 2006 (Udine : Tipografia Pellegrini - Il Cerchio). - 240 str. : ilustr. ; 30 cm
Besedilo v it. in beneškoslovenskem narečju, podnapisi fotografij v it.
COBISS.SI-ID 2567916

34.

ČLOVEK anu živina [Slikovno gradivo] = L' uomo e gli animali = Človek in živina : naš kolindrin 2007 = calendario resiano 2007 / litratavi so od, immagini di Santino Amedeo ... [et al.]. - [Rezija] : Rozajanski kulturni čirkolo "Rozajanski dum" = Circolo culturale resiano "Rozajanski Dum", 2006 ([S. l. : s. n.]). - 1 koledar (14 listov) : barve ; 34 x 24 cm
Vzpor. besedilo v rezijanščini in it. - Stenski koledar na temo domačih živali
COBISS.SI-ID 2701292

35.

DVA tisoč sedem

2007 [Slikovno gradivo] : Spomini = ricordi ---. - Sant'Andrea di Cravero = Sv. Štandri : Circolo ricreativo e culturale ; Čedad = Cividale del Friuli : Združenje don E. Blanchini = Associazione [don E. Blanchini], [2006?] (Salt di Povoletto (UD) : Grafiche Civaschi). - 1 koledar (8 listov) : č-b ; 44 x 20 cm

Besedilo v beneškem narečju in delno tudi v it. - Koledar s fotografijami vaščanov ter domačimi pregovori

COBISS.SI-ID 2707180

36.

JELEN, Igor, 1962-

La valle dei tre confini : una comunità ai margini di storia e geografia, tra Carnia, Carniola e Carinzia / Igor Jelen. - Montereale Valcellina : Circolo culturale Menocchio, 2006 (Sequals (Pn) : Grafiche Tielle). - 319 str. : ilustr. ; 22 cm. - (I Quaderni del Menocchio. Tra storia e narrazione ; 7) *Bibliografija: str. 311-316*

COBISS.SI-ID 2357740

37.

LIETO 2007 [Slikovno gradivo]. - Bardo : Center za kulturne raziskave ; Čedad : Združenje don E. Blanchini = Lusevera : Centro di ricerche culturali ; Cividale del Friuli : Associazione [don E. Blanchini], [2006?] (Salt di Povoletto : Grafiche Civaschi). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 34 x 24 cm

Tersko narečje. - Koledar s portretnimi fotografijami krajanov ter pregovori iz Terske doline

COBISS.SI-ID 2707692

38. *

MATAJUR : in cammino sul monte / a cura della Sezione C.A.I. di Cividale del Friuli ; [hanno collaborato Tiziana Perini ... [et al.] ; referenze fotografiche Lucio Tolar ... et al.]. - [Cividale del Friuli : C.A.I., Sezione], 2005 (Tavagnacco : Arti Grafiche Friulane). - 203 str. : ilustr. ; 24 cm

Z oznako: Nel trentesimo dell'inaugurazione del Rifugio "Senatore Guglielmo Pelizzo". - Zvd. na notranjih str. ov.

COBISS.SI-ID 2988012

39.

TERSKA dolina : Terska dolina v besedi, sliki in pesmi Viljema Černa = Alta val Torre = Val de Tor / uredila, a cura di Milena Kožuh ; [avtorji prispevkov, avtorji testi Gianni Avon ... [et al.] ; prevajalci, traduzione Renzo Calligaro ... [et al.] ; avtorji fotografij, avtorji fotografie Viljem Černo ... et al.]. - Celje : Društvo Mohorjeva družba : Celjska Mohorjeva družba ; Gorica : Goriška Mohorjeva družba, 2006 (Ljubljana : Virtus Prograf). - 413 str., [32] str. pril., LXXIX str. : ilustr. ; 24 cm

Podnasl. na preliminarni str.: Terska dolina v besedi, sliki in pesmi. - Besedila v slov. in it. - Bibliografija na koncu nekaterih prispevkov. - Povzetki v furlan.

COBISS.SI-ID 226412544

40.

BUCOVAZ, Daniel

I sentieri della Slavia friulana [Kartografsko gradivo] : luoghi, piatti e prodotti tipici, storia, leggenda, personaggi di una terra tutta da scoprire / [testi Daniel Bucovaz e Roberto Pensa ; fotografie Archivio "Dom"... et al.]. - San Pietro al Natisone : Pro loco "Nediške doline - Valli del Natisone" ; Tavagnacco : Tabacco, [2006?] ([s. l. : s. n.]). - 1 zvd. ; 40 x 37 na listu 61 x 43 cm zložen na 21 x 15 cm

Vsebuje: ob strani in spodaj: Dove dormire, Dove mangiare, Fiere dell'artigianato artistico locale, Gubana tipica delle Valli del Natisone, Prodotti agricoli tipici ; zadaj: 6 poti z opisi znamenitosti
COBISS.SI-ID 2438380

929 BIOGRAFSKE IN SORODNE ŠTUDIJE

41.

MONS. Ivan Trinko : (1863-1954) : spodbujevalec spoznavanja in dialoga med kulturami = promotore della conoscenza e del dialogo tra culture : zbornik posveta, Špeter, 16.10.2004 = atti del convegno, San Pietro al Natisone, [16.10.2004] / [uredili, a cura di Roberto Dapit, Michele Obit, Lucia Trusgnach ; preводи, traduzioni Federica Bello ... [et al.] ; fotografije, fotografie Luca Laureati, Mario Magajna]. - Čedad : Kulturno društvo Ivan Trinko = Cividale : Circolo di cultura [Ivan Trinko], 2006 (Pasian di Prato : Lithostampa). - 452 str. : ilustr. + 1 CD ; 22 cm

Kazalo

COBISS.SI-ID 2708204

93/99 ZGODOVINA

42.

RUPEL, Lidija

Contributi alla carta archeologica delle Valli del Natisone, II / Lidia Rupel. - [S. l. : s. n., 2005?]. - Str. [37]-116 : ilustr. ; 24 cm

Bibliografija: str. 109-115. - Riassunto ; Abstract. - P. o.: Forum iulii : annuario del Museo archeologico di Cividale del Friuli, anno XXIX (2005)

COBISS.SI-ID 2684140

NASLOVNO KAZALO

- Alta val Torre 39
- Boter petelin in njegova zgodba 7
- Canebola 17 , 32
Canebola, ricordi di ieri e di oggi 33
Compare gallo e la sua storia 8
Comunicare senza confini 2
- Lis contis di nono 'Sef 29
Contributi alla carta archeologica
delle Valli del Natisone, II 42
- Čeniebola 17 , 32
Čeniebola spomini ad učera an donas 33
Člověk anu živina 34
Človek in živina 34
- Drugačni verzi 23
2007 35
- Formazione superiore 6
- Graziano Podrecca 14
- Koledar 2007 10
Kalendar 2007 1
Kostanjevo drevo gre v Afriko 27
- Lieto 2007 37
La lingua slovena all'interno
dell'amministrazione pubblica quale fonte
di collaborazione tra vicini 5
- Matajur 38
Mons. Ivan Trinko 41
- Naše besiede 18
- Olgica in mavrica 30
Orkester 19
- P. 12
Pokukaj v občino 4
Potres! 13
Pravljice s sivim oblakom na nebu 24
Predstavitev možnosti in priložnosti čezmejnega
sodelovanja med lokalnimi samoupravami
na alpskem območju 3
Presentazione delle possibilita e opportunita
di collaborazione transfrontaliera
tra gli enti locali delle zone alpine 3
- I racconti di nonno Žef 29
Resia 11
Rezija 11
Rožinca 9
- Sbircia il comune 4
I sentieri della Slavia friulana 40
Slovenski jezik v javni upravi, sredstvo
za sodelovanje med sosedi 5
Spomini na mojo mamo in njeno mladost v Trstu 26
Sporočanje brez meja 2
- Tarvisio finestra sull'Europa 22
Te muorem reiçe prisarčne besiede
prez konca! 20
Terska dolina 39
Ti devo infinite parole d'amore! 20
Trbiž okno v Evropo 22
XIII Stazione di Topolo 2006 15
[XIII.] Postaja Topolove [2006] 15
- Uganke modrijanke 25
L'uomo e gli animali 34
- Val de Tor 39
La valle dei tre confini 36
Valli del Natisone 16
Varja se pogovarja 28
Versi diversi 23
Vičerja za enega 21
Višje usposabljanje 6

IMENSKO KAZALO

- Zamejski viharnik 31
 Amedeo, Santino (fotograf) 34
 Anastasia, Silvia (urednik) 2
 Anouilh, Jean 19
 Apollonio, Marco (1964-, prevajalec) 23
 Artáč Sturman, Majda (avtor) 23
 Associazione culturale (Topolo - Topoluove) 15
 Associazione "Lipa" (Čeniebola) 17
 Avon, Gianni (avtor) 39
- Baritussio, Franco (avtor dodatnega besedila) 3
 Bartaloth, Rudi (avtor) 3
 Bartaloth, Rudi (prevajalec) 4
 Battistig, Luisa (urednik, fotograf) 9
 Bello, Federico (prevajalec) 41
 Beltrame, Dorina (zbiratelj) 11
 Berra, Elio (avtor dodatnega besedila) 20
 Bucovaz, Daniel 40
- Campana, Nadia 4
 Campana, Nadia (avtor dodatnega besedila) 3
 Centro culturale sloveno Stella Alpina Val Canale 4
 Cerjak, Mojca (ilustrator) 24, 25
 Cernetig, Marina (priređitelj) 19
 Circolo ricreativo e culturale (Sv. Štandri) 35
 Clodig, Aldo (urednik) 1
 Club alpino italiano. Sezione (Cividale del Friuli) 38
 Cont, Ado (urednik) 32, 33
 Coos, Sandrino 20
 Coren, Michele (urednik, fotograf) 2
 Cosatto, Duilio (urednik, fotograf) 2
- Čuk, Marij (avtor) 23
- Dapit, Roberto (avtor dodatnega besedila) 11, 41
 De Crignis, Isabella (ilustrator) 9
 Del Medico, Dino 18
 Del Medico, Dino (avtor) 11
- D'Este, Alessandra (ilustrator) 7, 8
 Di Lenardo, Angela (prevajalec) 11
 Društvo beneških umetnikov 15
- Frinton, Freddie 21
- Galliussi, Michele (ilustrator) 4
 Gamba, Giada (avtor) 3
 Garjup, Adriano (prevajalec) 21
 Garjup, Lara (prevajalec) 21
 Gorla, Luisella (urednik) 16
- Jelen, Igor (1962-) 36
 Jelerčič, Irena (prevajalec) 15
- Kokalj, Anja (avtor) 24
 Kokalj, Tatjana (1956-) 24
 Košuta, Miran (urednik, avtor dodatnega besedila) 23
 Košuta, Miroslav (avtor) 23
 Košuta, Miroslav (urednik) 31
 Kožuh, Milena (urednik) 39
 Kravos, Marko (1943-, avtor) 23
 Kulturno društvo "Monte Joanaz" (Čeniebola) 17
- Laureati, Luca (fotograf) 1, 41
 Lauretig, Daniela (prevajalec) 29
 Leskovic, Vesna 11
- Magajna, Mario (fotograf) 31, 41
 Majhen, Zvezdana 25
 Merku, Pavle (avtor dodatnega besedila) 18
 Mermolja, Ace (avtor) 23
 Miorelli, Cosimo (prevajalec) 15
 Mjuta Povasnica (zbiratelj) 30
 Mužina, Aleksij (1974-, avtor) 3
- Namor, Jole (avtor) 20
 Namor, Jole (prevajalec) 16
 Negro, Luigia (prevajalec, zbiratelj) 11

- Neri, Donatella (avtor dodatnega besedila) 7 , 8
- Novak, Bogdan (1944-) 26
- Obit, Michele (avtor) 8, 23, 41
- Ozbič, Mitja (avtor) 3
- Palčič, Klavdij (ilustrator) 26
- Paletti, Silvana (avtor) 23
- Paletti, Silvana (zbiratelj) 11
- Paljk, Jurij (avtor) 23
- Pangerc, Boris (avtor) 23
- Pascolini, Mauro (urednik) 2
- Pensa, Roberto (avtor) 40
- Perini, Tiziana (avtor) 38
- Petek Levokov, Milan 27
- Petricig, Paolo 12 , 13
- Podrecca, Graziano 14
- Postaja (13 ; 2006 ; Topolove) 15
- Pregarc, Aleksij (avtor) 23
- Pregl, Arjan (ilustrator) 28
- Pregl, Slavko 28
- Rebula-Tuta, Alenka (avtor) 23
- Reber, Tatjana (avtor) 3
- Rupel, Lidija 42
- Slovenski deželni zavod za poklicno izobraževanje (Trst) (Gorica) (Špeter) 6
- Slovensko deželno gospodarsko združenje 3
- Sosič, Marko 30
- Sostero, Fulvia (prevajalec) 29
- Sottler, Alenka (ilustrator) 27
- Stoffella, Gualtiero (fotograf) 15
- Šekli, Matej (prevajalec) 11
- Študijski center Nediža (Špeter) 13 , 14
- Šušmelj, Jože (avtor) 3
- Švab, Erik (avtor) 3
- Tolar, Lucio (fotograf) 38
- Trinco, Abramo (fotograf) 9
- Trinco, Valentino (fotograf) 31
- Trinko, Ivan 31
- Trinko, Ivan (bibliografski predhodnik) 29
- Trinko, Ivan (zbiratelj) 7 , 8
- Trusgnach, Margherita (urednik) 1
- Trusgnach, Lucia (urednik) 41
- Vazza, Giorgio (ilustrator) 15
- Zamparutti, Anthony (1962-, prevajalec) 15
- Zannier, Domenico (avtor dodatnega besedila) 20
- Zlobec, Ciril (avtor dodatnega besedila) 23
- Zuanella, Natalino (avtor) 17
- Žerjal, Irena (1940-, avtor) 23

107	• KAZALO	107
108	• KAZALO	108
109	• KAZALO	109
110	• KAZALO	110
111	• KAZALO	111
112	• KAZALO	112
113	• KAZALO	113
114	• KAZALO	114
115	• KAZALO	115
116	• KAZALO	116
117	• KAZALO	117
118	• KAZALO	118
119	• KAZALO	119
120	• KAZALO	120
121	• KAZALO	121
122	• KAZALO	122
123	• KAZALO	123
124	• KAZALO	124
125	• KAZALO	125
126	• KAZALO	126
127	• KAZALO	127
128	• KAZALO	128
129	• KAZALO	129
130	• KAZALO	130
131	• KAZALO	131
132	• KAZALO	132
133	• KAZALO	133
134	• KAZALO	134
135	• KAZALO	135
136	• KAZALO	136
137	• KAZALO	137
138	• KAZALO	138
139	• KAZALO	139
140	• KAZALO	140
141	• KAZALO	141
142	• KAZALO	142
143	• KAZALO	143
144	• KAZALO	144
145	• KAZALO	145
146	• KAZALO	146
147	• KAZALO	147
148	• KAZALO	148
149	• KAZALO	149
150	• KAZALO	150
151	• KAZALO	151
152	• KAZALO	152
153	• KAZALO	153
154	• KAZALO	154
155	• KAZALO	155
156	• KAZALO	156
157	• KAZALO	157
158	• KAZALO	158
159	• KAZALO	159
160	• KAZALO	160
161	• KAZALO	161
162	• KAZALO	162
163	• KAZALO	163
164	• KAZALO	164
165	• KAZALO	165
166	• KAZALO	166
167	• KAZALO	167
168	• KAZALO	168
169	• KAZALO	169
170	• KAZALO	170
171	• KAZALO	171
172	• KAZALO	172
173	• KAZALO	173
174	• KAZALO	174
175	• KAZALO	175
176	• KAZALO	176
177	• KAZALO	177
178	• KAZALO	178
179	• KAZALO	179
180	• KAZALO	180
181	• KAZALO	181
182	• KAZALO	182
183	• KAZALO	183
184	• KAZALO	184
185	• KAZALO	185
186	• KAZALO	186
187	• KAZALO	187
188	• KAZALO	188
189	• KAZALO	189
190	• KAZALO	190
191	• KAZALO	191
192	• KAZALO	192
193	• KAZALO	193
194	• KAZALO	194
195	• KAZALO	195
196	• KAZALO	196
197	• KAZALO	197
198	• KAZALO	198
199	• KAZALO	199
200	• KAZALO	200

KAZALO

- 7 • IOLE NAMOR,
Pozitivno leto za uveljavitev naših pravic
- 11 • RUDI PAVŠIČ,
Manjšina po Schengenu

- 15 • **KOLEDAR**
• **LETO 2008**
LUCIA TRUSGNACH – CEKOVA
- 31 • Razni pregovori za vsak mesec

IZ ZGODOVINE

- 36 • Trinkov Koledar živ Trinkov spomenik
- 38 • IOLE NAMOR,
"Izseljeniško" obdobje Trinkovega Koledarja
- 47 • RENZO MATTEGIG –TOŠČAKU,
»Če si ne bomo pomagali sami, nam nihče ne bo pomagal«
- 51 • Organizacija naših izseljencev
- 53 • Govor Ada Konta - Dan emigranta 6.1.1973
- 54 • DAVID KLODIČ,
Tridestletnica Glasbene Matice v Špetru
in desetletnica Harmonikaškega orkestra

MEJA - KONFIN

- 58 • JOŽE ŠUŠMELJ,
Odrta meja
- 63 • ZDRAVKO LIKAR,
Spomini na mejo
- 73 • TOMAŽ PAVŠIČ,
Bliskovitih štirideset let
- 80 • ANNA BERNICH,
Meja
- 82 • RICCARDO RUTTAR,
Mi smo bli konfin
- 86 • JOŽICA STRGAR,
Zbuogom konfin. Dobar dan pamet!
- 89 • LUISA BATTISTIG,
Gaspodarji Matajura
- 92 • CLAUDIA SALAMANT,
Nebo je veliko, brez mej
- 94 • ADRIAN QUALIZZA HVALICA – BARČANJU,
Krn

O TRINKU IN ČEDERMACIH

- 98 • GIORGIO BANCHIG,
O Čedermacih in Čedermastvu
- 107 • FRANCE BEVK,
Kaplan Čedermac
- 110 • REMO CHIABUDINI,
Gaspuod nunac Anton Cuffolo
- 112 • GIORGIO BANCHIG,
P. Anton Bankič zviest jezuit in slovit pridigar
- 116 • IVAN TRINKO,
Č. G. Antonju Bankiču Novomašniku
- 118 • IVANKA URŠIČ,
Arhivsko gradivo o Ivanu Trinku v Fondih Pokrajinskega Arhiva v Novi Gorici
- 122 • BRANKO MARUŠIČ,
Stopetdeset let od rojstva dr. Henrika Tume

NAŠ SVET

- 132 • LUIGIA NEGRO – ŠIMILJONAWA,
Solbica (Rezija) – Kambreško (Kanal ob Soči)
- 135 • LUCIA TRUSGNACH – ŠKEJCOVA,
Dreka
- 139 • GABRIELLA CICIGOI,
Spomin Devetice
- 143 • MARTA MAZORA,
Mali košpi – košpiči
- 147 • ADA TROGARJOVA,
Kristuš se je obraču an Terezija se je vozila
Misli
- 151 • ANDREINA TRUSGNACH,
Ne se bat bit veseu
- 153 • SILVANA PALETTI,
Ta Lisica ziz bilin repon
- 155 • BRUNA BALLOCH,
Te od lesice

NAŠ SKUPNI KULTURNI PROSTOR

- 158 • MOJCA RAVNIK,
Raziskave in vprašanja o pustovanjih v Benečiji
- 169 • ZDRAVKO LIKAR,
Pot miru v Zgornjem Posočju
- 172 • NATAŠA GLIHA KOMAC,

- Razmislek o slovenski besedi
- 177 • DANILA ZULJAN KUMAR,
Slovenski lingvistični atlas in Beneška Slovenija
- 180 • RENZO RUCCLI,
Izgubi za arhitekturo
- 184 • KARLA KOFOL,
Plečnik na Primorskem
- 190 • ANA KRUH – MIHA MLINAR,
Brezmejnost arheologij med Nadižo in Sočo
- 196 • VIDA ŠKVOR,
Vika Podgorska
Tri desetletja Okteta Simon Gregorčič iz Kobarida

V SPOMIN

- 207 • Vlado Uršič, prijatelj in pokrovitelj Benečije
- 209 • DUŠAN UDOVIČ,
Mario Magajna
- 212 • Mario Bergnach, nasvidenje na drugem odru!
- 214 • KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO
Iz našega dela
- 217 • **SLOVENSKA BIBLIOGRAFIJA VIDENSKE POKRAJINE - LETO 2006**
KSENIJA MAJOVSKI - NARODNA IN ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA, TRST

LIKOVNI VLOŽEK

Mario Magajna: **S strani Matajurja**

Foto: Mario Magajna (arhiv NŠK – Odsek za zgodovino)

Grafični projekt: Alvaro Petricig

217 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
218 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
219 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
220 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
221 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
222 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
223 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
224 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
225 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
226 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
227 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
228 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
229 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
230 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
231 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
232 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
233 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
234 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
235 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
236 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
237 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
238 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
239 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
240 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
241 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
242 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
243 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
244 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
245 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
246 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
247 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
248 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
249 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
250 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
251 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
252 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
253 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
254 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
255 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
256 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
257 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
258 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
259 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
260 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
261 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
262 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
263 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
264 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
265 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
266 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
267 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
268 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
269 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
270 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
271 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
272 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
273 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
274 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
275 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
276 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
277 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
278 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
279 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
280 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
281 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
282 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
283 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
284 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
285 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
286 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
287 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
288 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
289 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
290 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
291 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
292 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
293 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
294 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
295 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
296 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
297 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
298 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
299 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*
300 + *Trinko, Ivan* (1914-1998) - *Čedad*

TRINKOV KOLEDAR za leto 2008

izdalo in založilo kulturno društvo "Ivan Trinko" - Čedad
Zanj: predsednik Michele Obit
registriran na sodišču v Vidnu dne 29.12.1998 št. 30
Tisk: Juligraf s.n.c. (Premariacco, UD) 2007
kdivantrinko@libero.it
tel., fax.: +39 0432 731386

Uredili: Lucia Trusgnach, Iole Namor (odgovorna urednica), Živa Gruđen
Prevodi: Jadranka Križman

Likovni vložek: Mario Magajna: **S strani Matajurja**
Foto: Mario Magajna (arhiv NSK – Odsek za zgodovino)
Grafični projekt: Alvaro Petricig

Izdajo je omogočila Dežela Furlanija Julijska krajina

3. om. 1. pol.

TRINKOV KOLEDAR 2008

Inv. št.: 6570/K

